

אסיא

קובץ הקורונה

גל ראשון

...החיים והמוות נתתי לפניך
הברכה והקללה
ובחרת בחיים
למען תחיה אתה וזרעך
(דברים ל, יט)

העורך: הרב ד"ר מרדכי הלפרין

המכון ע"ש ד"ר פלק שלזינגר לחקר הרפואה על-פי התורה
ליד המרכז הרפואי שערי צדק, ירושלים

© כל הזכויות שמורות, תשפ"א 2020

סדר: **סיגלית דוידי**

דפוס: **פרינטיב** מקבוצת זמיר בר לב בע"מ
ירושלים, טל': 02-6551000

מסת"ב: **ISSN 0334-3871**

כרך זה מוקדש לכבוד

קורט ואדית רוטשילד הי"ו

גרשון בן מרדכי

אטל בת אהרן

לרגל יובל המאה המשותף

כִּי אַרְךָ יָמִים וְשָׁנֹת זֵמִים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ

(משלי ג: ב)

פִּיךָ פִּתְחוּהָ בְּזִכְמוֹת וְתוֹרַת זֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ

(משלי לא: כו)

יהי רצון שהקב"ה יברך אתכם

ויוסיף עוד הרבה שנות חיים,

בריאות, אושר ונחת

באהבה ובחיבה

ג'ולס ואריאלה סמסון

יונתן וטניה

נועם וטליה

אלנה ומרטין

והמשפחות

לתשומת לב :

החומר הכלול בקובץ זה מבוסס על מיטב הידע הרפואי הקיים כיום, ואף על פי כן, קובץ זה לא נועד לשמש כתחליף לייעוץ רפואי או לטיפול רפואי, ומטרתו להקנות לקורא ידע כללי בלבד. על הקורא להיוועץ ברופאו האישי באופן סדיר בכל העניינים הנוגעים לבריאותו, לרבות בכל שינוי משמעותי במצבו הגופני. אין להשתמש ללא ייעוץ רפואי בתרופות או בטיפולים המוזכרים בקובץ. אין המחברים ומכון שלזינגר אחראים לכל נזק העלול להיגרם משימוש במידע הכלול בקובץ זה, ודוחים מראש כל תביעה בנושא.



ISSN 0334-3871

אסיא, אסי חִיגְרֶתָךְ!
(ב"ר, כ"ג, ה)

אסיא

כתב עת שפיט לרפואה, אתיקה והלכה

חברי המערכת האקדמית:

ד"ר י. בלפר, פרופ' י. הלוי, ד"ר מ. הלפרין,
ד"ר ז. יעקובסון, הרב ב. להמן, הרב מ. פלג,
פרופ' ד. פרימר, ד"ר י. פרינר, פרופ' ש. קוטק,
הרב י. קטן, פרופ' א. שטינברג, פרופ' י. שלזינגר

העורך:

ד"ר מרדכי הלפרין

עורך משנה: ד"ר ישראל בלפר

העורך הראשון:

פרופ' אברהם שטינברג

ב"ה, חוברת קי"ז-קי"ח, מרחשון תשפ"א (נובמבר 2020)
(כרך ל', חוברות א-ב)

יו"ל ע"י המכון ע"ש ד"ר פלק שלזינגר ז"ל
לחקר הרפואה ע"פ התורה
ליד המרכז הרפואי שערי צדק (ע"ר)

ת.ד. 3235, ירושלים 91031

<http://www.medethics.org.il> e-mail: assia@medethics.org.il

טל: 02-5361600 פקס: 02-6523295

כדי למנוע טעות, ברצוננו לחזור ולהדגיש כי החומר המתפרסם ב"אסיא"
אינו מובא הלכה למעשה, אלא לשם עיון והצגת הבעיות בלבד. בכל
שאלה מעשית יש, כמובן, לפנות אל מורה-הוראה מוסמך.

כמו-כן, אין בבחירת החומר המתפרסם ב"אסיא" משום העדפת דעה
והלכה על-פני חברתה, אלא כל דבר מובא בשם אומרו ועל אחריותו.

מערכת **אסיא** תשמח לפרסם תגובות בעניינים הנדונים.

תוכן הענינים

מגפת הקורונה – רקע והוראות כלליות

6-5	דבר העורך	– הרב ד"ר מרדכי הלפרין
46-7	מגפת הקורונה ה'תש"פ	– פרופ' אברהם שטינברג
47	אין הנחיה הלכתית שגוברת על הוראות משרד הבריאות	– הראש"צ הרב יצחק יוסף
48	איסור חמור לעבור על הוראות משרד הבריאות	– הרב גרשון אדלשטין
49	להזהיר גדולים על הקטנים	– רבני הפלג הירושלמי
50	קורונה – שאלות ותשובות	– הרב חיים קנייבסקי
51	עדיפה תפילה ביחידות בבית מלהיכנס בספקות של פיקוח נפש	– הרב גרשון אדלשטין
52	אין חשש טלטול כשלוששים מסיכת קורונה בשבת – הוראה לרבים	– הרב חיים קנייבסקי

ברית מילה

53	קיום מצות מילה בימי נגיף הקורונה	– הראש"צ הרב יצחק יוסף – הרה"ר לישראל הרב דוד לאו
55-54	ברית מילה בזמן מגפת קורונה – הנחיות למוהלים	– הרב פרופ' אברהם שטינברג

טיפול בנפטרים ופיק"נ של ציבור

56	נוהל לטיפול בנפטר המאובחן בנגיף הקורונה (הנוהל הראשוני)	– משרד הבריאות
72-57	פקוח נפש של יחיד ושל צבור בתקופת מגפת הקורונה	– הרב רפאל שלמה דיכובסקי

מי משלם על התקשרויות שבטלו בשל המגפה?

73	החזר כספי על העדר פעילות	– משרד העבודה והרווחה
75-74	תשלומים בעת מגפה – בד"צ הגר"נ קרליץ	– הרב יהודה סילמן – הרב שריאל רוזנברג – הרב יעקב פרבשטיין
77-76	חובת תשלומים במצב הקורונה	– בד"צ הישר והטוב
87-78	סיכול חוזי עבודה ושירותים עקב מגפה	– ד"ר מיכאל ויגודה

תעניות בזמן מגפה

88	הנמצאים בבידוד אסור להם לצום בתענית אסתר	– ועד רבני זק"א
89	אין לצום כלל בער"ח ניסן מחמת המגפה	– הרב משה בראנדסדארפער
90	הנחיות הרב הראשי לתענית י"ז בתמוז	– הרה"ר לישראל הרב דוד לאו
91	הנחיות לקראת צום י"ז בתמוז תש"פ	– ועד רבני זק"א
93-92	הנחיות ל"ז בתמוז ולתשעה באב	– הרב יצחק זילברשטיין
94	הנחיות הראשון לציון לט' באב	– הראשל"צ הרב יצחק יוסף
95	השפעת צום על סיכויי הדבקות בקורונה	– פרופ' יעקב אסף
97-96	הופעת תסמיני קורונה במהלך התענית	– הרב אשר שקאני
99-98	הנחיות לצום י"ז תמוז וט' באב תש"פ	– הרב ד"ר מרדכי הלפרין
100	הגרי"ס בשבת יום הכיפורים תר"ט	– הרב יחיאל יעקב וויינברג
112-101	דין צום יוה"כ בזמן מגפת הקורונה	– הרב אשר שקאני

מנייני מרפסות בזמן המגפה

116-113	מנייני מרפסות – הסוגיות	– הרב מרדכי הלפרין
117	תפילה במנין בימים אלו	– הרה"ר לישראל הרב דוד לאו
124-118	צרוף למנין במרפסות וחצרות	– הראשון לציון הרב יצחק יוסף
135-125	צירוף מנין דרך מרפסות – לקט תשובות	– הרב אשר וייס
137-136	מנין מרפסות בביתר עילית	– אריה ארליך

הגדרות וכללים

152-138	נגיף הקורונה COVID-19: מגפה, דבר או "חולי מהלך"?	– הרב יהושע וייסינגר
168-153	להודיע דְרָכֵי חַיִּים – תגובה לפסק שגוי	– הרב פנחס גולדשמידט

דבריהם הן זכרונם

223-169	עשרים שנה במחיצת הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל עם שנת השלושים להסתלקותו	– הרב מרדכי הלפרין
---------	---	--------------------

המשתתפים בקובץ

שרות אסיא לקוראים

הרב ד"ר מרדכי הלפרין

דבר העורך

א. Covid-19

החל מחודש אדר תש"פ, נשתנו עלינו סדרי בראשית. מגפה עולמית Covid-19, שלא היתה כמוה מאז השפעת הספרדית לפני מאה ושלוש שנים, ירדה לעולם ושינתה באופן קיצוני את סדרי חיינו. קובץ זה של אסיא קיז-קיח, מוקדש ברובו לצדדים ההלכתיים-רפואיים של המגפה העולמית, והכנתו נמשכה חודשים ארוכים. מטבע הדברים עיקר הקובץ מוקדש לגל הראשון של המגפה בישראל, אף שבעת צאת הקובץ לאור אנו נמצאים כבר בשלהי הגל השני, כשמאחורינו כ-2,500 קורבנות שוירוס הקורונה גרם למותם (נכון ל"א מרחשון תשפ"א).

יירוס הקורונה לא היה מוכר לרופאים ולחוקרים. במהלך השנה נלמדו עליו פרטים רבים, אך עדיין הנסתר רב על הגלוי. במצב כזה, כל עוד אין מחקרים מבוקרים, רופאים רבים נאלצו לקבוע עמדה על סמך הערכות בלבד. ולרופאים שונים יכולות להיות הערכות שונות.

לדוגמא: האם צום מגדיל סכנת הידבקות במגפה? לדעת פרופ' יעקב אסף מנהל המחלקה לרפואה דחופה בבי"ח הדסה עין כרם (להלן עמ' 95), התשובה חיובית. לדעת רופאים בכירים אחרים (להלן עמ' 38, וראו בהע' 184, שם) התשובה שלילית. התוצאה: פסקי הלכה סותרים. פוסקים שתודרכו ע"י הרופאים האחרונים – החמירו בדיני הצום. בעוד אלה שתודרכו ע"י הראשונים – החמירו בדיני פיקוח נפש של רבים. וה' הטוב יכפר בעד.

עוד נקודה מוטעית בולטת בחלק מהפרסומים ההלכתיים. היו שהשתמשו בכללי המשנה (תענית ג, ד) גם למגפת הקורונה:

אִיזְהוּ דְּדָבָר?

עִיר הַמּוֹצִיָּאָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת רִגְלִי,

וְיֵצְאוּ מִמֶּנָּה שְׁלֹשָׁה מֵתִים בְּשִׁלְשָׁה יָמִים זֶה אַחֵר זֶה,

הָרִי זֶה דְּבָר;

פְּחוֹת מִפָּאן, אֵין זֶה דְּבָר:

השלכה זו מוטעית. שכן הראשונים הבדילו בין דָּבָר שהוא מצב בו אנשים מתים פתאום ללא סיבה ידועה, לבין חולי מהלך, בו "ירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרא או חרחור וכיו"ב והיו מתים באותו החולי" (רמב"ם תענית, ב, יג).

במקרה הראשון מדובר על תמותה פתאומית ללא סיבה או גורם ידועים. יש צורך בדיני חזקה כדי ללמדנו שלא מדובר במוות מקרי ולא מדובר בצירוף מקרים, אלא קיימת סיבה אחת **נסתרת** למותם. לכן נזקקים לדרישה של עיר המוציאה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה.

אך כשמדובר בחולי-מהלך ידוע הגורם לתמותה, הרי אנו יודעים שלא מדובר במוות מקרי. ולכן אם החולי מתפשט ("ירד") לאנשים הרבה **"והיו מתים באותו החולי"**, הוא נכנס להגדרות של דברים שמתריעין עליהם מייד.

הבדל מהותי זה בין דָּבָר לבין חולי ידוע, מכואר באריכות במאמרו של הרב יהושע וייסינגר, להלן עמ' 138-152.

שאר המאמרים על מגפת הקורונה מחולקים לששה תת-נושאים: **רקע** והוראות כלליות; **ברית מילה** בימי המגפה; טיפול בנפטרים ו**פיקוח נפש של ציבור**; תשלומים על **התקשרויות שבטלו** בשל המגפה; **תעניות** בזמן מגפה; **מנייני מרפסות** בזמן מגפה; ותגובת רבה הראשי של מוסקבה לפסק הלכה שגוי.

ב. עשרים שנה במחיצת הג"ר ישדאל זאב גוסטמאן זצ"ל

הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל, שילב באישיותו שלש תכונות ייחודיות: בלמדנות הוא היה מעין רבו המובהק, ר' שמעון שקאפ. בכוח הפסיקה היה מעין רבו המובהק ר' חיים עוזר מחבר שו"ת אחיעזר. בענוותנותו ויחסו לזולתו הוא היה "מעין החפץ חיים" מהלך.

הרב גוסטמאן עלה לארץ בשנת תשל"א, והקים בירושלים מחדש את ישיבתו – ישיבת נצח ישראל (רמילעס) מוילנה, אותה החריבו הנאצים ימ"ש בשנות הזעם.

בירושלים עמל יותר מעשרים שנה, הרביץ תורה בתלמידים ובאברכים, המשיך בהוצאה לאור של קונטרסי שיעוריו המיוחדים, והורה הלכה לשואלים מכל שכבות הציבור.

עם שנת **השלושים** להסתלקותו לישיבה של מעלה, אספתי **שלושים** מפסקיו והנהגותיו. הפסקים נוגעים להלכות בארבעת חלקי השולחן ערוך, ביניהם פסקים בסוגיות יסוד של הלכות **פיקוח נפש וענייני רפואה-והלכה**. הפסקים מובאים להלן עמ' 169-223, יחד עם רקע הלכתי קצר ועם הרקע העובדתי של זמן נתינתם.

"אין עושין נפשות לצדיקים. דבריהם הן הן זיכרון".

(ירושלמי שקלים פ"ב, ה"ה)

הרב פרופ' אברהם שטינברג

מגפת הקורונה ה'תש"פ – היבטים היסטוריים, רפואיים והלכתיים

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. רקע היסטורי
 1. מגפות בעבר
 2. מגפת הקורונה
- ג. רקע רפואי
- ד. פרטי דינים והלכות
 1. התנהגות כללית, והחיוב לשמוע לשלטונות ולמומחים בזמן מגפה
 2. הגדרת מגפה
 3. תפילות, תעניות וצדקה
 4. סיכון עצמי של הצוות המטפל – רופאים, אחיות, אנשי מעבדה, טכנאים
 5. סיכון עצמי בטיפולים ניסיוניים ובמציאת חיסון
 6. ביקור חולים
 7. תפילה במניין, נשיאת כפיים, קריאת התורה, ישיבות ותלמודי תורה
 8. ברכת הגומל
 9. שבת ויום טוב
 10. פורים
 11. פסח
 12. ספירת העומר
 13. ראש השנה
 14. יום הכיפורים
 15. טבילה במקווה
 16. טבילת כלים
 17. ברית מילה
 18. נישואין
 19. קבורה
 20. אבלות
 21. שונות
- ה. סיכום

א. הקדמה

מגפת¹ הקורונה² בעידן המתקדם והמודרני, אחר מאה שנים מאז מגפה עולמית גדולה בסדר גודל כזה – מגפת השפעת הספרדית³ – הכתה

¹ מגפה היא משורש נגף שפירושו מביס, מפיל, מכריע. מכאן גם השם העברי 'נגיף' למונח וירוס, היינו גופיף הגורם למגפה. באנגלית מבדילים בין אפידמיה (epidemic) – מחלה (לרוב זיהומית) שמתפשטת במהירות, ופוגעת באנשים רבים בו זמנית; ופנדמיה (pandemic) – מחלה (לרוב זיהומית) שפוגעת באזורים גיאוגרפיים נרחבים (בכל המדינה, או בחלקים גדולים של כל העולם), ובמספר אנשים רב במיוחד. שם נרדף למגפה באנגלית הוא plague (מקור השם מהמילה הלטינית plaga, שפירושו מכה), אם כי לעתים הוא משמש באופן ייחודי למגפת דבר – ראה להלן.

בתדהמה את העולם כולו, ובתוכו את המדענים והמומחים השונים. בעשרות השנים האחרונות היו הרבה מדענים שהודיעו בגאון ובגאווה שהאנושות בעידן המודרני על הישגיו המדעיים והטכנולוגיים האדירים לא תראה עוד מגפות עולמיות, אך הולך ומתברר שהאנושות – עם כל קדמתה והישגיה – איננה מסוגלת למנוע מגפות כלל עולמיות, איננה יודעת לטפל בהן בזמן אמת, ואחוזי התמותה והתחלואה הם עצומים ורחבים עד מאד, כפי שהיה במצבים דומים בעולם העתיק ובימי הביניים⁴. שוב הוכח שיש מנהיג לבירה, שבורא עולם מנהיג את עולמו.

מאמר זה נכתב **בחדש סיוון ה'תש"פ** (יוני 2020) כאשר אנו בעיצומו של הגל הראשון של המגפה העולמית, וסופה מי ישרנו.

הנתונים האפידמיולוגיים המשמשים רקע למאמר זה נכונים רק למועד כתיבת המאמר, אך הסיכומים הסופיים של האסון העולמי עוד רחוקים, ועל פי הניסיון המצטבר והמודלים לתחזית האירועים אנו צפויים, לא עלינו, למספרים גדולים וחמורים בהרבה.

להלן הנתונים הכלליים נכון לעת כתיבת המאמר:

בעולם – כמחצית האוכלוסייה העולמית נמצאת בבידוד או בהסגר; קרוב ל-8,000,000 אנשים חולים; כ-400,000 מתים; והמגפה מתרחשת בלמעלה מ-210 מדינות.

בישראל – למעלה מ-20,000 נדבקים וחולים, כ-100 מונשמים, וכ-300 מתים.

מגפת הקורונה יצרה שורה ארוכה של דילמות הלכתיות. חלקן מוכרות ממגפות עולמיות קודמות, וחלקן חדשות יחסית שטרם נידונו בפירוט בעבר. במאמר זה אסקור את הרקע ההיסטורי של מגפות בכלל, ומגפת הקורונה בפרט; הרקע המדעי-רפואי של מגפת הקורונה; וההיבטים ההלכתיים שמגפה זו יצרה.

הדיונים והנתונים במאמר זה

מתייחסים לגל הראשון של מגפת הקורונה.

² מגפת הקורונה הוכרזה על ידי ארגון הבריאות העולמי של האו"ם כפנדמיה.

³ ראה להלן.

⁴ מעניין לציין כי בעקבות הפנדמיה של השפעת הספרדית משנת 1918 נכתב מאמר מסכם בביטאון המדעי היוקרתי *Science* (מיום 30.5.1919, pp. N.S. Vol XLIX, No. 1274) – שכמעט שניתן רק לשנות את התאריך, והדברים יהיו תואמים כמעט לחלוטין עם מה שקורה כיום במגפת הקורונה.

ב. רקע היסטורי

1. מגפות בעבר

בתנ"ך מצינו תיאורים של מספר מגפות, אך הן היו מוגבלות לעם ישראל, או לאומה בודדת אחרת:

דָּבָר מִצְרִים⁵, המכה החמישית מעשר המכות, שפגע רק בבעלי החיים של המצרים, ולא בבני אדם⁶; כשנכנסו המרגלים לארץ, היה הדָּבָר נוגף את הגדולים מאנשי כנען, ומתעסקים בני העיר בקבורתם⁷; במגפה הקשורה לקורח מתו 14,700 אנשים, בנוסף ל-250 האנשים שהיו קשורים ישירות עם קורח⁸; במגפה בבעל פעור מתו 24,000 איש⁹; במגפה בימי דוד, בעקבות החטא של מניין האנשים, מתו 70,000 אנשים¹⁰;

רבים מהפלשתים שלקחו את ארון ה' הוכו ומתו במחלת העפלים = הטחורים¹¹. יש הסבורים שהמדובר בדיזנטריה, שהיא מחלה זיהומית של מערכת העיכול הגורמת לשלשולים¹², ויש הסבורים שהעופל הוא הבובון של מחלת הדָּבָר¹³; 50,070 מאנשי בית שמש מתו "כי ראו בארון ה'"¹⁴; 185,000 מחיילי צבא אשור של סנחריב הוכו בלילה¹⁵. על מגפה זו דנו חז"ל¹⁶, וכן יוסף בן מתתיהו¹⁷, וחוקרים אחדים¹⁸, אשר העלו השערות שונות על מהות המגפה.

⁵ שמות ט ג-ז.

⁶ גם מכת בכורות מכונה נגף – שמות יב יג.

⁷ תנחומא, שלח, ז.

⁸ במדבר יז יד.

⁹ במדבר כה ט.

¹⁰ שמו"ב כד טו. וראה עוד בספרו של יוסף בן מתתיהו, **קדמוניות היהודים** ז:324.

¹¹ שמו"א ה ט,יב.

¹² על פי יוסף בן מתתיהו, **קדמוניות היהודים** 2:300. דיזנטריה נגרמת על ידי חיידקים ובעיקר שיגלה, ועל ידי טפילים ובעיקר אמבות.

¹³ ראה **באנציקלופדיה העברית**, כרך יא, ע' דָּבָר, עמ' 871; ש.ה. בלונדהיים, **קורות** א:265, 1955.

¹⁴ שמו"א ו יט.

¹⁵ מל"ב יט לה; ישעיה לו לו. וראה עוד בדבחי"ב לב כא.

¹⁶ ראה סנהדרין צד ב-צה א; מגילה לא ב; שמות רבה יח ה; **ילקוט שמעוני**, ישעיה פ"י רמז תטו.

¹⁷ **קדמוניות היהודים**, כרך ב, ספר י, פ"א סע' 21. על פי תיאורו ייתכן שהמגפה נבעה משתיית מים מזוהמים.

¹⁸ ראה ש.י. פייגין, בספר **מסתרי העבר: מחקרים במקרא ובהיסטוריה עתיקה**, תש"ג, עמ' 88 ואילך; ז. יעבץ, **תולדות ישראל**, תרפ"ז, ח"ב עמ' 140 ואילך; מ. ואהלמן, **חקופת ישעיהו וחזיונותיו**, תרפ"ט, עמ' 267 ואילך; ד. ילין, **חקרי מקרא: באורים חדשים במקראות** (ישעיהו), תרצ"ט, עמ' צא ואילך; נ. רוגין-מאור ונ. רוגין, **הרפואה** קלו:650, 1999; י. מרגולין, **הרפואה** קלח:171, 2000. חוקרים אלו מדברים על מחלת חום פתאומית, על רעידת אדמה, על שריפה, או על הדף אוויר אדיר.

המונח 'דָּבָר' במקרא ובחז"ל כולל בוודאי גם את המחלה הרפואית בשם זה,¹⁹ אך בדרך כלל אין כוונת המקרא וחז"ל דווקא למחלה מסוימת, אלא הוא שם כללי לכל מחלה מדבקת²⁰ שגורמת למוות של מספר אנשים מאותה מחלה בסמיכות של זמן ומקום. דָּבָר הוא, איפוא, שם נרדף למגפה ולנגף. ייתכן שמקור השם 'דָּבָר' הוא בעובדה שכולם מדברים בו, בגלל החללים הרבים שהוא מפיל. יש מי שכתב²¹, שמקור השם הוא "דבר ה'", המתקיים במוותו הפתאומי של הנפגע.²²

גם בתקופת המשנה מתוארת המגפה שפגעה ב-24,000 מתלמידי רבי עקיבא.²³

בעולם העתיק תוארו מספר מגפות שהקיפו את העולם העתיק, לדוגמא: בעת המלחמה הפלופונזית בשנת 430 לפה"ס, הייתה מגפת דָּבָר, שהביאה למות רבע מהלוחמים האתונאים, ורבע מהאוכלוסייה האזרחית.

בימי הביניים היו מגפות קשות. לדוגמא: מגפת הדבר של יוסטיניאנוס בשנת 541, שהביאה למותם של כ-25 מיליון בני אדם, שהיוותה כ-13% מהאוכלוסייה הכללית בעולם באותה עת; המוות השחור במאה ה-14 למנינם, אף היא כנראה מגפת דבר, שהחלה באסיה ועברה לאירופה, ובמשך 6 שנים גרמה למותם של 25 מיליון בני אדם בסין, ועוד 20-25 מיליון מבני אירופה, שהיו רבע מכלל האוכלוסייה.²⁴

בעת החדשה היו מספר מגפות חמורות.²⁵ לדוגמא: שבע מגפות כולירע²⁶ עם הפסקות קצרות ביניהן משנת 1816 ועד שנת 1966. מגפות אלו

¹⁹ מחלה מדבקת הנגרמת על ידי החידק Yersinia Pestis, שמתקיים בטבע במכרסמים שונים, כגון חולדות, ועובר לבני אדם באמצעות עקיצת פרעושים. השם הלועזי הוא Bubonic plague.

²⁰ ראה תרגום אנקלוס דברים כח כא: דבר – מותא. וראה במשנה תענית ג,ד, "איזהו דבר?" וכו'.

²¹ רש"י הירש, שמות ט ג.

²² ראה בהרחבה על הדָּבָר במקרא ובחז"ל בספרי אנציקלופדיה הלכתית רפואית מהדורה חדשה תשס"ו כרך ד עמ' 403-412. [אך ראה מש"כ הרב י' וייסנגר, COVID-19: מגפה דבר או חולי מהלך, להלן עמ' 138-152, שמשמעות המילה דָּבָר בלשון חז"ל, שונה לחלוטין ממשמעותה הרפואית בימינו. – העורך]

²³ יבמות סב ב. [אמנם באיגרת רב שרירא, סיבת המוות של תלמידי רבי עקיבא היא "שמדא", שמשמעותה הריגה בידי הרומאים. – העורך]

²⁴ מגפה זו גרמה לאחד הפרקים הטרגיים בתולדות עם ישראל, עם עלילות דם, אנטישמיות גואה, ופרעות ביהודים. היהודים חיו לרוב בקהילות מסוגרות, בניגוד לנוצרים שנהגו בזמן המגפה להתקבץ בכנסייה, ובכך להפיץ את המחלה, וכן הקפידו היהודים יותר על היגיינה בגין חיובים שונים לנטילת ידיים ורחיצה. עקב כך נראה היה בעיני הנוצרים כי היהודים מתו פחות, ולכן בין ההמונים הנוצרים נפוצה השמועה כי היהודים הרעילו את בארות המים, והתכוונו להשמיד את העולם הנוצרי.

²⁵ תיאור מעניין על מגפת הדבר בגטו היהודי ברומא בשנת 1656 נמצא בספר אוצר החיים לרב ולרופא יעקב צהלון (פ"ב סע' יט).

התרחשו באזורים גיאוגרפיים שונים ברחבי העולם^{28,27}; השפעת הספרדית²⁹, שהחלה בשנת 1918 והקיפה כמעט את כל העולם. היא נמשכה כשנה וחצי, נדבקו בה כחצי מיליארד אנשים, והיא קטלה כ-50 מיליון אנשים³⁰; מגפת האבולה, שהחלה ב-1976 באפריקה, והיא מתפרצת מחדש כל שנים שלוש שנים. שיעור התמותה גבוה ועומד על כ-40% מהנדבקים; מגפת האיידס שהחלה בשנת 1981 באפריקה, והתפשטה לכל העולם. מעריכים כי עד כה מתו ממגפה זו כ-27 מיליון אנשים; מחלת SARS, שהחלה בשנת 2003 ומקורה בנגיף ממשפחת הקורונה; מחלת MERS, שהחלה בשנת 2012 במזרח התיכון בחצי האי ערב, והתפשטה למדינות רבות.

2. מגפת הקורונה

מגפה זו התפרצה לראשונה בדצמבר 2019 בווהאן, בירת מחוז חוביי שבסין. אחת ההשערות היא שהנגיף עבר לראשונה לבני אדם מעטלפים, נחשים, או בעלי חיים אחרים אשר נמכרו באופן לא חוקי בשוק הדגים בווהאן, בו נמכרים מלבד דגים גם בעלי חיים רבים נוספים. יש שחשדו שמוצא הנגיף היה ממעבדה לנגיפים בווהאן שניסוי מסוים בה יצא מכלל שליטה. בישראל התגלה מקרה ראשון ביום ב' באדר תש"פ – 27.2.2020.

ג. רקע רפואי

מחלת נגיף קורונה³¹ COVID-19³² – היא מחלה זיהומית הפוגעת בבני אדם, ונגרמת על ידי הנגיף SARS-CoV-2³³ מתת משפחת נגיפי קורונה. ככל הנראה מוצאו מבעלי חיים, אך התפשטותו היא מאדם לאדם.

²⁶ Cholera. באותה תקופה "עברתו" את שם המחלה ל-חולי-רע. זו מחלת המעי הדק עם שלשולים קשים, הנגרמת על ידי החיידק Vibrio Cholerae. מקור ההדבקה הוא בדרך כלל במחזור צואה-פה, כאשר אדם נגוע מפריש את החיידק בצואתו, או משתמש במזון או במי שתייה מזוהמים בחיידק.

²⁷ מגפות אלה יצרו דיונים הלכתיים רבים יותר ממגפות אחרות. ראה סיכום בנידון בספר: Zimmels HJ: Magicians, Theologians and Doctors. E Goldston & Son, 1952.

²⁸ רבי עקיבא איגר שימש ברבנות בעיר פוזן בתקופת מגפת הכולירע השניה – בשנים 1829-1837 – וקבע סדרי חיים על פי ההלכה. דברים אלו נדפסו בס' **אגרות רבי עקיבא איגר**, אגרות עא-עג. אגרת עא נדפסה גם בחלק מהמהדורות של **חידושי רעק"א לנדרים** נט א. וראה להלן בחלק ההלכתי.

²⁹ נגרמה על ידי זן אלים במיוחד של נגיף מתת-המין H1N1 של המין Influenza A.

³⁰ תיאור מפורט של מגפה זו ראה: Brown J: *Influenza – The Hundred Year Hunt to Cure the Deadliest Disease in History*. Simon & Schuster, 2020

³¹ משפחת נגיפים זו נקראת כך בגלל צורת הנגיפים ככתר במיקרוסקופ אלקטרוני.

³² Corona Virus Disease-19. (על שם התפרצותו בשלהי שנת 2019)

³³ Severe Acute Respiratory Syndrome Corona Virus 2.

תסמיני המחלה דומים לתסמיני השפעת, והם כוללים חום, שיעול, בעיות בדרכי הנשימה דוגמת קוצר נשימה וקשיי נשימה, ובמקרים מסוימים המחלה עלולה להוביל לדלקת ריאות קשה, אי ספיקה נשימתית, אי ספיקת כליות, ואף מוות. תוארו גם תסמינים במערכת הקרדיו וסקולרית, במערכת העיכול (שלשולים וכאבי בטן), כאבי שרירים, ופגיעה זמנית או קבועה בחושי הטעם והריח.³⁴

שיעור החולים הקשים אשר לרוב נזקקים להנשמה מלאכותית הוא כ-10% מהחולים. שיעור השורדים לאחר שהונשמו הוא 15-20%.

שיעור התמותה הממוצע בעולם הוא 3-4% מהחולים, אך הוא משתנה בהתאם לגיל החולה, בהתאם למיקומים גיאוגרפיים, ובהתאם ליכולות של מערכות רפואיות שונות להעניק טיפול מתקדם. שיעור התמותה עולה מאד בנפגי קורונה שיש להם מחלות רקע משמעותיות ומגבלות בתפקוד.

הנגיף עובר מאדם לאדם דרך שיעול, התעטשות, והפרשות מהגוף. הנגיף עובר גם במגע לא ישיר, כאשר נשא של הנגיף נוגע בחפץ, ואדם בריא שייגע באותו החפץ יכול להידבק גם הוא.

תקופת הדגירה של הנגיף, במהלכה לא מופיעים תסמינים, היא בעלת שונות מסוימת. החציון הוא 5 ימים, כ-97% יגלו תסמינים עד 11 ימים, אך התקופה יכולה לנוע בין יומיים ל-14 יום, ובמקרים נדירים אף יותר מכך. במהלך תקופה זו הנשא יכול להדביק אחרים גם אם הוא ללא כל תסמינים.

אבחון המחלה מתבצע באמצעות לקיחת דגימה מהנבדק. הדגימה יכולה להיות נוזלי גוף שנלקחים מרקמות מערכת הנשימה כמו ליחה או כיח, או לחלופין מאזורים בדרכי הנשימה העליונות כמו ריריות האף והגרונ. הדגימות נאספות באמצעות קטוש סטרילי. מדגימות אלו מפיקים את החומר הגנטי, ומשווים אותו לחומר גנטי של הנגיף.³⁵ במקביל, הולכות ומתפתחות שיטות זיהוי הנגיף באמצעים שיכולים לספק את התשובה תוך זמן קצר.³⁶ בעתיד הקרוב ניתן יהיה לבצע בדיקה סרולוגית של הנוגדנים אצל הנבדק (IgG ו-IgM), על פיה ניתן יהיה לדעת אם הוא חלה בעבר והבריא, או אם הוא נמצא בשלב הפעיל של המחלה, או שהוא טרם נחשף למחלה.

³⁴ <https://www.webmd.com/lung/news/20200604/covid19-loss-of-smell-taste-might-be-long-term#1>

³⁵ תוך שימוש בשכפול בשיטת PCR (Polymerase Chain Reaction = תגובת שרשרת של פולימראז).

³⁶ לדוגמא: פיתוח ישראלי עשוי לקצר את זמן האיבחון של חולה בקורונה לכ-15 דקות במקום שעה כיום, כשהטכנולוגיה החדשה, מבוססת על שילוב חלקיקים מגנטיים ואופטיקה. במקביל כבר מפתחים שיטות המאפשרות זיהוי הנגיף תוך שניות ספורות.

נכון למועד כתיבת מאמר זה טרם הצליחו לפתח חיסון לנגיף הקורונה, אך התקווה היא שדבר זה יתרחש בעתיד הנראה לעין, ובכך ניתן יהא להתגבר על מגפה זו.

כמו כן נכון למועד כתיבת מאמר זה טרם נמצא טיפול יעיל למחלת הקורונה, ונעשים ניסיונות שונים בתרופות שיעילותן ובטיחותן טרם הוכרעה. ביניהן יש לציין תכשירים אנטי-וירליים שונים ותכשיר אנטי-מלריה.

הדרך היחידה להתמודד עם מגפת הקורונה לעת הזאת היא מניעת התפשטותו והדבקתו. לשם כך ניתנו מספר הנחיות, ובמדינות רבות הפכו חלק מההנחיות לחובות בנות אכיפה.

בין השאר יש לציין את הפעולות הבאות: רחיצת ידיים נכונה עם מים וסבון, או עם נוזלים המכילים אלכוהול; היגיינה של שיעול ועיטוש לשקע המרפק, ולא לכף היד; ובעיקר – ריחוק חברתי בדרכים שונות: מרחק של לפחות 2 מטרים זה מזה, הימנעות מלחיצת ידיים, חיבוקים ונשיקות, הימנעות מהתקהלות של יותר מ-10 אנשים או אף פחות מכך תוך שמירת המרחק הנ"ל ביניהם, וכן כיסוי האף והפה במסכה רפואית, על מנת למנוע התזת רסיסים זעירים לסביבה.

מי שנמצא שהוא נשא של הנגיף, או שבא במגע ישיר עם נשא, חייב בבידוד מוחלט בחדר, בבית, או במתקן רפואי מתאים. במדינות או באזורים שבהם ההדבקה משמעותית, יש שחייבו סגר מלא או עוצר של כל התושבים. בכל המדינות שנפגעו מנגיף הקורונה נאסרה כניסה ויציאה של התושבים למדינות אחרות.

מגפת הקורונה גרמה לנזק כלכלי עצום ליחידים, לחברות, לענפי משק ולמדינות שלמות, ירידה משמעותית בבורסה, ושיעורי אבטלה עצומים. בגין דרישות הבידוד, ההסגר והעוצר נסגרו ענפי משק רבים, כגון עסקי תיירות, תעופה, חנויות, חברות מסחריות ותעשייתיות, מוסדות ועמותות.

בחלק מהמקרים הוגבל מספר העובדים ל-20-30% ממצבת העובדים, והשאר פוטרו או הופנו לחופשה ללא תשלום.

כמו כן בוטלו אירועים עולמיים, לאומיים ופרטיים, כגון ועידות בינלאומיות, אירועי תרבות וספורט, חגיגות ומסיבות.

נגרמה גם פגיעה משמעותית באירועים דתיים, כולל תפילות במניין, לימוד בתלמודי תורה ושיבות, מסיבות מצווה, חתונות, לוויית, אירועי חגים, ועוד.

ד. פרטי דינים והלכות

1. התנהגות כללית והחיוב לשמוע לשלטונות ולמומחים בזמן מגפה

א. על פי הגמרא יש לברוח מן העיר בזמן שיש בה דָּבָר.³⁷ וכתבו פוסקים שהעצה ההלכתית היא לברוח בתחילת המגפה, אבל כאשר המגפה כבר התפשטה, עדיף שלא לצאת מהבית ומהעיר.³⁸ ויש מי שכתב, שאלו שכבר חלו במחלה זו, או אלו המסוגלים להיות לעזר לאחרים בשירותם, לא יברחו מהעיר בשעת מגפה.³⁹ אכן, במגפת הקורונה ההנחיות הן דווקא להישאר בבית, לא לצאת כלל, ובוודאי לא לעבור למקומות אחרים.

ב. חובה על כל התושבים להתנהג בזמן המגפה על פי מה שינחו אותם המומחים לדבר, בהתאם לנתונים של המחלה המדבקת, ובהתאם לידע באותו זמן ובאותו מקום. הלכה זו נובעת מהחיוב של "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", ומהחיוב של "לא תעמד על דם רעך", ומגדרי חמירא סכנתא מאיסורא, ומגדרי פקוח נפש, ומגדרי רודף וחב לאחריני,⁴⁰ ומגדרי דינא דמלכותא דינא. וכן יש בזה משום חילול השם, ובחור"ל גם משום איבה – שיאמרו הגויים שהיהודים מפיצים את המחלה. ויש מי שכתב, שהמדביק אחרים עובר משום לפני עיוור, ומשום ואהבת לרעך כמוך, ומשום לא תעמד על רעך.⁴¹

בשו"ת הרשב"ש סי' קצה כתב:

"בימות המגפה צריך להיזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים

³⁷ ב"ק ס ב. וראה מהרש"א שם; שו"ת רשב"ש סי' קצה; שו"ת מהרי"ל סי' מא(א); רמ"א יו"ד קטז ה (וראה הקדמת הרמ"א לספרו מחיר היין על מגילת אסתר שכתב שברח מעירו קראקא לעיר שידלוב בגלל "עיפוש האוויר והחוליה"); מג"א סי' תרכו סק"ג. ועצה זו נרמזה כבר על ידי הנביא ירמיהו (כא ט-י). וראה בביאור הגר"א יו"ד סי' קטז סקט"ז; תו"ת דברים פל"ב אות עה. וראה עוד זוהר וירא דקי"ג ע"א; ס' חסידים הוצאת מק"נ סי' שעב, ושם הוצאת ויסטינצקי סי' שעב; רבנו בחיי עה"ת במדבר טז כא; יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו; שו"ת זרע אמת סי' לב. וראה של"ה שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ, ומג"א סי' תרכו סק"ג, שדין זה חל במיוחד על הורים לצאת עם ילדיהם ממקומות המגפה.

³⁸ שו"ת מהרי"ל סי' מא; יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו; רמ"א יו"ד קטז ה. וראה עוד בנידון בשו"ת דברי משה (מזרחי) חתו"מ סי' פא.

[ראה גם הרב יהושע וייסנגר, מחלת האבולה וביקור חולים במחלות מדבקות מסוכנות. אסיא קג-קד 35-50, (מרחשון תשע"ז). העורך]

³⁹ יש"ש ב"ק פ"ו סי' כו.

⁴⁰ ראה תוס' ב"ק כג א ד"ה וליחייב: דיותר יש לאדם ליזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יזיק.

⁴¹ ס' חסידים סי' תרעג.

טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוה בלבד".

ובאגרות רבי עקיבא איגר, איגרת עג כתב:

"גם הזהרתי פעמים הרבה באזהרה אחר אזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתיה כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להיזהר מזה, וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות, ולא יעברו על דבריהם אף כמלוא הנימה, ובכלל הזה להישמר מכל דבר ודבר, כגון שלא לצאת שחרית מביתו אליבא דריקנא, וההכרח לשתות חמין מקודם, והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד, כי גדול סכנתא מאיסורא, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא"⁴².

ובשו"ת נשמת כל חי ח"ב חחו"מ סי' מט כתב בדין רופא שמטפל בחולים בזמן מגפה שרשאים המתפללים למנוע ממנו להיכנס לבית הכנסת, ולכן עליו להתקין מחיצה שתחצוץ בינו לבין המתפללים.

כאשר התברר שבכיוון החרדים בישראל, בארה"ב ובאנגליה אחוז הנפגעים הוא גדול במידה רבה מהנפגעים באוכלוסייה הכללית, יצאו כמעט כל הרבנים וראשי הישיבות בקול קורא ובפסקי הלכה ברורים למלא אחרי ההנחיות המקצועיות של רשויות השלטון בכל דבר ועניין, להפסיק את הלימודים בישיבות ובתלמודי התורה, להתפלל ביחידות בבתיים, לצמצם עד מאד את ההשתתפות בחתונות, בבריתות מילה, בלוויות וכד'.

חלקם הורו אף שלא לקיים מניינים מצומצמים בשטחים פתוחים, וחלקם הורו שכל עוד משרד הבריאות מאשר תפילות במניין בשטח פתוח ובמרחק של 2 מטרים איש מרעהו מותר להמשיך להתפלל כך בציבור, ומשהשלטונות אסרו אף זאת – הורו להתפלל ביחידות בלבד.⁴³

ג. בכל מקרה אסרו לקיים אירועים עם משתתפים אחרים, ואף אירועי מצוה ושמחה, להסתגר בבתיים, ובעיקר – כל הרבנים וראשי הישיבות מכל החוגים הדתיים והחרדיים חייבו להישמע להנחיות של הגורמים המקצועיים והממשלתיים ככתבם וכלשונם.

⁴² וראה באגרות **רעק"א** איגרת עא שכתב הנהגות שונות הנובעות מקביעות של מומחים בזמנו להישמר מקור, לדאוג לאוכל בריא וטוב, לדאוג לניקיון הגוף והבגדים, לטייל באוויר הצח ולפתוח חלונות לאוורור, ולהימנע מעצבות.

⁴³ או במנייני מרפסות, לשיטות הפוסקים התומכים במניינים כאלה. ראה להלן עמ' 113-135.

כך מצינו שכמעט כל גדולי הרבנים וראשי הישיבות התבטאו בצורה ברורה וחד משמעית ביחס לחובה להישמע להוראות הרופאים:

• "בעניין הוראות הרופאים יש לשמור עליהם, וחלילה לזלזל בחייו או בחיי אחרים בעניין שיש בו אף ספק ספקא של פקו"נ לו או לזולתו, ואיסור חמור שלא להתחכם כנגד הוראות הרופאים, וחמירא סכנתא מאיסורא, והוא פקוח נפש וחב לאחריני, וחטא גדול לזלזל בהוראות אלו"⁴⁴;

• "איסור חמור לעבור על כל מה שכתוב לעיל [הנחיות משרד הבריאות], ללא יוצא מן הכלל. עי' רמב"ם הל' רוצח ושמירת נפש פ' י"א"⁴⁵.

• "פשיטא שכל ירא ד' חייב להישמר מאד ולהוסיף זהירות על המתחייב ללא יוצא מן הכלל, וחלילה אם אינו עושה כן ונשמר ככל יכולתו בכל כללי ההיגיינה וההרחקות מלבד שהוא מפקיר נפשו ועובר על "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" הרי הוא גם בחשש להיות פוגע בנפשות אחרים ח"ו, ובעיקר אלו המבוגרים והחולים, וחלילה להיכשל בחשש אחד מג' החמורות"⁴⁶;

• "הרואה כאלה המזלזלים בהוראות משרד הבריאות מחויב למחות בידם ולהודיע לשלטונות כי הם בגדר רודף ח"ו. ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ולא תעמוד על דם רעך, זוהי חובת השעה ללא שום הוראת היתר בזה"⁴⁷;

• יש לשמוע לרופאים, מי שמזלזל בהוראות הרופאים ועלול להביא אחרים לסכנה דינו כרודף, אם גרם למותו של אחר בגלל זלזול בהוראות הרופאים דינו קרוב למזיד, מותר לגעור במי שחייב בידוד ולמרות זאת יצא החוצה, מותר למסור לרשויות החוק את מי שמפר את הוראות משרד הבריאות, מותר להשאיר טלפון פתוח בשבת למקרה שהרופאים יצטרכו להשיגו ויוכל לענות בשל חשש פקוח נפש"⁴⁸.

⁴⁴ אגרת "מן המצר קראנו" בחתימת כל חברי הבר"צ של העדה החרדית בראשות הגאב"ד הגר"ט וייס והראב"ד הגר"מ שטרנבוך, מיום ד' ניסן תש"פ.

⁴⁵ רה"י הרב י. גרשון אדלשטיין, להלן עמ' 48. פורסם בעיתונות החרדית, תחילת ניסן תש"פ.

⁴⁶ אגרת של רבני ה"פלג הירושלמי" בחתימת הגר"צ פרידמן, הגר"ש דויטש, הגר"ע אויערבאך, הגר"ש מרקוביץ, הגר"א דויטש, הגר"י ארנברג, מיום ד' בניסן תש"פ. מובא להלן עמ' 49.

⁴⁷ אגרת של רבני בני ברק הגר"א לנדא והגר"ש צ' רונבלט מיום ד' בניסן תש"פ.

⁴⁸ תשובות של הגר"ח קנייבסקי לשאלות שנשאל. פורסם ברבים באתרי החדשות החרדיים. מובא להלן עמ' 50.

• "וכן יש ללמוד גם בימינו אלה, להקפיד הקפדה יתירה על ההוראות של גורמי הרפואה המוסמכים, ועל כל התקנות של משרד הבריאות, ולא לחרוג מהם. ואלה שנגזר עליהם להיות בבידוד אל יצאו מפתח ביתם ולא יסכנו את הרבים"; "וכאן מקום אתי להודיע את צערי, כעסי וכאבי על אלה שלא נשמעים להוראות הרשויות ומפירים את פקודת הבידוד, והלוא ידעו שהם עלולים ח"ו להדביק אנשים במחלה קשה זו, ולגרורם ח"ו למוותם, ואיבוד נפש אף ע"י גרמא ודגרמא דגרמא בכוח שני ובכוח כוחו יש בו עוון רציחה בידי שמים, ואף שח"ו אינם מתכוונים להרע ולהזיק לאיש, מ"מ הוי כהורג נפש בשגגה ע"י גרמא, שגדול עונו מנשוא"⁴⁹.

• "באתי בזה להבהיר כי אין שום הנחיה הלכתית שגוברת על הוראות משרד הבריאות. ההנחיה ההלכתית בנושא, היא לציית באופן מוחלט לכל הוראות משרד הבריאות ללא יוצא מן הכלל, וכל הוראה היצאת על ידם היא כהוראה הלכתית לכל דבר וענין"⁵⁰.

• "כבר הודעתי ופרסמתי ברכים את דעתנו, דעת התורה הקדושה, כי אין שום הלכה בעולם שבכוחה לגבור על הוראות הרופאים והנחיות משרד הבריאות שנועדו לשמור על בריאות הציבור. ואדרבה, כל אדם שנותן יד למניינים אלו נכנס לגדר רודף ומסכן הבריות, ואפשר כי עוון רציחה בידו"⁵¹.

אמנם, אף שבתחילת המגפה לא הייתה הקפדה נאותה על כללי שמירת הבריאות בתנאי המגפה, והציבור החרדי בישראל ובעולם שילם על כך מחיר יקר עד מאד, אבל משהובנה חומרת הבעיה והובנו הכללים לשמירת הבריאות, וגדולי הרבנים יצאו בקריאה גדולה להישמר בדקדקנות בכל פרטי הדרישות של המומחים⁵² הפך הציבור החרדי לקבוצה הממושמעת ביותר, והתחלואה והתמותה ירדו פלאים.

ד. על פי ההנחיות המקצועיות בכל העולם, בזמן התפרצות מגפה הדרך היעילה ביותר למנוע את התפשטות הנגיף היא שהייה של האוכלוסייה בבידוד או בהסגר. לכן יש לשמור על כללי ההסגר גם אם הם כרוכים בביטול תפילה בציבור, או בביטול לימוד תורה ברכים וכד'. חובה לשמור בקפדנות

⁴⁹ קונטרס **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה, עמ' ו, ושם ס"י.

⁵⁰ קריאת קודש של הראש"ל מיום ט"ז אדר תש"פ. מובאת להלן עמ' 47. – העורך.

⁵¹ הראשון לציון הרב הראשי לישראל הגר"י יוסף, באגרת מיום טז ניסן תש"פ.

⁵² ראה להלן דעת תורה מרבנו מרן ראש הישיבה, עמ' 51.

על כל הכללים וההנחיות המקצועיים, ומותר להטיל על אוכלוסיות כאלה סגר לצורך הגנה והצלה של אחרים.

ה. יש לציין כי הרעיון שבידוד והסגר מועילים במחלות מדבקות נמצא כבר בתורה ביחס למצורע⁵³. וכבר חז"ל הזכירו את הצורך הגדול להסתגר בעת מגפה:

ת"ר דָּבָר בעיר כנס רגליך, שנאמר: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר⁵⁴, ואומר: לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך⁵⁵, ואומר: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה⁵⁶. מאי ואומר, וכי תימא ה"מ בליליא, אבל ביממא לא, תא שמע לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך, וכי תימא ה"מ [היכא] דליכא אימה מגואי, אבל היכא דאיכא אימה מגואי כי נפיק יתיב ביני אינשי בצוותא בעלמא טפי מעלי, ת"ש מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, אף על גב דמחדרים אימה מחוץ תשכל חרב. רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי [סגר החלונות], דכתי' כי עלה מות בחלונינו⁵⁷.

הרי שהתורה וחז"ל הקדימו את רופאי זמנינו בהבנה שבידוד והסגר הם האמצעים הטובים ביותר למניעת התפשטות מחלה מדבקת⁵⁸.

ו. מי שמפר את הוראות השלטונות להישאר בבידוד, להימנע מתפילות במניין, להימנע מביקורים אצל אחרים וכיו"ב – מותר וחובה לדווח על כך לשלטונות⁵⁹.

2. הגדרת מגפת הדָּבָר

א. מגפת הדָּבָר מוגדרת בחז"ל כך:

איזהו דָּבָר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה, הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דבר⁶⁰.

⁵³ ראה ויקרא יג ד, ובהמשך, בדיני מצורע; במדבר יב טו, בענין מרים; מל"ב טו ה, ודבהי"ב כו כג, בענין עוזה.

⁵⁴ שמות יב כב.

⁵⁵ ישעיהו כו כ.

⁵⁶ דברים לב כה.

⁵⁷ ב"ק ס ב. וראה בשו"ת הרשב"ש סי' קצה בביאור מאמר חז"ל זה בצדדים הטבעיים בזמן מגפה.

⁵⁸ וכן ראה בספר 'אוצר החיים' לרב ולרופא יעקב צהלון (ספר ב' החקירה הי"ט) בתיאור של מגפת הדבר בגטו היהודי ברומא בשנת 1656 שכולם חוייבו להישאר בבתייהם. ובס' ליקוטי אמרים מכתב יג בתיאור של המגפה בטבריה בשנת תקמ"ו על ידי האדמו"ר ר' מנחם מנדל מויטבסק שנסגרו בחצרותיהם "ולא ניכרו בחוצות כי אם ריקים ופוחזים וגויים להבדיל".

⁵⁹ פסק הגר"ח קנייבסקי, הוזכר לעיל והובא להלן עמ' 50; **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה סי' יב סק"ז.

ב. ורמב"ם פסק:

איזה הוא דָּבָר, עיר שיש בה חמש מאות רגלי, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, היו בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, וכן לפי חשבון זה, ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מניין אנשי המדינה לענין זה⁶¹.

ג. אכן, מגדולי האחרונים יש מי שכתב:

"והעיקר נראה דרך הדָּבָר שנזכר בש"ס שלא היה חולי מיוחד, רק שהיו מתים אנשים פתאום יותר מכפי ההרגל, בזה צריך שיעור ג' בג' ימים לת"ק רגלי, שזה מוכיח שהחזק הדבר ונשתנה האויר, וכ"כ הב"י סי' תקע"ו ע"ש. אכן החולי שנקרא אצלינו חלי רע, כיון שנראתה מחלה זו באיזה בני אדם, ניכר שנשתנה ונתקלקל האויר. ואף שלא מתו החולים בכ"ז מה שנחלו הרבה בנ"א על מחלה זו מורה על שינוי האויר וקלקולו. ולזה נראה שאם חלו הרבה בנ"א על מחלה זו שפיר מיקרי שהחזקה מחלה זו"⁶².

3. תפילות, תעניות, וצדקה

א. מלבד התנהגות ממושמעת וקפדנית לפי הנחיות רפואיות, ומלבד טיפולים רפואיים – ככל שהם קיימים – בפגעי המגפה, יש להתפלל בכוונה מיוחדת⁶³, ותפילות אלו בזמן הצרה הגדולה הן מן התורה לכל הדעות⁶⁴. כמו כן ראוי לומר ברצון הלב והנפש את פרשת קטורת הסמים, שהיא סגולה לביטול מגפה⁶⁵.

⁶⁰ תענית יט א.

⁶¹ רמב"ם תעניות ב ה. וכן שו"ע או"ח תקעו ב.

⁶² שו"ת דברי מלכאל ח"ב סי' צ.

⁶³ ראה תענית כא א-ב, רמב"ם תעניות ב א, ה-ו; טוש"ע או"ח תקעו א-ג.

⁶⁴ נחלקו הראשונים אם עיקר תפילה בכל יום היא מדאורייתא – כדעת הרמב"ם בסהמ"צ מ' ה, ובהל' תפילה א א, ודעימיה, או שהיא מדרבנן – כדעת הרמב"ם בסהמ"צ שם ודעימיה, אך גם הרמב"ם כתב שם שבעת הצרות התפילה היא מצווה מן התורה.

⁶⁵ ראה פירוש הסולם לזוהר – בראשית פרשת וירא מאמר והנה שלשה אנשים – ויאכלו אות קרב: ועוד אמר לי אליהו, בשעה שיקרה מגפה בבני אדם, ברית נכרת, וכו' מעביר על כל צבאות השמים, שאם בניו יכנסו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שבארץ, ויאמרו ברצון הלב ונפש, את העניין של קטורת הסמים, שהיו להם לישראל, יתבטל המגפה מהם. וראה מדרש הנעלם ח"א דף ק ע"ב. וראה עוד במדרש תנחומא תצוה טו, ובאריכות במעבר יבק מאמר ענין הקטורת פ"ג. וראה אגרות רעק"א איגרת עא; ערוך השולחן או"ח תקעו ט. ואגב, בהשמטות מספר מעשה רב ס"ז כתב בשם הגר"א ש"צרי" מנוקד בשוא, אמנם בפסוק הניקוד בחתף-קמץ: קָעַט צָרִי (בראשית מג יא), וצ"ע.

ב. ויש שהמליצו להוסיף תפילות, כגון אבינו מלכנו, ובמיוחד: "אבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתנו"; אמירת נוסח א-ל רחום שמך, עננו ה' עננו, מי שענה⁶⁶; אמירת פרשיות הקרבנות גם למי שבדרך כלל לא נוהג כן⁶⁷; סדר יום כיפור קטן בערב ראש חודש; אמירת פרקי תהילים⁶⁸; לומר בימי ב' ו-ה' והוא רחום שאחר תפילת י"ח בקול רם וקול בוכים, ולומר בכל יום קודם שומר ישראל אותן יה"ר לפני אבינו שבשמים שאומרים בקריאת התורה⁶⁹.

ויש שחיברו תפילות מיוחדות למצב.

ג. מעיקר הדין, עיר שיש בה דָּכָר מתענים אנשי העיר ומתריעים⁷⁰. אך בזמן הזה אין מתענים כלל בזמן הדבר⁷¹. אכן, במגפת הקורונה עדיין אין עדות רפואית שתענית של בריאים, או אפילו נשאים ללא תסמינים יכולה להזיק⁷².

ד. צריך להרבות בצדקה ולכלכל את העניים הן באוכל והן בתרופות ושכר הרופאים, בגלל המצב הכלכלי הקשה בעת מגפות⁷³. ובמגפת הקורונה צריך לעשות כל האפשר והמותר לסייע לאלה שבבידוד או באשפוז במצרכים נחוצים, בכסף ובתמיכה בעסקים. זאת לאור הפגיעה הכלכלית החמורה לרבים מאזרחי המדינות.

ה. אף על פי שבגל הראשון של מגפת הקורונה בטלו הלימודים בתלמודי התורה ובישיבות, אין להורים לדרוש החזר תשלומים על הזמן שלא התקיימו לימודים, כי זה יגרום להתמוטטות מוסדות החינוך, ושארית ישראל לא יעשו עולה⁷⁴.

⁶⁶ אגרות רעק"א שם.

⁶⁷ ליקוט יוסף קצוש"ע או"ח סי' א סכ"ט.

⁶⁸ במיוחד פרקים ג, ח, כ, צא, קל. וראה אגרות רעק"א שם על אמירת תהילים באופן כללי.

⁶⁹ שו"ת חת"ס ליקוטים בקובץ תשובות סי' א.

⁷⁰ תענית יט א; רמב"ם תעניות ב ב; שו"ע או"ח תקעו ב. וראה שו"ת רשב"ש סי' שס.

⁷¹ מג"א תקעו סק"ב; מ"ב שם סק"ב. וכך נהגו גדולי ישראל בזמן מגפות הכולירע – ראה להלן.

⁷² הערת העורך: גם אין עדיין שום הוכחה שתענית בריאים לא פוגעת במערכת החיסון שלהם ולא מגדילה את סיכויים להידבק במחלה. יתר על כן. פרופ' יעקב אסף, מנהל המחלקה לרפואה דחופה במרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה ע"כ, סבור שהצום פוגע במערכת החיסון ומסכן את הצמים (עמ' 95 להלן). לכן לפי כללי ההלכה עלינו להחמיר בפקיח נפש, ולנהוג ע"פ הוראותיהם של גדולי הפוסקים כדוגמת מגן אברהם תקעו, ב, ערוך השולחן, שם, חת"ס סופר (שו"ת, ח"ו ליקוטים סי' כג), והגרעק"א (אגרות רעק"א סוף איגרת עא: "שלא לילך מחוץ לביתו על ליבא ריקנא"; מכתבי רעק"א מכתב קמו), ולהימנע מכל תענית. ראה גם מה שפסקו הג"ר משה ברנסדורספר (להלן עמ' 89), והג"ר אביגדר נבנצל, בפסק הלכה לרבני זק"א, להלן עמ' 91. לגבי יום כיפור, ראו להלן הע' 184.

– הרב ד"ר מרדכי הלפרין.

⁷³ אגרות רעק"א אגרת עג.

⁷⁴ פסקי קורונה של הגר"צ שכטר, פורסם באתר: <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>. בסוף הקונטרס של הרב שכטר תחת הכותרת "וצדקה תציל ממוות. אך ראה להלן עמ' 73-87.

ו. כמו כן מי שהזמינו מקומות חופשה במלונות לתקופת החגים, ושילמו דמי קדימה למארגנים, ובגלל המגפה התבטלו כל ההזמנות. מעיקר הדין פטורים מלשלם וגם צריך להחזיר להם את דמי הקדימה, כי המצב הוא בגדר מכת מדינה⁷⁵. יש מי שכתב שיש לנהוג לפני משורת הדין ולהתפשר עם המארגנים ובעלי המלונות כך שיוותרו על החזר חלק מהכספים שכבר הוציאו בעלי המלון ומארגני החופשה, מדין צדקה ומדין חסד⁷⁶.

4. סיכון עצמי של הצוות המטפל – רופאים, אחיות, אנשי מעבדה, טכנאים

א. כל אדם שיכול להציל את זולתו מחוייב לעשות זאת מדין לא תעמוד על דם רעך⁷⁷. ברם נפסק על ידי רוב הפוסקים שאין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה. יש פוסקים שאפילו אוסרים כניסה לספק סכנה, אפילו לצורך הצלה⁷⁸.

ב. אך ביחס לעובדי בריאות הדבר שונה, שכן רופא ועובד בריאות חיוני אחר רשאי לטפל בחולים גם אם יש בכך כדי חשש סכנה לחייו, ובוודאי שלכל הדעות אין עליו איסור להיכנס לספק סכנה⁷⁹. לפיכך, מותר לצוות רפואי לטפל בחולה במחלת קורונה המדבקת, אבל עם הזהירות המתחייבת מפעולה כזו, להיות ממוגן היטב, ולהקפיד הקפדה יתירה על כל כללי מניעת ההידבקות במצבים כאלה.

וראויים דברי הפוסקים להישמע: "באופן עקרוני אין לתת כללים ברורים וקבועים בשיעור ההסתכנות להצלת הזולת ובמניעה ממנה, אלא הכל לפי העניין, ויש לשקול העניין בפלס, ולא לשמור על עצמו יותר מדאי, ולא לדקדק ביותר"⁸⁰, כאותה שאמרו: המדקדק עצמו בכך, סופו שבא לידי כך⁸¹, ולא כל חשש רחוק נקרא ספק פיקוח נפש, ואם אין בזה גדר ספק נפשות יש חיוב הצלה, ודבר זה מסור לחכמים ולבקיאים⁸².

ג. כחלק מחובת ההתגוננות הקפדנית יש צורך לחבוש מסכה הדוקה על הפה והאף כדי למנוע הידבקות והדבקה. מסכה זו צריכה להיות אטומה

⁷⁵ כמבואר ברמ"א חו"מ שכא א.

⁷⁶ הגר"צ שכטר שם.

⁷⁷ ויקרא יט טז. וראה סנהדרין עג א; רמב"ם הל' רוצח א יד; טוש"ע חו"מ תכו א.

⁷⁸ ראה באריכות בספרי הרפואה כהלכה כרך ה עמ' 53 ואילך.

⁷⁹ איגרת רעק"א בס' **אגרות סופרים** מכתב ל; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח סי' טו פ"י סק"ג, ושם ח"ט סי' יז פ"ה; שו"ת **שבט הלוי** ח"ח סי' רנא אות ז; הגר"י נויבירט, הובאו דבריו ב**נשמת אברהם** מהדורה שניה חחו"מ סי' תכו סק"ב 4; **שיעורי תורה לרופאים** ח"א סי' מו; שו"ת **מנחת אשר** ח"ג סי' קכב. וראה עוד **נשמת כל חי** ח"ב חחו"מ סי' מט; שו"ת **רמ"א** סי' יט (סי' כ בדפוסים אחרים); שו"ת **דברי יציב** חחו"מ סי' עט.

⁸⁰ **פת"ש חו"מ** סי' תכו סק"ב; **ערוה"ש חו"מ** תכו ד; **מ"ב** סי' שכט סק"ט.

⁸¹ ראה ב"מ לג א; טוש"ע חו"מ רסד א.

⁸² פת"ש שם.

ככל האפשר, ולדעת המומחים זקן מפריע להגנה היעילה של המסכה. במצב כזה, מדין פקוח נפש מותר לכתחילה לגלח את הזקן באמצעים מותרים.⁸³

5. סיכון עצמי בטיפולים ניסיוניים ובמציאת חיסון

א. מחלת הקורונה מסוכנת במיוחד לאנשים זקנים, אנשים עם מחלות רקע, ואנשים עם מוגבלות תפקודית. בעת כתיבת המאמר טרם נמצאה תרופה יעילה למחלה, אך נעשים ניסיונות טיפוליים בתרופות שונות. אם מדובר בתרופה מוכרת למחלות אחרות, כגון מלריה או מחלות נגיפיות אחרות – מותר לחולה במצב בינוני וקשה, ובפרט חולה עם גורמי הסיכון דלעיל, להשתתף בניסיונות כאלה, ובלבד שהחולה הביע את הסכמתו לכך, וכן ששקלול הנזק המוכר של התרופה הניסיונית (המוכרת במחלות אחרות), מול התועלת לריפוי מחלת הקורונה, נוטה בבירור לטובת התועלת. אם מדובר בתרופה חדשה לחלוטין, שטרם נוסתה כלל, מותר לחולה קורונה במצב בינוני וקשה להשתתף בניסיונות אלה רק אם הן עברו את כל הליכי האישור המקובל, והן מאושרות על ידי רשויות המחקר. בכל מקרה חולה קורונה במצב קל וללא כל גורמי סיכון, ובוודאי נשא הנגיף ללא תסמינים – אסור לו להסתכן בתופעות הלוואי של התרופות הניסיוניות עד שיוודא שתופעות הלוואי אינן מסוכנות.⁸⁴

ב. הצלת אלפים ורבבות ממחלת הקורונה תלויה במציאת חיסון יעיל נגד הנגיף. לצורך פיתוח חיסון יש לבדוק אותו על בני אדם, וזה אפשרי בשתי דרכים: האחת, לתת לקבוצת אנשים אחת את החיסון הנחקר, ולקבוצת אנשים אחרת חיסון-דמה (פלצבו), ולעקוב אחרי שתי הקבוצות. אם יתברר שהקבוצה שקבלה את החיסון נדבקה הרבה פחות באופן מובהק מזו שלא קבלה את החיסון, הרי זו הוכחה שהחיסון יעיל. דא עקא, ששיטה זו דורשת זמן ארוך מאד, ובינתיים אנשים רבים יידבקו, יחלו ואף ימותו. הדרך האחרת היא לתת לקבוצת אנשים אחת את החיסון ולקבוצה אחרת לא לתת חיסון, ולהדביק את שתי הקבוצות בניגף הקורונה. אם הקבוצה שלא חוסנה תידבק בניגף בצורה מובהקת יותר מהקבוצה שחוסנה, הרי זו הוכחה שהחיסון יעיל. הכוונה היא לקחת רק קבוצות אנשים צעירים וללא כל גורמי סיכון. השאלה העומדת לדיון היא אם מותר לאדם בריא להיכנס לספק סכנה

⁸³ **מנחת אשר – בתקופת הקורונה**, מהדורה תניינא סי' ז. אמנם מצד הקבלה יש עניין גדול להשאיר זקן, ולא לעקור אפילו שערה אחת (ראה **זוהר ח"ג דק"ל ע"ב**; טעמי המצוות פר' קדושים בדעת האר"י), ומנהג ישראל להניח את הזקן. אך מעיקר הדין לדעת רוב הפוסקים אין איסור בגילוח הזקן באמצעים מותרים, ויש עדויות שכך נהגו גדולים באירופה (ראה **שו"ת ברכה יו"ד סי' קפא סע' ז**; **שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנט**), ולכן פשיטא שבמקום של פקוח נפש הדבר מותר לכתחילה.

⁸⁴ ראה באריכות בגדרי האסור והמותר בסיכון עצמי בביצוע פעולות רפואיות בספרי **הרפואה כהלכה** כרך ה עמ' 65 ואילך.

כדי להציל רבים ממוות. הסוגיה ההלכתית הזו נידונה בארוכה בפוסקים⁸⁵, ומסקנת רבים מהפוסקים היא שאם מידת הספק בסיכון למציל היא קטנה, ולעומת זאת מידת ההצלה לאחרים היא גדולה, יש אומרים שהמציל חייב להיכנס לקצת סכנה כדי להציל את האחר מדין 'לא תעמוד על דם רעך', ויש אומרים שאין חובה אך יש רשות והיא מידת חסידות⁸⁶. לאור העובדה שמידת הסיכון בהידבקות בנגיף הקורונה אצל אנשים צעירים ללא כל גורמי סיכון היא נמוכה, ומידת ההצלה לאלפים ולרבבות רבים היא גבוהה – מותר לאדם להשתתף בניסוי כזה, ויש בזה משום מידת חסידות.

6. ביקור חולים

א. עיקר החיוב של ביקור חולים הוא בהליכה בפועל לבית החולה, ובקיום כל מטרות המצווה, הכוללת סיוע סיעודי וסביבתי לחולה⁸⁷.
ב. אך בגלל חומרת ההדבקה בנגיף הקורונה אסור לביקר חולים בבידוד, או מאושפזים בבית חולים⁸⁸. לפיכך ניתן לראות מצב כזה כדיעבד, ולקיים את המצווה – לפחות בחלקה בטלפון⁸⁹, או לפחות לקיים בדרך זו מצות גמילות חסדים⁹⁰. טוב יותר לקיים מצות ביקור חולים באמצעים

⁸⁵ ראה באריכות בספרי הרפואה כהלכה כרך ה עמ' 53 ואילך.

⁸⁶ ראה שם. וראה עוד בספרי הנ"ל כרך ו עמ' 482 ואילך בעניין תרומת איברים מן החי.

⁸⁷ ראה הנהגת רבי עקיבא בנדרים מ א.

⁸⁸ אמנם ראה רשימות שיעורים להגרי"ד סולובייציק ב"מ ל ב (עמ' קמז), שהעיד על סבו הגר"ח מבריסק שקיים מצות ביקור חולים אצל חולי כולירע, אף שהייתה מחלה מדבקת, אלא שחילק שאם קיים רק חשש סכנה מותר לצורך מצות ביקור חולים, אבל אם יש ודאי סכנה אינו חייב להכניס עצמו לסכנה. וכן הביא זאת בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' שצ, ועוד הביא שם שכך נהג רבה של לודז' הגר"ח מייזלס.

⁸⁹ יש שכתבו שבדרך זו מקיים בדיעבד חלקים ממצות ביקור חולים: ראה הגרי"א העניקין, הפרדס, שנה מח חוב' א; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' רכג; שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פד; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ט; שו"ת באר משה ח"ב סי' קד; שו"ת חלקת יעקב חיו"ד סי' קפח (בישן – ח"ב סי' קכח); שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל סי' ח אות ו; יחזה דעת ח"ג ס' פג, וחזון עובדיה ח"א עמ' יב. יש מי שכתבו שלא מקיימים בדרך זו כלל מצות ביקור חולים – שו"ת מהר"י שטייף סי' רצד; הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בשו"ת ישא יוסף ח"ב סי' עא אות א, וכן כתב בשמו בס' משנת איש סי' קסג. וראה עוד בשיטת רי"ש אלישיב בס' ציוני הלכה עמ' שיג, ומכתבו שהודפס בס' כתבוני לדורות אגרת תב. אך ראה בס' קב ונקי ח"ב סי' שמט; ילקוט יוסף אבלות סי' כו ס"ט, רץ כצבי ענייני אבלות סי' ח אות יא. ויש מי שכתב שמקיים מצות ביקור חולים בטלפון ללא שום פקפוק, כי לדעתו המושג "ביקור" איננו לבוא למישהו, אלא מלשון ביקורת תהיה (ויקרא יט כ), שפירושו עיון במצב הקרבן, וכן ביקור חולים פירושו עיון וחקירה במצבו של החולה, וזה אפשר לקיים בשלמות גם דרך הטלפון – פחד יצחק (הוטנר) אגרות וכתבים סי' לג (וראה בשיטתו בס' רץ כצבי ענייני אבלות סי' ח אות יג). וראה רש"י ומצודת דוד ומלבי"ם ביחזקאל לד יא. וראה עוד בנידון בשו"ת רץ כצבי ח"ב סי' י פ"ד, ורץ כצבי אבלות סי' ג, ובחוב' אסיא פא-פב, תשס"ח עמ' 125 ואילך.

⁹⁰ כל בו על אבלות ח"ב שו"ת פ"א סי' א אות א; מנחת אשר בראשית סי' כ אות ד. וראה עוד שו"ת חלקת יואב ח"ב סי' קכח; שערים המצויינים בהלכה קצג סק"א.

אלקטרוניים של הסתכלות בזמן השיחה, שאז מקיימים מצות ביקור חולים גם לדעות נוספות.⁹¹

ג. ספק אם מקיימים מצות ביקור חולים על ידי שליח.⁹²

7. תפילה במניין, נשיאת כפיים, קריאת התורה, ישיבות ותלמודי תורה

א. דבר פשוט וידוע הוא שתפילה במניין בבית הכנסת היא מצווה גדולה וחשובה, אך חיובה לכל הדעות הוא רק מדרבנן.⁹³ אך גם ברור וידוע שפיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה פרט לג' עברות, ובוודאי שדוחה תפילה בציבור. לפיכך אם השלטונות סבורים שיש חשש להדבקה בתפילה בציבור חייבים לשמוע להם.⁹⁴

ב. בישראל, בשלבים הראשונים של מגפת הקורונה, נקבע על ידי משרד הבריאות שמותר להתפלל בבית כנסת במניין מצומצם של עשרה גברים בלבד, וכאשר כל אחד עומד במרחק 2 מטרים מחברו.

וכבר הגאון רבי עקיבא איגר היה מודע היטב לצורך לצמצם את גודל המניין בשעת מגפה, ולרווח בין המתפללים, וכך כתב בשעת מגפת הכולירע השנייה:⁹⁵

"זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון, אבל אפשר להתפלל כתות-כתות, ובכל פעם במתי מעט ערך טו אנשים, ויתחילו כאור הבוקר, ואחריה כת אחרת, ויהי' מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן

⁹¹ ראה שו"ת **מנחת יצחק** ח"ב סי' פד. וראה ר"י וייסינגר, חוב' **אסיא** קג-קד תשע"ז עמ' 35 ואילך.

⁹² ראה שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"א סי' רכג; שו"ת **באר משה** ח"ב סי' קד-קה; שו"ת **ציץ אליעזר** חיו"ד סי' ו אות ו. גדרי הספק הם, שמחד גיסא מצות ביקור חולים היא מגדר גמילות חסדים, שבוודאי אפשר על ידי שליח, ומאידך גיסא ממטרות מצות ביקור חולים היא לסייע לחולה בפועל, ודבר זה הוא כעין מצוה שבגופו, וגם הצורך להתפלל על החולה יותר בולט אם בא בעצמו ורואה בצרתו. ואמנם מובא בספרים שרבי עקיבא איגר היה שוכר שליחים שיבקרו חולים בשמו (ראה **משכיל אל דל** (רבי הלל מקלאמי) ח"ד כלל ב פרט א שאלה א; **חוט המשולש** (מהדורת תשכ"ג) עמ' רח; **קרני ראם** (רבינוביץ, מהדורת תשנ"ה) עמ' רא; **חידושי רעק"א החדשים** תשנ"ח נדרים לט ב, והאדר"ת דן בענין זה (ראה מאמרו של ר"י דנדרוביץ, **המעין**, גליון 200, תשעב, עמ' 147 ואילך).

⁹³ ברמב"ם תפילה ח א כתב ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ובשו"ע או"ח צ ח נכתב שישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור. וראה בשו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"ב סי' כז, ושם ח"ג סי' ז, שלדעתו תפילה בציבור היא חיוב גמור, אך ראה **מנחת אשר** – **בתקופת הקורונה** סי' טז אות א, **ועין יצחק** – **הלכות קורונה** (הגר"י יוסף) עמ' ט, שאין זה חיוב גמור, אלא שצריך להשתדל מאד.

[ראה גם בחזון אי"ש, או"ח, הל' ר"ה קלז, ד, שעיקר החובה להתפלל בציבור הוא שלא להיות פורש מן הציבור. לפי"ז במקום צורך גדול, אין שום איסור בעצם הפרישה. וראה להלן בהערת העורך, בסוף הע' 100.]

⁹⁴ ראה בס' **אוצר החיים** לרב והרופא יעקב צהלון (פ"ב סע' יט) אודות מגפת הֶכְבֶּר בגיטו רומא בשנת 1656, שהיה הסגר מוחלט, ואסרו לפתוח בתי כנסת ולהתפלל במניין.

⁹⁵ **אגרות רעק"א** איגרת עא.

יבואו להתפלל שם, וכן במנחה ... ולחוש שלא ידחקו אנשים יותר מהסך הנ"ל לבא לביהכ"נ, ואפשר על ידי עמידת שומר מפאליציי [מהמשטרה] להשגיח בזה, שמאחר ויש כבר כפי המספר אל יניחו לאחר לבוא לשם עד אחר שישלימו הם, תעריכו מבוקשת זה להמגיסטראט [השלטונות] ושכן נכתב לכם ממני להתנהג כן, ואם יסרבו טוב להעריך להרעגירונג [הממשלה] דפה, ובודאי תצליחו אם תזכירו שמי שהזהרתי אתכם שלא להיות קיבוץ גדול בביהכ"נ במקום צר, ושיעצתי לכם כסדר הנ"ל, וגם האזהרה באמירת תהילים ולהתפלל גם על המלך י"ה [ירום הודו].⁹⁶

ועוד כתב⁹⁶:

"בכל בתי כנסיות הן בעזרת אנשים והן בעזרת נשים מותר יהי' בראש השנה וביום כפורים לתפוס רק את מחצית המקומות, בצורה כזו שליד כל מקום שיושבים בו המקום השני הגובל עמו לא יהא תפוס. ועל כן רק מחצית מבעלי המקומות בבתי הכנסת יהיה להם גישה לבתי כנסיות בימים הקדושים האלה. ומכיון שלכל בעלי המקומות הזכויות שוות ומי נדחה מפני מי, לכן המחצית האחת תתפוס את מקומותיה בבתי כנסיות בשני ימים טובים של ראש השנה, והמחצית השניה ביום הכפורים לילה ויום".

ובהמשך כתב

שיטילו גורל בין הקבוצות השונות, וכל קבוצה תקבל כרטיס בצורה מיוחדת, ויוצב משמר צבאי בכניסה לבית הכנסת שיכניס את האנשים עם הכרטיסים המתאימים לאותו יום, ופקידי המשטרה ישמרו על הסדר בבית הכנסת. אלו שלא יוכלו לבוא לבית הכנסת יוכלו להתפלל במניינים בבתי פרטיים, אך גם שם עליהם לשמור על הכללים של שמירת רווחים בין המתפללים.

ג. לאחר מכן הורו שלטונות הבריאות בישראל לאסור תפילות בבית הכנסת, אך התיירו להתפלל בשטח פתוח במניין מצומצם של עשרה גברים ובמרחק של 2 מטרים זה מזה. ואף שנפסק להלכה שלא יתפלל אדם במקום פרוץ, כמו בשדה⁹⁷, מכל מקום בשעת דוחק גדול כמו המצב של מגפה

⁹⁶ בס' פסקים ותקנות רבי עקיבא איגר (יצא לאור ע"י הרב נתן גשטטר תשל"א) בחלק הנהגות ותקנות סי' כ.

⁹⁷ שו"ע או"ח צ. ה. וראה ברכות לד ב שהמתפלל בחוץ נקרא חצוף.

התירו הרבנים להתפלל בשטח הפתוח בתנאים הנ"ל,⁹⁸ ואם יש אילנות טוב יותר שיעמדו שם ביניהם ויתפללו.⁹⁹

ד. לאחר מכן אסרו השלטונות להתפלל במניין אפילו בשטח פתוח, וחייבו להימנע מכל התקהלות בכל מקום. בשלב זה הורו כל גדולי הרבנים להישמע להנחיות אלה ולהתפלל ביחידות.¹⁰⁰ היו שבקשו לשמור על תפילה במניין אף על פי שכל אחד בביתו בדרך של קביעת זמן שכל אחד יעמוד במרפסת ביתו, ויראו אלה את אלה. ונחלקו הפוסקים אם מניין מתפללים שלא נמצא בבית אחד, אך רואים אלה את אלה – אם זה נחשב למניין שיכולים לומר דברים שבקדושה וקדיש.¹⁰¹ ובכל מקרה הוא דווקא כשאין רשות הרבים או אף דרך היחיד מפסיק בין המתפללים.¹⁰² ויוצאים דווקא אם שומעים את השליח ציבור, אבל מי שאינו שומע אותו לא אינו מצטרף למנין.¹⁰³

⁹⁸ וראה מ"ב שם ס"ק יא, שעוברי דרכים לכ"ע מותרים להתפלל בשדה, ולכאורה מצב המגפה החמורה הוא ק"ו. וראה **מנחת אשר – בתקופת הקורונה** סי' כ.

⁹⁹ מ"ב שם.

¹⁰⁰ וראה בשו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"ג סי' ז, שיש מי שמרגישים שדווקא ביחידות יכולים לכווין יותר מאשר בציבור, ואמנם בתנאים רגילים פסק שם שגם במצב כזה עדיף תפילה בציבור על פני כוונה יתירה ביחידות, אך במצב חירום ופקוח נפש, כשיש חובה להתפלל ביחידות, מאד יתכן שיהיו ש"ירוויחו" בכוונות התפילה.

[החזון אי"ש (חזון אי"ש או"ח, הל' ר"ה קלז, ד) לשיטתו שיעקר החובה להתפלל בציבור הוא שלא להיות פורש מן הציבור, פסק למעשה שבמצב בו אדם מתקשה לכווין בבית הכנסת, אך מכווין ביחידות, עדיף שיתפלל ביחידות. כך למשל יעץ לר' מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל, אחרי נישואיו, להתפלל ביחידות בבית המדרש של "כולל תורת ארץ ישראל". (הרב צבי יברוב, **מעשה איש** ג, עמ' קנה-קנו). יש גם עדויות אחדות על פיהן היו תקופות בהן החזון"א התפלל ביחידות בביתו. – העורך]

¹⁰¹ המחבר בשו"ע או"ח נה יג פסק: צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגר הדלת ממקום (שפה) פנימית של עובי הדלת ולחוץ, כלחוץ. ועל סמך זה ודעות באחרונים פסק הראש"ל צ הגר"י יוסף שלספרדים לא מקיימים תפילה במניין כשכל אחד עומד על מרפסת ביתו. לעומת זאת כתב בפר"ח סי' נה ס"ק יג, וכדעתו הכריעו כמה מהאחרונים ובהם המ"ב סי' נה ס"ק נד, שכל זה דווקא בשאינן רואין אלו לאלו, אבל אם מקצתן רואין אלו את אלו בכל גונו מצטרפי להדרי, ודווקא בשעת הדחק כמבואר בשעה"צ שם סקנ"ז, ונראה שלאשכנזים יכולים לקיים בדרך זו מניין. וראה שו"ת **מנחת יצחק** ח"ב סי' מד; **הליכות שלמה**, תפילה, פ"ה סי"ב; **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה סי' יח.

[כבר ב**סידור רס"ג** כתב (עמ' קו-קז) שכדי להצטרף לתפילה ולזימון, די אם מקצתן רואין אלו את אלו. ורק מי שלא רואה אף אחד, אינו מצטרף. כך גם דעת רש"י (ע"פ הבנת התוספות (פסחים פה, ב) שאפילו מחיצה של ברזל איננה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, עיי"ש; דעת **ראבי"ה** (ברכות סי' קלד; דעת **רשב"א** (שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' צו) לפי פשוטם של דבריו והבנת המ"ב (סי' נה, ס"ק נב; ס"ק נז); דעת רבי אברהם אבן טואה, (מחכמי אלג'יר בדור שאחרי גירוש ספרד) **שו"ת נופך** (נדפס בשו"ת **החשב"ץ**, סי' מח ד"ה הפן השלישי, עמ' תסא), שכתב בפירושו שראייה מצרפת לתפילה אפילו בבתים נפרדים כדין זימון. וכך פסק בשעת מגפה גם החיד"א (**מחזיק ברכה**, סי' נה). עוד על "מנייני המרפסות" ראה להלן עמ' 113-137.

¹⁰² **פרמ"ג** או"ח סי' נה בא"א סקי"ב.

¹⁰³ ט"ז או"ח סי' קכד סק"ב. אמנם **הפרי חדש** סי' נה ס"ח חולק על הט"ז, אך ראה **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לג שיש לנהוג כדעת הט"ז.

ה. לאחר מכן – בעת היציאה ההדרגתית מתנאי בידוד והסגר של הגל הראשון – התירו השלטונות תפילה במניין עד 19 אנשים בשטח פתוח. יחד עם זאת חייבו השלטונות שכל המתפללים יעטו מסכה על אפם ופיהם, ואין בזה מניעה להתפלל כך, ואף בעלי התפילה והכהנים הנושאים כפיים יכולים לעשות זאת עם המסכה, ובלבד שקולם יישמע¹⁰⁴.

ו. ובעניין נטילת ידי הכהנים על ידי הלויים – המקור למנהג זה הוא מהזוהר¹⁰⁵, ונפסק להלכה בשולחן ערוך¹⁰⁶, ואל ללויים לזלזל במנהג זה¹⁰⁷. יש שכתבו שרק לוי אחד יטול ידיו של כהן¹⁰⁸, ויש שהצדיקו את מנהג האשכנזים שכמה לויים נוטלים ידי כהן אחד¹⁰⁹. עוד דנו הפוסקים אם החיוב ללויים ליטול ידי הכהנים הוא גם כשיפסידו חלק מברכות שמונה עשרה של חזרת הש"ס, ואם מותר להם לעבור כנגד העומדים בתפילת שמונה עשרה, ואם לוי תלמיד חכם יטול ידי כהן עם הארץ, ועוד נידונים¹¹⁰. ועל כן נראה שבעת מגפה עדיף שהכהנים יטלו ידיהם ללא הלויים כדי למעט מגע קרוב ביניהם, ולכל הפחות ימנעו מנטילה ע"י כמה לויים, ויסתפקו בלוי אחד לכהן אחד.

ז. המתפללים ביחידות בביתם יכוונו להתפלל בשעה שהציבור מתפללים¹¹¹. אמנם בשלבים המתקדמים של מגפת הקורונה בגל הראשון אסרו בישראל ובכל העולם להתפלל בציבור בכל מקום, פרט למניין מצומצם בכותל המערבי ובמערות המכפלה, וניתן לכוון את זמן התפילה בבית לזמני תפילות אלו. כאשר לא ניתן לכוון לזמנים אלו, נראה כי ראוי לקבוע שכל היחידים יקבעו שעה מסוימת להתפלל כל אחד בביתו כעין יחד¹¹².

ח. מי שצריך לומר קדיש על נפטר, ואינו משתתף במניין מרפסות – ילמד משניות לעילוי זכרו או זכרה¹¹³.

¹⁰⁴ דווח באמצעי התקשורת בשם הגר"י זילברשטיין.

¹⁰⁵ **זוהר**, פר' נשא דקמ"ו ע"ב. וראה ריקאנטי במדבר ו ב-ג שמביא מקור ממדרש רות. וראה **ב"י** או"ח סי' קכח.

¹⁰⁶ שו"ע או"ח קכח ו. וראה **שו"ע הרב** שם י, וערוה"ש שם טו.

¹⁰⁷ שו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"ד סי' קכז.

¹⁰⁸ שו"ת **שבט הקהתי** ח"ב סי' נז, בשם הגר"ש אלישיב.

¹⁰⁹ שו"ת **שבט הקהתי** שם.

¹¹⁰ ראה **מג"א** סי' קכח סק"ז; **מ"ב** שם סקכ"ב; שו"ת **שבט הלוי** ח"ח סי' מז; שו"ת **שרגא המאיר** ח"ח סי' לו; שו"ת **תשובות והנהגות** ח"ג סי' מח; שו"ת **ציץ אליעזר** חט"ו סי' כב, ושם חכ"א סי' ז.

¹¹¹ שו"ע או"ח צ ט. וראה **בהליכות שלמה**, תפילה, פ"ה סי"ח ודבר הלכה שם, שהיינו דווקא שיתכוון להצטרף למניין מסויים, שהרי בערים גדולות יש מניינים בכל שעות היום. וכן כתב במרומי שדה ברכות דף ו.

¹¹² **מנחת אשר – בתקופת הקורונה** סי' יז.

¹¹³ **מנחת אשר – בתקופת הקורונה** סי' כב.

ט. בעת שהשלטונות התירו מניינים מצומצמים אך בריחוק זה מזה במרחק 2 מטרים – העולה לתורה והגבאי יחבשו מסכות על הפה והאף, ומותר גם לעולה לעמוד במרחק הנדרש אף על פי שלא יראה את הכתב, וישמע מפי הקורא¹¹⁴. ומכל מקום עדיף שהעולה עצמו יקרא את הפרשה שלו, ואפילו אם אינו מדייק בטעמים, ובלבד שיקרא נכונה את המילים, ויקפיד על סוף פסוק, ובמידת האפשר גם על אתנחתא.

י. קריאת התורה בשבתות ובימים ב' ו-ה' היא דווקא בציבור¹¹⁵, ולכן כשנמצאים יחידים בבידוד אין חובת קריאת התורה, ולא יוצאים ידי חובה בקריאה מחומש. אך צריך לקרוא את הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום. ואם יוכל הקהל להתפלל בשבת הבאה – ישלימו את הפרשה שהחסירו¹¹⁶.

יא. ולעניין השלמות פרשיות התורה שהחסירו בשבתות שלא היה מניין – נחלקו הפוסקים אם מעיקר הדין יקראו בשבת הראשונה שמתפללים בציבור רק את הפרשה שלפניה, ולא את כל הפרשיות שהחסירו בשבתות האחרות¹¹⁷, או שישלימו את כל הפרשיות שהציבור החסיר¹¹⁸. ובמקרה כזה יקראו לכהן את כל הפרשה מהשבת שעברה ועד שני של פרשת השבוע, ואחר כך יקראו לשאר העולים בפרשת השבוע¹¹⁹. אמנם אם החסירו הקריאה בתורה בשבת שיש בה שתי פרשיות – אין משלימים בשבת שאחריה¹²⁰, וכן אם בשבת שחזרו לקרוא בתורה קוראים שתי פרשיות – אין מוסיפים עליה את הפרשה שהחסירו¹²¹. ויש מי שכתב שבעת מגפת הקורונה, שהפסיקו להתפלל בכל בתי הכנסיות מחמת הסכנה למשך כמה שבועות, וחזרו להתפלל בתנאים מגבילים, ויש חשש שיצטרכו עוד לחזור ולהימנע מתפילה בציבור – מעיקר הדין אין קוראים אלא את הפרשה של אותו שבוע שבו מתפללים במניין¹²². ומכל מקום מכיוון שמדובר במחלוקת הפוסקים בדבר

¹¹⁴ מנחת אשר שם סי' כג. וראה ראיותיו שם.

¹¹⁵ ראה הליכות שלמה, תפילה, מילואים סי' יז.

¹¹⁶ שו"ע או"ח קלה א.

¹¹⁷ אגודה מגילה פ"ג סי' ל'; שו"ת מהר"ם מינץ סי' פה; רמ"א או"ח קלה ב; מג"א שם סק"ד; שערי אפרים שער ז ס"ט, ושם סל"ט.

¹¹⁸ כך משמע באור זרוע ח"ב הל' שבת סי' מה. וכן פסקו אליה רבה סי' קלה ס"ב; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שלה, בשם החת"ס, שהעיד שכך נהג הגר"נ אדלר הלכה למעשה; הגר"א בתוספת מעשה רב אות לד; ערוך השולחן או"ח קלה ו; החזו"א, הובא בס' פאר הדור ח"ג עמ' לג; חזון עובדיה שבת ח"ב עמ' שלב; ילקוט יוסף הל' קריאת התורה עמ' כ; שו"ת בצל החכמה ח"א סי' ז. וראה משנה ברורה סי' קלה סק"ז שהביא שתי הדעות.

¹¹⁹ שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' כח.

¹²⁰ שו"ת מהר"ם מינץ סי' פה; מגן אברהם סי' קלה סק"ד.

¹²¹ מ"ב סי' לה סק"ז.

¹²² מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' לד. ונימוקו: לפי השערי אפרים שער ד סל"ט דין השלמה הוא דווקא אם הציבור התפלל אך מאיזה סיבה לא קרא בתורה, אבל לא נאמר דין השלמה במקרה שהציבור כלל לא התקבץ לתפילה; ועוד, לפי שו"ת שבות יעקב

שהוא תקנה, מכיוון שיש סכנה בשהייה ממושכת של קיבוץ אנשים – בוודאי לא נכון להאריך את התפילה על ידי קריאת פרשיות נוספות. ובעניין ההפטרות – לכל הדעות אין משלימים מה שהחסירו.¹²³

יב. יש מחולי קורונה שמאבדים את חוש הטעם, אך מכל מקום יברכו ברכה ראשונה על המאכלים.¹²⁴

יג. אף שתלמוד תורה הוא כנגד כולם בחשיבותו,¹²⁵ ואין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן,¹²⁶ ותורה מגנא ומצלא,¹²⁷ אך היכא דשכיח היזיקא שאני,¹²⁸ ואין דבר העומד בפני פקוח נפש, ולכן כשברור שהתקבצות אנשים יחד בזמן מגפה גורמת להדבקה ולסכנה של כל אחד ושל הכלל, אין ברירה אלא לסגור את תלמודי התורה והשיבות, ולהמשיך ללמוד תורה בדרכים אחרות,¹²⁹ וכך נהגו בגל הראשון.

8. ברכת הגומל

א. מי שחלה במחלת הקורונה וסבל מדלקת ריאות, ובוודאי אם היה מונשם – חייב לברך הגומל לאחר שהבריא. ומי שהנגיף נמצא בקרבו בבדיקות דם, וסבל מתסמינים קלים דמויי שפעת – אם הוא אדם בריא בעיקרו, לא יברך הגומל; ואם הוא אדם עם גורמי סיכון – יש מקום שיברך ברכת הגומל.¹³⁰ אבל מי שיצא מבידוד ולא היה חולה – לא יברך ברכת הגומל.¹³¹

ב. ומי שחייב בברכת הגומל אבל לא ניתן להתקבץ במניין – יכול לברך את הברכה בוועידת וידיאו (כגון זום), כי דין עשרה בברכת הגומל הוא לא כדין דבר שבקדושה שצריכים העשרה להיות בבית אחד, אלא מדין

ח"ג סי' ו' דין השלמה נאמר רק אם בטלו הציבור את קריאת התורה פעם אחת אבל אין דין השלמה אם הציבור לא התפלל מספר שבתות.

¹²³ **עין יצחק** – הקורונה בהלכה (הגר"י יוסף), עמ' נז.

¹²⁴ **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מג. וראה נימוקיו שם.

¹²⁵ משנה פאה א א.

¹²⁶ שבת ק"ט ב.

¹²⁷ סוטה כא א.

¹²⁸ פסחים ח ב.

¹²⁹ וראה בספרו של ש"י עגנון **ספר, סופר וסיפור**, שמתאר את המגפה בתקופת אחיו הגדול של המהר"ל מפראג וחברו של הרמ"א – ר' חיים ב"ר בצלאל, בעל "ספר החיים": בימים הרעים ששלטה המגפה ... והסגירו אותו ואת אנשי ביתו שני חודשים, נתבטלו הישיבות ... ולא נתנוהו דאגותיו להשתעשע בהוויות אביו ורבא, ולירד לעומק ההלכה.

¹³⁰ ראה בקונטרס **נאות מרדכי** (הגר"מ גרוס), בחלק שו"ת לעת צרה. וראה **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(א).

¹³¹ **מנחת אשר** – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ו'.

פרסום הנס, ולכן די שכולם רואים את המברך גם בווידיאו¹³². ואף שלכתחילה צריך לברך ברכת הגומל בתוך שלושה ימים מההחלמה, אבל אם אין אפשרות כזו – ובתקופת מגפת הקורונה לא היו מניינים, וברכת הגומל צריכה עשרה גברים – יש לו תשלומים כל זמן שירצה, וכששוב יחזרו להתפלל במניין – יברך אז¹³³.

9. שבת ויום טוב

א. כאשר על פי השלטונות חייבים ללכת עם מסכה על הפה והאף, ועם כפפות על הידיים כדי למנוע הידבקות והדבקה – מותר לצאת כך גם לרשות הרבים אף שאין בו עירוב¹³⁴.

ב. מותר להשתמש באלכו-ג'ל בשבת, ואין בו משום ממחק¹³⁵.

ג. בבתי חולים, אף שיש מערכת אוטומטית שבודקת את חום הגוף של כל הנכנסים, מותר לברך בשבת חולים, כי הנכנס הולך לפי תומו וללא כל מעשה מצידו והוא בא לקיים מצווה גדולה¹³⁶.

ד. מותר לנסוע בעיר בשבת ובחג ברכב עם כרוז להודיע לרבים כשיש כאלה שהיו במגע עם פלוני שנמצא נשא חיובי לנגיף. עדיף לעשות כל זאת על ידי גוי, ואם אי אפשר – מותר גם על ידי יהודי¹³⁷. וכן מותר מדין פיקוח נפש לחולה קורונה להתפנות בשבת למקום שבו מרוכזים חולי קורונה כדי למנוע הדבקה אחרים.

ה. חולה הסובל מדיכאון או מחרדות ופחדים שנמצא בטיפול ובמעקב פסיכולוגי, ובידוד מלא ללא קרובים וידידים בימי שבת ומועד עלולים לדרדר את מצבו הנפשי – אם לדעת המטפלים בו שיחה בטלפון יכולים להועיל לו, מותר לו לטלפן לקרוב משפחה או למטפל כדי להפיג את הבדידות, או בווידיאו דרך מחשב, ועדיף שיעשה זאת בשינוי¹³⁸.

¹³² פסקי קורונה של הגר"צ שכתר.

¹³³ שו"ע או"ח רי"ט ו. יש מי שהגבילו לברך עד שנה מההחלמה (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' ק. וראה חזון עובדיה, ברכות, עמ' שנח); ויש שכתבו שהחיוב לא פוקע לעולם, ויכול לברך אפילו אחרי כמה שנים (שו"ת בצל החכמה ח"ה סי' פח אות ב; הלכה ברורה סי' ריט, בבירור הלכה אות כה). וראה מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' כב שכתב שיכול לברך רק עד שלושים יום.

¹³⁴ ראה קונטרס מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' ט; תשובת הגר"ח קנייבסקי מתחילת אייר תש"פ, להלן עמ' 52.

¹³⁵ מנחת אשר – בתקופת הקורונה מהדורה תניינא סי' טז(ג).

¹³⁶ מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ז.

¹³⁷ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' יג.

¹³⁸ וראה פסקי קורונה של הגר"צ שכתר, פורסם באתר:

<https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>

ו. יולדת שצריכה לנסוע לבית חולים בשבת, ורוצה שבעלה ילווה אותה, מותר לו לנסוע אתה¹³⁹ גם אם לא ירשו לו להישאר אתה בבית החולים מחשש להדבקה חולים אחרים, ויחזור עם נהג גוי¹⁴⁰.

ז. נהג אמבולנס שנקרא כדי לפנות מבית חולים לבידוד ביתי חולה קורונה במצב קל – אם ידוע לו שבאותו בית חולים נוצרה מצוקת אשפוז, ולכן חייבים לפנות את החולים הקלים כדי לתת מקום לחולים היותר קשים, וגם אין אפשרות לאשפוז במחלקה אחרת מחמת החשש להדבקה – מותר לנסוע ולהביאו לביתו; ואם אין לו דרך לברר – מותר מדין ספק פקוח נפש.

ח. צוות רפואי המטפל בחולי קורונה צריך להתקלח כשיחזור מביתו כדי למנוע הדבקה, ובשבת מותר לו להתקלח במים צוננים, וביום טוב מותר אפילו במים פושרים¹⁴¹.

ט. חולה מאומת שנדבק בקורונה והבריא, והרופאים רוצים לקחת ממנו דם שמכיל נוגדנים לנגיף הקורונה על מנת להזריק לחולה קשה בתקווה שזה יועיל לו להתגבר על הנגיף – מותר לנסוע לבית חולים גם בשבת וביום טוב כדי לתרום את הדם, ועדיף שיסע ויחזור עם נהג גוי.

י. אחד התסמינים של מחלת הקורונה הוא איבוד חוש הריח. לפיכך לא יברך על הבשמים בהבדלה במוצאי שבת¹⁴². ואם נתכוין להוציא בני ביתו הקטנים שהגיעו לחינוך רשאי לברך על הבשמים, אף שהוא עצמו אינו יכול להריח¹⁴³. ומכל מקום מי שאינו יכול להריח יכול לענות אמן על ברכת הבשמים בהבדלה, ואין ענייתו נחשבת הפסק כיון שהוא מסדר ההבדלה ומכבוד המצוה¹⁴⁴.

¹³⁹ בעצם ההיתר ללוות יולדת בנסיעה לבית חולים בשבת – ראה בספרי הרפואה כהלכה כרך ב עמ' 256 בסע' לא.

¹⁴⁰ מנחת אשר – בתקופת הקורונה סי' טו.

¹⁴¹ פסקי קורונה של הגר"צ שכתר, פורסם באתר:

¹⁴² <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>

¹⁴³ טושו"ע או"ח רצו ה; שו"ת תרומת הדשן פסקים וכתבים סי' רד.

¹⁴⁴ ואמנם בטושו"ע שם כתב שיכול להוציא גם גדולים אם אינם יודעים לברך בעצמם, וכן הכריע בשו"ת שכות יעקב ח"ג סי' כ, אך רוב האחרונים חלקו בזה על השו"ע, וכן הכריע במ"ב שם סק"ג שדווקא להוציא בני ביתו הקטנים שהוא מדין חינוך, אבל לא גדולים אפילו מי שאינו יודע. וראה שו"ת רדב"ז ח"ה סי' ב' אלפים שכא שכתב שלא יברך, וראה מה שהעיר על דבריו בהגהות רעק"א סוסי' רצז. וראה באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' כד. וראה בשו"ת חלקת יואב מהדו"ק אונס סי' ד. ואמנם במ"ב שם סק"א כתב שמדובר במי שאין לו חוש הריח, אבל בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' קפג כתב שהוא-הדין גם במי שיש לו נזלת, שלמרות שזה רק מצב זמני, ודומה למצב בקורונה.

¹⁴⁴ מנחת שלמה על מס' פסחים עמ' רח"ץ. וראה הליכות שלמה, מועדים ח"ב פט"ז בארחות הלכה הע' 35.

- יא. בתפילה בליל שבת, המתפלל ביחידות יאמר אחרי שמונה עשרה רק את פרשת 'ויכולו' ולא יאמר 'מגן אבות'¹⁴⁵.
- יב. הפיוט אנעים זמירות שנאמר בשבת נתקן להיאמר בציבור, ולכן המתפלל ביחידות לא יאמר פיוט זה¹⁴⁶.
- יג. מי שיצא מבידוד בחול המועד ולא היה סיפק בידו להסתפר לפני החג – מותר להסתפר בחול המועד¹⁴⁷.
- יד. רופא: מותר לכבס את בגדי הרופא או המנתח בחול המועד¹⁴⁸.

10. פורים

- א. מי שהפסידו את קריאות התורה של פרשות שקלים, פרה והחודש – אין להם תשלומין¹⁴⁹.
- ב. במצב של הסגר או בידוד שאסור לצאת לבית הכנסת או להתכנס במניין – אסור לצאת גם לקריאת פרשת זכור, אף שהיא לדעת פוסקים רבים מן התורה.
- ומכל מקום יקרא את פרשת זכור ביחידות מתוך חומש, שאף שלהלכה אינו יוצא ידי המצווה, אבל יש בזה משום זכירת אשר עשה עמלק¹⁵⁰.
- ג. אם הסתיים הבידוד או ההסגר עד פורים – יכוין לקיים מצות זכירת אשר עשה עמלק, בקריאת התורה של "ויבא עמלק"; ואם גם אז עדיין יהיה בבידוד יכוין לצאת ידי חובת זכירת אשר עשה עמלק, בסוף פרשת כי תצא.
- ד. כמו כן יקרא את המגילה בפורים ביחידות בביתו¹⁵¹. וכמובן עדיף שיקרא ממגילה כשרה ויברך את הברכות שלפניה, ואם אינו יודע לקרוא –

¹⁴⁵ שו"ע או"ח רסח י, ובמ"ב שם סקכ"ד. היינו אפילו מתפללים במניין בבית אין אומרים מגן אבות, ובוודאי כשמתפללים ביחידות. וראה **מנחת אשר – בתקופת הקורונה**, מהדורה תניינא סי' כח. אמנם בירושלים העתיקה נהגו לומר מגן אבות בכל מקום שמתפללים – ראה **עין יצחק – הלכות קורונה** (הגר"י יוסף) עמ' יז, ושם עמ' נא. וראה **מנחת אשר** שם.

¹⁴⁶ **פסקי קורונה** של הגר"צ שכתב, פורסם באתר: <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim> וראה שם שהביא בשם הגר"ד סלובייצק שדין פיוט זה כדבר שבקדושה, עיי"ש.

¹⁴⁷ **מנחת אשר – בתקופת הקורונה**, מהדורה תניינא סי' מד.

¹⁴⁸ **מנחת אשר** שם סי' מו.

¹⁴⁹ שו"ת **גינת ורדים** כלל א סי' לו; **הגהות רעק"א** או"ח תרפה א; **שערי אפרים** שער ח סקצ"ה; **מ"ב** סי' תרפה סק"ב. וראה עוד **בפסקי תשובות** תרפה א.

¹⁵⁰ ראה רמ"א תרפה ז, ובשו"ת **בנין שלמה** סי' נד.

¹⁵¹ וראה בהקדמת הרמ"א לספרו **מחיר יין** על מגילת אסתר, שנאלץ לעזוב את עירו קרקוב בגלל "עיפוש האוויר" וכתב: "ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשתה ושמחה להסיר יגון ואנחה".

טוב שמישהו יקרא עבורו מבחון. ומכל מקום איננו יוצא ידי חובת מקרא מגילה בשמיעה דרך טלפון, רדיו או כל אמצעי אלקטרוני אחר.¹⁵²

ה. הנמצא בבידוד יכול למנות שליח לקיים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים.

11. פסח

א. נהגו הבכורים להתענות בערב פסח, אך כבר השתרש המנהג שהם עושים סיום מסכת או משתתפים בסיום מסכת, ובסעודת המצווה לסיום המסכת הם נפטרים מהצום.

אכן בתקופת מגפת הקורונה, כאשר אסור להתקהל יחד, ובפרט מי שנמצא בבידוד, אם הוא בכור צריך ללמוד לבדו מסכת ולסיימה, כדי להיפטר מהצום. ואם הוא לאו בר הכי, יכול לסיים סדר משניות, או אף משניות של מסכת אחת אם לומד בעיון, או אפילו ספר נביאים אם לומד בעיון.¹⁵³ אלא שבספרים כאלה יכול לפטור עצמו בלבד ולא אחרים.¹⁵⁴

בעת מגפת הקורונה התירה הרבנות הראשית לישראל בשעת הדחק לשמוע סיום מסכת דרך טלפון, או דרך אמצעי תקשורת אחרים.¹⁵⁵

ב. מכירת חמץ יכולה להיעשות על ידי חתימה והעברת טופס ההרשאה לרבנים בפקס או במייל וכד', ובדוחק גדול ובמקום שאי אפשר למסור את השליחות מותר לתת הרשאה לרב בטלפון.¹⁵⁶

ניתן למכור חמץ גם דרך אתרים של רבנים המוכרים חמץ.

מי שהוא מורדם ומונשם – יכולים למנות עבורו שליח שימכור את חמצו מדין זכין לאדם שלא בפניו.¹⁵⁷

ג. יש שפסקו להימנע כליל משריפת חמץ בחוץ, ולקיים מצות ביעור חמץ על ידי פירור החמץ לגדלים של פחות מכזית, והשלכתם לאסלה

¹⁵² שו"ת **משפטי עזריאל** מה"ת חאו"ח סי' לד; שו"ת **מנחת שלמה** ח"א סי' ט; **יחזק דעת** ח"ג סי' נד; **החשמל בהלכה** ח"א פי"ג]

¹⁵³ ראה בכל אלה **בפסקי תשובות** סי' תע אות ט, ובמקורות שציין. וראה שו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"א סי' קנז, ושם ח"ב סי' יב, שפסק שיוצא גם בסיום ספר מקרא, אך דווקא אם למד כפי פירושי רבותינו הראשונים ולא מפירושים של אנשים בעלמא.

¹⁵⁴ שו"ת **יביע אומר** ח"א חאו"ח סי' כו.

¹⁵⁵ וכן פסק הרב הרשל שכטר, פורסם באתר של ישיבה-יוניברסיטי. וכן פסק **במנחת אשר** – **בתקופת הקורונה** סי' יב סק"ו.

¹⁵⁶ פס"ד של רבני הבד"צ עדה חרדית בירושלים, בראשות הגאב"ד הגר"ט וייס, והראב"ד הגר"מ שטרנבוך.

¹⁵⁷ **עין יצחק – הלכות קורונה** (הגר"י יוסף) עמ' כז.

בשירותים¹⁵⁸. ונראה שזה דווקא במקום שיש עוצר ואיסור לצאת מהבתים לשום מטה, או כאשר מתאספים רבים יחד לשרוף את החמץ, אבל במקום שמותר לצאת מעט (כמו בישראל שהתירו לפני פסח לצאת עד 100 מ' מהבית) – אם שורף את החמץ בעצמו, ובכמות קטנה של חמץ – לא נראית סברא לאסור.

ד. מי שנמצא בבידוד ומתפלל ביחידות – יש אומרים שלא אומר הלל בתפילת ערבית של ליל הסדר¹⁵⁹, כי זה נתקן דווקא בציבור¹⁶⁰; ויש אומרים שגם יחיד יכול לומר הלל בערבית בליל הסדר¹⁶¹.

ה. אנשים הנמצאים בבידוד, ובעיקר זקנים וזקנות שבני משפחותיהם מצווים להימנע מלהשתתף עמם מחשש שידביקו אותם בנגיף, צריכים לעשות את הסדר כהלכתו לבדם¹⁶².

ו. בנוסח "הא לחמא עניא" שבפתיחת ההגדה אומרים "כל דכפין ייתי וייכול", והרי ברור שאין מכניסים עניים לבית בעת המגפה, אך מכל מקום יאמרו זאת כי הכוונה היא זכר למקדש. שאז, לפני פסח, היו מזמינים להצטרף ולהימנות על קרבן הפסח, ואז לאכול אתם את הפסח בליל הסדר¹⁶³.

ז. אחד התסמינים של מחלת קורונה היא איבוד חוש הטעם. ומכל מקום גם במצב זה יוצא ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר ויכול לברך עליה, כי יוצא גם אם בלע מצה, אבל ביחס למרור מכיון שלא יצא אם בלע ולא הרגיש טעם המרירות בפיו – יאכל בלא ברכה¹⁶⁴.

ח. תפילת יזכור יכולים לומר ביחידות.

¹⁵⁸ פס"ד של הגר"ד פיינשטיין, והגר"ש קמינצקי, והגר"צ שכטר בארה"ב לנוהגים כן על פי המבואר במחבר או"ח תפז ד.

¹⁵⁹ לנוהגים כן על פי המבואר במחבר או"ח תפז ד.

¹⁶⁰ **ביאור הגר"א** או"ח סי' תפז סק"ד. וראה בס' **נפש הרב** (הגר"ד סולובייצק) עמ' רכב.

¹⁶¹ ברכ"י או"ח סי' תפז אות ח; כף החיים סי' תפז ס"ק לט-מב.

¹⁶² ברכ"י או"ח סי' תפז אות ח; כף החיים סי' תפז ס"ק לט-מב.

¹⁶³ מצב זה הוא קשה מאד מבחינה רגשית-חברתית, והיו כמה רבנים שהתירו שימוש באמצעים טכנולוגיים של וידאו וכד' כדי לשתף את הזקנים עם בני משפחתם העורכים את הסדר. שימוש בטכנולוגיות כאלה אסור גם ביום טוב. יש מי שהציע לערוך חלקים מסוימים מהסדר באמצעות תקשורת וידאו וכד' אחרי מנחה גדולה בערב פסח, שאז אין איסור בשימוש באמצעים טכנולוגיים כאלה, ובזמן שבת המקדש היה קיים הקריבו את קרבן פסח אחרי תמיד של בין הערביים לפני כניסת החג, ורק אותם חלקים בסדר שחייבים להתקיים אחרי צאת הכוכבים יעשו בבדידותם (הרב י. בן נון).

¹⁶⁴ **פסקי קורונה** של הגר"צ שכטר.

¹⁶⁴ **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה סי' ל, מסתפק אם כדי לצאת ידי חובת מרור די בדרך אכילה, (לאפוקי בליעה), או שהרגשת טעם המרור היא הכרחית לקיום המצוה. ולכן מכריע שלא לברך מחמת הספק.

12. ספירת העומר

א. מנהג כל ישראל להימנע משמיעת מוזיקה בכלי נגינה, ואפילו מקלטות. אכן בתקופת מגפת הקורונה, כאשר נגזר על כל אחד להיות בבידוד, אם מדובר באנשים בודדים, ובוודאי כשהם חולים וזקנים, וכן בילדים שקשה להם לשהות תקופה ארוכה בבידוד – יש מקום להקל שמיעת מוזיקה בקלטות, בוודאי אם מדובר בשירה בפה, אך הוא-הדין גם בכלי נגינה, אם יש בזה כדי לרומם את מצב הרוח של הבודדים¹⁶⁵. ואם יכול להסתפק בשירה המעוררת את האדם, אך איננה מביאה לריקוד ומחול, או בשמיעת פרקי חזנות – עדיף, כי זה מותר **לכל אדם** גם לא בעת מגפה¹⁶⁶.

אבל אין להקל לבריאים שאינם במצב נפשי קשה בגין הבידוד¹⁶⁷ מכיון שמנהג ישראל להימנע ממוזיקה ואין סיבה לשנות זאת.

ב. בדין תספורת בספירת העומר – מכיוון שבתקופת הקורונה נסגרו כל המספרות והיה אונס שלא יכלו להסתפר, יש מי שכתב שבמקום צורך יכול לשנות את המנהג האבלות בספירה, כך שגם אם נהג מנהגי אבלות עד ל"ג בעומר יכול להחליף לנהוג אבלות מר"ח אייר, ולפי זה יוכל להסתפר אחרי הפסח¹⁶⁸; ויש מי שכתב שאבלות ספירת העומר היא בגדר אבלות י"ב חודש על אביו ואמו¹⁶⁹, ובמצב כזה מותר להסתפר משיגערו בו חבריו¹⁷⁰; ויש מי שכתב, שבכל מקרה של אונס מצד אחרים וכשדבר האונס מפורסם, יכול להסתפר בימי הספירה, והיינו דווקא בשיער הראש אבל לא בזקן¹⁷¹.

¹⁶⁵ ביסוד איסור שמיעת מוזיקה בכלי נגינה לא מצאנו לקדמונים שאסרו זאת במפורש, ואיסור כזה לא מוזכר בשולחן ערוך. אך כתבו האחרונים שיש בזה איסור גמור מדיני אבלות בימי ספירת העומר – ראה **ערוה"ש** או"ח תצג ב; שו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"א סי' קסו, ושם ח"ג סי' פז; שו"ת **מנחת יצחק** ח"א סי' קיא; שו"ת **יחזקאל דעת** ח"ג סי' ל, ועוד. וכן אסרו גם שמיעת שירה בפה – ראה **הליכות שלמה** מועדים ח"א פי"א סי"ד והע' 53; שו"ת **שבט הלוי** ח"ח סי' קכז; שו"ת **ציץ אליעזר** חט"ו סי' לג. אכן כאשר מדובר במצב של מחלה ובקושי נפשי – אין מקום להחמיר. וכן פרסם הראשון הגר"י יוסף. וראה **הליכות שלמה** שם הע' 54 שהגרש"ז אויערבאך הורה פעם להתיר נגינה בפסנתר בבית חולנית כדי לחזק רוחה כי אין המטרה לשמוח אלא להקל מעליה הפחד.

¹⁶⁶ הליכות שלמה מועדים ח"א פי"א סי"ד והע' כב.

¹⁶⁷ מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' מז.
[אך הגרש"ז אויערבאך התיר למעשה שמיעת מוזיקה קלאסית מרגיעה, **אפילו לאבל בריא**, **אפילו תוך שבעה**. – הרב מרדכי הלפרין]

¹⁶⁸ שו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"א סי' קנט.

¹⁶⁹ ראה דעת הגר"ד סולובייצקי, הובא **נפש הרב**, עמ' קצא.

¹⁷⁰ וראה רמ"א יו"ד שצ"ד שהשיעור הוא ג' חודשים, ובשו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"ג סי' קנו כתב שבימינו שמסתפרים בתדירות יותר גבוהה השיעור הוא ב' חודשים.

¹⁷¹ **עין יצחק** – **הקורונה בהלכה** (הגר"י יוסף), עמ' מח ואילך.

ג. בדין נישואין – נהגו ישראל – פרט ליהודי תימן – שלא לשאת נשים בימי הספירה מדין אבלות¹⁷² אבל מצינו בפוסקים מצבי דחק שונים שהתירו לשאת אשה¹⁷³.

לכן הובאה לידיעת הציבור ביום ח ניסן תש"פ החלטת מועצת הרבנות הראשית לישראל מיום י"ט תמוז תשע"ט שבנסיבות מיוחדות בסמכות הרב המקומי לערוך חופה וקידושין גם בימים שנהגו שלא לשאת נשים כמו בספירת העומר ובימי בין המצרים.

13. ראש השנה

א. בעניין התפילות בראש השנה כתב הגאון רבי עקיבא איגר¹⁷⁴, שהתפילה בראש השנה הוגבלה לחמש שעות בלבד, חלק מהפיוטים לא ייאמרו כלל, והחזנים ובעלי התפילה לא יאריכו בניגונים.

ב. כולם חייבים לאכול משהו לפני התפילה, ומי שמרגיש חולשה ילך תיכף אחרי תקיעות מיושב לביתו ויקדש ויאכל ארוחה מלאה, אף שזה הפסק בין תקיעות מיושב לתקיעות מעומד.

14. יום הכיפורים

א. בעניין תפילה ביום הכיפורים כתב הגאון רבי עקיבא איגר¹⁷⁵, שבשחרית לא יאמרו סליחות ופיוטים, ויסיימו את כל התפילות עד שעה 10, שאז יסגרו את כל בתי הכנסת. חייבים לקצר בחזנות ובניגונים, ויהיו הפסקות בין התפילות למנוחה. ויהיו שני רופאים בבית הכנסת, וכל אחד מחייב להתייעץ עם הרופאים מיד כשמרגיש לא טוב ולשמוע למה שיאמרו בעניין אכילה ושתייה.

ב. בזמן מגפה, אם הרופאים אומרים שהתענית תזיק לבריאים, מותר לכולם לאכול כדי צורכם אפילו ביום הכיפורים¹⁷⁶, וצריך להכריז ולהודיע ברבים שאין להתענות, וגם אין צריך תשלומים לתענית¹⁷⁷.

ומספרים על ר' ישראל סלנטר, אבי תורת המוסר, שבעת מגפת כולירע בוילנה בשנת תר"ט (1848) הוא בעצמו עלה על הבימה ביום הכיפורים

¹⁷² טוש"ע או"ח תצג א. ומקורו בגאונים – ראה **אוצר הגאונים**, יבמות סב ב, ו**תשובות הגאונים** סי' שעו-שעז. אבל לא מוזכר מנהג זה בתלמוד, ולא הובא מנהג זה ברמב"ם.

¹⁷³ האריך בכך הרב רצון ערוסי בתשובה כת"י.

¹⁷⁴ בס' **פסקים ותקנות** רבי עקיבא איגר (יצא לאור ע"י הרב נתן גשטטנר תשל"א) בחלק הנהגות ותקנות סי' כ.

¹⁷⁵ בס' **פסקים ותקנות** שם.

¹⁷⁶ שו"ת **חת"ס** ח"ו סי' כג; שו"ת **רמ"ץ** חאו"ח סי' לט; שו"ת **דברי נחמיה** חאו"ח סי' מ-מא.

¹⁷⁷ שו"ת **דברי מלכאל** ח"ג סי' כו.

שחל להיות בשבת, ודרש שהקהל לא יתענה, ויש מוסיפים שהוא בעצמו קידש על היין וטעם בפניהם^{179,178}.

וכן מסופר שבשעת המגפה בשנת תר"ח הכריז האדמו"ר ר' שלום מבעלזא, שכל מי שמרגיש חולשה רבה ישתה או יאכל כפי הצורך לחזק ליבר¹⁸⁰.

ועוד יש מי שכתב שבעל השואל ומשיב אף הוא הורה לקהילת אסטראה בשנת תרל"ג (1873) שלא להתענות, הן חולים והן בריאים, ויאכלו פחות-פחות מכשיעור¹⁸¹.

וכן נהג הראי"ה קוק שבהיותו רב בזוימל פרצה שם מגפת החולירע, והורה לאכול "אכילה קלה" (לא מפורט האם פחות מכשיעור או יותר) ביום הכיפורים, ועשה כך בעצמו בבית הכנסת בזמן התפילה והקהל בעקבותיו¹⁸².

אמנם יש מי שכתב להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם, אשר בתלתא הוי חזקה, מאלפים ורבבות אנשים ונשים ת"ל, התענו כולם בצום כיפורים דשנת תקצ"ט, ות"ט, ותרכ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונודע זאת כמעט בכל העולם אז¹⁸³. ובעצם נראה שאין מחלוקת עקרונית ביניהם, אלא כפי שכתבתי לחלק בין מה שהרופאים סבורים ביחס למגפה הנידונה – אם צום מחמיר את הבעיה, מותר לאכול ביום הכיפורים, ואם לאו – אסור.

¹⁷⁸ הרב יחיאל יעקב וויינברג, תלמיד תלמידו של רבי ישראל סלנטר, מעיד על אירוע זה בפירוט בספרו שו"ת **שרידי אש** (מוסד הרב קוק), חלק רביעי עמ' רפט, מובא להלן עמ' 100. וראה שו"ת **מצפה אריה** מהדור"ת חתום ס"י מה; **המועדים בהלכה** עמ' פג; ס' **ימים נוראים** לש"י עגנון, עמ' רעג; ס' **מקור ברוך** ח"ב פי"א. ויש מוסיפים שר"י סלנטר ציווה להכריז שבט"ס תחילת יום הכיפורים ישבע כל יהודי כי החל מרגע זה ועד צאת היום הקדוש הוא לא יאכל כשיעור, ועל ידי זה יצא שאין איסור תורה לאכול מצד יום הכיפורים אלא רק מצד השבועה, כי אין איסור חל איסור, וממילא יהיו מותרים מן התורה לאכול חצי שיעור (ראה שו"ת **רב"ז** ס"י יא, ומה שכתב בזה). וראה עוד בס' **תנועת המוסר** ח"א עמ' 152 ואילך. וכן ראה עוד בס' **ר' ישראל סלנטר** (ע. אטקס), עמ' 183. וראה בשו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"ג ס"י צא שהגאון ר' ישראל סלנטר ציווה בשעת מחלת כולירע מתפשטת שכל בני העיר, אף שהיו בריאים, יאכלו ביום הכיפורים כדי שלא יחלו, מפני שהרעבים עלולים להדבק יותר. אמנם ראה בשו"ת **מנחת שלמה** ח"א ס"י לא (**ובחליכות שלמה** מועדים ח"ב פ"ה הע' 58), שיש עדויות סותרות, על פיהן ר' ישראל סלנטר בעצמו לא אכל.

¹⁷⁹ ויש עדויות שאביו של החפץ חיים נפטר בוילנה ממחלת הכולירע בשמחת תורה שבועיים אחרי אותו יום כפורים.

¹⁸⁰ **ימים נוראים**, לש"י עגנון, עמ' רעג.

¹⁸¹ שו"ת **מצפה אריה** שם.

¹⁸² **לשלשה באלול**, עמ' ט.

¹⁸³ ס' **ראשית בכורים** דל"ג, הובא בס' **המועדים בהלכה** עמ' פד. ובשו"ת **מצפה אריה** שם, הביא שחלקו רבני ווילנא על ר' ישראל סלנטר. וראה **מטה אפרים** ס"י תריח באלף המגן בהקדמה לס"י זה. וראה **בביאוריה** ס"י תריח ס"א סוד"ה חולה. וכן הביא **בשד"ח מערכת יום הכיפורים**, סימן ג, אות ד, בשם רבי דוד חיים חזן, שהיה הראשון צ"ב בירושלים, על החולירע בשנת תרכ"ו (1865) שלא התיר לקהל לאכול, ורק ציווה שימנעו בפיוטים.

ג. ואם מדובר בסוג מגפה שלדעת הרופאים אין יתרון באכילה או בשתייה, אסור לבריאיים להימנע מצום ביום הכיפורים. ואמנם לפי הידע הקיים היום, ארבעה חודשים אחרי פרוץ המגפה החדשה, מגפת הקורונה איננה תלויה באכילה ושתייה, ולפיכך מי שהוא בריא, או שיש לו תסמינים קלים בלבד – חייב לכאורה לצום¹⁸⁴.

15. טבילה במקווה

א. ביחס לגברים – איסור גמור לטבול במקווה בזמן מגפה, בהיותו מקום שיכול להדביק, והמקפידים על טבילות לפני התפילה יכולים להסתפק בט' קבין, היינו יכולים לעמוד תחת מים זורמים במקלחת במשך כמה דקות¹⁸⁵.

ב. ביחס לנשים – טבילה בזמנה שהיא מצווה – מותרת, בתנאי שהמקווה עומד בכל כללי ההיגיינה, הבניין וכל המשטחים מנוקים

¹⁸⁴ ראה קונטרס **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה, סי' ג.
[הערת העורך: דברי הגר"א וייס שליט"א, בסימן ג, שם, צ"ע מכמה סיבות:
א. מגיפת הקורונה היא מגפה חדשה, ועדיין אין נתונים רפואיים בדוקים על השפעת צום על סיכויי ההידבקות במחלה.
ב. מאידך, **המגן אברהם** סי' תקעו, ס"ק ב, **ערוך השלחן** שם והבאר היטב שם, כתבו להלכה שבמגפה (=בשעת הדבר) אין מתענים, "דמנוסה הוא שכשאינו אוכל ושותה קולט שינוי אויר חס ושלום". **החת"ם סופר** (שו"ת חלק ו, ליקוטים סי' כג) הביא את המג"א לענין יום כיפור. גם הגרעק"א באיגרת עג כתב שבעת המגפה ישמר "שלא לצאת שחרית מביתו על ליבא ריקנא".
ג. אנו יודעים כי מערכת החיסון פועלת ביעילות רבה יותר כשהאדם ישן טוב, אוכל טוב ונמצא במצב רוח טוב. מכאן שמזמן מגפה בה מערכת החיסון יכולה להכריע מי יחלה קל, ומי יחמיר מצבו, יש לשמור על שינה, אכילה ומצב רוח טוב.
וכן כתב והורה פרופ' יעקב אסף מנהל המחלקה לרפואה דחופה בבית"ח הדסה ע"כ, הובא להלן עמ' 95. ע"פ האמור בתחילת פסקה ב, ובהע' 176-177, יש להורות לחולים מאומתים ולמבודדים שלא לצום.
ד. הג"ר אביגדר נבנצל, פסק בתאריך י"ב אדר תש"פ, שאנשים הנמצאים בבידוד – אסור להם לצום בתענית אסתר. (ראה עמ' 88 להלן).
ה. היו רופאים שהעריכו כי שתיה מרובה יכולה להקטין את סיכויי ההידבקות, אך אינני יודע אם הערכה זו כבר נבדקה במחקר מבוקר.
ו. הג"ר משה בראנדסדארפער, אסר לכולם לצום בער"ח ניסן, ונימק את דבריו בדברי המגן אברהם, ובצורך הרפואי לשתיה מרובה החשש להידבקות. ראה להלן עמ' 89.
ז. מאחר וטרם נעשה נסיון מבוקר על השפעת צום על סיכויי ההידבקות ועל חומרת המחלה. העדר ידיעה של רופאים על השלכות הצום, איננה יכולה להחשב כתמיכה בהנחה שהצום לא מזיק.
ח. עדותו ההלכתית של הגרי"י וינברג, תלמיד ר' נפתלי אמסטרדם, אחד משלשת תלמידיו הגדולים של ר' ישראל סלנטר, הובאה בשו"ת **שרידי אש** חלק רביעי עמ' רפט, ולהלן עמ' 100. על פי עדותו, בעיצומו של יום הכיפורים תר"ט (שחל בשבת), הג"ר ישראל מסלנטר עלה לבימת ביהכ"נ בוויילנה, קידש ואכל, והורה לכולם לנהוג כך, **מהוה גם עדות עובדתית, וגם קביעה הלכתית של הגרי"י וויינברג**. עדות זו גם תומכת בדברי הפוסקים שבזמן מגפה הצום מגדיל את סיכויי ההידבקות והחולי, אם כי אפשר לחלק בין מגיפת כולרע למגפות אחרות.
– **העורך**

¹⁸⁵ כמבואר ברמ"א או"ח תרו ד לגבי ט' קבין כתחליף לטבילה בערב יום כיפור.

בתדירות גבוהה ובחומרים מאושרים לחיטוי מפני הנגיף, מי המקווה יכולו כלור בריכוז שיוגדר על ידי המומחים כממית וירוסים (למרות שלא הוכח שנגיף הקורונה עובר דרך המים), ומעקב של רמות הכלור וה-pH הרצוי. מי המקווה יוחלפו כל יממה, וכל אשה תהא לבדה באותו אזור. הטובלת תעשה את כל ההכנות לפני הטבילה בביתה ותשהה במקווה רק לצורך הטבילה עצמה. המגבות ושאר הכלים הדרושים לרחצה יהיו של הטובלת עצמה, והבלנית תעמוד במרחק 2 מטרים מהטובלת.

ומותר לאשה להתרחץ מיד לאחר הטבילה אם חוששת שעלולה הייתה להידבק בטבילה במקווה.¹⁸⁶

אם יש צורך לרווח בין הנשים הזקוקות לטבילה יש מי שהתיר לטבול ביום השמיני, ומותרת לספר לבעלה, אך שלא תשמש עד הלילה.¹⁸⁷

יש מהרבנים שאסרו על נשים ששוהות בבידוד לטבול במקווה עד שיעברו ימי הבידוד, ויש שהתירו לה לטבול אחרונה, ואחר כך יחטאו היטב את המקווה ויחליפו את המים.

אשה חולה בקורונה, או נשאת קורונה, או שיש לה תסמינים חשודים לקורונה לא תטבול במקווה עד שתחלים לחלוטין.

ויש שהתירו לחולת קורונה לטבול במקום מבודד בים, אם אפשר.¹⁸⁸

16. טבילת כלים

מכיוון שאין לצאת מהבית ומקום המקוואות לגברים ולטבילת כלים סגורים – ניתן לתת כלים חדשים במתנה לגוי, ולשאול אותם ממנו, ובעתיד כשהדבר יתאשר צריך לטבול אותם בלי ברכה.¹⁸⁹

עצה אחרת – שיפקיר את הכלי בפני שלשה, ויתכוין לא לזכות בו בחזרה.¹⁹⁰

¹⁸⁶ **מנחת אשר** – בתקופת הקורונה, מהדורה תניינא סי' יא. והיינו אף שהמנהג שהנשים לא רוחצות אחרי הטבילה – ראה מרדכי שבועות סי' תשנ, ורמ"א יו"ד רא עה, אך מדובר בחומרא בלבד, ולכן במקום חשש סכנה – מותר. וראה שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"ב סי' צו שהתיר לאשה איסטניסטית לרחוץ ביום הטבילה.

¹⁸⁷ קונטרס **מנחת אשר** – **בתקופת הקורונה** סי' ז. ואף שמבואר בנדה סז ב, ונפסק בשו"ע יו"ד קצו ג, שאסור אשה לטבול ביום ואפילו ביום השמיני משום סרך בתה, אבל בשו"ע ס"ד נפסק שבמקום אונס – מותר, ובוודאי שמצב מגפת הקורונה הוא גדר אונס רבים, ומה שפסק הרמ"א שם סוסע' ה שחסתיר טבילתה עד הלילה ואסורה בתשמיש עד הלילה, כתב בחכ"א קיח ו שחומרא זו היא דווקא אם טבלה ביום השמיני ללא אונס, אבל באונס ליתא לחומרא זו.

¹⁸⁸ בתנאי, כמובן, שמדובר בחוף בטוח, בו אין סכנה של היסחפות וטביעה. – העורך.

¹⁸⁹ ראה שו"ע או"ח שכג ז, ושם יו"ד קכ טז.

17. ברית מילה

ביום ז' ניסן תש"פ הוציא מחבר המאמר, בתוקף תפקידו כיו"ר הועדה הבין-משרדית להסמכה ולפיקוח על המוהלים, את הנהלים הבאים:

1. כאשר התינוק, אמו ואביו, הסנדק, או כל משתתף אחר בברית המילה בריאים – ללא כל עדות לנשאות נגיף הקורונה, או מגע עם נשא כזה, או תסמינים החשודים למחלה – חובה לקיים את ברית המילה ביום השמיני במועדו וככל הניתן.

2. חובה על המוהל לעקוב אחרי ההנחיות של משרד הבריאות ולהקפיד למלא את כל הדרישות ככתבן וכלשונן. ביתר שאת על המוהל להקפיד על ניקיונו הכללי, ובמיוחד בניקיון ידיו ברחיצה במים וסבון ובאלקוג'ל, ועל סטריליות מכשירי המילה; לשטוף את הפה בליסטרין; לשאת מסכה על הפנים; ומומלץ שהמוהל ילבש סינר חד פעמי, ויחליפו בכל ברית.

3. על המוהל לוודא שמספר המשתתפים בברית הוא מינימום הכרחי, ובכל מקרה לא יעלה על 10 משתתפים; ועליו להקפיד על רווח של 2 מטרים בין כל משתתף. כמו כן צריך המוהל לוודא שהסנדק וכל מי שמתקרב לתינוק ולמוהל – הורים, קוואטר, ברכות וכד' – ילבש מסכה, וירחץ ידיו במים וסבון ובאלקוג'ל.

4. על המוהל להקפיד לשמור מרחק של 2 מטרים מכל מי שהוא בא במגע אתו לפני הברית ואחריה, כולל מתן הסברים להורים ותשובות לשאלותיהם תוך שמירת המרחק.

5. מציצה יש לבצע בשפופרת בלבד¹⁹¹. הנחיה זו בתוקף רק לתקופת המגפה. בעת ביצוע המציצה בשפופרת יש להרים את המסכה ולהחזירה מיד לאחר מכן.

6. במדינה בה מחוייבים כולם לעטות מסכה על פיהם ואפם בכל מגע עם אחרים ובכל זמן, ועקב כך אסרו השלטונות להרים את המסכה לצורך ביצוע מציצה (בין בפה ובין בשפופרת) – יש מקום להחזיר בשעת הדחק הגדולה הזו את ביצוע המציצה בספוג על ידי שמניחים אותו כשהוא ספוג במים או ביינן לוחצים אותו כנגד הפצע, ולא לדחות מילה בזמנה¹⁹².

¹⁹⁰ שו"ת **מנחת שלמה** ח"ב סי' סו אות טז; **ארחות רבנו** ח"ד עמ' נד, בדעת הסטייפלר; שו"ת **מנחת אשר** ח"ג סי' נז. אמנם ראה בשו"ת **מהרי"ל דיסקין**, קונטרס אחרון סי' ה אות קלו, שלא מועיל הפקר בזה.

¹⁹¹ ראה **מנחת אשר** – **על מגפת הקורונה**, מהדורה תליתאה סי' ב שאף הוא כתב לעשות מציצה בשפופרת בתקופת הקורונה.

¹⁹² אמנם יש שאסרו שיטת מציצה כזו – שו"ת **דעת כהן** סי' קמא-קמב; **אות חיים ושלום** סי' רסד סקי"ב; שו"ת **לבוש מרדכי** סי' ל; **ערוך השולחן** יו"ד רסד יט. וראה במאמרו של י. לוי, **המעין**, ניסן תשכ"ה, עמ' 8 ואילך, הנ"ל, **נועם**, ט, תשל"ו, עמ' רצ ואילך, שו"ת **מנחת יצחק**

7. מוהל נגוע בקורונה, או שיש חשש שהוא נגוע בקורונה – אסור לו לבצע ברית מילה עד שיקבל אישור מוסמך ממשרד הבריאות שהוא בריא; מוהל ששהה בבידוד בגלל מגע עם נשא נגיף הקורונה, אך הוא עצמו לא נשא הנגיף, ואין לו תסמינים החשודים למחלת הקורונה – רשאי לחזור ולמול אחרי שישלים 14 ימי בידוד.

8. יולדת שאובחנה כנשאית קורונה, או שיש חשד שהיא נגועה בקורונה, בין אם חלתה לפני הלידה, או במהלכה, או בסמוך לאחר הלידה לפני מועד הברית, והיא מניקה את התינוק, או נמצאת בקשר הדוק אתו – יש לדחות את הברית עד אחרי שיתברר שהאם והתינוק בריאים על פי אישור ממשרד הבריאות; יולדת שהייתה במגע עם חולה קורונה, בין לפני הלידה, או במהלכה, או בסמוך לאחר הלידה לפני מועד הברית, והיא מניקה את התינוק או נמצאת בקשר הדוק אתו, והיא נמצאת בבידוד – יש לדחות את הברית עד שהאם תשלים 14 ימי בידוד, כשאינן לה או לתינוק תסמינים החשודים למחלת קורונה, ואין צורך להמתין שבעה ימים נוספים.

9. דין זה נכון לכל מי שמטפל בתינוק מהלידה ועד הברית, והוא נשא קורונה, או שהיה במגע עם נשא קורונה והוא בבידוד.

וכבר כתב הרמב"ם מילה א יח: אין מלין אלא וולד שאין בו שום חולי, שסכנת נפשות דוחה את הכל, ואפשר למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם.¹⁹³

10. אם אבי הבן לא יכול להיות נוכח בברית המילה הוא יכול לברך ברכת להכניסו וברכת שהחיינו בטלפון; אבל ברכת אשר קידש ידיד מבטן עדיף שיברך אחד שנוכח במקום הברית.¹⁹⁴

18. נישואין

עצם קידושי אשה מצריך את החתן והכלה, שני עדים ומסדר החופה וקידושין. אבל ברכת אירוסין צריך לכתחילה שתהיה בעשרה.¹⁹⁵

ח"ט סי' צז, ושו"ת באר משה ח"ב סי' עד-עה וסי' פ, שאין בכוח הספוג למצוץ הדם ממקומות הרחוקים. אך יש שהתירו זאת בשעת הדחק – ראה חת"ס במכתבו לתלמידו בשו"ת יד אלעזר סי' נה, ובכתב העת כוכבי יצחק ח"א עמ' מ, ווינה תרז/1847, והובאה בשו"ת מהר"ץ חיות סי' ס; ערוך השלם, קוהוט, כרך א עמ' 120; ס' דם ברית עמ' 27-28; ס' הברית סי' רסד; ביאור הלכה ס"ז סק"ג; שו"ת מטה לוי ח"ב סוס"ס; שו"ת יד אלעזר סי' נה (והביאו בביאורו"ל סי' שלא ס"א שאף התיר זאת בשבת. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' כד). וראה באריכות בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' לב, ומה שכתב על דבריו בשו"ת באר משה ח"ב סי' עה. וראה מ' הלפרין, רפואה מציאות והלכה, סימן יז, שבניגוד למציצה ממש, אפילו בכלי, שיש בה תועלת רפואית לדעת חלק מהרופאים, אין שום תועלת רפואית ב"מציצת ספוג".

¹⁹³ נהלים אלה אושרו ע"י שני הרבנים הראשיים לישראל, הג"ר יצחק יוסף והג"ר דוד לאו. מכתב הרבנים הראשיים הובא בעמ' 53 להלן. מסמך הנהלים מובא בעמ' 54-55 להלן.

¹⁹⁴ מנחת אשר – על מגפת הקורונה, מהדורה תליתאה סי' ב.

בעניין ברכות הנישואין צריך עשרה לעיכוב, והחתן מן המניין¹⁹⁶, אלא שנחלקו הפוסקים אם הדין שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה הכוונה כפשוטו שאם לא ברכו ברכת חתנים האשה אסורה לבעלה, או הכוונה שהארוסה אסורה לבעלה עד שתיכנס לחופה, אבל ברכות חתנים אינן מעכבות¹⁹⁷. ומגדולי האחרונים יש מי שהכריע כדעה אחרונה¹⁹⁸.

לפיכך יש מי שכתבו שאם יש סכנת הדבקה בזמן מגפה וצריך שיתקבצו כמה שפחות בני אדם יחד, יעשו חופה ויחוד עם שני עדים, בלא עשרה¹⁹⁹.

19. קבורה

א. בגלל החשש מפני התפשטות המחלה והדבקה בה התירו הפוסקים שינויים שונים בדיני הקבורה של אנשים שמתו עקב זיהומים ומגפות, כגון לשפוך על המת סיד, לחטא את הגופה בחומרים כימיים, לקבור בעזרת כלים מכניים וכיו"ב²⁰⁰.

ב. בעת מגפת וירוס הקורונה בשנת תש"פ הוחלט על ידי הוועדה לכבוד המת של הרבנות הראשית לישראל, כי נפטר ממחלת נגיף הקורונה לא יעבור טהרה ולא יולבש תכריכים, אלא יעטפו אותו בשני שקי פוליאאתילן שייסגרו באופן הרמטי וכך ייקבר, והמטפלים בקבורתו יתמגנו היטב לפי הכללים הרפואיים למיגון מפני הידבקות במחלה זיהומית²⁰¹. משרד הבריאות הוציא הנחיות מפורטות כיצד לטפל בנפטר מקורונה מרגע מותו במתקן הרפואי ועד קבורתו. בתחילה היו ההנחיות, כאמור, לעטוף את המת בשני שקי פוליאאתילן סגורים הרמטיים, וכך יוכל הנפטר לבית הקברות, וייקבר שם בצורה זו ללא טהרה ותכריכים²⁰². אך בהמשך הקים משרד

¹⁹⁵ שו"ע אבהע"ז לד ד.

¹⁹⁶ שם סב ד.

¹⁹⁷ ראה ב"ש שם סק"ד.

¹⁹⁸ שו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' נו.

¹⁹⁹ שו"ת עמק הלכה (גולדשטיין) ח"א סי' סז; הלכות קורונה להגר"צ שכטר.

²⁰⁰ ראה שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' צז; שו"ת ערוגת הכושם (גרינוואלד) ח"ב חיו"ד סי' רנא; פת"ש יו"ד סי' שסג סק"ה; הגר"ש גורן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 93 ואילך. וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלד, בעניין העברת נפטרים מבית קברות ארעי לנפטרים במגפת הכלירע. וראה שו"ת רוח חיים (פאלאג'י) חאו"ח סי' שכה סק"ד אם להתיר קבורה בזמן מגפת כולירע בשבת על ידי גוי. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ד סי' נה, בעניין קבורה מהירה בשבת של אשה בעת מגפת כולירע. וראה באופן כללי מאמרו של י. וייסינגר, תחומין לו תשע"ו עמ' 234 ואילך.

²⁰¹ וכבר כתב בעל התכמת אדם בהקדמה להנהגות החברא קדישא שכל ענייני טהרת המת לא מצינו לזה שורש בגמרא. וראה בס' גשר החיים פ"ט ס"ג אות ד שבזמן מחלה מדבקת אין עושים הטהרה הפנימית.

²⁰² ראה עמ' 56 להלן.

הבריאות 4 מתקנים ייעודיים למתים מקורונה, עם הקפדה יתירה על מיגון אנשי החברה קדישא, והתירו טהרה חיצונית בלבד והלבשה בתכריכים. ויש מי שכתב שצריך לקרוע את השקים בזהירות רבה בעת הטמנת המת בקבר, בגלל האיסור לעכב את עיכול הבשר של המת²⁰³.

ג. לויית המת תיעשה על ידי מספר מצומצם מאד של קרובים מדרגה ראשונה, גם אם הנפטר הוא גדול בישראל.

ד. בהנחיות לחברה קדישא בעולם צויין שאם נפטר אדם ממחלה ידועה שאין לה קשר לוירוס הזה צריכים לבצע טהרה ולעוטפו בתכריכים, אך בכל מקרה צריכים המטפלים להתמגן כראוי, ולפי הכללים למניעת הידבקות של מחלות זיהומיות²⁰⁴.

ה. במקומות שמספר המתים ל"ע הוא גדול ורב, ויש חשש שישפרו את גופות המתים, מותר להניח לגוי לקבור מת יהודי בשבת. וביום טוב – אף שלא נהגו עוד לקבור מתים ביום טוב ראשון^{205,206}, יש מי שכתב שבעת המגפה הקשה הזו מותר לקבור את המת ביום טוב כדינא דגמרא²⁰⁷, ומותר בתוך התחום, וביום טוב שני אף מחוץ לתחום, ובלבד שילכו ברגל ולא יסעו ברכב, פרט לקברנים או לבני משפחה שמקפידים לקבור בעצמם שאז מותר להם לנסוע ברכב, וביום טוב שני מותר גם לחזור ברכב²⁰⁸.

ו. מי שקנה חלקת קבר בישראל ונפטר בחו"ל, אך בגלל המצב בגין הקורונה לא יכולים להעבירו לקבורה בישראל, מותר לקבורו בחו"ל על מנת להעבירו לישראל כשהדבר יתאפשר, ואז מותר לפנותו²⁰⁹.

20. אבלות

א. בעת מגפה נהגו שלא להתאבל משום פחד²¹⁰, אך נוהג דברים שבצינעא, וגם אינו רשאי לעסוק בסחורה הרבה²¹¹. כמו כן אין מנחמים,

²⁰³ הלכות קורונה להגר"צ שכתר. וראה שו"ת אגרות משה ח"ג חיו"ד סי' קמג.

²⁰⁴ ראש שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות בישראל הוציא הנחיות מפורטות לטיפול בנפטר חשוד או מאומת לתחלואה בנגיף הקורונה ביום כ"א באדר תש"פ (17.3.20).

²⁰⁵ ראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכב ענף ד, ושם חאו"ח ח"ג סי' עו. וראה בס' נפש הרב עמ' קפט.

²⁰⁶ הערת עורך: ידוע לי שח"ק בירושלים קוברים ביו"ט ע"י גוי. לכן לפני שנים ספורות, אישה חשובה שנפטרה בע"פ, נקברה בליל הסדר אחרי חצות הלילה. – הרב מרדכי הלפרין

²⁰⁷ שו"ע או"ח או"ח תקכו ו.

²⁰⁸ פסקי קורונה של הגר"צ שכתר, פורסם באתר:

²⁰⁹ <https://www.kolcorona.com/rav-schachter-official-pesakim>.

²¹⁰ כמבואר בשו"ע יו"ד שסג א שמותר לפנות מת לארץ ישראל, ובוודאי אם התנו כן מלכתחילה בעת קבורתו בחו"ל.

²¹¹ שו"ת מהרי"ל סי' מא (וראה מה שכתב בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' צ); רמ"א יו"ד שעד יא; שו"ת רב פעלים ח"ג חיו"ד סי' כח; וראה מש"כ הרב אשר שקאני להלן עמ' 109-111.

ובפרט במגפת הקורונה שיש לשמור על כללי בידוד וריחוק חברתי. ונחלקו אחרונים אם המגפה נעצרה בתוך שלשים יום מהקבורה – אם צריך להתאבל.²¹²

ב. מי שנמצא בבידוד והוא אבל, או שחל יום הזיכרון לאביו או לאמו – יבקש ממישהו אחר לומר קדיש במניין²¹³, אם ניתן לעשות כן.

ג. במגפת הקורונה הגבלת האבלות נובעת בעיקר בגלל הצורך בריחוק חברתי.

ד. בימינו ניתן לקיים בשעת הדחק הזו ניחום אבלים בטלפון, בדואר אלקטרוני, ב"זום", וכדומה.

ה. במקומות שבהם לא-עלינו ישנם מתים רבים בבת אחת, עד שאין יכולת לקבור את כולם עד עבור מספר ימים ואפילו שבועות, וגם לא ניתן לדעת בעת הפטירה מתי תתקיים ההלוויה, חלים על הקרובים דיני אבלות אחרי שהמת נמסר לחברה קדישא וכבר הזמינו תכריכים, אף שטרם קברו את המת.²¹⁴

21. קדימויות²¹⁵ בטיפול בחולי קורונה במצב של מחסור חמור

נושא הקדימויות נדון במאמר נפרד, שיפורסם בע"ה בגליון הבא של

אסיא

22. שונות

א. היה דָּבָר בעולם, ואמרה אשה שבעלה מת בדבר – יש אומרים שהיא נאמנת²¹⁶, ויש אומרים שאינה נאמנת²¹⁷.

²¹¹ שו"ת דברי מלכאל שם.

²¹² ראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שמב – שצריך, ושו"ת שואל ומשיב קמא ח"א סי' שעא שלא צריך. וראה שו"ת יביע אומר ח"י חיו"ד סי' נח אות כג שהכריע שאין צריך להתאבל.

²¹³ וראה בשו"ת זכר שמחה סי' ח מביא פסק מהגרעק"א בזמן מגפת כולירע שהיו הרבה יתומים שלא יצא לכל אחד מהם לומר אפילו קדיש אחד פעם בחודש (לפי המנהג שרק אבל אחד אומר קדיש, ולא כפי שהתקבל בדורות האחרונים שכל האבלים אומרים יחד קדיש), והתקין שכל האבלים יאמרו יחד קדיש אחרי עלינו לאותה שנה.

²¹⁴ הגר"צ שכטר באתר ישיבה-יוניברסיטי. וראייתו מהמבואר בשו"ע יו"ד שעה ד, בדין של מת בעיר במצור; ושם שעה ב, בדין מת שנשלח למדינה אחרת; ודגול מרבכה יו"ד ריש סי' שעה במת בערב יום טוב ומסרוהו לגויים שיקברוהו ביום טוב. וראה עוד שו"ת זקן אהרן ח"ב סוסי' פח.

²¹⁵ Triage. כיום מכנים זאת תיעדוף.

²¹⁶ יבמות קיד ב, מחלוקת אם נאמנת אם לאו; רמב"ם גירושין יג ז. וראה בגיסראות השונות בשיטת הרמב"ם באוצר הפוסקים סי' יז ס"ק תטז; המחבר, שו"ע אבהע"ז יז נה.

²¹⁷ טור ורמ"א, אבהע"ז יז נה; שו"ת הר"ן סי' ג; ים של שלמה יבמות פט"ו סי' ג. וראה באוצר"פ שם בשיטות האחרונים בנידון. וראה עוד שם כשהאשה אמרה 'קברתי', וכן פרטי דינים בעד אחד המעיד שמת בעלה בדבר, עיי"ש.

- ב. מנהג קדום היה להעמיד חופה של יתומים או עניים בבית העלמין כסגולה לעצירת מגפות.²¹⁸
- ג. מותר לתת זריקות חיסון לאנשים בריאים שהיו במגע עם חולה במחלה מדבקת.²¹⁹

ה. סיכום

כולנו תפילה לבורא עולם שיאמר לצרותינו די, ושתיעלם המגפה הרעה הזו מן העולם: אבינו מלכנו, מנע מגפה מנחלתנו.

מגפת הקורונה לימדה את האנושות כולה, ואת המדענים והרופאים בתוכה, פרק חשוב בצניעות ובענווה. חשבנו שהקדמה המדעית והרפואית תיתן בידי האנושות יכולת שליטה מלאה בעולם. אבל שוב הוכח שיש כל כך הרבה דברים בעולמנו שאין אנו יודעים עליהם, וצריכים אנו להתמודד עמם בדרכים חדשות ויצירתיות. נגיף זעיר וחדש מצליח לדאבון הלב לגרום למוות ולתחלואה בממדים עצומים, והאנושות עומדת משתאה מול מגפה חדשה זו.²²⁰

מגפה זו, כמו קודמותיה בהיסטוריה האנושית, לימדה אותנו לקיים את המצוות של ונשמרתם מאד לנפשותיכם, לא תעמוד על דם רעך, חמירה סכנתא מאיסורא – שכולם באים להורות על קדימויות בקיום מצוות הבורא יתברך.

ואף כי אין כמו תפילה ותחינה לבורא עולם להעביר את רוע הגזרה, אבל צריכים אנו לעשות את ההשתדלויות בדרך הטבע, מה שמחייב את כולנו בכל אתר ואתר לקיים את כל ההנחיות וההוראות של הרופאים ושל רשויות הבריאות והמדינה ככתבם וכלשונם, מגדרי פיקוח נפש, ומגדרי רודף.

ליהודי המאמין לימדה מגפת הקורונה את גודלו של בורא עולם שבאמצעות נגיף קטנטן מלמד הוא אותנו את נוכחותו ואת כוחו. דוד המלך

²¹⁸ ראה שו"ת מהרש"ם ח"א סי' מ; משמרת שלום חלק דינים הלכות שמחות אות ח סקל"ט; שולחן העזר ח"ב סי' ז. וראה בס' שערי ירושלים שער ז ובס' כתר שם טוב ח"ב עמ' תרפד, בעניין המגפה בירושלים בשנת תרכ"ו שמתו בה רבים ובתוכם גדולים מפורסמים ועשו חופת יתום ויתומה בבית הקברות. וראה עוד בריש סי' אהל יהושע באריכות. וראה בס' השואה במקורות רבניים עמ' 358 ואילך על מנהג זה בגטאות שונים בעת השואה. יש שקראו לתחנות אלו "חתונות שחורות", או "חתונות יתומים". וראה בס' Zimmels HJ: Magicians, Theologians and Doctors. E Goldston & Son, 1952, pg. 233 n.141.

²¹⁹ שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קלה.

²²⁰ וכבר היו דברים מעולם כמבואר בגיטין נו ב שיתוש קטן גרם לתחלואה קשה ולמוות אצל טיטוס הכובש הגדול. וראה במדבר רבה (וילנא) פרשת קרח יח כב: שכן דרכו של הקדוש ברוך הוא לעשות שליחותו ע"י דברים קלים לכל המתגאין עליו, שלח להם בריה קלה להפרע מהם להודיעך שאין גבורתן ממש, ולע"ל = ולעתיד לבוא = עתיד הקדוש ברוך הוא ליפרע מן האומות ע"י דברים קלים שנאמר (ישעיה ז) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזכוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור.

אמר: מֶה גָּדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֲשֹׁבְתֶיךָ (תהלים צב ו), וכן: מֶה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' פֶּלֶם בְּחִכְמָה עֲשִׂיתָ מִלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנָךְ (תהלים קד כד), ובפרפרזה יכולים אנו לומר: מה קטנו מעשיך ה' ...²²¹.

אכן, האירועים יוצאי הדופן שהתרחשו בגין מגפת הקורונה מחייבים חשבון נפש עמוק דווקא אצל ציבור שומרי המצוות החרדים לדבר ה', ואצל המנהיגים הרוחניים. כדבר שבעובדה המגפה פגעה באחוזים גבוהים הן בתחלואה והן בתמותה דווקא בריכוזים החרדיים בישראל ובעולם. יתר על כן, נדמה שזו הפעם הראשונה בהיסטוריה של עם ישראל שבתקופת שיא המגפה בגל הראשון, נסגרו כל בתי הכנסיות ובתי המדרשות, ונסגרו כל תלמודי התורה והישיבות בכל רחבי העולם. דבר כזה אין לו אח ורע מאז ומעולם, שהרי גם בתקופות הקשות ביותר לעם ישראל – אם היו גזרות או מגפות במקום אחד, היו ריכוזים יהודיים במקומות אחרים שהמשיכו להתפלל בבית כנסיות ובבתי מדרשות, וקול התורה לא נדם מהיכלי הישיבות ותלמודי התורה.

לפיכך מוטלת חובה קדושה על כל מי ששייך לעולם התורה והמצוות לפשפש במעשיו – הן כפרט והן כקהילה וכציבור. וכבר אמר שלמה המלך: "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"²²², ודוק: אדם – כל אדם, מגדול שבגדולים ועד קטון שבקטנים, וכל אחד לפי דרגתו ומדרגתו.

מבין הרעות החולות, הבולטות לעין-כל הן המחלוקות הקשות בתוככי הציבורים שומרי התורה לכל הגוונים, יחד עם שנאה יוקדת בין חלקי הציבור.

מי יתן ומעז יצא מתוק, והמגפה הקשה תביא לחשבון נפש ולתשובה הן של יחידים, והן של ציבורים.

ועל כל אלה נאמר:

ותשובה, ותפילה, וצדקה – מעבירין את רוע הגזרה.

²²¹ ראה **אורות התורה** ג ח; עין **איה** שבת פ"ה אות יב.

²²² קהלת ז, כ.

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel



יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בס"ד, ט"ז אדר תש"פ, 842-25/פ'

קריאת קודש

בהתאם למצב ובעקבות הסכנה הצפויה להתפשטות מגיפת הקורונה, ראשית כל, יש להעתיך בתפלה להקב"ה שיעצור את המגפה, ורצוי בעת פתיחת ההיכל לומר פרק תהלים, ותפלה מיוחדת שכתבנו בענין עצירת המגפה. ורפואת החולים.

מאחר ורבו הפניות בנושא עם שאלות שונות בענייני הלכה הקשורים בענין, באתי בזה להבהיר כי אין שום הנחייה הלכתית שגוברת על הוראות משרד הבריאות. ההנחייה ההלכתית בנושא, היא לציית באופן מוחלט לכל הוראות משרד הבריאות ללא יוצא מן הכלל וכל הוראה היוצאת על ידם היא כהוראה הלכתית לכל דבר ועניין.

תורתנו היא תורת חיים, ומצווה אותנו ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ועוד אמרה התורה, וחי בהם, ודרשו חכמים בגמ' יומא פה: ולא שימות בהם. ולכן פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה, חולה שיש בו סכנה אוכל ביום הכפורים, מחללים שבת על חולה שיש בו אפילו ספק סכנה. וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות שבת הלכה ג) בזה הלשון: "ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם'".

וכבר כתבו התוספות (ב"ק כג.) "יותר יש לאדם לזוהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יזיק", ובודאי שבכלל האיסור להזיק את חברו, גם החובה למנוע מצב העלול להדביק את חברו במחלה ח"ו.

הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל פירסם קריאה בתקופה בה השתוללה הכולי-רע באירופה וכתב שם: "כבר הזהרתי פעמים הרבה אזהרה אחר אזהרה שיהיו הנהגתם... כפי אשר סידרו, ואשר שפטו הרופאים... ולא יעברו על דבריהם".

לכן ההנחיה ההלכתית היא להצמד להוראות משרד הבריאות במילואן, ויש לפעול אך ורק על פיהן.

כמו כן, לבקשת משטרת ישראל יש להמנע בשלב זה מלהגיע אל הכותל המערבי ולקיים שם תפילות המוניות. וכל איש ואשה יתפללו בסמוך לביתם, עד אשר יעבור זעם וירחמו מן השמים.

גם בתי כנסת גדולים לא יקיימו תפילות עם צבור גדול אלא יחלקו את ציבור המתפללים באופן שיעמוד בדרישות משרד הבריאות.

לענין חתונות, אין לדחות בשום אופן את החתונה, ויש לקיימן במועד באופן מצומצם כפי ההנחיות.

בתפלה לבורא עולם שישלח רפואה שלימה לכל החולים, ויעצור המגפה והמשחית מעלינו ומעל כל ישראל, ומעל כל יושבי תבל. ונשמע בשורות טובות, ישועות ונחמות, אמן.



בברכת תורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרכנות הראשית לישראל

* פורסם בכלי התקשורת.

ד"ר הרט משולם

מומחה למחלות ילדים ולמחלות אlerגיות
תר. 12756 תר. 204 תר. 40986

ד"ר ניסן תזש"פ

ראשי צדקה, שרפה ופחיתות:

1. לא להתפלל בבתי כנסת ובמקומות סגורים אלא רק בשטח פתוח.
2. יש לשמור לפחות מרחק של 2 מטר אחד מהשני וכן לא לתת ידיים זה לזה.
3. אנשים מבוגרים מעל גיל 60 וילדים מתחת לבן מצווה לא יבואו להתפלל ביציבור. הנבילה זו חלה גם על אנשים צעירים יותר שישי להם חוס, שעול או מחלות כרוניות אחרות.
4. גם במקרה שרר גשם בשבת אין להתפלל בבית כנסת.
5. אין להתארח ולא לבקר הורים מבוגרים אלא רק למעטת סיוע ומיפול.
6. לקראת שבת יש להדיח סבון נוזלי (למחול מראש) לרחיצת ידיים.
7. מי שהיה בקרבת חולה קורונה, צריך להקפיד על בידוד גם מבני משפחתו. רצוי בחדר נפרד (אם קיים) וכשיצא ממש חישוי הידיים והנראות נעופות.

יש להספיד על הוראות משרד הבריאות
והוראות נוספות.

ד"ר מ. הורס
חמא ילפס ואלראל
מל 12151

[illegible]

יִגְדִּישׁוּן אֲדֵלְשֵׁימִין
יְהִי רֵצוֹן שְׂנוּזָכָה בִּקְרוֹב לִישׁוּעָה קְרוֹבָה
עִי' רַמְב"ם ה'ל' רוֹצֵחַ וְשִׁמְדִּית נִפְשׁ פ' י"א.
שִׁכְתוֹב לַעִיל, לֹלֵא יוֹצֵא מִן הַכֹּל
אִיסוֹר חֲמוֹר לַעֲבוֹר עַל כָּל מָה

בס"ד, יום א' לסדר "צו את בני ישראל" התש"פ לפ"ג

בהיות ומגיפה באה בעולם, וכל יום פחדו מרובה משל חברו רח"ל. וכבר כמה וכמה מאחב"י מתו ל"ע ה"י בארץ ובעולם, וכמה מנוכי עמך בית ישראל בכל אתר ואתר שוכבים על ערש דווי ומתפללים בולנו לישועתם ולרפואתם ומצווים אנו בשמירה וזהירות כפולה ומכופלת שלא לבוא במגע כלל עם אחרים בכל שעות היום כולל בזמני התפילה והלימוד.

ומן הדין פשיטא שכל ירא ד' חייב להישמר מאוד ולהוסיף זהירות על המתחייב, ללא יוצא מן הכלל. וחלילה אם אינו עושה כן ונשמר ככל יכולתו בכל כללי ההיגיינה וההרחקות, מלבד שהוא מפקיר נפשו ועובר על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" הרי הוא גם בחשש להיות פוגע בנפשות אחרים ה"ו ובעיקר אלו המבוגרים והחולים. וחלילה להיכשל בחשש אחד מג' החמורות.

על כן הגנו שבים וקוראים לכל מי אשר בשם ישראל יכונה, לעשות כל שביכולתו, ולהזהיר הגדולים על הקטנים להישמר מאוד ולהתמיר בזה ולהיזהר בזה כמה שיותר, כדי לא לגרום רע לעצמו וכ"ש לאחרים.

וכל זה מוסיף על העיקר, חובת השעה מן התורה לשוב אל ד' בעת צרה, להתפלל מקירות הלב לעזק ולהריע על צרת הכלל והפרט, בעת צרה רוחנית וגשמית כאחד, עדי יגולו רחמי המרובים על עמו ונחלתו, ונוכח עוד בשנה זו לחוג את חג המצות בדיעות, ולאכול מן הזבחים ומן הפסחים.

ולמזהיר ולמזהר שלומים תן כמי נהר

צבי פרידמן ברוך שמואל הכהן דייטש
עזריאל אויערבאך שמואל מרקוביץ אשר הכהן דייטש
כבר פרסמנו דעתנו שיש לשמור על הזהירות וההרחקות "דושיע אנברג

הרב חיים קנייבסקי

קורונה – שאלות ותשובות

פורסם באתר קול חי, ד' בניסן תש"פ

א. שאלה: אדם שלפי הוראות הרופאים חייב להיכנס לבידוד כדי שלא ידביק אחרים אם חלה, והוא עצמו חש בטוב ואינו חש שום כאב או חולי, האם יכול לצאת מביתו, או שמצווה עליו להקשיב לרופאים למרות שמרגיש טוב?
תשובת מרן הגר"ח: "לשמוע לרופאים".

ב. שאלה: אדם שטוען שהוא בוטח בה' שלא יחלה, ועל כן מזלזל בהנחיות הרפואה (בשמירת מרחק זה מזה, וביציאה מהבית שלא לצורך דחוף וכדו') האם אפשר להגדירו כ"רודף" כי עלול להביא אנשים אחרים לידי סכנה?
תשובת מרן הגר"ח: "כרודף".

ג. שאלה: ואם ח"ו זלזל בהוראות וגרם למישהו למות, האם נחשב מזיד או שוגג?

תשובת מרן הגר"ח: "קרוב למזיד".

ד. שאלה: אם יודע על אדם שחייב להיות בבידוד שיוצא החוצה ומסכן אנשים, מותר לגעור בו בקול ובחריפות, אף שאולי יתבזה מכך?
תשובת מרן הגר"ח: "מותר".

ה. שאלה: האם מותר למסור את שמו של אדם שמזלזל בהוראות הרופאים ומסכן את האחרים, לרשויות החוק? וכן האם מותר למסור מידע על בתי כנסת ומוסדות שלא נשמעים להוראות הרפואה, גם אם יביא לקנס כספי גבוה או אפילו מאסר?
תשובת מרן הגר"ח: "מותר".

ו. שאלה: האם יש להשאיר טלפון פתוח בשבת למקרה שהרופאים יצטרכו להשיגו ויוכל לענות בשל חשש פיקוח נפש?
תשובת מרן הגר"ח: "מותר".

ז. שאלה: מה הציבור יכול לקבל על עצמו כדי לעצור את המגיפה הנוראה שכבר מתו בה רבים כל כך?
תשובת מרן הגר"ח: "להתפלל".

בס"ד, אור ליום א' לסדר תזריע – מצורע תש"פ.

דעת תורה

מרבני מרן ראש הישיבה שליט"א

בעניין ההתאספות לתפילה בציבור, גם כעת כאשר הותר ע"י הרשויות קיום מנינים במתכונת מצומצמת במקומות פתוחים, החיוב המוד ביותר על כאו"א להקפיד לשמור על כללי ההתרחקות והזהירות הנדרשים כפי הוראות הרופאים, ולא לקיים בשום אופן מנינים לתפילה אם לא נשמרים בהם כללי הזהירות במלואם.

וצריך כל אחד לבחון ולבדוק היטב בטרם יצטרף להתפלל בכל מניין שהוא, האם אכן מתאפשר לשמור בו כל כללי הזהירות, עם שמירת המרחק הנדרש בין אדם לאדם, ולהיזהר שלא יגע בחפצים שנגעו בהם אחרים וכד', שכל זה הוא חשש סכנת נפשות, והעובר על זה הרי הוא מזיק את עצמו ואת אחרים רח"ל. ובאם לא ניתן לעמוד בזה במלוא הזהירות עדיף להתפלל ביחידות בביתו ולא להיכנס בספיקות של פיקוח נפש.

בוודאי שכל המחמיר ומתפלל עדיין בביתו עד שיתבררו הדברים עושה מראוי ואין בזה כל חשש.

לע"ע אנשים מבוגרים ובעלי מחלות רקע (חולי לב, סכרת וכו') מחוייבים בשמירה יתירה וימשיכו להתפלל רק בביתם.

וכל הנ"ל הוא בכלל מש"כ הרמב"ם בהל' רוצח ושמירת הנפש פי"א ובשו"ע חו"מ סי' תכ"ז וברמ"א יו"ד סי' קט"ו.

חובת הזהירות והשמירה על 'ונשמרתם'

תשובות רשכבה"ג מרן שר התורה שליט"א שביקש לפרסם כהוראה לרבים

א. בענין ברית מילה, מורה דאין צריך לקיים ברית מילה במניין אנשים, ואומר לשואלים דבג' אנשים סגי.

ב. מורה לכל, דלעת הזאת אין לקיים טבילת שחרית כלל.

ג. אומר דמי שאינו יכול להישמר בכללי הזהירות שיתפלל ביחיד ואפילו בשבת.

ד. פוסק, דמכיון שצריך ללבוש מסיכה מפני הזהירות הוי ליה מלבוש ויש ללבוש אף בשבת ואין בזה חשש טלטול.

ה. חזר וביקש לומר פרק תהילים לאחר כל תפילה ואפילו בשבת יאמרו 'מזמור שיר ליום השבת'.

ו. אומר דיש לעשות הכל כדי שיפתח הזמן בהתתי"ם ובהיכלי הישיבות והכוללים עפ"י כללי הזהירות, ותורה מגנא ומצלא, ועד שיסתייע מילתא יש לשמור על קביעות הלימוד כל אחד בביתו, וכפי הקושי כך גודל השכר.

ז. לבני חו"ל אומר, דיש לשמוע להרבנים דבכל מקום, ולא לצאת לחוץ ואפילו לתפילה ויתפללו בביתם עד יעבור זעם.



הרבנות הראשית לישראל THE CHIEF RABBINATE OF ISRAEL

בס"ד, ה' ניסן תש"פ
30 מרץ 2020
שד: 374-טפ
9-891/פ'

קיום מצות מילה בימי נגיף הקורונה

בתקופה קשה זו עת נגיף הקורונה פוגע ברבים, באנו בשורות אלו לחזק את אחינו בני ישראל בכל אתר ואתר על חשיבות קיום מצות מילה.

אין צורך להכביר במילים על מצוה חשובה זו שמרן בעל השלחן ערוך הגדירה "וגדולה מצוה זו משאר מצוות עשה". די בדברי חז"ל (נדרים ל"א) "גדולה מילה שאלמלא היא, לא ברא הקב"ה את עולמו, שנאמר 'אם לא בייחתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמת' (ירמיהו לג)".

במשך כל הדורות התנהל מסע טהר לעקירת מצוה זו ובכל הדורות יהודים מסרו נפשם על קיומה. "רבי נתן אומר, לאוהבי ולשומרי מצוות (סוכות כ) – אלו ישראל שהם יושבים בארץ ישראל ונותנים נפשם על המצוות. מה לך יוצא ליהרג? על שמלתי את בני..." (מכילתא דר"י). וכן (סוכה ק"ל) "רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהן למיתה בשעת גזירת המלכות, כגון עבודת כוכבים ומילה, עדיין היא מוחזקת בידם". ההיסטוריה של עם ישראל מעידה לנו שקיומה של מצוה זו היה בכל תנאי ובכל מצב.

שמענו שיש כאלה שמוריים לעצמם היתר, בשל התפשטות נגיף הקורונה, לדחות את קיומה של מצוה זו. **דבר זה אסור**, ישנה חובה לקיים מצוות מילה ביום השמיני ורק במקרים של מחלת הולד יש לדחות את קיומה.

על פי הנחיות גורמי הבריאות והוועדה הבין משרדית של הרבנות הראשית ומשרד הבריאות לפיקוח על ענייני מילה בראשות הרב פרופ' אברהם שטיינברג ומנהל המחלקה הרב משה מורסיאנו, המהילים קיבלו הנחיות בוודות כיצד לקיים מצות מילה בימים אלו תוך הקפדה יתרה על כללי ההיגיינה והסטריליזציה, והוועדה מוודאת שאכן כך נעשה.

אנו קוראים להמשיך ולקיים מצוה זו בזמנה כהלכתה גם בימים אלו. ובזכות קיום מצוות התורה יצרה הקב"ה את ברכתו ממרום עליו על כלל ישראל ועל העולם כולו לרשואה שלמה.

כעתירת המצפים לרחמי שמים,



דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

יצחק יוסף
יועץ ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת הרבנות הראשית



הרב פרופ' אברהם שטינברג

מחלקת בריתות
Circumcision Departmentב' מנ"א תש"פ
23 ביולי, 2020

בס"ד

לכל המוהלים, השלום והברכה,

ביום ז' בניסן תש"פ שלחנו לכם הנחיות והוראות לתקופת מגפת הקורונה. ביום כ"ד בתמוז תש"פ שלחנו את ההנחיות וההוראות עם עדכונים. לאור הערות שונות אנו חוזרים ושולחים את ההנחיות וההוראות עם מספר עדכונים ותיקונים כדלקמן:

אנו נמצאים בעיצומה של מגפה עולמית, מגפת הקורונה, ולפיכך נדרשות התאמות ואזהרות בביצוע ברית המילה, למען שלומם של התינוק הנימול, המוהל, והמשתתפים בברית.

הדברים דלהלן הם באישורם של הרבנים הראשיים לישראל שליט"א.

אני, יחד עם חברי הועדה ומנהל מחלקת בריתות, מאחלים לכולכם ולבני ביתכם בריאות איתנה, רפואה שלמה, והצלחה במעשי ידיכם.

להלן ההנחיות וההוראות בתקופת מגפת הקורונה:

1. כאשר התינוק ואמו בריאים – ללא כל עדות לנשאות נגיף הקורונה, או מגע עם נשא כזה, או תסמינים החשודים למחלה – **חובה לקיים את ברית המילה ביום השמיני במועדו וככל הלקחו.**
2. חובה על המוהל לעקוב אחרי ההנחיות של משרד הבריאות ולהקפיד למלא את כל הדרישות ככתבם וכלשונם. ביתר שאת על המוהל להקפיד על ניקיונו הכללי, ובמיוחד על ניקיון ידיו ברחיצה במים וסבון ובאלקוג'ל, ועל סטריליות מכשירי המילה; לשטוף את הפה בליסטרין; לשאת מסכה על הפנים; ומומלץ שהמוהל ילבש סינר חד פעמי, ויחליפו בכל ברית.
3. על המוהל לוודא שמספר המשתתפים בברית הוא מינימום הכרחי, ובכל מקרה לא יעלה על מספר המשתתפים המותרים לפי הנחיות משרד הבריאות בכל עת (יש לעקוב אחרי פרסומי משרד הבריאות ביחס למספר המותר של אנשים נכון ליום הברית); ועליו להקפיד על רווח של 2 מטרים בין כל משתתף.

4. כמו כן צריך המוהל לוודא שהסנדק וכל מי שמתקרב לתינוק ולמוהל – הורים, קוואטר, ברכות וכד' – הם בריאים, ללא תסמינים, וללא חובת בידוד, וכולם יעטו מסכה, וירחצו ידיהם במים וסבון ובאלקוג'ל.
5. על המוהל להקפיד לעטות מסכה שמכסה את הפה ואת האף ולשמור מרחק של 2 מטרים מכל מי שהוא בא במגע אתו לפני הברית ואחריה, כולל מתן הסברים להורים ותשובות לשאלותיהם תוך שמירת המרחק ועטיית המסכה.
6. חובה לבצע מציצה בכל ברית, אך בתקופת מגפת הקורונה יש לבצעה בשופרת בלבד. הנחיה זו בתוקף רק לתקופת המגפה. בעת ביצוע המציצה בשופרת יש להרים את המסכה ולהחזירה מיד לאחר מכן.
7. מוהל נגוע בקורונה, או שיש חשש שהוא נגוע בקורונה, או שבא במגע עם נשא קורונה מאומת – אסור לו לבצע ברית מילה עד שיקבל אישור מוסמך ממוסד הבריאות שהוא בריא; מוהל ששהה בבידוד בגלל מגע עם נשא נגיף הקורונה, אך הוא עצמו לא נשא הנגיף, ואין לו תסמינים החשודים למחלת הקורונה – רשאי לחזור ולמול אחרי שישלים את ימי הבידוד על פי הנחיות משרד הבריאות (יש לעקוב אחרי פרסומי משרד הבריאות ביחס לימי הבידוד הנדרשים לפי המצב נכון ליום הברית).
8. יולדת שאובחנה כנשאית קורונה, או שיש חשד שהיא נגועה בקורונה, או שהייתה במגע עם חולה קורונה מאומת, בין אם חלתה או נחשפה לפני הלידה, או במהלכה, או בסמוך לאחר הלידה לפני מועד הברית, והיא מניקה את התינוק, או נמצאת בקשר הדוק אתו, או שנמצאת יחד אתו בבידוד – יש לדחות את הברית עד אחרי שיתברר שהאם והתינוק בריאים על פי אישור ממוסד הבריאות; ובמקרה זה אין צורך להמתין שבעה ימים אחר השלמת ימי הבידוד; אם התינוק עבר בדיקת מטוש ביום השמיני ונמצא שלילי, ואין לו כל תסמינים – אפשר למולו בזמנו.
9. דין זה נכון לכל מי שמטפל בתינוק מהלידה ועד הברית, והוא נשא קורונה, או שהיה במגע עם נשא קורונה והוא בבידוד.

וכבר כתב הרמב"ם מילה א יח: אין מלין אלא וולד שאין בו שום חולי, שסכנת נפשות דוחה את הכל, ואפשר למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם.

הרב פרופ' אברהם שטינברג

יו"ר הוועדה

נוהל משרד הבריאות לטיפול בנפטר המאובחן בנגיף הקורונה (COVID-19) *

פיסקה 1.1

1.1 טיפול בנפטר במוסד רפואי

1.1.1 על הצוות המטפל בגופה ללבוש חלוק חד פעמי עם שריוולים ארוכים, זוג כפפות חדשות נוסף (המכסה את השריוולים), מסכה בסטנדרט N-95, משקפי מגן, ולבסוף כיסויי נעליים לפי סדר זה.

1.1.2 עטיפת הנפטרים:

- 1.1.2.1 ניתן להסיר צנרת רפואית או כל אביזר פולשני אחר.
- 1.1.2.2 לא יעבור טיהור (דקונטמינציה) או שימור (ע"י הזרקת חומרים) מסוג כל שהוא.
- 1.1.2.3 הנפטר ייעטף בשני שקי פוליאאתילן (polyethylene) ייעודיים (רצוי עם חלון שקוף לזיהוי) סמוך ככל הניתן למועד פטירתו, כאשר גופו מכוסה בסדין, ופניו מגולות לצורך זיהוי. יש לסגור את השקיות באופן מוחלט (הרמטי). זיהוי הנפטר ייעשה ע"י בן משפחה, ללא פתיחת שריולי הפוליאאתילן. יש למגנו באותה רמת מיגון כמו הצוות המטפל בשלב הזיהוי.
- 1.1.2.4 השק החיצוני יסומן באות "ב".

1.1.3 הצוות העוטף את הנפטר ירחץ את ידיו במים ובסבון, ויחליף בגדים והכפפות בין שתי השכבות ולאחר השכבה השנייה.

1.1.4 בגדי ההגנה והסדינים של המנוח נחשבים פסולת זיהומית, אותה יש לפנות בהתאם לנהלי המשרד (נוהל לטיפול בכביסה בבתי חולים-

(29/2008).

* הנוהל הראשוני. ראה במאמרו של פרופ' שטינברג לעיל עמ' 46-7, פרק ד סעיף 19 עמ' 43-42. – העורך.

הרב רפאל שלמה דיכובסקי

פקוח נפש של יחיד ושל צבור – בתקופת מגפת הקורונה

לזכרו ולעילוי נשמתו של
 כבוד עמיתי צביה"ד הגדול
 גדול מרבין שמו",
 החכים את רכותיו וחזריו.
 זכיתי לשבת עמו בשנות
 כהונתו בבית הדין הגדול

ראשי פרקים:

השאלות

דיון

- א. האם הולכים בפקוח נפש אחר הרוב?
- ב. מחלוקת הגרא"י ולדנברג והגרש"ז אויערבאך
- ג. צורכי רבים באספקלריה של ציבור
- ד. "מלחמת קורונה"
- ה. חילול שבת בעת הפגנות וגזילת רכוש
- ו. ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס

הערה לסיום

- ז. ונשמרתם מאוד לנפשותיכם

השאלות

כידוע, בתקופת מגפת הקורונה – ה' ישמרנו ויצילנו במהרה – חייב כל אדם הנמצא במרחב הציבורי לעטות מסכה. כאשר הערתי לכמה אנשים (יודעי ספר!) שיצאו מן הבית למרחק קצר ולא נזהרו, ענו לי כי הסיכוי להדבקה ללא מסכה נמוך מאוד, ובפרט בהליכה קצרה מן הבית. תשובה דומה קבלתי מאנשים שהורידו את המסכה בתפלת שמונה עשרה (זה מפריע לכוונה – אמרו לי), וכן מאנשים שנכנסו לבית הכנסת לאחר שמכסת המתפללים (10 אנשים בלבד) התמלאה. הם טענו שתוספת של מספר מתפללים מעבר למכסה הרשמית, אינה מסכנת את הציבור, וגם אם כן – הסיכון קטן מאוד ורחוק מאוד.

שאלות נוספות קבלתי מר' יצחק ברט נ"י:

1. מהו מעמד הנחיות משרד הבריאות? האם יש להן מעמד דומה למעמדו של רופא ביום הכפורים?

* הגאון ר' זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל. נלב"ע בא' דר"ח אלול תש"פ.

2. הסיכוי או הסיכון לקורונה במרחב הצבורי אינו זהה בכל המקרים. לדוגמה: בית כנסת גדול שיש בו מקום למאות מתפללים, לעומת בית כנסת קטן שיש בו מקום לעשרות בודדות בלבד. האם צריך להיצמד להנחיות משרד הבריאות בדוקא, גם כאשר התנאים המקומיים שונים? או לדוגמה, ישוב שאין בו אפילו חולה מאומת אחד, האם ניתן להתפלל במנין גדול, או להצטמצם בעשרה בלבד? האם צריך להתחשב בכלל הצבור, או שיש מקום לגמישות ולהתחשבות באדם הפרטי ובתנאים השונים?

3. אדם פרטי שבמסגרת עבודתו נמצא בקשר קרוב עם אנשים רבים – האם חייב להקפיד שדוקא התפלה תהיה במנין מצומצם, או שאין להחריג את התפלה מן העיסוקים האחרים שלו, שבהם אינו מקפיד? חשבתי, כי הדבר ראוי לדיון הלכתי.

אציין, כי בחלק מן הדברים עסקתי בעבר, לפני יותר מ-45 שנה, במאמרים שונים¹.

דיון

א. האם הולכים בפקוח נפש אחר הרוב?

במסכת יומא (פד, ב-פה, א) נחלקו רב ושמואל. שמואל אמר: "לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב". רב חלק. המחלוקת היא בתשעה גויים וישראל אחד שפירשו ממקומם בשבת, ואחד מהם נכנס לחצר אחרת, ונפל עליו גל של אבנים שם, אם הולכים אחר הרוב ואין מפקחים את הגל בשבת, או שחוששים למיעוט ומפקחים. הרמב"ן ב"תורת האדם" (וכן ברמב"ן עמ"ס כתובות טו, ב) כתב: "חזינן השתא דרב פליג אדשמואל, ואזיל בפקוח נפש בתר רובא... וכיון דהא רב פליג אדשמואל, הלכתא כוותיה, דקיימא לן, רב ושמואל – הלכה כרב באיסורי". וכן פסק הרמב"ם (הלכות שבת ב, כא). אולם הרי"ף פסק כשמואל, והרמב"ן הסכים לשיטת הרי"ף. ועיין במגיד משנה ובכסף משנה שם. ועיין בתוס' (יומא פה, א) שטעמו של שמואל שאין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, הוא משום שכתוב: "וחי בהם, ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל".

¹ המעיין, יוכל למצוא את המאמרים בספרים הללו: "נאות דשא" (חלק ב, לאבי מורי, רבי שמעיה אליעזר דיכובסקי זצ"ל. הספר הופיע בשנת תשל"ה): "קדימויות ועדיפויות בהצלת נפשות". הופיע בספר "דיני ישראל" (כרך ד', אוניברסיטת תל אביב שנת תשל"ו). קובץ "תורה שבעל פה" מוסד הרב קוק (כרך ל"א, שנת תש"נ, כולל הרצאות שנשמעו בשנת תשמ"ט): "עדיפויות בהצלת נפשות בציבור", בספרי לב שומע לשלמה (חלק ב, שנת תשע"ד). מאמר זה מתבסס על המאמרים שהוזכרו, ומרחיב את היריעה בדברים הנוגעים למצב בימינו. לצערי, לא כל אלו שעסקו בנושא הזה, ראו את המאמרים הללו.

בשו"ע (אבן העזר ד, לד) פסק כרב שהולכים אחר הרוב, ורק ברוב ישראל מפקחים את הגל על אסופי שנמצא בעיר שרובה גויים (עיין בית שמואל שם ס"ק נח). הרמ"א השיג, שגם ברוב גויים מפקחים עליו את הגל בשבת.

בשו"ע (או"ח שכט, ב) פסק השו"ע: "אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, אפילו היו תשעה גויים וישראל אחד בחצר, ופירש אחד מהם לחצר אחרת, ונפל עליו שם מפולת, מפקחין, כיון שנשאר קביעות הראשון במקומו, חשבינן ליה כמחצה על מחצה. אבל אם נעקר כולם, ובשעת עקירתן פרש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו, אין מפקחין עליו, שכיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו, אמרינן כל דפריש מרובא פריש".

פסקי השו"ע באבן העזר ובאורח חיים, זהים מבחינת מסקנת הדברים. הפסיקה היא כרמב"ם, שהולכים בפקוח נפש אחר הרוב, כדעת רב בגמרא. אולם לשון השו"ע באו"ח תמוהה. פתח ב"אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב", אך בהמשך מפרט השו"ע שרק בקבוע אין הולכים אחר הרוב, אבל בפריש, הולכים אחר הרוב. וזאת הרי הלכה כללית בדין הלך אחר הרוב.

אכן ב"ערוך השולחן" (שבת שכט, ד) תמה: "הטור והשו"ע כתבו כרמב"ם. ותמיהני על רבנו הב"י, שהתחיל בלשון: אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב – הא לאו כללא הוא, כמו שנתבאר?"

"ערוך השולחן" מניח שגם החולקים על שמואל וסוברים שבפקוח נפש הולכים אחר הרוב, מודים לעקרון ההלכתי של "וחי בהם", וכפי שכתבו התוס' ביומא: "שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל". אלא שיש כאן שני כתובים המכחישים זה את זה: האחד: "אחרי רבים להטות" – האומר, שבכל מקרה, יש ללכת אחר הרוב. השני: "וחי בהם, ולא שימות בהם" – שלא לבוא לידי מיתת ישראל בשום ענין.

היות והלכה כרב שגם בפקוח נפש הולכים אחר הרוב, וגם אי אפשר להתעלם מן הפסוק וחי בהם שעליו נסמך שמואל, יש למצוא דרך ביניים. "ערוך השולחן" מציע דרך אחת – ויש לעיין בדבריו – ולענ"ד, ניתן להציע את הדרך הבאה:

יש לומר, כי במקרים ברורים של רוב ומיעוט, כגון ברובא דאיתא קמן, אין מנוס מללכת אחר הרוב, כדין התורה להטות אחר רבים. אבל ברוב התלוי בסברא או בסטטיסטיקה, כמו רובא דליתא קמן, יש להעדיף את וחי בהם². ואע"פ, שגם רובא דליתא קמן הוא מן התורה – כמו שכתב רש"י

² **הערת העורך:** הגרעק"א בחידושי לכתובות (יג,ב) כתב שרובא דאיתא קמן – אין בו סברא ("שהרי המיעוט לפנינו") אלא גזירת הכתוב. בעוד שרובא דליתא קמן הוא רוב של סברא, כלומר של הסתברות – רוב סיכויים.

לפי"ז נפלאה מאד סברת הגר"ש דיכובסקי. גזירת הכתוב קיימת גם במקום פיקו"נ. אך הסתברות – סברת רובא דליתא קמן – איננה ודאות. לכן ע"פ כללי "וחי בהם" – שלא יבוא

במסכת חולין (יב,א), שהוא מהלכה למשה מסיני או שנלמד גם כן מאחרי רבים להטות – מכל מקום אין רוב זה יכול לעמוד בפני פסוק מפורש של וחי בהם, המחייב לצמצם ככל האפשר את האפשרויות של מיתת ישראל.

ואכן כתב ב"ערוך השולחן" שם (אות ו): "וכשם שאין הולכין אחר הרוב בפקוח נפש בכמה פרטים, כמו כן אין הולכים אחר ספק ספקא, ואפילו בג' ספקות ויותר". כי כל שאין לנו הלכה מפורשת ללכת אחר הרוב, גובר דין וחי בהם, על כל הסברות. ואע"פ שגם סברות אלו הן מן התורה, אבל בענין פקוח נפש, צריך לצמצם ככל האפשר את ההסתמכות על סברות חיצוניות, מכוח הפסוק המפורש "וחי בהם", שלא יבוא בשום פעם לידי מיתת ישראל. בהמשך הדברים יתבררו יותר הגדרים המפרידים בין פקוח נפש של יחיד ובין פקוח נפש של צבור.

הבאתי כמה פעמים את דברי הגרי"ז סולוביצ'יק זצ"ל (הרב מבריסק), שנשאל מדוע בשאלות הלכתיות אינו משיב לאלתר, אלא אומר צריך עיון. ואילו בשאלות של פקוח נפש, משיב מיד. תשובתו היתה, כי בכל ענין הלכתי ישנן דעות שונות, ולכן יש לעיין כיצד לפסוק. אבל בפקוח נפש, ההלכה היא שבכל הספקות הרחוקים מחמירים, משום שנאמר וחי בהם. על כן, גם כשיש לו ספק כיצד לפסוק, עליו לפסוק לחומרא ולהחמיר בפקוח נפש!

דומני כי דרך זו ברורה ופשוטה.

ב. מחלוקת הגר"י ולדנברג עם הגרש"ז אויערבאך – זצ"ל

בגדרי הלך אחר הרוב בפקוח נפש, נחלקו גדולי המורים בדור האחרון. דרכם שונה ממה שהעליתי לעיל, בעקבות ערוך השולחן.

הרב ולדנברג ("ציץ אליעזר" חלק ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ז) כתב לחלק:

"אימתי יצא דינא דפקוח נפש מן הכלל שהולכים אחר הרוב, בהיכא שלפנינו הדבר המסכן, וכן חזקת הגוף של הישראלי המסתכן אשר עבורו ישנו החיוב לחלל שבת כדי להצילו. אבל היכא שחסר אחד מב' תנאים אלה, אזי לא יצא הדין של פקוח נפש מכלל יתר כללות הדינים של התורה שאזלינן בהו בתר הרוב ולא חיישינן למיעוט". לכן כתב, שאין היתר להדליק אור בדרך חשוכה, שמא יעבור שם אדם זקן ויכשל, כיון שהאדם הזה אינו לפנינו. וכן אין היתר לכבות מיחם חשמלי רותח שמא יתפוצץ ויגרום לסכנה, כשבדרך כלל יכול לדלוק כל השבת, כיון שהדבר המזיק אינו

בכל ענין לידי מיתת ישראל יש לחשוש לספק של המיעוט. ראה גם בשערי ישר לגרש"ק שער ג, ובאסיא קה-קו עמ' 58-59 בהערת העורך שבסוף הע' 3 שם. -- הרב מרדכי הלפרין.

לפנינו. וכן אין היתר לחלל שבת עבור חולה מצונן, שמא ההצטננות תעמיק ותביא לידי דלקת ריאות, כי הדבר המזיק אינו בפנינו. והוסיף עוד, שלפי זה אין לחלל שבת בהכנת רפואות שיועילו כאשר יבואו הנפשות הנזקקות לכך, כי לעת עתה אין החולה בפנינו. ולכן כתבו החתם סופר (יור"ד סימן של"ו) והנודע ביהודה (תנינא יור"ד סימן ר"י), שכאשר אין החולה בפנינו אינו נקרא ספק נפשות. אמנם הציץ אליעזר סייג את דבריו וכתב בסוגריים: "אם לא בעת מלחמה, שרבים מספר הנפגעים לא עלינו, כל שעה ושעה".

והביא את דברי ה"חזון איש" (אהלות סימן כב אות לב), שכתב על דברי הנודע ביהודה והחתם סופר: "ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר. ובזמן שמתרעים עליה, אף שאין בשעה זו חולה קמן, משום חולי מהלכת, הוי ליה כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר. ומיהו בשעת שלום לא חשבינן ליה פקוח נפש, אע"ג דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, כמו שאין עושים כלי זין בשבת בשעת שלום, דאם כן בטלת כל המצוות. אלא לא מיקרי פקוח נפש בדברים עתידיים, שבהוה אין להם כל זכר. ובאמת, שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבונם להצלה מתהפך לרועץ. והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות".

משמעות דבריו היא, שבכדי להפעיל את העקרון של "וחי בהם", וללכת נגד הרוב, צריך ששני דברים יעמדו לפנינו: הדבר המספן, והאיש המסתכן. אם נעדר אחד מהם, אע"פ שיש חשש שיגיעו לכאן, אין לחלל שבת ולהסתמך על וחי בהם, בניגוד לרוב. אולם בעת מלחמה, או בעת סכנה שמתרעים עליה, גם אם הדבר המסכן אינו לפנינו, גובר וחי בהם על הרוב ומותר לחלל שבת.

רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל נחלק עליו. דבריו מובאים ב"ציץ אליעזר" חלק ט סימן יז אות ט, יחד עם תגובת הציץ אליעזר. אלו הדברים: "בקשר להגדרה אימתי אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, כותב כ"ת, שלדעתו הגדר הוא כל שאנשים מפחדים או נבהלים מזה גם בימות החול מחשש סכנה, ולכן דעתו להתיר לסתור קיר או גדר בכהאי גוונא שיש חשש שיפול מאליו על אנשים, וכן אותו דבר לגבי הצטננות או חום. וכותב, דהיינו נמי טעמא שאין לימודי הרופאים דוחים שבת, דכיון שאינם לומדים בימות החול בבהילות של הצלת נפשות, כך גם בשבת. ומסיים בלשון: ולענ"ד הגדרה זו נכונה מאוד, והוא כעין מה שאמרו בכמה מקומות בש"ס, והאידנא שומר פתאים ה', והיינו משום דכיון דדשו ביה רבים, אין זה חשיב בגדר סכנה". הציץ אליעזר חולק על כך בחריפות.

רבי שלמה זלמן זצ"ל מרחיב את הדברים גם בספר "מנחת שלמה" חלק א סימן ז. בספר "שולחן שלמה" על הלכות שבת חלק ג סימן שכת, מרחיב את הדברים ואומר בין השאר:

"משאית תחמושת שהוחנתה סמוך למגורי החיילים – כפי שהיא עכשיו לא חשיבא סכנה. אמנם במצבים מסויימים: שריפה, פליטת כדור, התקפת אויב וכדומה, היא עלולה להפוך לסכנה, וחשיבא כסכנה עתידית שאין גורם הסכנה נמצא עתה. לענין לסלקה בשבת – הדבר תלוי ביחס המומחים, דאם בכהאי גוונא בימות החול, היו מתאמצים מיד להרחיקה מהמקום, א"כ שרי גם בשבת. אבל אם בימות החול היו דוחים את הרחקת המשאית בגלל סיבות של נוחיות וכדומה, אסור לסלקה בשבת". עוד כתב שם:

"לענין תחנה לעזרה ראשונה בעיר גדולה, שיודעים מתוך הנסיון שבכל יום ויום ישנם מקרים הזקוקים להצלה באופן דחוף, מותר שפיר לחלל שבת במלאכות דאורייתא, כשאי אפשר ע"י נוכרי, כדי להיות מוכן לכל צרה שלא תבוא, הרגילה לבוא. וכבר הכריע החתם סופר (חלק ו סימן כג) לענין מגיפת הכולירא ר"ל, דאפילו בשעה שהוא בריא ואינו חש שום סכנה בנפשו, אפ"ה מותר לאכול ביום הכפורים משום חששא דשמא תדבקהו הרעה ח"ו. והכי נמי גם כאן. ומיהו אם אפשר ע"י נכרים, פשוט הוא שאין לעשותם ע"י ישראל. **אבל ספק גדול הוא בעיני אם נכון להחמיר על שומרי תורה, בגלל זה, שבלאו הכי ימצאו יהודים פורקי עול, שהם יסעו ויצילו נפשות... וכמו כן:** "בעיר גדולה שאוכלוסיה מרובים ויודעים ברור מתוך הנסיון, שאם המשטרה הניידת תשבות בשבת, יש לחשוש טובא לתגרות דמים, אפילו כאלה שלפי הנראה לעינים אין לחשוש שיסתיימו בנפשות, מ"מ אם יש לחשוש להכאות בברזל על גב היד והרגל או חלל הגוף וכדומה – לדינא רואים כל זה כסכנת נפשות, או גניבות וגזילות שעלולים לסכן נפשות, יש מקום לדון דאפשר שהמשטרה הניידת היא לה כרפואה ידועה להציל מפני הרודפים, כיון שמזיקים ורודפים אלה מצויים בתוך העיר".

לדעה זו, הגדרת סכנה שמחללים עליה שבת, ולא הולכים אחר הרוב, נמדדת בדעת בני אדם. כל שבימות החול, רואים בזה סכנת נפשות ומתאמצים לטפל בו מיידית, נחשב מצב זה גם לסכנה בשבת, ומותר לטפל בו גם בשבת.

גם לדעה זו, יש להבדיל בין מצב של "סכנה" אמיתית, ובין מצב של "פניקה" (בהלה רגשית). ידועים דברי הגרי"ז זצ"ל (הרב מבריסק), במי ששכח אם אמר "טל ומטר" בתפלת שמונה עשרה. ואמר: אם הספק התעורר אצלו במהלך תפלת שמונה עשרה, או מיד בסיום התפלה – זה ספק אמיתי, וצריך לנהוג כפי המפורש בשו"ע באותו ענין. אולם, אם הספק התעורר רק בתום התפלה או במהלך היום – זה לא ספק, אלא "נערווין" (עצבים), ובגלל נערווין, לא חוזרים על התפלה! אמרתי פעם, שלכן אומרים בתפלה: "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם". ישנם שבורי לב הזקוקים לרפואה

שלימה, וישנם אנשים שאין להם בעיה רפואית, אלא בעיה נפשית: "נערווין". הם אינם זקוקים לרפואה, אלא לחבישה – טיפול כל שהוא – לעצבותם – לעצבים שלהם! גם בפקוח נפש, להבדיל, יש להבחין בין מצב אמיתי של סכנה, למרות שעדיין אינה בפנינו, ובין נערווין – עצבנות ופניקה, שעליהם אין היתר לחלל שבת.

דעותיהם של גדולי ההוראה הללו, אינן מהוות מענה מספיק למצבים שונים של פקוח נפש ביחיד ובצבור.

הכלל של הרב ולדנברג, המחייב שהדבר המסכן והאיש המסתכן נמצאים בפנינו, אינו מספק מענה במצב מתגלגל, כאשר הסכנה עדיין רחוקה, אבל היא עלולה להתגלגל ולהגיע תוך פרק זמן. או כאשר הסכנה אינה נראית לעין, אבל לפי הסטטיסטיקה עלולה להגיע לכאן – כדוגמת מגפת הקורונה.

גם ההגדרה של הרש"ז, שקובעת כידעת בני אדם בימי חול הרואים בזה סכנה, אינה מספקת, במקום שדעת הצבור הרחב אינה אחידה, או שהצבור אחוז "פניקה". האם נסמוך על כך?

ג. ההבחנה המיוחדת של צורכי רבים – באספקלריה של צבור

במאמרים שצינתי בהע' 1 לעיל – נכתבו לפני 45 שנה והלאה – הנחתי את היסודות להגדרה רחבה יותר של פקוח נפש בצבור. חלק מן המקורות הובא לאחר מכן במאמרים של מחברים אחרים, מאוחרים יותר. אציין בקצור את המקורות העיקריים:

במסכת נדרים (פ,ב) נחלקו חכמים ורבי יוסי במעין של בני העיר משתמשים בו לכביסה, ומנגד בני עיר אחרת מבקשים להשתמש במעין לצורך מי שתיה. האם יש להעדיף את חייהם של בני העיר האחרת, או את כביסתם של בני העיר הזאת. לדעת חכמים חיי אחרים קודמים, לדעת רבי יוסי כביסתם של בני העיר בעלת המעין קודמת.

הר"ן מפרש שם כי לחכמים קודמת שתית אחרים לכביסת בני העיר משום ששתיה היא חיי נפש. ואילו לדעת רבי יוסי קודמת כביסת בני העיר "כי במניעת כביסה איכא צערא טובא וחיי נפש הוא".

הנצי"ב מואלוזין ב"העמק שאלה" (סימן קמז) הסביר כי המחלוקת תלויה במחלוקת אחרת בין בן פטורא ורבי עקיבא בשנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, האם מוטב שישתו שניהם וימותו לדעת חכמים. או דעת רבי עקיבא חייך קודמים לחיי חברך.

בספר "שבט מיהודה" (הרא"י אונטרמן עמוד סז), תמה על דברי הנצי"ב, איך יתכן שלרבי יוסי כביסת בני העיר קודמת לפקוח נפש של מי שתיה לעיר

האחרת? לכן כתב, שאין לבני העיר האחרת סכנת פקוח נפש אלא סבל בלבד שיצטרכו להביא מים ממקום רחוק. אבל כשיש סכנה, שתית בני העיר האחרת קודמת.

לפי הסבר זה, דברי חכמים קשים. אם מדובר במאזן של נוחיות בלבד, מה טעם חכמים להעדיף נוחיות של אחרים על פני נוחיות של בני העיר? בנוסף, מדברי הר"ן בנדרים שהובאו לעיל, נראה שלא מדובר במאזן של נוחיות בלבד, אלא בחיי נפש ממש.

משום כך נראה, כי הדברים מתפרשים כפשוטם: כביסה מול מי שתיה, כאשר לאחרים אין מים לשתות. ואעפ"כ לרבי יוסי כביסת בני העיר קודמת. הטעם לכך נעוץ בהבחנה המיוחדת של צרכי רבים והגדרתה כשזה במעלה לפקוח נפש. דוגמאות:

א. אין פודים את השבויים יתר על דמיהן

החתם סופר (חו"מ סימן קעז) שואל: מדוע נאמרה הלכה (גיטין מהא) שאין פודים את השבויים יתר על דמיהם מפני דוחקא דציבורא, הרי עוברים על לא תעמוד על דם רעך ועל לא תרדה בו בפרך לעיניך? וכתב: "דלא אמרה אלא ביחיד שצריך לבזבז כל ממונו ולהטיל עצמו על הציבור להתפרנס מן הצדקה ולא יעבור על לא תעשה, אבל ציבור הנדחק, ובפרט בזמן שאומות העולם תקיפים על שונאי ישראל, הוי דוחקא דציבורא בכלל פקוח נפש". וכן כתב גם בשו"ת בן פורת (לר"י ענגיל חלק ב סימן י) ד"ממון רבים חשוב נפשות ממש".

ב. פוקו וזרעו בשביעית משום ארנוא

במסכת סנהדרין (כו,א) נאמר שרבי ינאי הכריז: "פוקו וזרעו בשביעית משום ארנוא". וכתבו התוס': "ואם תאמר, משום ארנוא התיירו לחרוש ולזרוע דהוא איסור דאוריתא? וי"ל... דפקוח נפש הוא ששואל המלך מס ואין להם מה יפרעו ומתים בתפיסת המלך, והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש". גם כאן לא מדובר בפקוח נפש ברמה של יחיד, שהרי הדין הוא שאדם חייב למסור את כל ממונו ולא לעבור על לא תעשה, ולמה להם שימכרו את שדותיהם לנכרים ויחפשו לעצמם פרנסה אחרת? על כרחך, שבציבור יש גדר רחב יותר לדין פקוח נפש, וצרכי ציבור חיוניים הם בכלל.

ג. כיבוי גחלת של מתכת בשבת – שיטת הגאונים

הר"ן על הרי"ף (שבת יט,ב) והרשב"א (שבת מב,א) הביאו את דעת רב האי גאון בעל ההלכות ורבנו חננאל שמותר לכבות בשבת גחלת של מתכת המונחת ברשות הרבים, אע"פ שיש בזה איסור דאוריתא (בניגוד לדעת רש"י שיש רק איסור דרבנן). וכתב הר"ן: "ודברי תימה הם, שהיאך יתיר שמואל מלאכה דאוריתא שלא במקום סכנת נפשות? אלא

שנראה שהרב ז"ל סובר, דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לך". הרי לנו כי המושג פקוח נפש אצל רבים כולל גם אפשרויות רחוקות מאוד, למרות שאצל יחיד לא מביאים בחשבון אפשרויות אלו.

ד. כיבוי דלקה בשבת

הרמ"א (או"ח שלד כו) פסק שמותר לכבות דלקה בשבת גם אם היא בביתו של גוי. המשנה ברורה (שם, ס"ק עג) הוסיף: "ומזה יצא היתר לכבות הדלקה בכל מקום, דאפשר אם לא יכבה, אל יחסר מהיות שם זקן או חולה שאין יכול לברוח ותבוא הדלקה עליו". לא מדובר כאן בגדרים המקובלים של פקוח נפש, שהרי מי יאמר שיש זקן או חולה, ומי יאמר שאינם יכולים לברוח, ומי יאמר שאחרים לא יצילו אותם. על כרחך שענין פקוח נפש ברבים רחב יותר.³

בספרי "לב שומע לשלמה" חלק ב', ובמאמרים שצויינו לעיל, הארכתי יותר.

המסקנה העולה מן הדברים היא, שבצרכי רבים נושא פקוח נפש רחב הרבה יותר מאשר ביחיד, ומותר לשקול שיקולים שאינם תופסים אצל יחיד, אם מדובר בצרכי רבים. על כן, מותר לקובעי המדיניות להביא בחשבון חלוקת המשאבים המוגבלים, גם את צרכיו הכלליים של הציבור, כחלק מצרכי הרבים, כמו כמות מוגבלת של מים ודוחקא דצבורא.

אם נרצה לצמצם את הדברים בהגדרה קצרה, נאמר כך: **פקוח נפש של צבור, נמדד לא במבט של יחיד, אלא במבט של אחריות לצבור כולו.** פתרון ליחיד בודד, אינו מהווה פתרון לצבור. יש צורך בפתרון שיועיל גם למקרים רחוקים, שעלולים להתרחש בצבור רחב.

אני מביא תמיד לדוגמא את הספור (הידוע לי ממקור מהימן) על רבי נסים קרליץ זצ"ל, שהיה מגדולי מורי ההוראה בדורנו. כאשר שכב בבית החולים "תל השומר", לקחו ממנו "בדיקות דם" בבוקר ובערב. נכדו שהיה צמוד אליו, הבחין שבדיקת הערב נעשית ביום ששי לאחר השקיעה, ובקש מן הרופאים להקדים עבורו את הבדיקה, לפני הדלקת נרות. הרופאים הסכימו. רבי נסים הסכים בדיעבד, אבל אמר לנכדו שלא יבקש בקשה כזו פעם נוספת. הוא הסביר לנכד: בית החולים מתנהל לפי סדר מסוים. שינוי סדר הבדיקות אצל חולה אחד, אינו מעלה או מוריד. אבל הוא עלול לפגוע

³ דוגמא נוספת להבדל בין סכנת ציבור לסכנת יחיד: בב"י יו"ד קעח, לענין לאו דלא תלכו בחוקות הגויים, הסביר את ההיתר למקורבים למלכות לעבור על איסור דאורייתא (לתי' קמא) משום הצלה שיכולה לבוא על ידיהם אם תיגזר ח"ו גזירה על ישראל. כלומר לגבי ציבור קיימת הרחבה של מושג פיקוח נפש של היחיד גם כשהסכנה עתידית, לא וודאית ואינה לפנינו. -- **העורך.**

בסדר שמקובל בבית החולים, ועלולה לצאת תקלה לחולה אחר, שאולי תשבש את סדר הבדיקות אצלו ותביאהו לידי סכנה. בבית חולים, צריך לבחון את הדברים במבט של התנהלות הכלל, ולא במבט של התנהלות הפרט! זו דוגמה ברורה למבט הכללי של פקוח נפש באספקלריה של צבור! באותה מידה ניתן לראות את פקודות הצבא ביחס לדברים הנעשים בשבת. יתכן, וחלק מן הדברים מיותר במבט של החייל הבודד, אבל במבט של המפקד, יש צורך בהן. לדוגמא: בקורת נשק לפני יציאה, כאשר הנשק נבדק ערב קודם לכן. או מענה טלפוני שבחלקו הגדול אינו חיוני, שימוש במכונית במקום שאפשר בקלות ללכת ברגל. העקרון בכל הדברים הללו הוא, לראות את המצב לא בעין של החייל הבודד, אלא בעין של המפקד בשטח או המפקד העליון, כלפי כל החיילים או כלפי העם כולו.

ד. "מלחמת קורונה"

"קורונה" זו מלחמה, באויב שאינו נראה. קיומו ידוע לכולנו, אבל עד עתה לא הצליחו לאתרו או לנצחו. הלכות מלחמה אינן דוקא במלחמת בשר ודם, ולפי ההלכה (שו"ע או"ח סימן תקעו א-ה) מתענים ומתריעים על הדיבור ועל החולאים, כגון אסכרה או שחין וכדומה. כיון שמדובר בצרת רבים, הרי דין פקוח נפש נמדד לפי הרבים, ולא לפי היחיד. הממונים על הרבים, הם בבחינת מפקדי המלחמה, ויש להתייחס להם בהתאם. כשם שבמלחמה, אסור ליחיד לעשות דין לעצמו, ובמקרים מסויימים אף יעמידו אותו לדין צבאי שעונשו חמור, כך במלחמת הקורונה, אסור ליחיד לעשות חשבון לעצמו, ולומר שאין לו צורך להשתמש באמצעים שהצבור מחוייב, כגון מסכה, ושהוא יכול להכנס לבית הכנסת, גם אם יש שם יותר מן המספר המותר, או שיכול לטייל כאוות נפשו, למרות האיסור שבדבר. במלחמה, לא חשבונו של היחיד הבודד קובע, אלא חשבון הכלל, וכל פריצת גדר פוגעת בצבור, וראויה לעונש.

כולנו זוכרים שבעת מלחמה, כאשר גזרו "האפלה" על כל הבתים, אם נסה אדם להדליק אור קטן, נענש קשות, למרות שביתו רחוק מכל מתקן צבאי, כי הקובע הוא הכלל, ואסור ליחיד לעשות חשבון לעצמו. **הוראות משרד הבריאות, דינן כהוראות המפקד בעת מלחמה, ואוי לחייל שיפר אותן!**

למסקנה: חובה להשמע להוראות הממונים מטעם השלטונות. הפרת הוראה, דינה כהפרת פקודה בעת מלחמה, ויש לענוש בכל החומרה את המתחכמים, המנסים להקל על עצמם בטענות ופלפולים. גם אם יש מקום לטענות ופלפולים, איסור חמור להפר פקודה, ורק מפקדי המלחמה מוסמכים לתת את הפקודות.

ראוי לצטט כאן את דברי ספר החינוך (מצוה תצו), על מצות: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". כתב החינוך:
 "אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל, לא תסור ממצותם, כלומר, שאפילו יהיו טועים בדבר אחד מן הדברים, אין ראוי לנו לחלוק עליהם, אבל נעשה כטענותם. וטוב לסבול טעות אחת, ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטובה תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שכזה יהיה חורבן הדת וחילוק לב העם והפסד האומה לגמרי".

לרבים מאתנו יש השגות רבות על דרך ניהול המלחמה בקורונה. ואעפ"כ, עדיף שלטון מרכזי הטועה לפרקים, מאשר אנדרלמוסיה ואנרכיה, שחלילה יגרמו לתבוסה במלחמה, שהיא חלילה חורבן של כולנו.

ה. חילול שבת בעת הפגנות וגזילת רכוש

בימי מגפת הקורונה, נערכו בארצות הברית הפגנות קשות, לאחר שהמשטרה הרגה צעיר שחור. המפגינים פרצו לחנויות, שללו שלל, ואף פגעו בבני אדם. כוחות המשטרה כמעט שלא יכלו לעשות דבר. בשבת, נודע על הפגנה המתקרבת לאיזור היהודי, וחברי ארגון "הצלה" הסתובבו עם "מגפונים", בכדי להזהיר את התושבים היהודים.

נשאלה שאלה⁴, האם מותר היה לארגון הצלה להשתמש במכשירי מגאפון, והאם היו יכולים גם להשתמש ברכב, בכדי להתריע מפני הסכנה. כמו כן, האם היה מותר ליהודים לצאת ולמגן את חנויותיהם ואת בתיהם בשבת?

השבתי על כך: מותר, וגם חובה היתה לעשות כך.

המקור לזה היא ההלכה בשו"ע או"ח (סימן שכט ו-ז): "גויים שצרו על עירות ישראל, אם באו על עסקי ממון, אין מחללים עליהם את השבת. באו על עסקי נפשות ואפילו סתם, יוצאים עליהם בכלי זין ומחללים עליהם את השבת... יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללים, שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבזז ממנו יהרגנו, והיו עסקי נפשות. ומיהו הכל לפי הענין". וכתב המשנה ברורה: "והני מילי כשבאו על רבים, דבודאי יש לחוש שיעמוד אחד נגדם ולא ירצה לתת להם ממנו ויהרגוהו. אבל כשבאו על יחיד יניח ליקח ממנו, ולא יחלל את השבת".

דעתם של המקטרגים היתה, שכיון שמטרתם היתה לשלול שלל, והיו שם רק יהודים מעטים, אסור היה לחלל שבת, וצריך היה להניח להם למלא את כל תאוותם.

4 מידידי היקר רבי צבי רייזמן שליט"א, שהחלים לאחרונה ממחלת הקורונה.

דעתי שונה. אלו הדברים שכתבתי לו:

ב"ה ו' בתמוז תש"פ

לרבי צבי שליט"א – אורך ימים ושנים טובות!

ארחיב מעט בכתב, את הדברים שדברנו בעל פה.

בשו"ע אר"ח סימן שכט, ז, נפסק: "יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללין, שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבוז ממונו יהרגנו, והוי עסקי נפשות". וכתב המגן אברהם (שם, סק"ה): "וצ"ע דיניחנו ליקח הממון, ולא יחלל שבת? ואפשר, כיון דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, חיישינן שמא יעמוד אחד נגדם ויהרג, לכן מחללין. אבל באדם יחיד, יניח ליקח ממונו, ולא יחלל שבת". וכן פסקו הרב בעל התניא בשו"ע והמשנה ברורה: "יחיד שבאו עליו ליקח ממונו, יניח להם ליטול כל אשר לו, ולא יחלל שבת, אפילו באיסור דברי סופרים". הפוסקים הקשו על כך מדין בא במחתרת, שנאמר במסכת סנהדרין (עב, ב): "אין לו דמים בין בחול בין בשבת", למרות שמדובר בבא יחיד. וכן פסק הרמב"ם (גניבה ט ג): "הבא במחתרת אין לו דמים, ורשות יש לכל להרגו, בין בחול בין בשבת". משמע, שגם בעל הבית עצמו, יכול לחלל שבת ולהרגו, ואינו צריך להפקיר את ממונו.

רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל ("מנחת שלמה" חלק א סימן ז אות ב) מביא את דברי המגן אברהם, והוכיח הלכה למעשה שרוב הפוסקים חולקים עליו. והסיק: "מסתבר דבגדון דידן, אף לכתחילה מצוה להתקומם נגד הגנב ולהלחם בו, אף אם יצטרך אח"כ ודאי לחלל שבת. וכדאמרן קודם, שע"י זה שיפקירו ממונם בשבת יתרבו הגנבים, וחזקה שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, ויבואו רבים לידי סכנה... וממילא גם נראה, דאין צריך כלל להמתין עד שיבוא לידי כך, אלא זריזין מקדימין ומותר לקום עליו ולהרגו אפילו בשבת". שני קטעים חשובים ישנם בדברי רבי שלמה זלמן זצ"ל באותו מקום. אצטט את שניהם, כי יש ללמוד מכך הלכתא גבירתא בפסיקה לציבור.

קטע א:

"אפשר, דכדי שלא יתרבו גנבים ופורצים – כמו שמותר לצבור להסתכן במלחמת רשות, כך רשאי כל יחיד לעמוד על ממונו, אף אם מכניס עצמו לספק סכנה. וגם כיון שדרך העולם בכך, אפשר דהרי זה דומה למה שאמרו חז"ל בכמה מקומות על ספק סכנה, והאידנא שומר פתאים ה'. וצ"ע".

קטע ב:

"גם נלע"ד, דכמו במלחמת רשות, אם התחילו בערב שבת, הרי יודעין ודאי שמכניסין עצמן בכך לחילול שבת, ואפילו הכי שרי, גם כאן, כיון שהעכו"ם הוא שהתחיל בזה, שבא לגזול ממון מישאל ומהרוג אותו אם לא יניחנו, וכמו שכתבתי קודם, דכמו שיש מלחמה של צבור, כך יש גם מלחמה של יחיד עם רודפו, ואין זה חשוב כמתחיל בשבת, כיון שהגנב התחיל בכך ולא הבעה"ב. וגם מסתבר, דכיון שברור הדבר שאם רבים ינהגו כמגן אברהם לוותר על ממונם בשבת, יתרבו ודאי הרודפים בשבת, ביודעם שביום זה יתנו להם לבז ממונם של ישראל. וכיון שמחמת החזקה שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, יהיו הרבה אנשים אשר לא יוכלו לוותר על ממונם ויבואו לידי סכנה, לכן אפשר דחשיב ודאי כמלחמת מצוה, אשר רבים סוברים שמותר גם להתחיל בשבת". לסיכום פסק רבי שלמה זלמן זצ"ל, כי כיון שרוב הפוסקים חולקים על המגן אברהם, יש לכתחילה לנהוג כמותם.

למדנו מדבריו הלכות גדולות:

דין מלחמת רשות ומלחמת מצוה, קיים גם במלחמות יחיד. בכל מלחמה שיש בה ספק פקוח נפש ליהודי, אף אם בתחילתה נראה שאפשר לרצות את הנלחמים בממון שאין כוונתם אלא הרכוש ולא הנפש, יש לראות אפשרויות רחוקות יותר. כך שגם מלחמת יחיד הופכת להיות מלחמת מצוה!

כל סכנת נפשות ליהודים מקבלת דין של מלחמה. מותר במלחמה לעשות את כל הדרוש גם בשבת, וגם להתחיל את המלחמה בשבת או בערב שבת, בלי לחשוש מחלול שבת.

בהלכות פקוח נפש של צבור ושל יחיד, צריך לחשוב גם על אפשרויות רחוקות, ואם קיימת אפשרות שהקפדה על שמירת שבת תגרום סכנת נפש ליהודי אחד במקום אחר, מותר, ואף מצוה לחלל שבת!

אסור חלילה להביא למצב שגויים יחשבו שהיהודים בשבת נמנעים מפעולות שיש בהן פקוח נפש, כי התוצאה תהיה פקוח נפש גדול יותר, כי הגויים יכוונו את מלחמותיהם ליום השבת. כידוע, בספר מכבים (מקבים א, ב, לד-לו) מסופר, שתחילה לוחמים חשמונאים נמנעו מלהלחם בשבת, והיוונים ניצלו זאת והרגו בהם, עד שתקן מתתיהו הכהן שמלחמה דוחה שבת בכל המובנים. כדאי לעיין בזה!

אין הבדל בין ארץ ישראל לחו"ל. במסכת עירובין (מהא) נאמרה ההלכה שבעיר הסמוכה לספר, אפילו באו הגויים על עסקי קש ותבן, מחללים שבת ונלחמים עמם. ועל כך אומרת הגמרא: "ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא", כיון שהיה בה ישוב יהודי גדול. בכל מקום שיש ישוב יהודי, ויש חשש ממהומות של גויים, מותר לנקוט בכל הפעולות הדרושות בשבת,

בכדי להדוף את התוקפים. כולנו יודעים שהמהומות הללו, גולשות בקלות לסכנת נפשות, כך שכל מהומה, אפילו על עסקי קש ותבן, עלולה להביא להרג יהודים.

סוף דבר: אילו היו שואלים אותי, כיצד לנהוג במהומות הקשות בארצות הברית בשבת, הייתי פוסק ללא פקפוק, כי מותר לחלל שבת, בכדי להציל רכוש יהודי שמשמעותו גם הצלת נפשות. גם משום שמדובר בפקוח נפש של רבים, וגם משום החשש לפגיעה בנפשות.

אחזור על דברי הרב מבריסק כי בפקוח נפש, הכלל הוא שכל ספקות וספקי ספקות חייבים להחמיר, כי דין פקוח נפש גובר על הכל. לכן, גם אם יש לו ספקות, הוא תמיד צריך להכריע ולפסוק להחמיר בפקוח נפש, וכך ראוי לפוסק לנהוג.

ו. ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס

ידועים דברי הרמב"ם (שבת פרק ב הלכה ג): "דחוייה היא השבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות ... כשעושים דברים האלו, אין עושין אותן לא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם. ואסור להתמהמה בחילול השבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ולא שימות בהם. הא למדת, שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם. ואלו האפיקורסים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן, הכתוב אומר: גם אני נתתי לכם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם". הרמב"ם קורא למחמירים: אפיקורסים, למרות שהם כפי הנראה "צדיקים גדולים" בעיניהם! ראוי להדגיש את הדברים. שלמה המלך אמר בקהלת: "אל תצדק הרבה... ואל תרשע הרבה". "תצדק הרבה" דומה ל"תרשע הרבה"! לפעמים צריך לחשוש מצדקות יתר, יותר מרשעות יתר. הרי רבי זכריה בן אבקולס, לפי המסופר במסכת גיטין (נו,א), נמנע מהריגת השליח שהביא את קרבן הקיסר כשבו מום קטן (דוקין שבעין או בניב שפתים). ועל כך אמר רבי יוחנן: "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו".

הערה לסיום

ז. ונשמרתם מאוד לנפשותיכם (דברים ד, טו)

פסוק זה משמש בפי כל, כמקור הלכתי לחובת הזהירות המופלגת שחייב כל אדם כלפי עצמו וכלפי זולתו. בתקופת מגפת הקורונה – ה' ישמרנו ויצילנו במהרה – משמש הפסוק כאזהרה לכל שומרי המצוות, שחלילה לא יזלזלו בהנחיות משרד הבריאות.

המעייין בפסוק ישתומם מאוד. לשון הפסוק הוא: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש". מדובר באיסור עבודה זרה, ובדברה השלישית בעשרת הדברות שבפרשה: "לא תעשה לך פסל כל תמונה". מה זה נוגע לשמירת הגוף?

פסוק דומה יש בפרשתנו קודם לכן (דברים ד, ט): "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד". גם פסוק זה המשכו הוא: "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". גם זה אינו קשור לחובת שמירת הגוף.

ואכן ה"תורה תמימה" בפסוק ט מביא את דברי הגמרא במסכת ברכות (לב,ב). נאמר שם: "תנו רבנן, מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, ובא שר אחד ונתן לו שלום, ולא החזיר לו. לאחר שסיים תפלתו, אמר לו, והלא כתיב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך מאוד, וכתיב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם – ולמה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך את ראשך בסייף, מי היה תובע את דמך מידי? אמר ליה, אילו לפני מלך בשר ודם היית עומד, ובא חברך ונתן לך שלום, היית מחזיר לו? אמר ליה, לא. אמר ליה, ומה לפני מלך בשר ודם כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו השר". המהרש"א שם העיר: "האי קרא בשכחת התורה מיירי... ולא איירו כלל הני קראי בשמירת נפש האדם עצמו מסכנה". כוונת המהרש"א לומר, שאין כל קשר בין האמור בפסוק לבין שמירת הגוף מסכנה. וכפי הנראה אותו חסיד השיב לשר לפי טעותו בפירוש הפסוק. וציין התורה תמימה, כי הרמב"ם אכן הסתמך על גמרא זו, והביא להלכה (הלכות רוצח ושמירת נפש פרק יא, ד): "מצות עשה להסיר כל מכשול שיש בו משום סכנת נפשות ולהשמר בדבר יפה יפה, שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאוד". וכבר העיר על כך ב"מנחת חינוך" וב"קומץ המנחה" מצוה תקמ"ו.

יתכן שהרמב"ם הסתמך על אותה גמרא, משום שסבר כי אם דברי אותו השר מופיעים בגמרא, סימן הוא שאכן כוון אותו השר למשמעות נוספת בפסוקים אלו, של חובת שמירת הגוף.

ועדיין צריך עיון: מה הקשר בין הזהירות מעבודה זרה ומעושי פסל וכל תמונה, לזהירות האדם כלפי גופו ומחובתו לשמור על עצמו?

ונראה לומר, כי חובת האדם לשמור את עצמו, אינה צריכה לכאורה כל פסוק. שהרי זהו אינסטינקט טבוע בכל יצור לשמור את עצמו. נוכל לראות זאת אצל כל בעלי החיים, כולל רמשים ונמלים. בודאי האדם אינו שונה בדבר הזה מכל בעלי החיים. כל אחד מאתנו ראה פעמים רבות, כיצד בעלי החיים למיניהם שומרים את עצמם מכל סכנה, וכיצד בני אדם גדולים וקטנים, עושים כך באופן טבעי. התורה אומרת אזהרה לשמירת הגוף בהקשר של עבודה זרה, לומר, שכשם שיש חוש טבעי בכל בעל חי לשמור

את גופו, כך צריך להיות חוש טבעי אצל כל בן ישראל להשמר מעבודה זרה, שהיא מזיקה את הנפש לא פחות מן הסכנות לגוף. אלא שבא ללמד ונמצא למד: לימוד אחד: להשמר מעבודה זרה, עד שהדבר יהפוך לחוש של זהירות טבעית, כמו שמירה מסכנות הגוף. השני, לימוד מעבודה זרה, כי כשם שאדם מצווה על עבודה זרה ועל אביזריהו דעבודה זרה וכל הקשור בה, כך בקשר לסכנת הגוף, יש לדקדק לא רק בסכנה עצמה, אלא בכל אביזריהו של הסכנה ובכל מה שעלול להביא לסכנה – לא פחות מהדקדוק בעבודה זרה.

מכאן תוכחה מגולה לאלו שמזלזלים בחובה הבסיסית של עטית מסכות ושל רחיצת ידים, וכן בחובת הריחוק בזמנים הללו. הכלל הוא: יש להתרחק מכל חשש של סכנה, ולהקפיד על כך בהקפדה יתרה!

יהי רצון שנזכה במהרה לבנין בית המקדש ולגאולה שלימה,
ושהקב"ה יסיר מאתנו את מכת המגפה במהרה!

חוק וסדר

החזר כספי על ימים ללא פעילות

בשורה להורים: משרד העבודה והרווחה הודיע הבוקר כי הורים לא ידרשו לשלם עבור ימים בהם לא התקיימה פעילות במעונות יום ומשפחתונים של התמ"ת

13:00 22/03/2020

בשורה להורים המקלה על הנטל הכלכלי בצל משבר הקורונה. משרד העבודה והרווחה הודיע הבוקר (ראשון) כי הורים לא ידרשו לשלם עבור מעונות יום ומשפחתונים של התמ"ת, על ימים בהם לא התקיימה פעילות בגלל משבר הקורונה.

ממשרד העבודה והרווחה נמסר "בהוראת משרד הבריאות, החל מ-15.3.2020 לא מתקיימת כל פעילות במעונות היום ובמשפחתונים. בהתאם לחוק, הורים אינם נדרשים לשלם עבור תקופה בה לא התקיימה פעילות, ולא יהיה בכך כדי לפגוע בזכויותיהם בעת חזרה לשגרת פעילות". כמו כן הודיע המשרד שהאחרון המפעיל מחויב להחזיר להורים תשלום יחסי בגין הימים בהם לא התקיימה פעילות במעונות היום ובמשפחתונים ועל ההורים לפנות אליהם.

הקלה להורים אבל דאגה לעובדים ובעיקר למנהלות המשפחתונים

משרד העבודה והרווחה מציינים ש"צוותי המעונות שיוצאו לחופשה ללא תשלום על ידי מעסיקיהם יוכלו לבדוק זכאותם לדמי אבטלה. ומת עם מפעילות המשפחתונים? הן יצטרכו להמתין עד איבוש תוכנית של הממשלה לסיוע עבור עצמאים. "משפחתונים יוכלו לבדוק זכאותם מהמדינה לחבילת הצעדים להפחתת עלויות לעסקים וסיוע מיוחד לעצמאיים". כך נמסר ממשרד העבודה והרווחה.

* פורסם בכלי התקשורת.



בס"ד, ר"ח אייר תש"פ

חוות דעת*

לשאלת רבים איזו הדרך ילכו בה בענייני הממון שבין מעבידים ועובדים אשר מחמת המגפה מתבטלים העובדים מעבודתם איך הוא הדין בעניין חיוב השכר שחייב המעביד לעובדים, בכלל זה חיוב ההורים לגנות ומטפלות ועוד כמה נושאים אשר נתעוררו עקב הפסקת המסחר בתקופה זו.

והננו לגלות דעתנו כי גדר אונס זה הוא דין מכת מדינה" שנחלקו בו כמובא בספרים. והנכון לנהוג בזה כפי שהורה בשעתו רבינו החת"ס זצ"ל לחלוק ההפסד. אולם, שיעור הפחתת "כפועל בטל" במצב הנוכחי, של משבר כללי ומתמשך על פני שבועות רבים, הוא נמוך מאשר בדרך כלל.

אמנם יש בזה כמה וכמה פרטים כדלהלן:

א. מעביד שיכול לפטר את העובד בכל עת, או הורים השולחים את הילד למטפלת ללא סיכום על הסדר שנתי והם יכולים להפסיק לשלוח את הילד ללא כל הודעה מראש (וגם המטפלת אינה מחוייבת להם להמשיך לטפל בילד) – בזה מן הדין יכולים ההורים להודיע על הפסקת הקשר ואין חייבים המעביד וההורים לשלם עבור התקופה בה לא העסיקו את העובד, מהיום בו החליטו שמפסיקים לשלוח את הילד למטפלת.

במידה ומגיע לעובד או למטפלת תשלום עבור חופשת הפסח, מכיון שגם אם מפטרים אותו חודש לפני הפסח, נשאר חיוב תשלום עבור החופש (מלא או חלקי). כמובן שיש לשלם תשלום זה ללא שום ניכוי.

כשאין משלמים, גם הגנת או המטפלת איננה חייבת לקבל אח"כ בחזרה את הילד, כמובן.

ב. מעביד שאינו יכול לפטר את העובד בכל עת ושניהם רוצים בעצם בהמשך חוזה העבודה שלכשיחזור המצב לקדמותו, וכן הורים השולחים למטפלת או לגן או מעון על בסיס שנתי, בזה הנכון לנהוג (על בסיס דברי החת"ס שחולקים בהפסד) כדלהלן:

- עבור התקופה שלפני פסח בהם העובד או הגנת לא עבדו יש לשלם – לעובד 42% משכרו. לגנת או עובדת 35% משכרם (משום שיש לנכות יותר "כפועל בטל" בימי ערב הפסח).
 - עבור התקופה שאחרי פסח יש לשלם לעובד לעובדת ולגנת 42% משכרם.
 - עבור התקופה שאמורה להיות חופשת פסח יש לשלם תשלום מלא.
- באם יש להורים טענה שאפשר להפסיק בהודעה מוקדמת של 30 יום, צריך לדון בכל מקרה לגופו.

* פורסם בכלי התקשורת.

- ג. עובד או גננת פרטית המקבלים פיצוי מהרשויות, יש להחשיב את ה"הפסד" ע"י הפחתת מה שמקבלים מהרשויות מתוך התשלום המגיע אחרי ההפחתה של "כפועל בטל". היינו, למשל, מהשכר המלא להפחית 16% "פועל בטל" כדלעיל סעיף ב' (וכן גננת, לגבי התקופה של לפני פסח שמפחיתים 30%) וכן את הסך אותו קיבלו כפיצוי מהמדינה, ומהיתרה לשלם 50%, כך שפועל אם קיבלו פיצוי מהמדינה בשיעור 60% מהשכר המלא, הם יקבלו מהמעביד או ההורים רק 12% (או 5% לגבי גננות בע"פ) משכרם המלא, ככל שפיצוי זה איננו מנוגד לתנאי קבלת הפיצוי מהמדינה. מפעילות גן פרטי יחלקו את סך הפיצוי בין כל ההורים. במידה ויוחלט להמשיך את הלימודים בתקופה בה היה מקובל לתת חופש לגננות, יש לחשב ימים כנגד ימים. דהיינו, ימים שיעבדו בחופש ייחשבו כנגד ימים שלא עבדו בתקופה שלפני ואחרי חופשת הפסח וישולם עבורם תשלום מלא.
- ד. לגבי משפחתונים שחלק מהתשלום משולם ע"י משרד הרווחה יש לחשב את האחוזים הנ"ל שבסעיף ב' מתוך ההפסד ביחס למחיר המלא (הכולל את השתתפות התמ"ת), כפי שנכתב לעיל במקרה שהעובד מקבל פיצוי מהמדינה.
- ה. לגבי שכירות חנויות או מקומות שנשכרו לפעילות מסחרית או טיפולית וכיו"ב, ששבת מהם המסחר, יש לברר בבי"ד בכל מקרה לגופו, לפי תנאי ההסכם ונסיבות העסק, הן את גובה התשלום לשעבר, הן את חיוב הצדדים להמשיך בשכירות. אולם על דרך כלל נראה, כי כאשר שני הצדדים רוצים בהמשך ההסכם ביניהם לכשיחזור המסחר לקדמותו, שהשוכר ישלם 55% מסך השכירות שנקבע.
- ו. בתלמודי תורה ומוסדות, אם למדו מרחוק, אפילו פחות שעות (עוד חצי השעות), אזי מצד הדין אין לנכות משכר המלמדים ואין לנכות משכר הלימוד (למעט תשלום על הסעות והזנה כדלהלן). זאת למרות שתועלת התלמידים פחותה בכך מלימוד רגיל. וכך נכון לעשות. אם המוסד החליט מסיבות של תועלת על לימוד מרחוק בהיקף מצומצם יותר, ואיננו מוריד משכר המלמדים, נכון וראוי כי גם ההורים ישלמו את השכר המלא (למעט תשלום על הסעות והזנה כדלהלן). לגבי נסיעות, הזנה, צהרונים ושרותים נוספים, יש להפחית את תשלומי ההורים בהתאם לירידה בעלויות של המוסד. וכן אם המלמדים הוצאו לחל"ת, ואינם מלמדים מרחוק.
- ז. מתן שיק איננו נותן דין "מוחזק" למחזיק השיק.

באנו על החתום

הרב יהודא סילמן

הרב שריאל רוזנברג

הרב יעקב פרבשטיין



הישר והטוב

[illegible]

הודעה מטעם בית הדין*

**התכנסו הדיינים להעלות מסקנות הלכתיות
בנוגע לחובת התשלומים במצב זה**

א. בן חו"ל ששכר בית בא"י ובעקבות מגיפת ה"קורונה" נאסר עליו לבוא לא"י, והודיע על הפסקת השכירות, [וגם רוקן הדירה והחזיר המפתח] אינו משלם השכירות, ואם שילם אין בעה"ב מחזיר המעות, עד שימצא שוכר אחר. ואם נסע לחו"ל אחרי שידע שלא יוכל לחזור, חייב להמשיך לשלם.

ב. אם עדיין רוצה השוכר להחזיק בדירה עד שיתברר המצב, עליו לשלם דמי שכירות כרגיל.

ג. מי ששכר דירה או חדר במירוץ לל"ג בעומר, ונסגר הישוב כדי שלא יגיעו אנשים לציון הרשב"י, אין צריכים לשלם השכירות, ואף כשכבר שילמו מחזירין, שסגירת מקום זה נחשב כמכת מדינה.

ד. אירוע שבוטל עקב איסור על התכנסות סך אנשים, אין חייבים לשלם לבעל האולם, ואף בשילם מקדמה יש להחזירה בניכוי הוצאות אם היו כאלה.

ה. גם אולמות שמחתימים בטופס הזמנה, שאין החזר מקדמה במקרי אונס, אין הדבר כולל מקרה דנן, ומחזירין המקדמה כדלעיל,

ו. נותני שרות כנגנים וצלמים, שרותי קייטרינג, שרותי הסעות, או משלוחים שבוטלו, עקב מצב החירום, כיון שהשירות לא ניתן אין מקבלין תשלום, ומחזירין המקדמה. ואם נעשו הוצאות מיוחדות עבור הזמנה זו, יכנו ההוצאות. [חברות הסעה הקשורים עם המוסדות בחוזה שנתי. יש לבדוק את חוזה ההתקשרות].

* פורסם בכלי התקשורת.

ז. הנרשמים לסידרת קורסים שונים, אינם משלמים על קורסים שבוטלו עקב מצב החירום.

בתי חינוך וגנים

ח. בתי החינוך וגנים שנסגרו בהוראת הרשויות. אלה שנמצאים תחת רשת חינוך כל שהיא ינהגו לפי ההוראות של מנהג המדינה בכל רשת חינוך אליהם הם קשורים. ובתי חינוך פרטיים וגנים ומטפלות פרטיות, ככל שלא יקבלו פצוי על שהוא מהרשויות, משלמים למלמדים ולגננות מחצית התשלום בימים שהילדים לא נשלחו.

ט. בתי חינוך פרטיים המקבלים סיוע או תקציב מגורם כל שהוא, יעבירו חלק זה במילואו למורים ולמלמדים, וכן גננת עצמאית המקבלת פצוי מהביטוח על הימים שלא עבדו, באם גובה הפצוי מעבר ל 50% ממשכורתם יראו זאת כתשלום המשכורת. וההורים לא ישלמו כלום.

י. האמור לעיל לא כולל חופשת פסח שעליה משלמים כרגיל.
יא. בתי חינוך שהוצאתם התמעטה בימים אלה, כגון במסעדה, הסעות, ממלאי מקום, שירותי נקיון, מים וחשמל וכו', עליהם להחשיב חסכון זה, ולהורידו ממחצית שכר הלימוד שההורים משלמים.
יב. גני ילדים פרטיים בדרום שהתנו מראש שמבקרה של אונס כהתקפת טילים ח"ו ישלמו להם כרגיל ללא נכו, תנאי זה אינו כולל אונס כמקרה דידן, ודינם כדלעיל.

פועלים עסקים ומוסדות

יג. עקב פיטורי עובדים במצב שנוצר במשק, ההורים שרוצים להפסיק את שרותי המטפלת לילדם, דהיינו לא להמשיך בקיץ הבא, צריכים להודיע זאת לפני הקיץ, ובזה יפטרו מלשלם בהמשך.
יד. עובד שחייב להיות בבידוד, הדבר נחשב כימי מחלה לכל דבר וענין.
טו. חנויות ועסקים שניתן להם צו סגירה לזמן ממושך עקב התפרצות הנגיף, רשאים לנכות לבעה"ב מדמי השכירות כיון שאין משתמשים בשימוש הרגיל בחנות. במיוחד אלה שנשכרו במקום מיוחד לצורך השיווק הגדול במיקום זה. ואם יש מנהג מדינה בזה ילכו אחריו.
טז. מוסדות הנמצאים במבנים צבוריים שכורים, שלפי ההוראות עליהם להיות סגורים, רשאים לנכות מדמי השכירות עבור ימי לימוד שבהם על פי ההנחיות עליהם להיות סגורים כליל. [בניכוי חישוב עבור השימוש במקום להחזקת הצידוד].

בברכת התורה



ד"ר מיכאל ויגודה*

סיכול חוזי עבודה ושירותים עקב מגפת הקורונה¹

ראשי פרקים

פתיחה

- א. אונס עקב שינוי נסיבות שאירע לפועל
- ב. אונס עקב שינוי נסיבות שאירע למעסיק
- ג. מכת מדינה
- ד. קבלן ופועל שטרם התחיל לעבוד
- ה. במשפט הישראלי
- ו. סוף דבר

פתיחה

מלבד הסכנה לבריאות הציבור, יש למגפת הקורונה שניחתה עלינו גם תוצאות חברתיות וכלכליות קשות: עסקים מושבתים, פעוטונים וגני ילדים ובתי ספר נסגרים, עובדים מוצאים לחופשה כפויה, טיסות מבוטלות, אולמי שמחות ננטשים, ועוד ועוד. כל אלה גוררים אחריהם הפרה מאונס של חוזים והתחייבויות, ומאלה עולה השאלה: בנסיבות אלה של סיכול, על מי מבין הצדדים לשאת בהפסד הנובע מאי-החזרה?²

א. אונס עקב שינוי נסיבות שאירע לפועל

בריתא המובאת במסכת בבא מציעא³ דנה בסיכול חוזה עבודה, כשנבצר מן הפועל לקיים את התחייבותו לעבוד עקב אבל או מחלה, וקובעת את עקרון הפטור בגין אי קיום חוזה באונס. וזה לשונה: "השוכר את הפועל, ולחצי היום שמע שמת לו מת או שאחזתו חמה... נותן לו שכרו". ומטעים רש"י⁴ (צרפת, המאה הי"א): "הואיל ואונס הוא, אין לקנסו ולעשות

* ראש היחידה למשפט עברי, משרד המשפטים.

תודתי לידידי ורעי הרב חיים צפרי על המחקר והעיון המשותף.

¹ מהדורה ראשונה של מאמר זה פורסמה במסגרת גיליונות פרשת השבוע של משרד המשפטים ושערי משפט, גליון 501, פרשת שמני תש"פ. המאמר מתפרסם כאן באסיא עם הוספות ושינויים, כולל שינויי עריכה והערות העורך.

² כבר דנתי בסיכול חוזה בעבר בקצרה במסגרת גיליונות פרשת השבוע (מיכאל ויגודה, "על סיכול חוזים", **פרשת השבוע**, גיליון מס' 447, תשע"ה). עם זאת, אני מבקש לחזור ולעניין בעניין החשוב הזה, הן עקב מה שנתחדש לי בו, הן בשל ההתייחסות המיוחדת של מקורות המשפט העברי לאירועים דומים למגפת הקורונה, שהם בגדר "מכת מדינה" הפוגעת בכלל הציבור בלא הבחנה, עניין שלא עסקתי בו ברשימתי הקודמת.

³ בבא מציעא עז ע"א-ע"ב.

⁴ שם, ד"ה נותן לו שכרו. לגישה אחרת בהסבר היסוד העיוני לפטור הפועל מתשלום פיצויים למעסיק בנסיבות של אונס, ראה חידושי הריטב"א, בבא מציעא עה ע"ב, ד"ה להביא.

ידו על התחבולה, ונותן לו **חצי דמי שכרו**. במילים אחרות, מאחר שהפסיק הפועל את עבודתו מאונס, אין לדון אותו **כמפר חוזה בזדון**, ולכן אין להטיל עליו פיצויים בגין ההפסדים שגרם למעסיקו. יחד עם זאת, המעסיק חייב לשלם לפועל רק שכרו היחסי בהתאם לעבודה שבוצעה בפועל עד האונס, **"חצי דמי שכרו"** בלשון רש"י.⁵

ב. אונס עקב שינוי נסיבות שאירע למעסיק

ראינו שאירוע בלתי נשלט **הפוגע בפועל**, ומונע ממנו לקיים את התחייבותו, כגון שחלה, יש בו כדי לפטור אותו מלשלם פיצויים לצד שנתחייב לו. עתה נדון בשאלה: מה הדין אם הפועל מוכן ומזומן לעבוד **והמעסיק אינו מספק לו עבודה** כתוצאה מנסיבות שאינן בשליטתו שהביאו לסיכול ההתחייבות? האם בדומה לדין פועל שנאנס, יש בכך עילה לפטור את המעסיק מלהמשיך לשלם את שכרו של הפועל, אף שהלה מוכן ומזומן לעבוד? או שמא רשאי הפועל לאכוף עליו את תשלום שכרו?⁶ בעניין זה קיימת סתירה לכאורה בין שתי סוגיות תלמודיות.

הסוגיה האחת⁷ דנה באירועים שנאנס בהם המעסיק, כגון פועל שנשכר להשקות שדה, ונפסקה זרימת הנהר ששואבים ממנו מים ואי אפשר להשקות את השדה ("האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא, ופסק נהרא בפלגא דיומא"), ונפסק שעקרונית הפועל אינו זכאי לדרוש את שכרו ("פסידא דפועלים"), אף על פי שאי עשיית העבודה לא הייתה תלויה בו אלא בנסיבות אובייקטיביות **המונעות ממעסיקו** לאפשר לו לבצע את העבודה.⁸ חריג לכך הוא, אם **המעסיק היה יכול לצפות את האירוע המסכל, והפועל לא היה יכול לצפותו**, כגון שבעל השדה יודע שדרכו של הנהר להיסכר ולהתייבש בעוד הפועל אינו מבני העיר ואינו יודע זאת ("עביד דפסיק: אי בני מתא – פסידא דפועלים; לאו בני מתא – פסידא דבעל הבית"). בכגון זה, המעסיק היה חייב לגלות את אונסו של הפועל על המניעה האפשרית, ומשלא עשה כן, דינו כדין מעסיק שהפר את החוזה ביזמתו שלא כדין,

⁵ וכן פוסק הרמ"א, חושן משפט, סימן שלג, סעיף ה, בעניין מלמד שחלה. ונחלקו הפוסקים בשאלה אם התנאי לזה הוא שהמעסיק הפיק תועלת ממה שעשה הפועל עד שנאלץ להפסיק את עבודתו. עניין זה חורג ממסגרת דיוננו.

⁶ ראה **פד"ר** י, עמ' 115, בעמ' 136, שם עומד הרב אברהם שפירא על צדדי הספק: "נחלקו אם אונס המעביד שלא למסור לו עבודה... [הוא] גם נימוק מספיק שאין לשלם שכר לפועל שלא עבד, או שעצם הדבר שעובד טוען 'הא קאימנא' [=הריני עומד] ומוכן לקיים ההסכם, מספיק לזכותו בשכר, גם אם למעביד יש טענת אונס".

⁷ בבא מציעא ע"ב-ע"א.

⁸ כך יש להגדיר את המקרה לפי רוב הראשונים, ראה לדוגמה רא"ש, בבא מציעא, פרק ו, סימן יא: "משמע דכל אונסא שאירע **לבעל הבית** שלא היה לו לידע יותר מן הפועלים".

שהוא חייב לשלם לפועל את שכרו (כפוף לחובת הפועל להקטין את נזקו, כלומר למצוא מקום עבודה חלופי⁹).

לפי זה, אם נמנע המעסיק מלספק עבודה לפועל בעל כורחו, כגון ששכר מורה פרטי לבנו וחלה הבן, נכונותו של הפועל לעבוד אינה מזכה אותו בשכר. ואף אם האירוע המסכל היה צפוי, על הפועל היה להתנות עם המעסיק שישלם לו שכר למרות האונס¹⁰, ורק אם הוטעה הפועל על ידי המעסיק, שלא הזהיר אותו מפני אפשרות סיכול שהפועל לא היה מודע לה, יזכה הפועל בשכרו.

יודגש כי בדרך כלל, המעסיק אינו חייב לשלם שכר מלא אלא רק שכר "פועל בטל", שהוא כמחצית השכר שהוסכם בין הצדדים, שכן סוף סוף נחסכת מן הפועל הטרחה שבעבודה¹¹.

מסקנה אחרת עולה לכאורה מסוגיה¹² הדנה בברייתא שעניינה סיכול שכירות שירותי תובלה ימית. וזה לשונה: "תנו רבנן. השוכר את הספינה [שירות להובלת יין] וטבעה לה [הספינה] בחצי הדרך [עם מטען היין]. רבי נתן אומר: אם נתן [בעל היין שכר מראש למוביל] לא יטול [בחזרה את כספו]; ואם לא נתן

⁹ ראה שילם ורהפטיג, דיני עבודה במשפט העברי, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 606.

¹⁰ ראה סמ"ע, חו"מ, סימן שלד, ס"ק א. וכן נפסק בשו"ע מלמד לבנו וחלה הבן. ראה שולחן ערוך, חושן משפט, סימן שלד, סעיף ד. וראה מה שהערנו להלן, הערה 39, בעניין ההשוואה למשפט הישראלי והאנגלי.

והשווה: פני מבי"ן (לר' מימון בירדוגו, מכנס, המאה ה"ח), הלכות שכירות פועלים, סימן שלד, סעיף א (מודפס יחד עם ספרו לב מבי"ן); שו"ת דברי יוסף (בירדוגו, מכנס, המאה ה"ט), סימן של. שניהם מפרשים את הסוגיה בדרך אחרת. לדידם, העיקרון הוא שאם נאנס המעסיק אונס שכיח, עליו לשלם לפועל את שכרו, אף אם מטבע הדברים גם הפועל היה מודע לאפשרות האונס. ורק אם נאנס המעסיק אונס שאינו שכיח, הוא פטור מלשלם לפועל את שכרו, אם גם הלה היה מודע לאפשרות האונס. לכאורה, דעתם אינה מתיישבת עם מה שנאמר במפורש בסוגיה: "עביד דפסיק, אי בני מתא – פסידא דפועלים". וצריך לומר שהם מפרשים את "עביד דפסיק" כאירוע אפשרי ולא כאירוע שכיח. בהתאם לזה פוסק בעל דברי יוסף שמעסיק שפיטר את העובד משום שירד מנכסיו חייב לשלם לו את הפיצויים שהסכימו עליהם, מאחר שירידת אדם מנכסיו היא דבר שכיח, ועליו היה להתנות שייפטר אם ירד מנכסיו. גישה זו קרובה יותר לגישת החוק הישראלי (ראה פרק ה, להלן), הדוגל אף הוא ב"מבחן הצפיות".

¹¹ ראה בבא מציעא עז ע"א. ולכן עובד שהבטלה קשה לו זכאי לשכר מלא. וכן הוא גם במלמדי תינוקות משום ש"לומדי התורה אינם נהנים בבטולם, אלא מצירים" (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן א. וראה גם בין השאר, שו"ת מהר"ם מרונטבורג (דפוס לבוב), סימן קנז), וכפי שפסק הרמ"א, חו"מ, סימן שלה, סעיף א. הדעות נחלקו כיצד מעריכים שכר "פועל בטל". לפי שו"ת רש"י, סימן רלט, שכר "פועל בטל" הוא מחצית השכר המוסכם (מובא בט"ז, חו"מ, סימן שלג, סעיף א. וראה פד"ר ו, עמ' 192, ד"ה ולפי"ז). הרמב"ם לעומתו (פירוש המשניות, בכורות ד, ו, ד"ה כפועל), אינו קובע בזה מסמרות, שכן הדבר תלוי בפרמטרים שונים הקשורים באופי המלאכה (כבדה או קלה) ובאופי הפועל (וריו או עצל, בריא או חלש). וראה שו"ת הרדב"ז, חלק ב, סימן תשצג. כשיטה אחרונה זו נוקט מנחת אשר – בתקופת הקורונה, מהדורה תליתאה, ירושלים סיון תש"פ, סימן טו, אות ד (עמ' נח-סא).

¹² בבא מציעא עט ע"א

— לא יתן [כלומר, פטור הוא מתשלום]. התלמוד מנסה לעמוד על הנסיבות שנאמרה בהן הלכת רבי נתן, ומעלה בין השאר את האפשרות שרבי נתן אמר את דבריו בזיקה למי שביקש להוביל סחורה מסוימת ומוגדרת ("יין זה"), בעוד מספק השירות, הספן, התחייב לעשות את ההובלה בספינה בלתי מסוימת ומוגדרת ("ספינה סתם"), והספינה טבעה בים על מטענה. לפנינו מקרה של סיכול מצד המעסיק (בעל היין), שאינו מסוגל לספק לפועל (הספן) את העבודה המוסכמת, שהרי יינו המסוים טבע בלב ים, בעוד הפועל מוכן ומזומן להביא ספינה אחרת ולקיים את ההסכם.¹³

אולם התלמוד דוחה אפשרות זו להעמיד את הלכת רבי נתן ב"יין זה וספינה סתם", שאם כן רבי נתן לא היה פוסק "אם לא נתן — לא יתן", אלא היה מחייב את המעסיק בתשלום. וזה לשונו:

אלא [תאמר שרבי נתן אמר את דבריו] בספינה סתם ויין זה.

אם לא נתן [המעסיק לספן דמי שכירות],

אמאי לא יתן?

נימא ליה [יאמר לו (הספן למעסיק)]: הב לי ההוא חמרא,

ואנא מייתנא ספינתא! [=הבא את היין המסוים, ואני אביא

ספינה].

רבים מן הראשונים¹⁴ מפרשים שמאחר שהספן מוכן ומזומן לקיים את חלקו בהסכם, הוא זכאי עקרונית **למלוא שכרו**. ויש לתמוה: כיצד סוגיה זו מתיישבת עם הסוגיה הקודמת בעניין פועלים שהושכרו לעבוד בשדה, שראינו בה שמבחינה עקרונית סיכול המעסיק פוטר אותו מחיובו כלפי הפועל? ! פתרונות רבים הוצעו ליישוב הסתירה לכאורה שבין הסוגיות. נדון באחד מהם.

לדעת ריב"ן¹⁵ (ר' יהודה בר' נתן, מבעלי התוספות, צרפת, המאה הי"ב) ובעקבותיו מהר"ם מרוטנבורג¹⁶, פתרון הסתירה מצוי בהבדל בין

¹³ לעובדה שעמידה דווקנית זו על לשון החוזה אינה סותרת את דרישת תום הלב, ראה מ' ויגודה, "על תום הלב במשפט", **פרשת השבוע**, גיליון מס' 184 (תשס"ה).

¹⁴ ראה למשל: רש"י, בבא מציעא ע"ט ע"ב, ד"ה נימא ליה הב לי ההוא חמרא; ריב"ן, מובא בתוספות, בבא מציעא ע"ט ע"א, ד"ה אלא. וכן נפסק בשולחן ערוך, חו"מ, סימן שיא, סעיף ג. והשווה ריב"ם, המובא בתוספות, בבא מציעא ע"ט ע"ב, ד"ה אי אתה, הסבור שכוונת התלמוד לתשלום **שכר עד טביעת הספינה**. לפי פירוש, אין סתירה בין הסוגיות. כדעת ריב"ם, פוסק הרמ"א, שם, בשם "יש אומרים".

¹⁵ לעיל, הערה 14. להסבר דומה לזה המוצע להלן, ראה שו"ת **יג"ל יעקב** (גוטליב), חו"מ, סימן לא, ד"ה והנה בתה"ד. אחרים מטעימים יותר את אומד דעת המעסיק, ראה: **משפטי שמואל** (רבינוביץ), שמעתתא דזה נהנה וזה חסר, פרק י, אות ג; **דברות משה**, בבא מציעא, חלק ג, פרק האומנין, סימן ג, ענף ב, ד"ה ויש חלוק; הרב יעקב אריאל, "פיגורים בביצוע חוזים כתוצאה מה'סגר'", **תורת המשפט**, חלק א, קריית-ארבע תשנ"ז, עמ' 27, עמ' 38-39. והשווה חזון איש, בבא קמא, סימן כג, ס"ק יב.

אומד דעת הפועל בשתי הסוגיות. לדעתם, כעיקרון, סיכול המעסיק אינו בגדר עילה לפטור אותו מלשלם לפועל המוכן ומזומן לקיים את חלקו בהסכם, שכן רואים את הפועל כמי שעשה את שלו, והוא זכאי לאכוף את המעסיק לשלם לו את שכרו. אבל מאחר שהפועל לא ביצע את העבודה בפועל בשל אונס המעסיק, הוא נחשב כמי שהיה מוכן לוותר על שכרו, אלא אם כן יתקיימו נסיבות מיוחדות להעריך שלא היה מוכן לוותר עליו. כך הוא לדעתם בסוגיית הובלת יין מסוים בספינה בלתי מסוימת: מאחר שספינתו של הפועל (הספן) טבעה בלב ים, אין להניח שנוסף על אבדן ספינתו היה מוכן להפסיד את שכרו, ולכן נקבע שהמעסיק, בעל היין, חייב לשלם לו את מלוא שכרו. לעומת זאת, בסוגיית הפועל שנשכר לעבוד בשדה, לא נגרם הפסד לפועל מלבד אי-קבלת שכרו, ולכן הוא בגדר מי שהיה מוכן לוותר על שכרו, אם יימנע מעסיקו מאונס מלספק לו את העבודה. ואם לא התכוון לוותר על שכרו, היה חייב להתנות עמו שישלם לו את שכרו בכל מקרה.

ג. מכת מדינה

"מכת מדינה" מציינת אירוע כללי, להבדיל מאירוע פרטי. במשנה ובתלמוד דנים בה בזיקה לשכירות נכסים¹⁷ **לפטור** את השוכר, ולא בזיקה לשכירות פועלים; ואילו מהר"ם מרוטנבורג¹⁸ דן ב"מכת מדינה" גם בזיקה לשכירות פועלים **לחייב** את שוכר הפועלים, במלמד ש"מכת מדינה" מנעה את העסקתו:

ואם הביטול של המלמד מחמת גזירת המושל שבעיר, ואי אפשר למלמד ללמוד [=ללמד], הוי מכת מדינה, ויהא **ההפסד של בעל הבית**.¹⁹

לשון אחר, להבדיל מאונס שאירע רק לו, ב"מכת מדינה" המעסיק אינו יכול להשתחרר מן החוזה, ועליו להמשיך לשלם את שכרו של הפועל.

לפסק הלכה זה מסכים עקרונית ר' מאיר בר' יצחק קצנלנבוגן, רבה של פאדוואה²⁰ (מהר"ם מפאדוואה, איטליה, המאות ה"ט-ט"ז), שנשאל "על

¹⁶ שו"ת **מהר"ם מרוטנבורג**, דפוס פראג, סימן תתרב (מובא במרדכי, בבא מציעא, סימן שמה).

¹⁷ ראה משנה, בבא מציעא ט, ו (קה ע"ב): "המקבל [=החוכר] שדה מתבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה היא – מנכה לו מן חכורו. אם אינו מכת מדינה – אין מנכה לו מן חכורו". וראה גם בבא מציעא קג ע"ב-קד ע"א, שעולה ממנו **שהכבדה** על השימוש במושכר אף שהיא כללית אינה מצדיקה ניכוי מדמי השכירות. וראה בהרחבה מיכאל ויגודה, **חוק לישראל, שכירות ושאלה**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 313-322.

¹⁸ דברי מהר"ם מובאים במרדכי, בבא מציעא, סימן שמג. וראה גם הגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ו, סימן ו, בשם **פסקי אור זרוע** ("ונותן לו כל שכרו").

¹⁹ וכן פוסק בעקבותיו רמ"א, חו"מ, סימן שכא, סעיף א: "מלמד שגזר המושל שלא ילמוד [=ילמד], דהוי **מכת מדינה** – וכל ההפסד על בעל הבית".

מלמד שברח תלמידו מעירו בעת הקצף כאשר החל הנגף [דָּבָר] בוניציי"ה בר מינן, אם חייב [הורה] התלמיד לתת שכר משלם [=מלא] או [שיכול] לנכות ימי הביטול? ופסק "דזה שברח מאימת הנגף יקרא אונס בודאי, ושניהם שווים בדיעה המלמד והתלמיד", ועל כן בהתאם לעיקרון שראינו לעיל בסוגיית הפועלים, הוא פוסק שהמלמד אינו זכאי לשכר. יחד עם זאת הוא מדגיש שאילו היה מדובר באירוע שהוא בגדר "מכת מדינה", כגון שברחו כל תלמידי העיר, כי אז היה פוסק כמהר"ם מרוטנבורג לטובת המלמד.²¹ וטעמו ונימוקו עמו מדוע הנסיבות שהוא דן בהן אינן בגדר מכת מדינה: "לא סבירא לי לנכות נדון דידן מכת מדינה. וכי כל הדרים בוניצייה ברחו ונתבטלו מלמודם? הלא מיעוטא דמיעוטא ברחו! ... שלא יקרא מכת מדינה רק השווה בכל אדם, כמו גזירת המושל שלא ילמדו התלמידים, שכולם בטלים".²²

ההלכה שחידש מהר"ם מרוטנבורג תמוהה מאוד, משום שהיא סותרת את המסקנה שהגענו אליה לעיל, ולפיה אף כאשר ברור שהמעסיק לבדו נאנס (מכה פרטית), יש לו עילת פטור מתשלום שכרו של הפועל, שכן הפועל היה חייב להתנות עמו שאינו מוותר על שכרו, כמו שפוסק מהר"ם מרוטנבורג עצמו בעניין מי ששכר מלמד לבנו, וחלה הבן.²³ אם כן, מדוע ייגרע מצבו המשפטי של המעסיק (השוכר), אם הייתה המניעה בנסיבות של

²⁰ שו"ת מהר"ם מפאדוה, סימן פו. וראה גם: ש"ך, חו"מ, סימן שכא, ס"ק א; ט"ז, חו"מ, סימן שכא, סעיף א, ד"ה וכן פסק מהר"ם. שניהם מאמצים את פסקו המחודש של מהר"ם מרוטנבורג. וראה שו"ת אבני שיש (אביטבול), חו"מ, סימן קיח, ד"ה ואחר, הדין בעניין סותרים שאסר עליהם השלטון "ללכת להסתחר עוד", ומסתמך על פסק זה כדי לחייבם לשלם את שכר פועליהם.

²¹ שיטתו צריכה עיון, מפני שבסימן לט, מהר"ם מפאדוה דן בשכירות זיכיון וקובע שפטור השוכר ב"מכת מדינה" צופה רק פני עבר (שאם כתוצאה ממנה נפגעה תועלת השכירות למפרע, כמו בשדה שאכלה חגב, הוא יכול לנכות את ההפסד מדמי השכירות), ואילו מכאן ולהבא עומדת לו הזכות לבטל את השכירות (ואם לא עשה כן, הריהו כמי שוותר על הפטור). ונשאלת אפוא השאלה: מדוע לא יוכל האב גם כאן לפטר את המלמד ולהיפטר מלהמשיך לשלם את שכרו? ואפשר שהסיבה לכך היא שכאן המלמד עצמו לא נפגע, ולכן אין לאב עילה לבטל את החוזה. נציין כי הרמ"א דוחה גישה זו של מהר"ם מפאדוה ומסיק מדין המלמד שהלכת מכת מדינה צופה גם פני עתיד והיא שוללת את אפשרות ביטול השכירות. ראה דרכי משה, חו"מ, סימן שכא. וכן נוקט נתיבות המשפט: סימן שכא, ס"ק א; סימן שלד, ס"ק א. והשווה שו"ת חתם סופר, חושן משפט סימן קסא, ד"ה והנלע"ד דהמלמד.

²² ואף על פי שרובם לא ברחו, הוא דוחה את הטענה, ולפיה אין כאן אונס: "ואם לחשך אדם לומר מאחר שנדון זה אינו מכת מדינה שלא ברחו כולם רק המיעוט, אם כן לא יקרא אונס ולא היה לו לברוח כמו שאחרים לא ברחו! זה אינו, דהקרא ורך הלבב הוא מסוכן בעת הדָּבָר בר מינן כמפורסם אף כי רבים הם אשר הם אבירי לב ואינם מפחדים, מכל מקום אותם המפחדים מסוכנים הם ויש להם להמלט על נפשם". וראה אביעד הכהן, "על נגיפים ומגפות במקורות המשפט העברי – חלק ב", פרשת השבוע, גיליון מס' 500 (תש"ף).

²³ ראה לעיל, הערה 16.

מכת מדינה? ! זאת ועוד, הלוא בשכירות נכסים "מכת מדינה" משמשת עילת פטור לשוכר ולא עילת חיוב!²⁴.

שאלת זכאותו של מלמד לקבל את שכרו, כשברחו התלמידים מן העיר בשל מגפת דֶּבֶר, נידונה כבר כמאה שנה לפני מהר"ם מפאדווה²⁵ על ידי מהרי"ל²⁶ (רבי יעקב מולין, אשכנז, המאות הי"ד-ט"ו), והוא החיל על המקרה שדן בו את העקרונות העולים מן התלמוד בסוגיית הפועלים **בלא סייג**. מסתבר אפוא שאינו מקבל את פסקו של מהר"ם מרוטנבורג. ואכן פסק דינו של מהר"ם מרוטנבורג תמוה כל כך, עד שפוסקים רבים חלקו עליו ודחו אותו מכל וכל. חריף מכולם הוא הגאון מווילנא²⁷ (המאה הי"ח), שלא נתקרה דעתו עד שהדביק לפסק זה שני ביטויי תמיהה תלמודיים: "מרפסן איגרא? !", "ציבא בארעא וגירא בשמי שמיא? !"²⁸.

אפשר שטעמו של פסק המהר"ם יסודו במה שהסברנו לעיל³⁰, שפטור המעסיק אינו מעיקר הדין אלא מהסכם מכללא בין הצדדים, ומאחר שלא התנה הפועל שיקבל את שכרו גם אם ייאנס המעסיק ולא יוכל לספק לו עבודה, הוא בגדר מי שוויתר על שכרו. לאור זאת, שמא מהר"ם מרוטנבורג סבור שב"מכת מדינה" אין להניח שהמשכיר (הפועל) הסכים לוותר על שכרו **בעוד שהוא מוכן ומזומן ללמד**, וזאת משני טעמים: א. אונס כזה לא היה צפוי כלל, ולא העלה אפוא על דעתו להתנות עליו, וממילא אין לראות באי-התניה משום וויתור³¹; ב. "מכת מדינה" שוללת כליל מן המלמד (המשכיר) אפשרות להתפרנס (אינו יכול ללמד תלמיד אחר, שהרי הוראת המושל היא כללית), ובנסיבות של פגיעה אנושה במטה לחמו, אין להניח שהסכים לוותר על שכרו.

²⁴ ראה לעיל, הערה 17. וכבר תמה עליו **הגהות אשרי** (לעיל, הערה 18).

²⁵ לעיל, הערה 20.

²⁶ שו"ת **מהרי"ל**, סימן מא. בחלקה הראשון של תשובה זו, דן אביעד הכהן (לעיל, הערה 22).

²⁷ הגר"א, חו"מ, סימן שכא, ס"ק ז. וראה שם, ס"ק ח, שדחה לחלוטין את דברי הרמ"א, שהסתמך על פסק לא מובן זה, וקבע שדבריו אינם אלא "דברי נבואה". וכן דחו את דבריו: שו"ת **חקרי לב**, חו"מ, חלק ב, סימן פא, ד"ה ולכאורה; שו"ת **מהרש"ג** (גרינפלד), חלק ג, סימן קכב (בעניין שוחט שגויס לצבא). וראה גם הרב צ"י בן-יעקב, "תשלום לגן הילדים ששבת בזמן מלחמה", **תחומין** יב (תשנ"א), עמ' 200.

²⁸ קידושין סג ע"ב, "שוברות את הגנות", ביטוי המשמש כתגובה לדברים שאינם מובנים לחלוטין ולא נראה להם טעם.

²⁹ בבא קמא מב ע"א. "האזרח בארץ, והג' בשמי השמים? !", וגם הוא ביטוי המציין דברים בלתי מתקבלים על הדעת, כשם שלא ייתכן שמעמדו של הזר יהיה עדיף מזה של אזרח הארץ.

³⁰ לעיל, ליד ציון הערה 15.

³¹ ראה: **מחנה אפרים**, הלכות שכירות, סימן ח; שו"ת **אבני שיש** (לעיל, הערה 20), ד"ה אלה. להגדרת "מכת מדינה" כאירוע בלתי צפוי לחלוטין, ראה גם אלבק, **דיני הממונות בתלמוד**, תל-אביב תשל"ו, עמ' 630.

ההסבר המוצע כאן בא בחשבון רק אם נאמץ את הצעת ר' שלמה קלוגר (גליציה, המאות ה"ח-י"ט), הסבור ש"בהך תשובה שגזר המושל שלא ילמד... הוי הכוונה רק על התלמידים למונעם מן הלימוד לא על המלמד, ובזה סבירא ליה דההפסד על בעל הבית דמזלו ידיה גרם"³².

לפי זה, במכת מדינה, כגון **מגפת הקורונה**, שהשלטונות מונעים בה אף מן העובדים את היכולת לעבוד, יודה אף מהר"ם מרוטנבורג, שהמעסיק פטור מלשלם לעובד את שכרו.

אולם הלכה למעשה יש פוסקים החוששים לפסקו של מהר"ם מרוטנבורג **במכת המדינה, גם כשהפועל אינו מזומן לקיים את חלקו, ובמצבי חירום למיניהם דוגמת מלחמה או מגפה המשתקות את המשק כולו** – מעסיקים ועובדים כאחד – הם מהססים לפטור את המעסיק מלשלם את שכרו של הפועל, וממליצים לפשר בין הצדדים.

מעניינת במיוחד היא דעת "חתם סופר"³³ בעניין השבתת לימודים עקב מלחמה. וזה לשונו:

ואני בעניי אמרתי דין תורה לא ידעתי³⁴, ואני משלם לשכירים שלי שכרם מְשָׁלָם [=מלא] בלי ניכוי פרוטה³⁵. ואתם תבצעו הדין על דרך הפשרה, לשלם החצי ויפסיד המלמד החצי. וטעמי ונימוקי, כי זה הוא ברור שהוא כדין מכת המדינה... ומסברא נראה דמזל שניהם גרם³⁶, על כן עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם, שיהיה ההפסד על שניהם, אבל דין תורה לא ידעתי, עד יבוא מי שלבו יותר שלם ויוציא דין לאמתו³⁷.

³² ראה **הגהת חכמת שלמה לשולחן ערוך**, חו"מ, סימן שכא, סעיף א. וכן נוקט גם ערוך השולחן, חו"מ, סימן שלד, סעיף י, המטעים שאם הפועל אינו מוכן לקיים את חיובו, אף אם כתוצאה ממכת מדינה, כגון שברח מן העיר בגלל מגפה, פטור המעסיק מלשלם לו את שכרו כדין פועל שחלה. וראה גם הרב שאול ישראלי, "גגנת ששבתה מאונס זכאית למלוא שכרה", **תחומין יב** (תשנ"א), עמ' 219.

³³ בחיבורו **ספר הזכרון**, ירושלים תשי"ז, עמ' נא, שתיעד בו ר' משה סופר "זכרון דברים מהמאורעות והמלחמות ניסים ונפלאות שאירעו ונתרחשו בקהילת קודש פרשבורג בשנת תקס"ט [1809]", שהיא מלחמת נפוליאון נגד אוסטריה.

³⁴ אולי כוונתו שאינו רוצה לעמוד על שורת הדין, ולא שאינו ידוע מהי שורת הדין. אם כי ראה סוף דבריו.

³⁵ חתם סופר נהג כך משיקול אתי-מוסרי ולא על פי שורת הדין, כעין המסופר (בבא מציעא פג ע"א) על רבה בר בר חנן, ששילם שכר מלא לפועלים ששברו את חביותיו ברשלנותם, על פי הפסוק "למען תלך בדרך טובים" (משלי ב, כ).

³⁶ ואכן כך נוקט **ראב"ן**, סימן צח, ד"ה וכי תימא: "דמכת מדינה לתאי [=מזל] שניהם הוא, ולהכי [=ולכן] ההפסד על שניהם". וראה גם **נתיבות המשפט**: סימן שכא, ס"ק א; סימן שלד, ס"ק א.

³⁷ וראה עוד: שו"ת **אחיעזר**, חלק ד, סימן סח (בעניין קהילה ששכרה שוחטים, ואסרו השלטונות את השחיטה); שו"ת **מנחת אשר**, חלק ב, סימן קכ, אות ו (בעניין השבתת מורים עקב מלחמה). וראה **אבן יעקב** (פרייזלר), חלק ב, סימן לז, סוף אות ט. הרב פרייזלר מפנה

ד. קבלן ופועל שטרם התחיל לעבוד

אולם נראה, שהדברים אמורים רק בשכירות פועל, שעבודתו נקטעה באיבה, ולא בפועל שטרם התחיל לעבוד, ועדיין לא חל הקניין על שכירותו, וגם לא בקבלן שהתחייב לספק שירות (כגון קייטרינג או צלם חתונה), שאם נבצר ממנו לספק את השירות או את התוצאה, גם אם בשל מכת מדינה, אינו זכאי לשכר (ואף אם קיבל שכר מראש עליו להשיבו), וזאת גם אליבא דמהר"ם מרוטנבורג.³⁸

ה. במשפט הישראלי

עניין סיכול חוזים מוסדר בחוק הישראלי בסעיף 18 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), התשל"א-1971. וזה לשונו:

היתה הפרת החוזה תוצאה מנסיבות שהמפר, בעת כריתת החוזה, לא ידע ולא היה עליו לדעת עליהן או שלא ראה ושלא היה עליו לראותן מראש, ולא יכול היה למנען, וקיום החוזה באותן נסיבות הוא בלתי אפשרי או שונה באופן יסודי ממה שהוסכם עליו בין הצדדים, לא תהיה ההפרה עילה לאכיפת החוזה שהופר או לפיצויים.

תנאי עיקרי לתחולת הפטור מאכיפה ומפיצויים בגין סיכול חוזה הוא שהאירוע המסכל לא היה ידוע למפר³⁹ ואף לא היה צפוי ("לא ידע ולא... היה

לספר הערות הגר"ש אלישיב, בבא מציעא עז ע"א, ד"ה במהר"ם, ושם מובא בשם הרב אלישיב, שמורים שהושבתו ממלאכתם מחמת סגירת בתי הספר עקב מצב חירום אינם זכאים לשכרם (אלא אם כן יש מנהג אחר). והשווה עוד הרב עובדיה אחיטוב, "תשלום שכר פועלים שלא עבדו בזמן המלחמה", **שערי צדק** ח (תשס"ז), עמ' 173-187. וראה עוד: **משפט שלמה** (זעפרני), חלק ב (ירושלים תשנ"ג), נתיב יט, אות ג; שו"ת **דברי בניהו** (דיין), חלק כג (ירושלים תשע"ו), סימן קג, אות ו ואילך.

הרב אשר וייס (לעיל, הערה 11), אות ג, מטעים, שאין להרכיב על פשרה זו את הכלל בעניין "פועל בטל", ולשלם לפועל רק רבע משכרו (מחצית מן השכר מכוח הפשרה, ומחצית מן המחצית מכוח דין "פועל בטל"), שכן ברור שהפועל אינו מעדיף לשבת בטל תמורת רק רבע משכרו. עוד הוסיף, שדין "פועל בטל" נאמר רק בהפסקה קצרה של העבודה, ולא בהפסקה נמשכת (כמו במגפת הקורונה), שם ברור שהעובד מעדיף לעבוד ולא לאבד את פרנסתו.

³⁸ כך פסק הרב מנדל שפרן בעניין מגפת הקורונה (תודתנו נתונה לו על שהעביר לנו פסק זה שלא פורסם). הוא מטעים, ודבריו מסתברים, שכך הוא גם לעניין שכירות אולם שמחות, משום ששכירות זו אינה בעלת אופי קנייני, אלא דינה כעין התחייבות קבלנית לספק שירותי אירוח לעריכת חתונה (לרבות אולם, שולחנות, כיסאות, חדרי שירותים וכו'), ובהעדר אספקת השירות, ולו בשל מכת מדינה, אין זכאות לתשלום. לגישה אחרת הדנה בעניין כבשכירות נכס לכל דבר ועל כן פוטרת מדמי שכירות במכת מדינה, השווה הרב אברהם דרברמדיקר, **קונטרס הקורונה**, בית הוראה הישר והטוב, ניסן תש"פ, שאלה ה (ואולם ראה שם, הערה 1).

שיעור מפורט בנושא מפי הרב **מנחם מנדל שפרן**, ניתן לשמיעה בקישור:

<https://www.kolhalashon.com/new/Media/PlayShiur.aspx?FileName=2194802&Video=True>

³⁹ אורי ידין, **חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה)**, ירושלים 1979, עמ' 155, מטעים: "קובעת

עליו לראותן מראש"). תנאי זה מכונה **מבחן הצפייה**. ואף על פי שהנטייה המקובלת בפסיקה, הדוגלת בעקרון קדושת החוזים, לצמצם את היקפה של ההגנה על ידי הקביעה שכמעט כל מאורע ניתן לצפייה מראש⁴⁰, אפשר שלא כך ייקבע בתביעות המשפטיות העתידות להתברר בעקבות מגפת הקורונה. ימים יגידו. על כל פנים, בכפוף למבחן הצפייה, השקפת החוק הישראלי היא שאין הצדקה להשית על הצד לחוזה שאינו יכול לקיים את התחייבותו מחמת אירוע מסכל את האחריות בגין "הפרת החוזה". הנפגע לא יוכל לתבוע ממנו אכיפה ופיצויים, וכל אשר נותר לו לעשות הוא לבטל את החוזה. ואין צריך לומר, שבהעדר קיום החוזה על ידי ה"מפר", אם שילם לו הנפגע מראש, זכאי הוא גם לקבל את כספו בחזרה⁴¹.

1. סוף דבר

לבירור עמדת המשפט העברי בעניין סיכול חוזים עקב מגפת הקורונה, שכאמור יש לה אופי של "מכת מדינה", יש צורך במצע עיוני, גם אם חלקי, של יסודות דיני הסיכול. עקב מורכבותו של העניין וקוצר המצע, התמקדנו כאן בסיכול חוזי עבודה ואספקת שירותים. את הדיון בחוזים אחרים, כגון חוזי שכירות נכסים, נעשה במקום אחר.

בסקירתנו הקצרה, עמדנו רק על מקצת שיטות הפוסקים בסוגיית סיכול חוזה עבודה בכלל ועקב מגפה בפרט. יש להניח שלאור מורכבות הנושא וריבוי השיטות בו, דרך המלך היא זו שהציע "חתם סופר", **להביא את הצדדים להתפשר זה עם זה ולחלק ביניהם את ההפסד בצורה הוגנת**.

כאן ידיעתו או אי-ידיעתו של המפר ושלו בלבד... ואין נפקא מינה אם היו או לא היו ידועות לנפגע. לכן אין לפי חוק התרופות מקום לשאלה שהעסיקה את בתי המשפט באנגליה, אם יחולו הלכות הסיכול במקרה ששני הצדדים ידעו, או יכלו לראות מראש את ה'נסיבות'. בתי המשפט באנגליה התלבטו בשאלה זו לדוגמה בעניין סגירת תעלת סואץ בעקבות מבצע סיני, שהייתה צפויה באותה מידה למזמין ולחברת התובלה הימית. ראה Société Franco-Tunisienne d'armement v. Sidemar S.P.A [1961], 1 Q.B. 278.

⁴⁰ ראה: הניאל פרידמן וגילי כהן, **חוזים**, כרך ג, ירושלים תשס"ד, פרק 28 (פרק זה על סיכול חוזה נכתב על ידי ברק מדינה), עמ' 442 ואילך; גבריאלה שלו ואפי צמח, **דיני חוזים**, מהדורה רביעית, ירושלים תשע"ט, עמ' 767-772. שניהם מצביעים על כך שגישה זו מושפעת מן המשפט האנגלי. לא כן היא גישת המשפט הקונטיננטלי, כגון המשפט הצרפתי, המדגיש יותר את הפן המוסרי בדיני החוזים, ורואה כתנאי עיקרי לתחולת הפטור היעדר אשמה מצד החייב (Force majeure). מן ההיבט הזה, הוא מרחיב יותר את הפטור של החייב במקרי סיכול. ראה Jean Carbonnier, Droit civil, Tome 4, Les Obligations, 21^e édition, Paris 1998, p. 300.

⁴¹ ראה סעיף 18(ב) לחוק החוזים (תרופות). ואף אם נתן שיק, ניתן לבטל לנוכח כישלון התמורה. ראה ש' לרנר, **דיני שטרות**, תל-אביב תשנ"ט, עמ' 332-334. וראה חוות דעתי, "שיק שבוטל בשל כישלון תמורה", באתר היחידה למשפט עברי.



המגאון הרב
אביגדור נבנצל שליט"א
נשיא הוועד

הרב יעקב רוז'ה שליט"א
יו"ר הוועד

הרב
שמואל אליעזר שטרן שליט"א

הרב משה ראזנברג שליט"א

הרב יחיאל מיכל שטרן שליט"א

הרב דוד יוסף שליט"א

הרב חיים דברי שליט"א

הרב יחושע הרשקוביץ שליט"א

הרב ארי קאהן שליט"א

הרב אבי קוזמן שליט"א
ראש הסוכן ההלכתי
נייד: 054-2258019
avikoza@gmail.com
דוא"ל: rabbi@zaka.org.il

הרב מאיר אקער
מזכיר הוועד
נייד: 053-2450025
058-6360913
meirzaka2@gmail.com

ועד רבני זק"א

הוועד ההלכתי של ארגון זק"א – חסד של אמת
רחוב יפו 234 ת.ד. 36060 ירושלים מיקוד 91360
טל: 02-5015120 • פקס: 02-5812239 • דוא"ל: meirzaka2@gmail.com

י"ב אדר התש"פ

פסק הלכה: הנמצאים בבידוד אסור להם לצום בתענית אסתר

בעקבות התפשטות נגיף ה'קורונה' וע"פ הוראת משרד הבריאות, אנשים שהיו בקרבת החולים ויש חשש שנדבקו, חייבים לשהות בבידוד. העלה הגה"ר יעקב רוז'ה שליט"א – יו"ר ועד רבני זק"א שאלה הלכתית. האם מותר להם לצום ביום תענית אסתר?

לאחר התייעצות עם הרב ד"ר מרדכי הלפרין – מנהל מכון בביית החולים שערי צדק, ועוד אנשי רפואה, דעתם שאסור להם לצום.

והנימוק:

מכיוון שאדם הנמצא בספק של פגיעה מהוירוס, חובה עליו לשמור על מערכת חיסון גבוהה. ובשעה שהוא צם, מערכת החיסון שלו נמוכה וזה סכנה ממש.

ע"ס חוות דעת זו, פסק הגה"ר רבי אביגדור נבנצל שליט"א – נשיא ועד רבני זק"א ורבה של העיר העתיקה, שעל אלו הנמצאים בבידוד אסור להם לצום. וע"ז נאמר "ונשמרתם מאד על נפשותיכם".

והשי"ת יצילנו מכל מחלה ומכל גזירה רעה וישלח רפואה שלמה לחולי עמו ישראל.

בברכת "והסירותי מחלה מקרבך"

הר' מאיר אקער

מזכיר ועד רבני זק"א

בס"ד

פסק הלכה שאין להתענות כלל

MOSHE BRANDSDORFER

RABBI OF

**HEICHAL HORO'OH
JERUSALEM**

3 ZONNENFELD ST. TEL. 972-3-5322778
HOME: 972-2-5370083

משה בראנדסדורפר

אב"ד ור"מ היכל הוראה ירושלים

נשיא בתי הוראה והתורה בענין חקוקים

מייסד אגודת פני הירקון בע"מ ו"ע

מחבר ספרי יחסי הוראה תשובות והוראות

סמינר ירושלים תשכ"א

בס"ד, יום שלישי ב"ח אדר ערב ראש חודש ניסן תש"פ לפ"ק

הנה על דבר שאלת רבים בענין התענית למחר בער"ח ניסן (מחמת המגיפה רח"ל ה' ירחם).

הנני בזה, שלא לצום. כמובא במג"א או"ח סי' תקע"ו ס"ק ב' שלא לצום בשעת מגיפה זו"ל: האידנא אין מתענין כלל בשעת הדבר דמגוסה הוא בשאינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר, ע"כ.

(ובפרט ששמעתי מרופאים שהשתיה בתדירות כל שעה ושעה, ובפרט חמין מועיל הרבה למונע התדבקות בנגיף זו - 'קורונה').

וע"כ אין לצום כלל ומי שביכלתו לפדות התענית מזה טוב, והעיקר הוא תשובה ותיקון המעשים.

וזה"ר מלפני אבינו שבשמים לרחם עלינו ולמונע משחית ומגיפה מעל כל עמו בית ישראל, ובניסן עתידין להגאל, ונוכה השתא לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בהתגלות פני משיח צדקינו מתוך רחמים וחסדים, אמן

וע"ז באעת"ח

משה בראנדסדורפר



David Lau
Chief Rabbi of Israel
President of the Great Rabbinical Court



דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד. ט"ו תמוז. תש"פ
7 יולי. 2020
ק' - 586.שפ

הנחיות לקראת יום צום י"ז בתמוז תש"פ

ביום זה יש להרבות בתפילה ולבקש עבור כלל החולים ולשפוך שיח שהמגפה תמוגר.

יש להוסיף בסליחות תפילה לתחלואי ילדים - "אל נא רפא נא תחלואי גפן פוריה".

לאור המצב. בשל התפשטות מחלת הקורונה. הריני להורות כדלהלן:

- מי שחום גופו מעל 38 מעלות, לא יצום.
- גם מי שאין לו חום אלא יש לו תסמינים של מחלת הקורונה כגון חולשה, שיעול, קשיי נשימה או אינו חש טעם וריח. לא יצום.
- מי שנמצא חיוני לקורונה, אף על פי שהוא חש טוב ואין לו כל תסמינים. לא יצום.
- מי שלא צם יכול לאכול כרגיל ואין צורך בשיעורים.
- אין צורך להשלים את התענית.
- מי שנמצא בבידוד וחש בטוב, צריך לצום.

בתפילה שלא ישמע עוד ושבר ברחובותינו, והמגיפה תעצר ויהפוך לנו ה' יום זה לששון ולשמחה.


דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול





המאגן הרב
אביגדור נבנצל שליט"א
נשיא הוועד

הרב יעקב חזיה שליט"א
יו"ר הוועד

הרב
שמואל אליעזר שטרן שליט"א

הרב משה ראזנברג שליט"א

הרב יחיאל מיל שטרן שליט"א

הרב דוד יוסף שליט"א

הרב חיים דביר שליט"א

הרב יחושע הרשקוביץ שליט"א

הרב ארי קאהן שליט"א

הרב אבי קוזמן שליט"א
ראש הסוכן ההלכתי
נייד: 054-2258019
avikozma@gmail.com
דוא"ל: rabbi@zaka.org.il

הרב מאיר אקער
מזכיר הוועד
נייד: 053-2450025
058-6360913
meirzaka2@gmail.com

בס"ד

ועד רבני זק"א

הוועד ההלכתי של ארגון זק"א – חסד של אמת
רחוב יפו 234 ת.ד. 36060 ירושלים מיקוד 91360
טל: 02-5015120 • פקס: 02-5812239 • דוא"ל: meirzaka2@gmail.com

בס"ד

הנחיות לקראת צום י"ז בתמוז תש"פ

עקב התפתחות מחלת הקורונה, הרינו להורות כדלהלן.

- א. אדם בריא, חייב לצום.
 - ב. מי שנמצא חיובי בקורונה, גם אם אין לו כלל תסמינים, אינו צריך לצום.
 - ג. מי שיש לו תסמינים של קורונה, כגון: חום, (מעל 38 מעלות) או כל תסמין אחר, אף אם עדיין לא קיבל תשובה, אינו צם, וחייב לבצע בדיקת קורונה.
 - ד. מי שנמצא בבידוד, גם אם אין לו תסמינים כלל, אף אם בדיקתו יצא שלילי עד תום 14 יום, אינו צם.
 - ה. מי שחלה בקורונה, והבריא. אף שקיבל תשובה שלילית. יש להתייעץ עם רופא לגבי הצום.
- אנו חוזרים ומדגישים כי חובה על כל אחד ואחד לשמור על ההוראות, ובפרט מי שבקבוצת סיכון יישמר ביתר שאת.
- ביום זה נכון להרבות בתפילה על כל חולי ישראל ולבקש רחמים מבורא עולמים שהמגיפה תמוגר במהרה.

בברכת 'והסירותי מחלה מקרבך'

בשם ועד רבני זק"א

מאיר אקער – מזכיר הוועד

הרב יצחק זילברשטיין

הנחיות לי"ז בתמוז ולת"ב תש"פ¹

שאלה:

הרופאים אומרים שהציבור מבולבל, ולא יודעים, אם לצום ואיך לצום, ומבקשים לקבל הנחיות כיצד יש לנהוג בי"ז בתמוז ובת"ב בצל הקורונה.

תשובה:

בביאור הלכה [סימן תקנ"ד ס"י ד"ה דבמקום חולין], "עיין בספר פתחי עולם דבמקום שאין המחלה של חולירע חזקה, חס ושלום, יאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס, וכן בשתיה, כמו שכתב השיעורים בשו"ע סימן תרי"ח (כך יש להורות לשואל בתשעה באב, שבזה לא נעקר התענית לגמרי, ורחמנא ליבא בעי)".

אם המחלה חזקה אוכלים כדרך, אבל אם המחלה היא לא כל כך חזקה, יש לאכול פחות מככותבת בכדי אכילת פרס (דהינו כל 9 דקות פחות מככותבת – $\frac{2}{3}$ ביצה (כשלושים גר')), ושתייה כמלוא לוגמיו (ממלאים את הפה בצד אחד במים), וכך לא נעקרת התענית לגמרי. מוסיף הפתחי עולם "ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם, ח"ו, יש ליעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קאמפע"ר".

הרב אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות חלק א' סימן נ"ז כתב, "והנה חולה בת"ב לא צריך אומד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן כמבואר בסימן תקנ"ד, ורק במקום שיש רק חשש ולא חולי ממש, שמא יפגעו ממחלה מתהלכת, על זה אמר הביאור הלכה שצריך לאכול פחות מכשיעור, אבל אם הוא כבר חולה, ברור שמותר לו לאכול הכל".

לסיכום: הביאור הלכה אומר שבמקום שהמחלה חזקה, חייבים לאכול כרגיל. מקום שהמחלה לא קשה וחזקה, יאכל פחות מככותבת וישתה פחות ממלוא לוגמיו. ומי שרוצה להתענות במקום שאין המחלה חזקה ישב בבית ואם יוצא, ישים מסכה על פניו.

¹ שוכתב משיעור הגר"י זילברשטיין מ"דברי שיר" (י"ז תמוז תש"פ), שודר ע"י קול הלשון. פורסם בכלי התקשורת.

לאור דברי הפתחי עולם ודברי הרב אלישיב זצ"ל ניתן לחלק את הדברים לשלושה חלקים:

- א. החמור ביותר, מי שכבר נדבק, או שנמצא בין כאלה שסיכוי גדולים שידבק, אל יצום כלל גם בת"ב, כי במקום חולי לא גזרו רבנן, למרות שהוא מרגיש טוב ולא נושא שום תסמינים, אבל ידוע שהוא נושא את המחלה
- ב. כשיש חשש שידבק במחלה, כגון שנמצא בבידוד, או שאין לו חום אבל יש לו כמה תסמינים, כגון שאיבד את חוש הטעם. הוא יאכל פחות מכשיעור וישתה פחות ממלוא לוגמיו, כל זה כל 9 דקות ואם קשה לו כל 4 דקות.
- ג. אדם שלא נדבק כלל, ואין גם בסביבתו כאלה, יכול לצום כרגיל, אבל כשיוצא החוצה, צריך לשים מסיכה על פניו.

ויה"ר שנחזור לבית המדרש במהרה בימנו, וכולנו נגילה ושמחה בו, ונלמד רק הלכות שמחות והלכות ברכת ה' והודאה לקב"ה.

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel



יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בס"ד, ז' אב תש"פ, 25/1538-פ'

"ונשמרתם מאד לנפשותיכם" **הנחיות הלכתיות לתשעה באב בצל נגיף הקורונה**

במענה לשאלות אחינו בית ישראל בארץ ובתפוצות, כיצד יש לנהוג בשנה זו בתענית תשעה באב, שיהפך עלינו לטובה ולברכה, בהיות והנגיף מתפשט והגנו וזקוקים לרחמי שמים מרובים.

א. דברים האסורים משום סכנה - למדנו חז"ל שיש להיזהר בימי בין המצרים מכל דבר סכנה, מפני שהימים הללו מועדים לפורענות. [שלחן ערוך סי' תקנא סעיף יח]. ובשנה זו יש להיזהר ביתר שאת בכל הדברים האסורים משום חשש סכנה.

ב. רחיצה - יש להקל בשנה זו להתרחץ במים קרים, **בשבת שחל בו**, אף לאותם שנהגו להחמיר בכך ביתר השנים. [בית יוסף סי' תקנא סעי' ט. ילקוט יוסף ארבע תעניות עמ' שכא].

ג. תענית - לאחר התייעצות עם בכירי הרופאים במשרד הבריאות לעניין החייבים והפטורים מהתענית יש לנהוג כדלקמן:

- חולה קורונה מאומת הסובל מתסמינים, או חולשה יתירה, פטור מהתענית. ויאלץ רק דברים הנצרכים. וכיון שהוא חולה אין צורך לאכול לשיעורין ויאלץ כרגיל.
- חולה מאומת שאינו סובל משום תסמינים, חייב בתענית, אלא אם כן הרופא אמר לו שיאכל כדי שלא יבוא לידי חולי, שבמקרה זה יאכל וישתה לשיעורין כביום הכיפורים. ואם הרופא אמר לו שהוא בגדר חולה, אזי יאכל וישתה כרגיל. [ואף שבתשעה באב א"צ לאכול ולשתות לשיעורין, שבמקום חולי לא גזור רבנן מעיקרא, כאן שאינו חולה ממש, רק שלא יכבד חולי, נכון יותר שיאכל וישתה לשיעורין. ילקוט יוסף ארבע תעניות עמ' תיט, חכט].
- הנמצא בבידוד חייב בתענית. כל שאין לו תסמינים כלל.
- חולה שסבל מדלקת ריאות חמורה וכדו', או שהיה מורדם ומונשם וכעת הבריא, צריך להיוועץ עם הרופא האם יכול לצום. ואם הרופא אומר שצריך לאכול ולשתות לא יחמיר על עצמו.
- אדם שבאמצע התענית מופיעים אצלו תסמיני הנגיף, כחום גבוה, שיעול, איבוד חוש הטעם והריח, דינו כחולה שפטור מתענית תשעה באב.
- העוסקים ברפואה דחופה וכבדיות קורונה לחולים, אם על ידי שיתענו יימנעו מלבלע את מלאכתם, בפרט אם עליהם ללבוש בגדים מיוחדים לצורך כך בחום היום, יש להקל להם לאכול ולשתות, ונכון שיאכלו וישתו לשיעורין.

ד. רחיצה וסיכה - מותר לחטא את הידיים במים וסבון או באלכוהול וכדו', כל שמתכוון לנקות.

ה. אמירת איכה וקנינות - יש לקיים מניינים קטנים ולהקפיד על הנחיות משרד הבריאות. ואפשר לנהוג לומר אחר התפלה מגילת איכה, וקדיש יהא שלמא, ואת יתר הקנינות יאמרו בבית, בלילה וביום, כדי שלא להיות בצבור זמן רב.

ו. מנהגי אבלות - אף מי שפטור מהתענית חייב לשמור את שאר הלכות ומנהגי האבלות כבכל שנה. שלא ללכת עם נעלי עור, שלא להחליף הבגדים, לא לרחוץ אף במים קרים, שלא ללמוד תורה בדברים המשמחים, ולא להסיח דעתו מאבלות על גלות השכינה.

ז. קריאת תהילים - מי שאינו יכול ללמוד בת"ב בדברים המותרים, כמו הלכות אבלות, מגילת איכה, איוב, וכדומה, יכול להקל ולקרוא תהילים דרך תפלה ובקשה.

ויהי רצון שהקב"ה יחיש לגואלינו ויבנה לנו את בית מקדשנו ותפארתנו. וישלח ארוכה ומרפא לכל עמו בית ישראל. ובימינו תיוושע יהודה וישראל ישכון לבטח. אמן.



בברכת התורה,
יצחק יוסף
הראשון לציון
הרב הראשי לישראל

השפעת צום על סיכויי הידבקות בקורונה

1. מלחמת הגוף בזיהומים הוא תהליך הצורך אנרגיה המסופקת על ידי המזון והחמצן בנשימה.
צום עלול, לכן, להחליש את המערכת החיסונית.
 2. כאשר מדובר באנשים המבודדים בגלל חשיפה לקורונה, הבידוד נועד למנוע הפצת הנגיף למקרה שהייתה הדבקה.
אם הייתה הדבקה הרי היא מקננת בגופו של הנדבק, ומצבי צום הפוגעים ביכולת להילחם בנגיף מסכנים את הנדבק עצמו ואת מי שבסביבתו.
 3. הוירוס נמצא במערכת הנשימה. מצב חוסר הנוזלים המלווה צום גורם ליובש ריריות דרכי הנשימה ומגביר את סיכויי ההידבקות על ידי הנגיף.
 4. מצב הצום גורם גם להפרשות הורמונליות כמו הידרוקורטיזון אשר מעכב את תגובת המערכת החיסונית.
- אני ממליץ לאנשים חולים או לנחשפי קורונה סימפטומטיים או אסימפטומטיים, לא לצום².

¹ פרופ' יעקב אסף ADV MD, מנהל המחלקה לרפואה דחופה, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה עין כרם, וחבר צוות הלשכה המשפטית, הסתדרות מדיצינית הדסה. פרופסור חבר אורח קליני בפקולטה לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים.

² יש הטוענים שצום, בעיקר צום לסירוגין כמו ברמדן, עשוי לחזק את המערכת החיסונית. אני לא השתכנעתי.

הרב אשר שקאני

הופעת תסמיני קורונה במהלך התענית

בס"ד יום חמישי ב' מג"א תש"פ

לכבוד

הרה"ג מרדכי הלפרין שליט"א
שלום וברכה וישע רב,

לאחר שחלינו אני וב"ב בנגיף הקורונה ל"ע, חשבתי לעצמי שתהיה תועלת עצומה אם אשתף את כת"ר, במה שעברנו בתקופה האחרונה, ואם תהיה בזה תועלת לאחרים והיה זה שכרנו.

בחודשים האחרונים אני וכל ב"ב בלא יוצא מן הכלל מקפידים לשמור על כל ההנחיות של משרד הבריאות, שומרים ונוזהרים על קלה כחמורה, שהרי אמרו חז"ל וחי בהם ולא שימות בהם. ויעויין בספר חסידים (סי' תרעו) שכתב וז"ל, כשם שחייב אדם על נזקי חברו כך חייב על נזקי עצמו, שאם שרט בפני עצמו, ותולש בשערו, ומקרע כסות עצמו, פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים. שנא' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ע"כ.

ולמרות כל זאת לצערנו נדבקנו בנגיף בדרך שאינה דרך.

כאשר התסמינים החלו בחלק מבני ביתי כגון חולשה וכאבי רגלים, אני הרגשתי בטוב. לא ידענו עדיין שאנחנו לא מרגישים טוב, ושזה קשור לנגיף.

ביום חמישי צום י"ז בתמוז **צמתי את הצום כאדם בריא לחלוטין**, ובמהלך היום התחלתי להרגיש כאבי ראש חזקים מאוד וחולשה גדולה שתוקפת אותי, ועדיין לא הבנתי שזה קשור לנגיף. רק ביום ראשון עשינו בדיקת קורונה והתברר שאני ובני ביתי נדבקנו בנגיף.

כאבי הראש והחולשה המשיכו מיום חמישי (י"ז בתמוז) בעליות וירידות, היו ימים שלא יכולתי לתפקד כלל מחמת כאבי הראש החזקים והחולשה הנוראה שתקפה אותי, ב"ה יחסית לאותם ימים היום (ב' באב תש"פ) ב"ה אני מרגיש הרבה יותר טוב למרות שעדיין יש קצת חולשה ומדי פעם כאבי ראש שהולכים ובאים.

המטרה של כתיבת המכתב הנ"ל לכת"ר, היא רק כדי לומר ולהוכיח ככת"ר¹, שאינו צריך לא לי ולא לכוותי, מה יכולות להיות ההשלכות כתוצאה מצום בתקופה הזו, וגם לאדם שנראה כבריא.

אין לי שום ספק שהסיבה שאני סובל – יותר משאר בני הבית – מהתסמינים של החולשה וכאבי הראש, היא רק בגלל החולשה הראשונה וכאבי הראש החזקים שתקפו אותי ביום הצום.

ועד כמה דברי כת"ר במכתבו¹ הם נכונים ואמיתיים, ואיזהו חכם הלומד מנסיונם של אחרים כחכם הלומד מכל אדם, ואינו מחכה ללמוד מטעיות של עצמו.

יעזור ה' ויאמר די לצרות, ונזכה בקרוב ממש לגאולה השלמה ולזכות ולראות בבנין ביהמ"ק בתפארתו.

בברכת רפואה שלמה לכל חולי עמו ישראל

המעריכו כערכו הרם

הרב אשר שקאני

¹ להלן עמ' 98-99.



מכון שלזינגר לחקר הרפואה עפ"י התורה ליד המרכז הרפואי שערי-צדק, ירושלים



הנחיות לצום י"ז בתמוז תש"פ ולצום תשעה באב תש"פ

רקע רפואי:

- מדובר במגפה עולמית קשה, שהידע הרפואי עליה הוא עדיין קטן מאד.
- לנגיף הקורונה כושר הדבקה גבוה מאד,
- נראה כי כושר ההדבקה של הנגיף בגל השני, גבוה יותר מזה של הגל הראשון.
- סיכויי התמותה מהמחלה גבוהים מאד אצל חולים מבוגרים, או בעלי מחלות רקע.
- סיכויי ההדבקה תלויים במידה רבה ביעילות פעילות מערכת החיסון.
- מערכת החיסון פועלת פחות טוב בזמן צום.

רקע הלכתי:

א. כשאנו אוכל ושותה קולט שינוי האוויר ח"ו

המגן אברהם או"ח, תקעו, ס"ק ב, כתב על מגיפת הדבר: "והאידנא אין מתענין כלל בשעת הדבר דמנוסה הוא כשאנו אוכל ושותה קולט שינוי אויר ח"ו". וכן פסק בא"ר, ובערוך השולחן. דברי המ"א הובאו להלכה גם בבאר היטב ובמ"ב, וכן בשו"ת חת"ס ח"ו, ליקוטים סי' כג, לענין יום הכיפורים. וכן הורה הגרעק"א בעת מגיפת הכולרע בעירו, שלא לצאת מביתו על לב ריק. אמנם ממגפת הכולרע שהיא היתה המגפה בזמן הגרעק"א, קצת קשה להביא ראיה למגיפת הקורונה, מאחר ובמחלת הכולרע התמותה העיקרית נגרמת מהתייבשות קשה עקב שלשולים חריפים. ולכן יש שם חשיבות מיוחדת בשמירה על בריאות מערכת העיכול. אך מאחר וטרם פוענחו כל גורמי התמותה מקורונה, כשהווירוס פוגע במערכת רבות של הגוף כולל מערכת העיכול, השיקול של חיזוק מערכת החיסון – גובר.

ב. המעמד ההלכתי של י"ז בתמוז

לגבי י"ז בתמוז, יש לזכור את שיטת הרמב"ן, שהגר"א פסק כוותיה, כי מאז רבי רחץ בקרונה של ציפורי ב"ז בתמוז, בטל הצום מדברי קבלה בזמן שהוא לא שלום ולא מלחמה, ונשאר מנהג בלבד. עפ"י הורה לי הגרמ"מ שך זצ"ל בעשירי בטבת תשכ"ז, שגם בחולשה קלה יש לאכול בצום הרביעי, השביעי והעשירי, ולא לחוש.

ג. שיעורים בט"ב

דין הביה"ל להמליץ על שיעורים בט"ב כשמתיירים אכילה ושתיה **לציבור**, שיידך רק לגב ט"ב שחיובו מדרבנן כדין גמור. אבל גבי שאר תעניות, חיובם בימינו רק מדין מנהג, (כמבואר ברמב"ן וכ"כ הגר"א) -- אין להחמיר בהמלצת פחות מכשיעור באכילה.

ד. חשש לסכנת ציבור גם בסכנה רחוקה

ראה שבת מב, א, בר"ח בשם רב האי, ברמב"ן וברשב"א, גבי גחלת של מתכת וצידת נחש, (הובא במנחת שלמה א, ז, א) וכן הזהיר על כך הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, לחשוש לפיקוח נפש של רבים גם אם החששות **רחוקים מאד ואינן לפנינו**. (ראה פירוט בספר **רפואה מציאות והלכה**, סימן א, פרק ד).

לאור האמור, אלה ההנחיות ההלכתיות:

הנחיות הלכתיות לי"ז בתמוז תש"פ

- מי שהוא נשא קורונה -- לא יצום.
- מי שהתחייב בבידוד -- לא יצום.
- מי שבדיקה שאמורה להתבצע, או שכבר התבצעה אך ממתנינים לתוצאה, והתוצאה עולה לחייבו בבידוד -- לא יצום.
- מי שהוא בקבוצת סיכון, (גיל מעל 60, או מחלות לב, ריאה, יל"ד או סכרת) -- לא יצום.

הערה: שמעתי בכאב כי היו רופאים שהטעו פוסקים ת"ח, באומרם שיש מחקרים המראים כי צום לא מחליש את מערכת החיסון במגפת הקורונה. לאחר בירור: **עדיין אין מחקרים כאלה**, והמסתמך עליהם – טועה ומטעה.

הנחיות הלכתיות לתשעה באב תש"פ

- **ההנחיות לי"ז בתמוז, תקפות גם לתשעה באב, בהבדל אחד:**
- בניגוד לתענית י"ז בתמוז שבו אין מקום להגביל את ההיתר לאכילה בשיעורין, בתשעה באב יש מקום להמליץ על הגבלה זו, למי שאין לו סימפטומים, ועדין איננו חולה מאומת, גם אם נתחייב בידוד. אך מי שכבר יש לו סימפטומים, או שהוא חולה מאומת – פטור לגמרי מהצום, ואין להגביל את ההיתר בהגבלת שיעורין.

הרב יחיאל יעקב וויינברג

הנהגת רבי ישראל מסלנט בשבת ויום הכיפורים תר"ט¹

בשנת תר"ט היה הדבר. בוילנה פרצה מגפת חולירע. ר' ישראל סיכן את נפשו ועסק בהצלת נפשות החולים במידה מרובה ביותר. בדרשותיו ביקש את תושבי העיר לא לפחד אלא להתמסר לטיפול בחולים. הוא היה אומר: אסור לו לאדם לעמוד מנגד, נפחד ורפה-רוח, כי בסופו של דבר במה נחשב הוא. ועם זאת חייב אדם להקפיד על פי התורה על חוקי ההיגיינה ולשמוע בעצת הרופא. אין לקונן ולהתמרמר על מותו של אדם יקר, כי הרי הוא נחלץ מצרתו, מחייו הארציים. אבל אסור להזניח בשום פנים את חובת הצלת הנפשות כל עוד האדם חי.

באותו ערב יום-כפור שלח להדביק מודעות בכל בתי המדרש שבעיר, בהן דרש מהציבור לא לצום. לקרוא פחות פיוטים ולצאת יותר החוצה. אחרי תפילת שחרית ביום-כפור עלה על הדוכן, ובידו יין ומזונות טובים, קידש, שתה ואכל לעיני כול. פחד גדול תקף את ציבור המתפללים שלא האמינו למראה עיניהם. ור' ישראל דרש בתוקף מן הקהל שיעשה כמעשהו.

אחרי הצום היתה כל העיר כמרקחה וכמה מן הרבנים הזקנים רגזו, כי עבר על איסור חמור בפרהסיא. משנודע הדבר לר' ישראל ביקש להודיע כי בבית הכנסת הגדול ישא דרוש בדברי הלכה. התאספו כל "הלומדים" לשמוע באיזה צורה יצדיק ר' ישראל את פסק דינו. אולם הוא לא הזכיר את המאורע אף בדיבור אחד, אלא נשא פלפול מעמיק, שעלה בחריפותו ובדיונו הממצה על כל קודמיו. בזה נאלמו דום כל מתנגדיו (בשם תלמידיו שמעתי: פלפול נפלא זה היה מעין גילוי ישותו באופן יוצא מגדר הרגיל, צורך השעה היה שיגלה את כשרונותיו הגאונים).

כל אימת שהוזכר המאורע הנזכר לאחר מכן, היה שמח עד אין קץ שזכה לעשות למען מצוה גדולה זו של קיום נפשות רבות. היה זה מעשה שהשעה צריכה לו. ידוע ידע ר' ישראל כי לא היה עוד אדם במקום ההוא, שיקבל על עצמו לעשות מעשה כבד משקל זה. ועוד יודע היה ר' ישראל, כי בעניין חמור כל כך לא ישמע הציבור בקול אחר מלבדו.

¹ **שרידי אש** (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ט), עמ' רפט. הרב יחיאל יעקב וויינברג זצ"ל, היה תלמידו של הרב נפתלי אמסטרדם, אחד משלשת תלמידיו המובהקים של הגרי"ס מסלנט (עמ' רצו, **בשרידי אש**, שם). -- העורך.

הרב אשר שקאני

דין צום יוה"כ בזמן מגפת הקורונה

ראשי פרקים:

- א. הנמצאים בקבוצות סיכון והנמצאים בבידוד
- ב. ספק נפשות דוחה שבת ויוה"כ
- ג. בגדר ספק סכנה
- ד. חשש לסכנת ציבור גם בסכנה רחוקה
- ה. צום בזמן מגפה
- ו. חולה מאומת
- ז. הנמצא בקבוצת סיכון
- ח. תשובת החת"ס
- ט. הגר"י סלנטר בשבת יום הכיפורים תר"ט
- י. חולה שעתה אין בו סכנה אבל עלול לבא למחלה מסוכנת אחרת
- יא. תחנת עזרה ראשונה
- יב. מי שנתחייב בבידוד
- יג. מעוברות
- יד. פחד וחרדה
- טו. סיכום

שאלה:

נשאלתי איך יש לנהוג לענין צום יוה"כ בזמן מגפת הקורונה רח"ל?

תשובה:

א. הנמצאים בקבוצות סיכון והנמצאים בבידוד

אקדים ואומר שבכל מקרה וענין, על הנמצאים בקבוצות סיכון להתייעץ עם הרופא האישי איך לנהוג ביוה"כ. והנמצאים בבידוד ולע"ע אינם חולים, וכן החוששים מכל סיבה שהיא, יתייעצו עם הרופא האישי, המכיר את מצבם בהתאם לרמת החשיפה לנגיף ורמת הסיכון הרפואי שלהם. רק באתי לדון במקרה של חולה מאומת או מי שנתחייב בבידוד וממתין לקבלת תוצאות הבדיקה, באופן שאינו יכול להשיג את הרופא – איך ינהגו ביום הכיפורים.

ב. ספק נפשות דוחה שבת ויוה"כ

הנה שנינו ביומא (פג.) כל ספק נפשות דוחה את השבת. ובגמ' (שם פה.) נאמרו כמה הוכחות שפקוח נפש דוחה את השבת, ומסיק בגמ' שם דעיקר הטעם הינו, משום וחי בהם, וכפי שפרש"י יעשה האדם המצות שיחיה בהם ודאי ולא שיבוא בעשייתן לידי ספק מיתה. ע"כ. וכיון שאין חיוב לשמור את מצוות התורה אם בא ע"י זה לספק מיתה, הרי ממילא כאילו אינו מחוייב במצוות, ויש מצוה להצילו ככל אדם הנתון בסכנה. וכ"כ ברמב"ם בהלכות שבת (פרק ב הלכה א) ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך, וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך, מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת. וכ"פ בש"ע (סימן שכח סעיף י). ע"ש. וכ"כ בספר כה"ח (סימן שכח אות ו).

ועוד כתב הרמב"ם (שם ה"ג) כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. וכ"פ בש"ע (שם סעיף יב). ע"ש.

ג. בגדר ספק סכנה

איתא בשבת (מה.) בעו מיניה דרב, מהו לטלטל נר חנוכה מפני הפרסיים, א"ל כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק, וכיון שנכבה הנר לא הוי מוקצה. ופרש"י בשעת הדחק היינו סכנה. והקשה בשו"ת רע"א (ח"א סי' ס) דמשום סכנה פשיטא דמותר כל מילי דאיסורא, ותירץ דע"כ דאין כאן עתה בגדר ספק סכנה להתיר איסור בשביל זה, אלא כיון דעל צד הריחוק הסתעפות סכנה, מקרי שעת הדחק לסמוך על ר"ש. ע"ש.

וכיוצא בזה כתב בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' רי), דלא חשיב פקוח נפש להתיר איזה איסור כל שאין הסכנה לפנינו, ולשמא תבוא סכנה לעתיד אין זה נחשב ספק פקוח נפש, שאם כן בוא ונתיר כל המלאכות בשבת שמא יצטרכו לחולה מסוכן, אלא ודאי שאין לחוש לכך. ע"ש. וכן כתב בשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן שלו). ע"ש. ועיין בשו"ת בנין ציון (סי' קע, ובסי' קעא). וכן כתב הגאון רבי שמעון גרינפלד בשו"ת מהרש"ג חלק ב' (סימן רי). ע"ש. וכן מבואר באגרות משה (ח"ב מיו"ד סי' קנא). ע"ש. גם הגאון מופת הדור החזון איש זצ"ל (טהרות, הל' אהלות סי' כב ס"ק לב) כתב, דלא מיקרי ספק פקוח נפש משום דברים העתידים שאין להם דבר בהוה. ע"ש. וכן כתב

עוד באגרות החזון איש חלק א' (סימן רב). וכ"ה בתשובות וכתבים (סימן מח). ע"ש. וע"ע בפאר הדור (ח"ג עמ' קפו). וכ"כ בשו"ת מים חיים (משאש) (יורה דעה סימן קט). ע"ש. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי חלק ב (סימן ריא אות א). ע"ש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ד (סימן יד).

ועיין עוד להגאון החזון איש (הל' אבלות סי' רח אות ז) שהביא את דברי הנודע ביהודה והחתם סופר הנ"ל שכתבו דבעינן שיהיה חולה לפנינו, וכתב על זה, ואין כוונת החילוק בין איתיה קמן לליתיה קמן, אלא אם הדבר מצוי, משום דהויא מחלה מהלכת, והוה ליה כאויבים שצרו בעיר הסמוכה לספר (עירובין מה). ומיהו בשעת שלום לא חשבינן ליה כפקוח נפש, אע"ג דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, וכמו שאין עושים כלי זיין בשבת בשעת שלום, שאם כן בטלת כל המצות שבתורה, אלא ודאי דלא מיקרי ספק פקוח נפש בדברים שעתידיים לבוא ובהוה אין להם כל זכר. ע"ש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח (סי' טו פ"ז אות' ו-ז).

גם בשו"ת היכל יצחק (או"ח סימן לג) כתב שדוקא במקום שהספק כ"כ רחוק, כמו במי שנקבע אצל הרופאים שהוא מת, אין זה נכנס בגדר של פקו"נ, ועד כדי כך אין פקו"נ דוחה שום איסור תורה. אך מה שפחות מזה מקרה אחד, אפילו ברבבה, אין לנו מגבלה בטוחה. ועפ"ז כתב בנדרונו דמכיון שקרו מקרים שקטטות הסתיימו ברציחת נפשות, ואפילו אם הדבר מסתיים רק בהכאות, ג"כ יש שהמכה מביאה את המוכה במצב של ספק נפשות, לכן נראה שכל זמן שהמצב הזה נמשך, מותר ומצוה למשטרה למהר בכל המהירות האפשרית להגיע למקום המעשה בעוד מועד כדי למנוע רצח, וזה נקרא שהסיבה כבר ישנה וריעותא כבר התחילה, ואם כי אינו דומה ממש לנפלה מפולת, אבל קרוב לכך ואין מדקדקין בפקו"נ. שהרי קרה המקרה העלול להביא לידי סכנת נפשות, וצריך למנוע בעוד מועד.

והגע בעצמך, אם גל מתמוטט ועלול ליפול על תינוק השוכב למטה, ספק אם יפול עליו, ואם יפול ספק אם ימיתו, כלום לא הותר לך לחלל שבת להרחיקו משם. ע"ש. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' קכב בסופו) ובספר חוט שני (שבת ח"ד עמ' רנד אות' ה, ז). וכ"כ בשו"ת בנין אב ח"ד דכל שהסבירות היא ברורה יש להתיר מטעם פקוח נפש, ולא דיבר הנוד"ב אלא בשיש רק סיכוי קל שתמצא תרופה בעזרת הניתוח. ע"ש.

ד. חשש לסכנת ציבור גם בסכנה רחוקה

ובנ"ד שישנו חשש סכנה גדול לציבור יש להחמיר משום פקוח נפש היינו גם בסכנה רחוקה וכמ"ש הרה"ג מרדכי הלפרין בספר רפואה הלכה למעשה (תשס"ו עמ' 67-8) ע"פ דברי הגמ' בשבת (מב.) גבי גחלת של מתכת וצידת נחש שכתב הרשב"א שם בביאור דברי הר"ח בשם רב האי, דכל

שדרכו להזיק ורבים ניזוקין בו כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל, דאי אפשר לרבים ליהרר ממנו, ושמא אם ישמר זה לא ישמר ממנו זה. ע"ש. וע"ש בחי' הרמב"ן. וכן הזהיר על כך הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, לחשוש לפיקוח נפש של רבים גם אם החששות רחוקים מאד ואינן לפנינו. יעו"ש.

ה. צום בזמן מגפה

והנה כתב המגן אברהם (סימן תקעו סק"ב) האידנא אין מתענין כלל בשעת הַדְּבָר, דמנוסה הוא כשאנו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר. ע"כ. הרי מבוואר לפנינו שמגפה היא כאדם חולה שנמצא לפנינו. וכן במכתבו של רעק"א (באגרות רע"א סי' עג, מכתבי רע"א סי' קמז) מתאריך כ"ד מרחשון תקצ"ב להרב משה כ"ץ אב"ד אנסבך שבבואריה שבגרמניה, כותב על הדרכותיו לקהילת פוזנא להתמודדות עם הכולרה, וזת"ד, גם הזהרתי פעמים הרבה באזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתיה כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להזהר מזה, וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות ולא יעברו על דבריהם אף כמלא נימא, ובכלל הזה להשמר מכל דבר ודבר, כגון שלא לצאת בשחרית מביתו אליבא ריקנא, וההכרח לשתות חמין מקודם וכו'. והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד כי גדול סכנתא מאיסורא, ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא. ע"ש.

וכן בביאור הלכה (סימן תקנ"ד ד"ה דבמקום חולי) הביא מ"ש בפתחי עולם (סימן תקנ"ד סק"י) דבמקום שאין המחלה של חלערי"א חזקה ח"ו, יאכל פחות מכוונת בכדי אכילת פרס וכן בשתיה כמ"ש השיעורי' בש"ע סימן תריח, (כך יש להורות לשואל בט"ב שבזה לא נעקר התענית לגמרי ורחמנא ליבא בעי), ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעם ח"ו, יש ליעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קאמפע"ר ומעט עשב מיאט"ע. עכ"ל.

ו. חולה מאומת

ומכל האמור יש לנו ללמוד לנ"ד, דמאחר שכידוע שלנגיף הקורונה כושר הדבקה גבוה מאד, ונראה כי כושר ההדבקה של הנגיף בגל השני, גבוה יותר מזה של הגל הראשון. וכמו כן סיכויי ההדבקה תלויים במידה רבה ביעילות הפעילות של מערכת החיסון. הנה מאחר שמערכת החיסון פועלת פחות טוב בזמן צום כמ"ש כ פרופ' יעקב אסף (לעיל עמ' 95), א"כ כל מי שהוא חולה מאומת שהוא נושא את נגיף הקורונה אין לו לצום ביוה"כ, מאחר שישנו חשש שהצום יגרום להחלשת מערכת החיסון כך שהגוף לא יתגונן כראוי מפני הנגיף, וחלילה יבוא לידי חשש סכנה, ועל כן יאכל וישתה

בשיעורים, ולענין אכילה ימתין עשר דקות בין מנה למנה, ולענין שתיה ימתין חמש דקות בין מנה למנה.

ושו"מ בשו"ת ר' עקיבה יוסף (חאו"ח סי' קצה) שכתב בנדונו שהייתה מגפה בזמנו כנדונו שדעת הרופאים הייתה שלא לצום ביוה"כ, שיתן בתוך מים דבר מר דהוה שלא כדרך הנאתו וכמבואר בשו"ת החת"ס ח"ו (סימן כג). ע"ש.

ויעויין בטור (סימן תריב) שכתב משם אבי העזרי (סימן תתסא) שאם אכל מדבר שאינו ראוי לאכילה אפילו איסורא ליכא. והסביר מרן הבית יוסף (שם) היינו באוכל פחות מכשיעור דוקא. ע"ש. וכיוצא בזה כתב הש"ך (יו"ד סי' קנה ס"ק יד) בדעת הראב"ה שבאיסורי אכילה שלא כדרך הנאתן מותר מדינא אפי' לבריא. ע"ש.

וכיוצא בזה מצינו לרבינו קלונימוס הזקן שהובא במרדכי (חולין סימן תרס"ד) דס"ל שחצי שיעור באיסור דרבנן מותר. וכיו"ב כתבו התוספות (חולין לד' בד"ה והשלישי), דאע"ג דחצי שיעור אסור מן התורה, הכא דפיסול הגוף הוי מדרבנן לא החמירו. ע"ש. וכן כתב בשו"ת חות יאיר (סימן טו) שחצי שיעור באיסור דרבנן אין בו איסור כלל. ע"ש. וכן מבואר בספר מקור חיים (או"ח סימן פט). ע"ש. ויע"ע בספר תוספת שבת (סימן שו סק"ט) ובפתח הדביר (סימן שו סק"ג).

גם בספר קובץ על הרמב"ם (הל' יסוה"ת פ"ה ה"ח ד"ה ויש) כתב בזה"ל, דאף דקיי"ל חצי שיעור אסור מהתורה, בשלא כדרך הנאתן שאינו אסור אלא מדרבנן, לא גזרו רבנן כי אם בשיעור, וחצי שיעור שלא כדרך הנאתן אפילו איסורא מדרבנן ליכא. עכ"ל.

וכן פסק בשו"ת רבי נחום טרייביטש (חאו"ח סימן ט) שמותר לכתחילה בפחות מכשיעור אם הוא דבר שאין ראוי לשתייה. ע"ש. וע"ע בתורת היולדת (פרק נה אות כז במקורות).

ואע"ג שבשו"ת הריב"ש (סימן רפז) כתב להדיא שגם באיסורים דרבנן קי"ל חצי שיעור אסור, משום דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. ע"ש. וכ"כ הריטב"א (תענית יב. בד"ה הביא רבינו בהלכותיו). ע"ש. וכן מבואר בב"י (יו"ד סי' סח).

מ"מ היינו דוקא היכא דחזי לאיצטרופי אבל בלאו הכי גם הם יודו להתיר. ובנ"ד שמגלה דעתו שאינו רוצה לאכול ולשתות אלא בשיעורים לא מצטרפי וכמ"ש בשו"ת הר צבי (יו"ד סימן צז). ע"ש. וכן מבואר בשו"ת כתונת יוסף מונטיקיו (או"ח סימן ד). ויעויין במחנה אפרים על הר"מ (הל' מאכלות אסורות פ"ח הט"ז) דלענין הנאה שלא כדרכה סגי בכל חולי, ולענין אכילה שלא כדרכה, אין להתיר אלא בנפל למשכב. ע"ש. והובאו דבריו בספר הליכות שלמה (שם אה"ל אות 38). ועייין עוד בספר הליכות שלמה (יוה"כ עמ' סז דבה"ל אות טז). וע"ע בשו"ת שבט הלוי חלק י' (סימן פט). והארכתי בזה במקום אחר.

וכיו"ב כתב בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' רפט) דע"פ מ"ש הש"ע (בסימן תריד סעיף ד) דמשום חשש נשיכת עקרב וכיוצא מותר לנעול מנעל, וא"כ הכא נמי משום חשש נשיכת אור החולה הותרה איסור דרבנן. מיהו בוודאי אינו מותר רק מידי דצריך. ע"ש.

ז. הנמצא בקבוצת סיכון

וכמו כן מאחר שידוע שסיכויי התמותה מהמחלה גבוהים מאד אצל חולים מבוגרים, או בעלי מחלות רקע, לפיכך מי שנמצא בקבוצת סיכון, (כגון שהוא מגיל 60, או שסובל ממחלות לב, ריאה, יתר לחץ דם, סכרת, השמנת יתר) אם לא ימצא רופא לשאול, יאכל וישתה בשיעורים, כדי שלא יגיע למצב של חולשה, וינהג כן אף אם אינו סובל משום תסמינים. מאחר שנתברר מפי רופאים שהצום מחליש את מערכת החיסון (ראה מש"כ פרופ' יעקב אסף, מנהל המחלקה לרפואה דחופה במרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה עין-כרם, לעיל עמ' 95).

וכמ"ש בתשובת הגאונים (שערי תשובה סי' שכה) גבי **זקן חלש** שהיה מתענה ובתוך התענית שעבר עליו רובו של יום בתענית, וכבר בא לידי חלישות בענין שחושש לסכנה, מאכילין אותו אפילו ביום כיפור, ולא שבקי ליה דימות, וגמרי' מההיא עוברה דהריחה וכו', כ"ש אם הוא זה זקן נכבד שאם ימות ויסתכן על תענית זה, יהיה הפסד לרבים. ע"כ. והובא ברו"ח חיים (סי' תריח אות א) ובספר יפ"ל (ח"ב סימן תריח אות א) ובכה"ח (סימן תריח אות ח). וכ"כ הגר"צ אבא שאול ז"ל בבאור לציון ח"ד (עמ' קא אות א ד"ה וכן זקן) שזקן מופלג שתש כוחו ואינו יכול לסבול התענית לא יתענה, ואין הדבר תלוי בגיל אלא בתשישות הכח. ע"ש. ועע"ש בח"ג עמ' רסא אות ה בהערה. וע"ע בספר חזו"ע (ד' תעניות עמ' סה).

ויעויין בירחון בית הלל (תמוז תשס"ז עמ' סא) שהגרשז"א ז"ל ס"ל שיש לצרף דעה זו לסניף. וע"ע בשבת שבתון (עמ' עו סט"ז) ובספר אורחות שבת ח"ב (עמ' ערה אות קסג במקורות). וכתב בספר יד דוד (פב. ד"ה רש"י אין מענין) שכל הדברים שאנו מתירים מפני הסכנה, אפילו אם יסתכן אחר כמה שנים מתירים אנו כעת לעבור על איסורים.

ועיין בשבת שבתון (עמ' צח סכ"ד ובמקורות שם) במעשה שהיה עם הרב מבריסק שאמר כי פיקוח נפש הדוחה איסורים אין זה רק כאשר הסכנה היא כעת אלא גם כשתהיה כעבור שנים וגם כשתקרב אז את פטירתו במעט. ע"ש. ובמקורות הביא ג"כ דברי היד דוד הנ"ל. ושכעין זה כתוב גם ברשב"א הביאו המשנ"ב (ש"ל ס"ק י"ג) וז"ל, על יולדת תוך ג' שאוכלת מאכל בני אדם ואומרת שאינה צריכה שיבשלו עבורה בשבת והשיב דכמסוכנת אנו חושבין ליולדת מפני שאבריה מתפרקין ומרוסקת היא אלא שאינה מרגשת לשעתה.

עכ"ל. כלומר לשעתה אינה מרגשת אבל כעבור זמן היא תושפע מכך. וע"ע בשו"ת שבט מיהודה ח"א (תאו"ח סי' מז) בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רצא). ע"ש.

ח. תשובת החת"ם סופר

וכ"כ בתשובות החת"ס ח"ו (ליקוטים סימן כג) בנ"ד, על נידון דברת רופאי מומחים האומרים היוצא מפתח ביתו אליבא ריקנא ביום התענית דמו בנפשו בעידן ריתחא מגפת כולירע רח"ל, הנה בשו"ת דבר שמואל (סימן קז) התיר בפשיטות לאשה בריאה מניקת, אך בנה היה מסוכן לחלב אמו ואם תתענה תחלש ולא יהי' לה להניק ויסתכן הולד התיר לה שלא להתענות אע"פ שהיא עצמה בבריאותה כדי להציל מספק פקוח נפש של הולד, ולא הביא ראיה, והוא פשוט, דהרי אדם בריא אולם מחלל שבת עבור ספק חולי אע"פ שהוא בריא ה"נ יאכל הבריא ביה"כ להציל הולד מספק פ"נ מכש"כ שמואל לבריא לאכול מספק סכנת עצמו אע"פ שהוא כעת בריא אולם רק שהאור מעופש ויש לחוש פן תדבקהו הרעה ח"ו. אמנם לפי לשון השאלה שהרופאים הזהירו מצאת פתח ביתו בתענית משמע כשהם סגורין בביתם אין התענית מזיק להם א"כ יתענו ויהיה סגורים ויתפללו ביחידות ולא יקראו בתורה, כי אין זה כדאי לדחות איסור כרת דאוריתא אך אם המומחים מסכימים שהתענית עצמו מזיק וכמ"ש מג"א (סי' תקעו סק"ב) אז ישערו הרופאים כמה שיעור לגימה שצריך האדם שיתחזק גופו וינצל מספק סכנה ואותו שיעור קפה או תה או מרק ישתה פחות פחות מכשיעור מלא לוגמיו וישהה בין שתיה לשתייה כדי אכילת פרס שהוא לכל היותר ט' מינוטין ולכה"פ ב' מינוט' כאשר ביארנו בבירור במקום אחר (לעיל בסימן טז), וישתה רק הנאת מעיו ולא הנאת גרונו היינו קאפע וטע בלי צוקר וחלב ומרק בלי מתובל, ואם היה אפשר שלא כדרך אכילתן היה טפי עדיף. וע"ע בשמירת שבת כהלכתה (פרק מא הערה צה).

ט. הגר"י סלנטר בשבת יום הכיפורים תר"ט¹

ויעויין בספר מועדים בהלכה ח"א (י"ם תש"ע עמ' קב) ובספר תנועת המוסר (י-ם תשע"ו עמ' 184) שהובא מעשה עם הגר"י סלנטר בימים הנוראים בשנת תר"ט שהייתה מגפת חולירע בתקפה, וכידוע שמקרים של רעב צפיפות התעייפות וכדומה הגורמים חלישות הגוף להביא למחלה, ובכל זאת לא הרהיבו רבני וילנא להכריע להתיר לאכול ביוה"כ, אז קם ר' ישראל והכריע על דעת עצמו בדבר הזה וחשב את הצום בשעה זו לאיסור ועבירה

¹ ראה שרידי אש, חלק רביעי (מוה"ק) עמ' רפט. הובא לעיל עמ' 100. -- העורך.

חמורה, גם ראה חילול השם שלא יאמרו הגויים שבגלל אמונת ישראל הביאו עליהם את המחלה הזו. ובערב יוה"כ תר"ט פירסם בכל בתי הכנסיות שבעיר לא להתענות ביום הקדוש והנורא הזה וכו'.

בחששו שהקהל לא יציית לו מפני אימת יום הקדוש הזה, עלה על הבמה בבית הכנסת הגדול כתום תפילת שחרית הוציא יין ועוגות קידש ואכל לעיני כל הקהל. הקהל נפחד מאד ולא האמין למראה עיניו וכו', ולא זו משם עד שכל מתפללי ביהכ"נ עלו על הבמה אחד אחד ועשו כמותו, ומשם כפי שמספרים עבר לכל בתי הכנסיות שבעיר והשפיע על כל המתפללים לבל יצומו. ע"ש.

י. חולה שעתה אין בו סכנה אבל עלול מזה לבא למחלה מסוכנת

גם הגר"מ פיינשטיין באגרות משה (או"ח ח"ג סי' צא) כתב אודות חולה שעתה אין במחלתו סכנה אבל עלול מזה לבא למחלה אחרת שהיא מסוכנת, דמאחר שמחלה זו שיש לו היא גורמת שיחלה בעוד מחלה מסוכנת, יש להחשיב גם מחלה זו למסוכנת, אף שאם נדע שלא יחלה יותר אין במחלה זו סכנה כיון שאם לא יתרפא ממחלה זו אפשר שישתכן במחלה אחרת הרי ממילא הוא מחלה זו סכנה להחולה בזה.

וראיה לזה מדברי הגמ' (בע"ז כח.) גבי מחלת צפידנא שהרפואות שנאמרו שם הם רק להשיגים והחניכים אבל אם לא ירפאו מחלה זו בשינים ובחניכים יבא למחלה בבני מעים ובשביל זה מותר לחלל שבת ולרפאות החולי שבשינים ובחניכים, אף למאי דדחה דככי ושיני לא נחשב מכה של חלל. וגם ברור שאף בריא ממש אם צריך לשמש חולה שמחלתו מתדבקת וכדי שלא יחלה צריכים לעשות לו רפואה שיש בה חלול שבת נמי מותר כיון דבלא זה אפשר שיחלה במחלה המסוכנת, וידוע שהגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל צוה בשעה שהיה מחלת הכולירע המתפשטת, לאכול ביו"כ כל בני העיר משום שלרעבים יותר עלול להתדבק בהם אף שהיו בריאים כדי שלא יחלו (פרק ט, לעיל). וכ"ש שאין לאסור ליקח הפילץ בלא מים שהוא שלא כדרך אכילה ודבר שלא ראוי לאכילה שהוא רק מדרבנן שגם בחולה שאין בו סכנה יש להתיר. ע"ש.

יא. תחנת עזרה ראשונה

וכ"כ הגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה תניינא (סי' לו אות א ד"ה נלענ"ד) לענין תחנה לעזרה ראשונה בעיר גדולה שיודעים מתוך הנסיון שבכל יום ויום ישנם מקרים הזקוקים להצלה באופן דחוף, מותר שפיר לחלל שבת במלאכות דאורייתא (כשאי אפשר ע"י עכו"ם) כדי להיות מוכן לכל צרה שלא תבוא הרגילה לבוא, וכבר הכריע החת"ס בח"ו (סי' כג) לענין מגפת

הכולירע ר"ל דאפי' בשעה שהוא בריא ואינו חש שום סכנה בנפשו אפי"ה מותר לאכול ביוהכ"פ משום חששא דפן תדבקהו הרעה ח"ו וה"נ גם כאן. ע"כ. וע"ע בשלחן שלמה (ערכי רפואה ח"ב עמ' רמ).

יב. מי שנתחייב בבידוד

ולכאורה היה נראה שנמצא בקבוצת סיכון לא יצא מביתו ובכך יוכל לצום וכמש"נ לעיל בתשובת החת"ס, אך שוב נראה לי לומר שזהו דוקא כאשר באמת אחוזי ההדבקה הם גבוהים לאדם שנמצא מחוץ לביתו ואחוזי הדבקה נמוכים כשהאדם בביתו.

אך כעת (תמוז תש"פ) פירסם משרד הבריאות את פילוח הנדבקים לפי מקומות, ומהנתונים עולה שכשני שלישים מהנדבקים (65.8%) נחשפו לנגיף בבית מבין משפחה שנשא את הנגיף, כך שאין לחייב את מי שנמצא בביתו לנהוג כפי שנתבאר לעיל.

וכיו"ב כתב בשו"ת אור לציון ח"ד (פרק טו אות ז) אודות מי שנמצא במקום חם מאוד שיש חשש להתייבשות אם לא ישתה וכגון חיילים הנמצאים במדבר סיני, אם יש חשש לאיבוד נוזלים והתייבשות במקום זה, יכינו מים שיש בהם דבר מר כגון אבקת סודה או תמצית תה מרוכזת או מי חילבה וכדומה, באופן שאין המים ראויים לשתיה, וישתו ביום כיפור פחות פחות מכשיעור. ע"ש במקורות. וע"ע באול"צ ח"ג (פכ"ט אות י).

יג. מעוברות

הנה לגבי נשים מעוברות שבשנה רגילה חייבות לצום יתחילו לצום ואם חלילה ירגישו חולשה קצת יותר מהרגיל יאכלו וישתו בשיעורים.

יד. פחד וחרדה

וטרם אסיים דברי, אזכיר ואעורר להרחיק ולהימנע מכל עצבות ופחד וחרדה, שכידוע הפחד והחרדה הם מזיקים יותר בזמן המגפה וכמ"ש הרשב"ש (סימן קצה) וזת"ד: איתא בפרק הכונס (ב"ק סב), רבה בעידן רתחא הוה סכיר כווי דכתיב כי עלה מות בחלוננו, פירוש שרבה היה סובר מה שסברו הרופאים בזה כי האויר הנכנס מהחלון הוא יותר מזיק לפי שהוא נכנס דק והוא נכנס באברים.

ומה שאמרו ג"כ דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרכים שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי הדרכים, הכונה בזה כי בשעת הבריאות צריך אדם להשוות הנהגתו ולאחוז במצוה במאכלו ובמשקהו ובמלבושיו ובשינתו ובקיצתו בהקרתו ובהעצרו וברחיצתו ובאויר המקיף בו ובתנועתו ובמנוחתו

ובתנועותיו הנפשיות, כלומר בשמחתו ובאנחתו בכעסו וברצונו ובשאר דברים ההכרחיים לגוף האדם ללכת באמצעם לא ריבוי ולא מיעוט,

אבל בימות המגפה צריך להזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה המצוה בלבד, וזהו אל יהלך אדם באמצע הדרכים אלא בקצה האחרון, וכל זה הוא ענין טבעי. עכ"ל.

גם הגרע"א (מכתבי רע"א ס" קמו אגרות רע"א ס" עג) כתב בנ"ד בזה"ל ולהשמר מאוד מלהתקדר, טוב להתלבש כל אחד במפה פלאנעל (בר עב) חגור על הבטן, שלא לאכול מאכלים רעים וביחוד גורקען (מלפפונים) ולמעט באכילת פירות ודגים ושתיית שכר, שלא לאכול על השובע, וטוב יותר לאכול פעמים הרבה, וככל פעם שלא במרובה, להיות נקי, שלא להשהות טינוף וליכלוך בבית, ובכלל הזה להחליף איזה פעמים בשבוע כתונת מכובס ונקי, שלא לדאוג ולהרחיק כל מיני עצבות, שלא לילך בלילה באויר העיר בצהרים כשהחמה זורחת, טוב לטייל על פני השדה לשאוב אויר ולפתוח החלונות בבקר שיבא אויר בהחדרים, שלא לילך מחוץ לביתו על ליבא ריקנא, לאכול איזה גרגרים חרדל אליבא ריקנא, וליקח רינדע מן אייכענהאלץ (קליפת עץ אלון), לשאוב במים ולרחוץ בזה שחרית פניו וידיו, לזלף החדרים איזה פעמים בחומץ חזק וטוב מעורב במי וורדים. יעו"ש.

וכן כתב הג"ר יוסף חיים בספרו בן יהוידע (ב"ק ס:) בביאור דברי הגמ' שם: דָּבָר בְּעִיר, פִּנֵּס רִגְלֶיךָ (שמות יב, כב). הנה מהרש"א ז"ל פירש הכונה אם אין אתה בורח חוץ לעיר למקום אחר אז תעשה תקנה זו להיות מוסגר בביתך ולא תצא מפתח הבית.

והרב עיון יעקב ז"ל פירש הכונה דהבריחה מן העיר היא טובה ונכונה קודם שנתחזק הדבר בעיר אבל דָּבָר בְּעִיר שנתחזק הדבר לא תועיל הבריחה שגם הדבר ילך עמהם למקום שהולכין וכמו שכתב מהר"ל ז"ל (סימן נו"ן) וכן כתב הרב תורת חיים ז"ל עיין שם.

ודע כל זה שכתבו המהרש"א ז"ל והרב עיון יעקב ז"ל הוא בְּדָבָר אֲבָל בְּחֻלֵּי הַקּוֹלִיר"א אפילו אם נתחזק החולי בעיר, טוב שיברח וגם בזה לא יועיל ההסגר בביתו שבעיר יען כי זה החולי של הקוליר"א יזיק לאדם הפחד וההבעתה ויתהווה בו החולי מחמת הפחד והבעתה אשר יפחד ונבעת ואומרים הרופאים מעשה בדרך משל ומליצה: פעם אחת היה חולי הקוליר"א בעיר אחת גדולה וקודם שנתחזק החולי מצא אדם אחד את המשחית הממונה על חולי הקוליר"א ואמר לו כמה נפשות אתה רוצה ליקח? ואמר חמשה אלפים וסוף דבר מתו באותה העיר ט"ו אלפים באותו החולי, וימצא האיש

ההוא לאותו המשחית ויאמר לו למה שקרת שאמרת אתה שליח על מספר חמשה אלפים ולקחת ט"ו אלפים? והשיב לא שקרתי כי לא לקחתי בחרבי על ידי אלא רק חמשה אלפים ואותם העשרה מתו מחמת רוב הפחד והבעתה שהיה להם בעבור החולי הזה בעיר. עד כאן משל הוא בדרך מליצה להודיע שיש נספה בלא משפט (משלי יג, כג) מחמת פחד והבעתה.

ולכן טוב לברוח למקום רחוק כדי שלא ישמע באזניו ולא יראה בעיניו החולי השולט בבני אדם ויבא לידי פחד והבעתה ואז ילקח ח"ו, והשם יתברך ברחמיו יבטל כל גזירות קשות ורעות מעלינו ומעל כל ישראל ולא ישמע שוד ושבר בגבולינו ובגבול כל עמו ישראל ובלע המות לנצח ולא נוסף לדאבה עוד אמן כן יהי רצון. ע"ש.

וכן בספר תורת נתן להמקובל האלקי רבי נתן שפירא (פר' ויחי עמ' 37) כתב וזה לשונו, ולכן צריך גם כן ליזהר שלא להתיירא בשעת ה'ךך רח"ל מס"ם וחיילותיו, אלא להתפלל לה' והוא יענם. כי המתירא מלפניו הוא נותן לו כח וגבורה להתגבר במגפה בר מינן בעיר, אלא חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, ויעסוק תמיד בתורה ובמעשה הקטורת ויתבטל מותנא מעלמא. עכ"ל.

גם הגר"ח פלאג'י בספרו רפואה וחיים (פרק ה' אות ל') כתב, וכל זמן המגפה תרחק מאד בתכלית מכל מיני כעס ודאגה ועצבון, ואדרבה תהיה שמח תמיד בכל מיני שמחה.

וכ"כ הרב שבט מוסר (פרק י"ז) שבזמן המגפה מצויים הרבה מזיקים, והמכה הבאה בכעס מכח המגפה מתדבקת שם המכה ההיא, ועיני ראו ולא זר וכו'. ע"ש.

וכן בספר שומר אמונים (מאמר הבטחון והתחזקות דף קפ"ח:) כתב וכן מובא מרבינו האר"י ז"ל, כשיש ח"ו ד'ךך בעיר אין יכול לשלוט רק באלו שיש להם פחד, אבל אלו שמתחזקים בלבם בבטחונם על ה' ומתגברים על הפחד, אין שום דבר רע יכול לשלוט בהם. ע"כ.

וע"ע בספר ארחות יושר (סימן כ"ג, פחד ודאגה) למרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א.

ולכן אם ישנו אדם בריא אך נמצא בחרדה ופחד מחמת הנגיף וחושש שאם לא יאכל וישתה ינזק, יש להורות לו לאכול ולשתות כפי דעתו.

טו. סיכום

במצב שחלילה הגל השני של הקורונה יהיה בתקפו בימים הנוראים הרי שיש להורות כדלהלן:

א. מי שנמצא בקבוצת סיכון (כגון שהוא מגיל 60, או שסובל ממחלות לב, ריאה, יתר לחץ דם, סכרת, השמנת יתר) יתייעץ עם הרופא האישי איך לנהוג ביוה"כ.

ב. מי שנמצא בקבוצת סיכון כנ"ל, אם לא ימצא רופא לשאול, יאכל וישתה בשיעורים, כדי שלא יגיע למצב של חולשה. וינהג כן אף אם אינו סובל משום תסמינים. מאחר שנתברר מפי רופאים שהצום מחליש את מערכת החיסון (ראה מש"כ פרופ' יעקב אסף, מנהל המחלקה לרפואה דחופה במרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה עין-כרם, לעיל עמ' 95).

ג. הנמצאים בבידוד ואינם חולים, וכן החוששים מכל סיבה שהיא, יתייעצו עם הרופא האישי, המכיר את מצבם בהתאם לרמת החשיפה לנגיף ורמת הסיכון הרפואי שלהם. וראה מש"כ פרופ' יעקב אסף.

ד. חולה מאומת שהוא נושא את נגיף הקורונה, שסובל מתסמינים (כגון חום, קשיי נשימה, שיעול, כאבי ראש, כאבי שרירים, כאבי פרקים, חולשה, וכל כיו"ב), ויש חשש ממשי שהצום יגרום להחלשת מערכת החיסון הנלחמת בנגיף, כך שהגוף לא יתגונן כראוי מפני הנגיף וחלילה יבוא לידי חשש סכנה – יאכל וישתה בשיעורים (ויש אומרים בלי שיעורים).

והדין כן אף במי שסובל מתסמינים וחושש שנדבק בקורונה אך עדיין אינו חולה מאומת, שיש לו לנהוג כנ"ל.

ה. חולה מאומת שאינו סובל משום תסמינים ישתה שלא כדרכו בלגימות קטנות (כגון, תה קמומיל מרוכז ללא סוכר), דמאחר דבכה"ג אינו אסור אלא מדרבנן. ואם במהלך הצום ירגיש חולשה מיד יאכל וישתה בשיעורים.

ו. נשים מעוברות שבשנה רגילה חייבות לצום יתחילו לצום, ואם חלילה ירגישו חולשה קצת יותר מהרגיל יאכלו וישתו בשיעורים. ופשוט שמעוברת שחולה בקורונה אוכלת ושותה בשיעורים אפילו שאינה סובלת משום תסמינים.

ז. מי שהחלים מהקורונה ועדיין מרגיש חולשה ישתה בשיעורים, ואם מרגיש צורך – גם יאכל בשיעורים.

ח. אדם בריא שנמצא בחרדה ופחד מחמת הנגיף וחושש שאם לא יאכל וישתה ינזק, יש להורות לו לאכול ולשתות כפי דעתו.

הרב מרדכי הלפרין

מנייני מרפסות – הסוגיות

ראשי פרקים:

מבוא

ארבע סוגיות

א. סוגיית מסכת מגילה

ב. סוגיית מסכת ברכות

ג. סוגיית מסכת פסחים

ד. סוגיית מסכת עירובין

שיטת רבנו סעדיה גאון

מבוא למנייני מרפסות

אחת המחלוקות המתקשרות בזמן מגפת הקורונה וסגריה, היתה על מנייני המרפסות. הרבנים הראשיים פרסמו פסקי הלכה חלוקים (להלן עמ' 117-124), ועסקו בסוגיא כמעט כל רבני ישראל, גם בכתב וגם בע"פ.

הרב נתן פלדמן ערך והו"ל ספר בשם "הביאני חדריו" – הלכות מגיפת הקורונה (הוצאת צוף, ירושלים תש"פ), בו לקט של פסקי הלכות ולקט תשובות מגדולי ההוראה. בחלקו הראשון של הספר (פסקי הלכות), מובא סיכום אנציקלופדי של השיטות השונות. בעמ' יז-כז נדון צירוף מתפללים למניין במרפסות, בחדרי מדרגות ובחצרות, עם מראי מקומות והערות.

להבנת הסוגיא, לפני עיון בראשונים ובפוסקים יש לעיין קודם בארבע הסוגיות המובאות להלן, כמו גם בדברי רבנו סעדיה גאון בסוגיית הצירוף.

קובץ סוגיות זה, מהווה מעין הקדמה לפסקי ההלכה הבאים אחריו: פסקי הלכה של שני הרבנים הראשיים, ולאחריהם לקט תשובות מאירות עיניים של הג"ר אשר וייס שליט"א, כולל מכתבו המאלף אל הראשון לציון.

ארבע הסוגיות הנוגעות ישירות לשאלת מנייני המרפסות

א. סוגיית מסכת מגילה

המשנה במגילה כג, ב:

אין פורסין על שמע, ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהם, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא ... ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ...

ובגמרא שם:

מנא הני מילי? אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: דאמר קרא ונקדשתי בתוך בני ישראל – כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה.

מאי משמע? – דתני רבי חייא: אתיא תוך תוך, כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכתיב התם הבדלו מתוך העדה, ואתיא עדה עדה, דכתיב התם עד מתי לעדה הרעה הזאת, מה להלן עשרה – אף כאן עשרה.

... ואין מזמנין על המזון בשם פחות מעשרה (וכו'), כיון דבעי למימר נברך לא-להינו – בציר מעשרה לאו אורח ארעא.

חידושי הרשב"א שם:

ואין נושאין את כפיהם. פי' משום שמזכיר את השם ואומר יברכך השם והו"ל כזימון בעשרה דצריך משום דאמר נברך לאלקינו.

הנקודה העיקרית:

המקור לעשרה בתפילה, בברכת כהנים, בקריאת התורה ובזימון בשם: דין י' בתפילה וקריה"ת נלמד מ"ונקדשתי בתוך בני ישראל", ודין עשרה בזימון בשם נלמד מכך ש"לאו אורח ארעא" להזכיר השם ("א-להינו") בפחות מעשרה. מהפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל" לומדת הגמ' (סנהדרין עד, ב) גם את חובת קידוש-השם בפרהסיא. קידוש-השם הוא דין תורה, אך דין תפילה בציבור הוא דין דרבנן. **בנוסף:** דין קידוש השם בפרהסיא איננו מחייב נוכחות כל העשרה ברשות אחת, אלא די ב"לעיני עשרה מישראל"¹. בפשטות דין עשרה בקידוש השם שווה לדין עשרה בתפילה, כמבואר בשו"ת בנין ציון ח"א, סי' סד.

ב. סוגיית מסכת ברכות

המשנה ברכות נ, א:

שתי חברות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו – הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לאו – אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן.

ירושלמי ברכות פרק ז ה"ה:

רבי יונה ור' אבא בר זימנא בשם ר' זעירא **לשני בתים נצרכה.**

א"ר יוחנן והן שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן.

אילין בית נשיאי מה את עבד לון בבית אחד או בשני בתים.

נאמר אם היה דרכן לעבור אילו על אילו מזמנין ואם לאו אין מזמנין.

¹ **רמב"ם** איסור"ב, יב, ד; חו"מ, תכה, ד, **ברמ"א**. אמנם **הש"ך** יו"ד קנז, ד, כתב שאפילו ראייה לא צריך אלא די בדיעה. והוכיח מאסתר "דפרהסיא הוי". אך אין הוכחתו הוכחה, כמבואר בחידושי הר"ן (סנהדרין שם) "דיותר מעשרה מישראל היו בשושן **כשלקחה המלך לאשה**". ואת הלקיחה אפשר לראות. וכן **במאירי** סנהדרין עד, ב, בהסבר השני: "או שמא **רואים היו בשעה שהיו מוליכים אותה**". כלומר, אם צריך ראיית עין לדין פרהסיא, באסתר היתה ראייה. בפשטות סוגיית מגילה תומכת בצורך בראייה, כמו שהוכיח בשו"ת **בנין ציון** ח"א, סי' סד. (שלא כ**מהרי"ק** סי' קלו; שו"ת **רדב"ז** ח"ד, סי' צב; ושו"ת **מהר"ם שיק**, אבהע"ז סי' לו.)

ר' ברכיה מוקים לאמוריה על תרעא מציעיא דבי מדרשא והוא
מזמן על אילין ועל אילין:

הנקודה העיקרית:

- מדברי הירושלמי ברור שאנשים הנמצאים בשתי רשויות ("בשני בתים"), מצטרפים לזימון. בפשטות מדובר בצירוף גם לזימון בשם.
- "מקצתן רואין אלו את אלו" הכרחי דווקא "לשני בתים נצרכה", אך ברשות אחת מצטרפין בלא צורך בראייתם [מ"ב נה, נד; נז].

ג. סוגיית מסכת פסחים

המשנה פסחים פה, ב:

מן האגף ולפנים – כלפנים, מן האגף ולחוץ – כלחוץ. החלונות
ועובי החומה – כלפנים.

ובגמרא שם:

אמר רב יהודה אמר רב: וכן לתפלה. [וכן לתפלה – העומד מן האגף
ולפנים מצטרף לעשרה, והעומד חוץ לפתח – אין מצטרף. – רש"י]

ופליגא דרבי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי: אפילו
מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים.

ובתוס' שם:

וכן לתפלה – פי' בקונטרס לענין צירוף ואין נראה דבאלו נאמרין
(סוטה דף לח:) משמע סוגיא דגמרא דהלכה כר' יהושע בן לוי
דאמר אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת ובפרק כל גגות (עירובין
צב:) משמע סתמא דגמרא דמחיצה מפסקת לצירוף דקאמר ט'
בקטנה ואחד בגדולה אין מצטרפין ולענין שופר ומגילה נמי לא
מצית לפרש דתנן בהדיא בפ' ראווה ב"ד (ר"ה דף כז: ושם) היה
עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת ושמע
קול שופר או מגילה אם כוון לבו יצא.

ונראה לר"י דהכא מיירי לענין לענות יחיד קדושה ויהא שמיה רבא
מברך דאין מחיצה מפסקת לריב"ל ולרב יהודה מפסקת כיון דהוי דבר שצריך
עשרה וכי היכי דלא מצטרף לא נפיק ידי חובה אבל שופר לא בעי עשרה.

הנקודה העיקרית:

פשט שיטת רש"י (כהבנת התוס'): רב ור' יהושע בן לוי חולקים בשאלת
צירוף לתפילה. לדעת רב כדי להצטרף לתפילה על המצטרפים להיות
ברשות אחת.

לדעת רבי יהושע בן לוי – מצטרפים לתפילה גם אם המצטרפים אינם
ברשות אחת. במסכת סוטה (לח,ב) משמע שהלכה כרבי יהושע בן לוי (תוס').

שיטת תוס': הסוגיא בפסחים לא עוסקת בצירוף לתפילה.

ד. סוגיית מסכת עירובין

המשנה בעירובין צב, א:

חצר גדולה שנפרצה לקטנה – גדולה מותרת וקטנה אסורה, מפני שהיא כפתחה של גדולה.

ובגמרא שם צב, ב:

צבור בגדולה ושליח צבור בקטנה – יוצאין ידי חובתן. [שהוא נגרר אחריהן. – טור]

ציבור בקטנה ושליח צבור בגדולה – אין יוצאין ידי חובתן. [שאין הציבור נגררין אחריו. – טור]

תשעה בגדולה ויחיד בקטנה – מצטרפין [שהקטנה נגזרת אחרי הגדולה והוא כאילו הוא בתוך הגדולה, כיון שהרוב בגדולה. – טור]
תשעה בקטנה ואחד בגדולה – אין מצטרפין

הנקודה העיקרית:

צירוף לתפילה מחייב את המצטרפים להיות ברשות אחת.

אך יש לדון:

- האם זו חובה כללית בכל המצבים, או שהיא מוגבלת רק למצבים בהם המצטרפים לא רואים זה את זה, כדעת הירושלמי בברכות.
- כמו כן האם זו חובה כללית או שהיא מוגבלת למצבים בהם המצטרפים יכולים להגיע לשאר המתפללים ואינם רוצים, אך אם רוצים ולא יכולים – מצטרפים גם בשתי רשויות.²

שיטת רב סעדיה גאון

רבינו סעדיה גאון בסידורו, סדר ברכת המזון – סוף עמ' ק"ו:

"וכל זמן שאנשים רואים זה את זה, מצטרפים לברכה ולתפלה,

ואם יש עמהם איש שלא ראה אותם אף אחד מהם, אינו נמנה עמהם".

הנקודה העיקרית:

- אין הבדל בין צירוף לתפילה לצירוף לזימון בשם.
- כל מי שרואה אפילו את אחד מאנשי הקבוצה השניה – מצטרף.

² החיד"א במחזיק ברכה, סי' נה, סע' יא.

David Lau
Chief Rabbi of Israel
President of the Great Rabbinical Court



דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, כ"ה בניסן, תש"פ
19 באפריל, 2020
שה"ל-378

תפילה במניין בימים אלו

אמש, ממשלת ישראל, לאחר דיון יסודי, החליטה להתיר תפילה בציבור במרחב הפתוח.

אבקש לפנות אל ציבור המתפללים, לאחר מתן ההיתר לשוב ולהתפלל בציבור חובה על כולם להקפיד הקפדה יתירה על כל ההנחיות שנתנו ע"י הנהלת משרד הבריאות. דהיינו חבישת מסכה, שמירה על ריחוק של לפחות שני מטר בין איש לרעהו, במרחב פתוח ותוך שמירה קפדנית על היגיינה ומספר המתפללים שהותר. כל מי שמארגן מנין יידע שמוטלת עליו האחריות שלא נגיע ח"ו למצב של פיקוח נפש. עליו לדעת כי במקרה שאין הוא יכול לקיים את התפילה כראוי עדיף שיתפללו במרפסות או בבתים. אציין כי בנושא התפילה דרך המרפסות, כבר כתבתי שבעת הזו יש לסמוך על פשוטות לשון השו"ע או"ח (סי' נ"ה סע' י"ד), שהכריע כדעת אחד מגדולי חכמי ספרד הרשב"א בתשובתו (ח"א סי' צ"ו) בנושא זה, וכפי שהורה זקני בעל מחבר שו"ת מנחת שי (סי' י"ח) שתפילה כזו נחשבת תפילה במניין לכל דבר, וזאת כמובן במצב שאין אפשרות אחרת.

גם על מי שמצטרף למניין כזה מוטלת האחריות לעקוב ולוודא שהציבור מקיים את ההנחיות, ואם הוא רואה שהציבור לא נזהר ונשמר כראוי אסור להשתתף בתפילה זו, ועל זה נאמר "מצווה הבאה בעבירה". ונשמרתם מאד לנפשותיכם" הוא צווי על הכלל ועל כל יחיד ויחיד.

נשאלתי גם על קריאת התורה בשבת הקרובה, האם יש להשלים את הקריאה לאותם אלו שהתפללו בשבתות האחרונות בבתים. על מנת למנוע טרחה דציבור אין לקרוא יותר משתי פרשיות בשבת, ובשבת הקרובה נקרא בע"ה את פרשיות תזריע ומצורע, לכן גם בימי שני וחמישי יקראו את פרשת תזריע. נכון הוא שכשהגור"א יצא מבית האסורים הוא השלים את הפרשיות שלא יכול היה לקרותן. בוודאי, מי שיכול לנהוג כן הדבר ראוי, אבל זו הנהגה ליחידים ואין להורות כן לכלל.

נתפלל כולנו ליושב מרומים כי יערה רחמיו עלינו ועל כל מעשה ידיו - בני התבל כולו וישלח מזור ומרפא והמגיפה תעצר. יתן ה' שנוכח במהרה לשוב לתל תלפיות ברינה ולהתפלל בבתי הכנסיות כראוי. כעת המועד לחזור ולשנן את הלכות כבוד בית הכנסת, שכשנוכח לחזור ולהתפלל בהם יהיה זה מתוך שמירה על תפילה כהלכה, ללא דיבורים ועיסוקים אחרים אלא עמידה לפני ה'.

בתפילה לישועה בקרוב


דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול



הראשון לציון הרב יצחק יוסף

צרוף למנין במרפסות וחצרות*

ב"ה, ה' ניסן תש"פ

לאחינו בית ישראל, רבני הקהילות ומורי ההוראה די בכל אתר ואתר,
ה' עליהם יחיו!

לשאלות רבים אודות צירוף למנין במרפסות וחצרות, עניית דברים
שבקדושה, קריאת התורה וברכת כהנים.

היות ובימים אלו אנו נשאלים מפי רבני קהלות מהארץ ומחו"ל,
שאלות רבות בענין תפילה בציבור, אופן ההצטרפות למנין המותרת
והאסורה, ענייה לדברים שבקדושה במקרים שונים, דרך הטלפון, צירוף
במרפסות, קריאת התורה, ואמירת הקדישים ביארצאייט, וכדומה, על כן
ראיתי לערוך את גדרי ההלכה בזה במצבים השונים, אחר העיון בנושאים
אלו בס"ד, ומכאן ילמדו הרבנים לשאר מקרים בבחינת תן לחכם ויחכם עוד.

א. בראשית דברינו אני חוזר ומבהיר, שעל פי דעת תורה, חייבים
להישמע בהחלט להנחיות משרד הבריאות שלא לקיים תפילות במנין אפילו
במרחב פתוח, אם לא באישור מיוחד ומבוקר מהרשויות, עד יעבור זעם
וירחמו מן השמים. ויש לקבל בזה דין שמים באהבה, ומתוך צער. והעובר
על זה הרי זו מצוה הבאה בעבירה ויש בזה גם חילול ה'.

ב. בדבר צירוף למנין ברשויות חלוקות, כגון בכמה מרפסות, או
חצרות הבתים, וכדומה, באופן שבכל רשות יש פחות ממנין, ובצירוף כולם
יש מנין של עשרה אנשים, למעשה אין לסמוך על זה כלל לענין צירוף
למנין. ואין לעשות חזרה ולהוציא ס"ת, ולברך ברכת כהנים, כי פשוט יש
כאן חשש של כמה ברכות לבטלה. וכך דעתם של רוב ככל הפוסקים,
הספרדים וגם האשכנזים.

ונסביר את הדברים: התוס' בפסחים (פה:ה) כותבים, שאם היו עשרה
במקום אחד, ואומרים קדיש או קדושה, אפילו מי שאינו עמהם נמצא
ברשות אחרת, יכול לענות אחריהם אמן.

* פורסם בכלי התקשורת.

דין זה מובא גם בתוס' ר"ה כז: וכך כותבים עוד ראשונים, הר"ן בתחילת ראש השנה, המרדכי, הרשב"א בתשובה ח"ג (סי' רפו), הראב"ד. והטור בסימן נה.

בב"י שם מביא שיש חולקים בזה, שלא לענות אמן, והוכיחו כן ממה שאמרו בגמרא, ציבור בקטנה ושליח ציבור בגדולה אין יוצאין ידי חובתן. וחשבו שה"ה גם שלא עונים אמן.

וע"ז כותב הב"י, דשם מדובר לגבי צירוף לעשרה, שזה לא מצטרף אם נמצאים חצי מנין ברשות אחת, וחצי מנין ברשות אחרת. אבל לגבי עניית אמן, עונים אמן כשיש עשרה במקום אחד, והאחד שומע אותו אף שנמצא ברשות אחרת.

הב"י מביא את הגמ' פסחים פה: סוטה לח. מה שאמר רבי יהושע בן לוי, דאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. וממשיך הב"י ומביא מה שכתב מהר"י אבוהב ז"ל שהסכמת רוב הפוסקים כדברי רבינו, שעונים אמן, אבל שלא יהיה מפסיק טינוף או אינו יהודי.

ומרן הש"ע (או"ח סי' נה סעי' יג) כתב: צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ וכו', כלחוץ. ע"כ. והסבירו רוב האחרונים ספרדים ואשכנזים, דפשיטא דמרן איירי אף ברואים אלה את אלה, אפילו הכי אם לא נמצאים ברשות אחת לא מצטרפים למנין.

כך פסקו השכנה"ג (שם סק"ו), שלמי צבור (דף פ ע"ד), הגאון חיד"א (מחבר"ר סק"ח), מלכי בקודש (או"ח דף קי ע"ד והלאה), זרע אמת (סי' י), מאמר"ר (סק"י), א"ר (סק"יב), הגר"א (סק"א), משכנות יעקב (סי' עה), החקרי לב, וכן העלנו בילקו"י תפלה ח"א (סי' צ הל' כט, עמ' רפא).

והנה מרן הש"ע (או"ח סי' נה סעי' יג) כתב, צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם, והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ וכו', כלחוץ. ע"כ. וכתבו רוב ככל רבותינו האחרונים בדעת מרן, דפשיטא דאיירי אף ברואים זא"ז, וכן פסקו השכנה"ג (שם סק"ו), ש"צ (דף פ ע"ד), הג' חיד"א (מחבר"ר סק"ח), מלכי בקודש (או"ח דף קי ע"ד והלאה), זרע אמת (סי' י), מאמר"ר (סק"י), א"ר (סק"יב), הגר"א (סק"א), משכנות יעקב (סי' עה), וכן העלנו בילקו"י תפילה ח"א (סי' צ הל' כט, עמ' רפא).

אלא שיש להעיר, דהנה מרן בש"ע סי' נה (סעיף יד) כתב, דמי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפי' גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה.

ומוסיף הרמ"א: גגין ועליות אינן בכלל בית, והעומד עליהם אינו מצטרף (רבינו ירוחם נ"ג ח"ז).

ולכאורה מבואר מהש"ע שאם מראה פניו כגון נמצא בעזרת נשים ומראה פניו לתוך ביהכ"נ, מצטרף. ולפ"ז גם במרפסות יהיה אפשר לצרף חמשה מכאן וחמשה מכאן.

אולם כבר האריכו בזה האחרונים וכתבו כמה חילוקים בזה, מרן מדבר בש"ע שיש תשעה במקום אחד, והעשירי "מראה פניו" והם רואין זא"ז, בזה מועיל מה שעומד בחלון ומראה פניו. אבל לא חצי חצי. צריך שיהיה במקום אחד תשעה, ורק העשירי מצטרף באופן שמראה פניו. וע' בכה"ח (סי' נה ס"ק עט) שהביא מהמחבר"ר שכ' דמה שמועיל זה רק כשיש רוב במקו"א ואז גוררים את השניים, אבל כשמספרם שוה, איך יגררו אלו את אלו ששונים במנינם. (וכן מביא בפסקי תשובות משם המקור חיים להחות יאיר).

עוד העמידו את דברי מרן, דאיירי במוציא ראשו דרך חלון ומכניסו לפנים בית הכנסת.

ועוד העמידו את דברי מרן, דשאני עזרת נשים, דאיכא סברא שכולת העזרה לא נעשה לחלק אחר מהרשות, אלא זו אותה רשות, רק שנעשית כך לצניעות. והילכך כל חלל ביהכ"נ עם העזרה רשות אחת ניהו, ורק בזה מצטרף האחד עם התשעה. וכך מסביר מרן החיד"א במחבר"ר את דברי מרן. וכך כותב גם בספר מלכי בקודש, וכך כותב גם הראשון לציון מהר"י חזן בשו"ת חקרי לב.

נמצא דלא דמי ההיא דסעי' יד בש"ע, לסעיף י"ג שלפניו, ואיה"נ עשירי מצטרף מהעזרה במראה פניו, וכן העלנו בילקו"י (שם הל' ל, עמ' רפג). וכמו שכתבו כל החילוקים הנ"ל במחבר"ר, מלכי בקודש, וחקרי לב ועוד, עי' עליהם.

ובערוה"ש (סי' נה סכ"ד) כתב, שכל מה שמועיל מראה פניו, רק כשאנו נמצא ברשות נפרדת, אלא אחורי ביהכנ"ס. אבל כשנמצא ברשות נפרדת לא מועיל.

והן אמת שדעת הפר"ח (ס"ק יג), ומטה יוסף (ח"ב סי' יג), להקל ברוואין זא"ז, וכ"פ הפמ"ג (א"א ס"ק יב), ומשנ"ב (בבאה"ל ד"ה ולחין) להקל בשעה"ד כהפר"ח, וכ"כ במחבר"ר (ס"ק יא) לסמוך על הפר"ח והמטה יוסף בשעה"ד במקום שנחלקין לקבוצות קטנות מחמת העיפוש "כדי שלא יתבטלו מ' יום מתפילה בציבור".

אולם כבר הגאון חקרי לב (או"ח סי' כח) הביא דברי המחבר"ר בזה ודחאם מהלכה באריכות רבה, וכתב שאין לסמוך ע"ז אפילו בשעה"ד כזו. וכ"פ הרב בית עובד (דיני הקדיש אות מג), וסמך עליהם בפתח הדביר (סק"ד), ועוד אחרונים, וכ"פ בכף החיים סופר (ס"ק עט).

ומעתה לית לן נמי ס"ס שמא כרש"י דאין מחיצה מפסקת אף לענין צירוף (פסחים פה: ד"ה וכן), ושמא כהפר"ח דמהני רואין זא"ז, שהרי גם המחב"ר מודה שהנכון לפרש במרן דאף ברואין זא"ז לא מהני, ורוב ככל רבותינו מפרשי הש"ע ובפרט רבותינו הספרדים פירשו לנו במוחלט דעת מרן הש"ע דבודאי אף ברואין זא"ז לא מהני, ושלדעת מרן אף בשעה"ד שכזו אין לסמוך על סברא זו, והוי ברכה לבטלה. וממילא אנן בדין הו"ל ס"ס נגד מרן להדיא שפסק בשניהם יחד להחמיר.

וכבר סיים הרב בית עובד (שם) בנידון כמו שלנו ממש בזה"ל: ולא יהיה אלא ספק יש להחמיר מספק כמו שנראה מתוך דברי השכנה"ג דיש להחמיר בענין צירוף כי יש ספק, עכ"ל"ק.

ולפיכך הדר בשכנות לאותם מאחינו האשכנזים הסומכים על הגאון משנ"ב, ומתפללים בצירוף עשרה מבני אשכנז דרך המרפסות והחצרות, אינו רשאי לומר עמהם קדיש יתום וכדו', וכ"ש שאסור לישא כפיו כשאין עשרה במקום אחד, אבל רשאי לענות לקדיש וקדושה ושאר דברים שבקדושה ששומע מהם. [לפי שלענין אמנ' יתומה וכדו' אפשר לסמוך על הס"ס המבואר באות הקודם, שאפשר לענין זה מרן היה מודה].

והנה מלבד כל הנ"ל, הרי יש הפסק טינופת, בין הבתים בין מקום אחד למשנהו, והנה בגמ' סוטה (לח:) אמרו, אמר רבי יהושע בן לוי, אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. והסבירו התוס' הנ"ל (ר"ה כז:) שהכוונה לומר שאם שומע קדושה ואמן יהא שמיא רבה מהצבור, עונה עמהם, ואין המחיצה מפסקת למונעו מלענות עם הצבור. וכן כתבו התוס' פסחים (פה:). ולכאורה לפ"ז גם כאן שהוא שומע דברים שבקדושה צריך לענות עם הצבור. אולם כבר הזכרנו מ"ש בב"י (או"ח סי' נה), כתב בשם רבינו הגדול רבי יצחק אבובב בשם הירושלמי, שאם יש טינופת או ע"ז מפסקת בינו לבין הצבור לא יענה עמהם. וכ"כ בשם רב אחא משבחה.

וז"ל מרן הש"ע (סי' נה ס"כ): היו עשרה אנשים במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה, אפי' מי שאינו עומד עמהם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהיה מפסיק דבר שאינו נקי או ע"ז. ע"כ. ונמצא שמרן הביא בסתם שאם היו עשרה שאומרים קדיש, אפי' מי שאינו עמהם, עונה אמנ'. וי"א שאם יש טינוף לא עונה אמנ'. ונחלקו האחרונים אם כאן הוא כמו כל סתם ויש והלכה כסתם, או דשאני הכא שדעת הסתם לא התייחסה כלל להפסק טינוף, והי"א הוא דין וחילוק מחודש, וכך דרכו של מרן לכתוב חילוק בדין בשם י"א.

וכך למדו כמה אחרונים, כמו מאמר מרדכי, בני ציון ליכטמן, שו"ת מנחת אלעזר, ובכה"ח (אות צה). ובפרט שכ"ה בירושלמי, וכ"ד רב אחא משבחה.

אולם הלבוש לא הבין כך, אלא שגם כאן הוא כמו כל סתם ויש, והלכה כסתם, שאפי' יש טינוף עונה אמן. [ראה בהגהות לבושי שרד]. והיינו כדעה ראשונה שהובאה בש"ע בסתם.

וכך מבין בעל חות יאיר בספרו מקור חיים, שיפה עשה מרן שהביא דין זה בשם י"א, שהרי יש סתירה לדין של הירושלמי הנד, מתלמוד דילן (ר"ה כז: ריש פ"ג), שאם היה ביתו סמוך לביהכ"נ ושמע קול שופר יצא. ונפסק בש"ע (סי' תקפט).

ואין לומר דשאני עניית אמן יהא שמיה רבה מקיום מצוה, דשם מסתמא גם בדרך לשמוע קול שופר ועונה אמן. ואדרבה זה רבונתא טפי, שיוצאים י"ח של מעשה שעושה חבירו ברשות אחרת. וכ"ש לגבי שמיעה.

ועיין בש"ע הגר"ז שכתב, שראוי לחוש דטינוף הוי הפסק. ומלשונו משמע שהוא רק ראוי לחוש. גם במשנ"ב הבין כך בדעת מרן. ועיין בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' ט) שהביא שיש מחלוקת בדעת מרן, ולא הכריע.

ובכח"ח (סי' נה ס"ק צה) כתב, שגם מרן הש"ע סובר כדעת הי"א, שהיא הלכה פסוקה ודעה מוסכמת מכל הפוסקים, ואינה באה לחלוק על הדעה הראשונה שהובאה בסתם, אלא באה לפרש.

ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' עב) חשב מתחילה לומר שדעת הי"א היא שלא כהדעה הראשונה שהובאה בסתם, ושוב העיר מדברי הפמ"ג בכללי הוראת איסור והיתר, שבכגון זה אין דעת הי"א לחלוק אלא לפרש דעה ראשונה. וא"כ הלכה היא, ועפ"ז דן שהשומע ברכה מחבירו דרך הטלפון, לא יענה אחריו אמן, משום שמסתמא ישנה טינופת מפסקת בין חבירו לבינו. ולפ"ז גם בנידון שלנו אין לו לענות קדיש וי"ג מדות עם הצבור.

אולם דעת הגר"א במעשה רב (סי' מז) שמבית לבית השומע קדיש וקדושה ואמן יכול לענות עם הצבור, אפי' כשיש בינתים הפסק של טינופת או ע"ז, שכיון שאינו רואה את הטינוף שבינו לבין הקהל, מותר לו לענות. ולפ"ז איה"נ אם רואה יהיה אסור לענות. הביאו המהרש"ם בדעת תורה, ובשערי רחמים פרנקו, ובילקו"י ברכות. וכן מתבאר בשו"ת שער שלמה (סי' קה). וכן העלה הגאון ממונקאטש שם בסוף דבריו, לגבי השומע ברכת חבירו דרך טלפון, שאם הלכלוך היה גבוה עשרה טפחים, או נמוך עשרה טפחים, מותר לקרוא ק"ש כנגדו.

ולפ"ז בנ"ד אף שיש הפסק טינופת אין איסור לענות אמן וי"ג מדות.

וכ"ז לענין עניית אמן, דאפשר לענות אמן כשאחרים סומכים על המשנ"ב ומתפללים בצבור דרך המרפסות. אבל לא לענין חזרה קריאת התורה וברכת כהנים, שיש כאן שאלה של ברכה לבטלה שהיא חמורה מאד.

ודע, שאין הבדל בזה בין ספרדים לאשכנזים, שהרי גם מפוסקי האשכנזים מצינו שאי אפשר לצרוף למנין כשחלק עומדים במרפסת זו, וחלק במרפסת אחרת. כמו שפסק הגאון מוילנא, משכנות יעקב, האליה רבה.

ואמנם אותם מאחינו האשכנזים העושים כל הליכותיהם על פי פסקי המשנה ברורה, איה"נ יש להם על מה לסמוך. אבל לא לדין שקיבלנו הוראות מרן הש"ע.

ואשר על כן יש להשתדל להצטרף דרך הטלפון בשידור חי, למנין של עשרה הנמצאים ברשות אחת, שמתקיים באישור הרשויות, (כגון מנין החולים שמשודר בקו ההלכה, וכן המנין שאישורו לקיים בכותל המערבי, וכדומה), ורשאי לענות להם לקדיש וקדושה, ברכת כהנים, וברכות של קריאת התורה, ולכל דבר שבקדושה ללא שום חשש. [וי"א שנחשב לתפילה בציבור ממש, ויש חולקים שאינו ממש תפילה בציבור כמו בבית הכנסת. (עי' ילקוט תפילה ח"א עמ' רפב). אולם לכל הדעות אינו נחשב תפילה ביחיד שמדקדקין עליה בשמים ביותר, אלא נחשב תפילה בשעה שהציבור מתפללין, והיא מתקבלת עם תפילת הציבור].

והדר בשכנות לאחינו האשכנזים המקיימים מנין מהמרפסות, ויש לו אפשרות או להצטרף אליהם, או למנין שמשודר דרך הטלפון (מעשרה המתפללים ברשות אחת באישור הרשויות), צריך להצטרף למנין שדרך הטלפון. [שלכל הדעות נחשב בשעה שהציבור מתפללים, משא"כ במרפסות, שלרוב הפוסקים נחשב תפילה ביחיד ממש. ולכן גם לאחינו האשכנזים יותר נכון דרך הטלפון].

וכשמצטרף למנין דרך הטלפון, לכתחילה יזהר מלדבר בשעת החזרה וכדו', לחוש לסוברים שנחשב תפילה בציבור ממש. ואם מתאחר מלהצטרף, ידלג להתחיל איתם הלחש, ולא יסמוך להתחיל עם החזרה, שיש לחוש למ"ד שאינו נחשב בציבור ממש.

וגם בצירוף כמה קומות שבחדרי מדרגות העשויות ללא צורת הפתח וללא מחיצות בין הקומות, יש לעמוד בפרץ ולגדור גדר שלא לקיים מניינים, שמלבד די"א שגם בזה לא מהני מאחר שגבוהים זמ"ז וחולקים רשות לעצמן, זאת ועוד במקומות רבים הסכנה מצויה ובהכרח ימשך מזה תערובת הבריות באופן המנוגד לשמירה הנדרשת כנגד התפשטות המחלה, וכמאמר הנביא "בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך". ורק באופן שיקבלו אישור מן הרשויות יש להקל בזה לענין צירוף למנין וקיראת התורה וכדומה.

ויש לומר אבינו מלכנו אף כשתפלל ביחיד, וכ"ש באותם מניינים ציבוריים המתקיימים באישור. (ויש לומר גם פסקת "חטאנו לפניך" אע"פ שבחודש ניסן אין אומרים וידוי).

ובשבת קודש, יש לברר ולפרסם קודם השבת מתי מתחילים תפילת העמידה במניינים הנ"ל המאשרים, ולהשתדל בבית להתחיל באותה שעה בדיוק, על מנת שיחשב "בשעה שהציבור מתפללים". ולענין קריאת התורה וברכת מעין שבע, המתפללים בביתם פטורים, כיון שאינה אלא "חובת ציבור", ויש לסמוך בזה על הפוסקים שסוברים שאינו נחשב "בציבור ממש" רק בשעה שהציבור מתפללים. והשומע ברכת מעין שבע מאותם הנוהגים להצטרף דרך המרפסות, אינו עונה על ברכתם אמן. (משום ס"ס, שאין אומרים ברכת מעין שבע שלא בביהכ"נ, וגם שספק אם נקרא תפלה במנין).

[והמתפללים בציבור וקוראים בתורה בשבת, בכותל המערבי ובמערות המכפלה, יהיו כמו שליחי ציבור של כלל ישראל לעת כזו, ועל דרך ששנינו "כל מקום שיש בו חבר עיר היחיד פטור מתפילת המוספין", (ברכות ל. רש"י ד"ה יחיד)].

מי שיש לו יארצייט והוא בביתו ומצטרף למנין דרך הטלפון, אינו רשאי לומר קדיש, אולם יש לו להשתדל עם האחראים במניינים המאשרים, למנות משהו מהאומרים קדיש, שיכוין גם על קרובו בעת אמירתו. ומלבד זאת ישתדל עבדו בשאר דברים שמועילים לע"נ, כגון שיעסוק בתורה כמה שעות באותו היום, וכן יתמוך בתרומה של צדקה לאותם שמרבים תורה בימים אלו דרך הטלפונים וכדומה, וכן יברך הוא ובני ביתו ברכות הנהנין בכוונה, וכן ידליקו נר, ובכל אלו יאמרו שעושים כן לע"נ המנוח או המנוחה, וזכויות אלו יעמוד להם אלף המגן בעוה"ב. אמן.

בכל ההלכות הנזכרות לעיל, יש להשתדל בכל עוז להימנע ממחלוקת, וכל אחד יעשה בנחת ובשלוה כדעת רבותיו, ובאחדות שלימה, בפרט לעת כזו, והאמת והשלום אהבו!

ויה"ר שהקב"ה יחוס ויסיר מעלינו המגיפה הזאת, ונזכה לחוג את הפסח כהלכתו, ולאכול מן הזבחים ומן הפסחים, בביאת משיח צדקינו במהרה בימינו. אכ"ר.

לקט תשובות בענין צירוף מנין דרך מרפסות

סימן א: צירוף מנין דרך מרפסות

לשאלת רבים עקב התפשטות מחלת הקורונה והחשש הגדול מהידבקות בתפלת הציבור בבתי כנסיות, האם שכנים יכולים להתפלל במרפסות וחצרות בתייהם ולהצטרף למנין כאשר הם רואים זה את זה כל אחד ממרפסת וחצר ביתו.

א. ביסוד הדין

הנה מבואר באו"ח (סימן נ"ה ס"ד):

"מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה". והנה שתי דרכים מצינו בביאור הלכה זו שבשו"ע ומקורה.

א. מקור הלכה זו מדברי שו"ת הרשב"א (ח"א סי' צ"ו) שכתב דשליח ציבור העומד בתיבה מצטרף עם הציבור אף שתיבה זו יש לה מחיצות גמורות משום שבטלה היא לבית הכנסת. ועוד דכיון שרואין זה את זה מצטרפים כמו שמצינו לגבי זימון דאף אם יושבים בבית אחר כיון שרואים זה את זה מצטרפים.

כך מבואר מדברי המגן אברהם (ס"ק י"ד) ובדברי בהגר"א (סי"ד וסי"ט). וכך הוא בפרי חדש (ס"ק י"ג) ובפרי מגדים (א"א ס"ק י"ד) ובמשנה ברורה (בבה"ל סי"ג ד"ה ולחון).

אך באמת לא הביא הבית יוסף אלא את הטעם הראשון של הרשב"א ולא הביא את הסברא השניה דהש"צ שבתיבה מצטרף משום שרואין זה את זה. ולכאורה דבר רחוק הוא שפסק הלכה בשו"ע מבוסס על סברת הרשב"א שלא הובא בבית יוסף.

ב. מקור הלכה זו באורחות חיים ומהר"י אבוהב שהביא הבית יוסף דאף דעובי החומה והחלון אינם מצטרפים לבית הכנסת אם מכניס ראשו ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם, וכשם שמצטרף לחבורה באכילת הפסח כך גם לענין תפילה, ע"ש.

אך בין כך ובין כך מבואר להדיא בשו"ע דאף מי שעומד ברשות אחרת גבוה כמה קומות כל שמראה להם פניו מצטרף עמהם.

הרי לן דכל שרואין זה את זה מצטרפין אף אם אין עשרה במקום אחד, ואף שיש קיר מפריד ביניהם.

והנה דעת רוב האחרונים שמקור הלכה זו בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' צ"ו) כמבואר, והרשב"א למד הלכה זו מדיני זימון בברכת המזון דאם רואים זה את זה מצטרפין, והוא הדין לגבי צירוף למנין עשרה בתפילה.

ובשו"ת הרשב"ש (סימן ל"ז) חולק על הלכה זו וס"ל דאף בזימון אין מצטרפין ברואין זה את זה להשלים את המנין. ומה שאמרו בברכות (נ' ע"א) בשתי חבורות שאם רואין זה את זה מצטרפין מיירי כאשר בכל חבורה יש שלשה בני אדם ומצטרפין לזמן ביחד ואין צריך שכל חבורה תזמן בפני עצמה, וכשם שרואין זה את זה לא מועיל לצרפן בזימון הוא הדין שלא מהני לצרפן למנין עשרה בתפילה, עי"ש.

ובמחזיק ברכה להחיד"א (סימן נ"ה אות ח') כתב דכיון שהרשב"א לא כתב סברא זו אלא בדרך אפשר לא שבקינן לפשיטותיה דהרשב"ש מפני ספיקו של הרשב"א.

אך בהגהות הגרעק"א (סימן קצ"ה ס"א) כתב שדעת הרשב"א והשו"ע מכרעת כנגד דעת הרשב"ש, עי"ש.

וכדי להבין פולמוס זה על בוריו נעתיק ונבאר את דברי הרשב"א. שאול נשאל הרשב"א כאשר החזן עומד בתיבה שהיא רשות בפני עצמה, אם הוא מצטרף לציבור לומר דברים שבקדושה, וכתב דכיון שהתיבה משמש את בית הכנסת בטלה היא לביהכ"נ, (וכך הביא הבית יוסף בשם מהר"י אבוהב), ושוב כתב הרשב"א:

"עוד אני אומר שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין. ודומיא דזימון של ברכת המזון".

ויש לעיין בכפל הלשון "עוד אני אומר שאפשר לומר", אם כוונתו בדרך ספק או שמא כונתו דאומר אני שאפשר לומר כך, ויש כאן הוראה בדרך פסק. וכבר הבאתי את דברי החיד"א שנקט שהרשב"א לא כתב כן אלא בדרך אפשר. אך בשו"ת בנין עולם (או"ח סי' י"ג) כתב דאף שהרשב"א כתב סברא זו בדרך אפשר, באמת זה עיקר שיטתו, מאחר שהביא ראיה מן הירושלמי, עי"ש. ובאמת תמה אני דכל הבקי והשגור בדברי רבותינו הראשונים מצוקי תבל יודע שפעמים רבות שכתבו ואפשר לומר אף שזה דעתם הברורה והנחרצת ואין בין לשון ויש לומר ללשון ואפשר לומר, וכאשר כתבו ליישב מה שנראה כסתירה בדברי הגמ' כתבו בענוותנותם ויש לומר או ואפשר לומר, וכוונתם דאין הכרח בדבריהם ואינם אומרים קבלו דעתי, מ"מ כך יש לומר ליישב, ואין בזה רמז לספק בהלכה, כך נראה לענ"ד.

וכדברי הרשב"א מצינו גם בראבי"ה (ברכות סי' קל"ד), והראבי"ה לא כתב כן בדרך אפשר אלא בפשיטות, עי"ש.

אך מ"מ הלכה זו נפסקה בשו"ע בלשון ברורה ומוחלטת ולא על צד הספק, וכאשר מצינו הלכה מפורשת בשו"ע, והרמ"א לא חלק עליו, ואהרן

וחור מגיני ארץ הט"ז והמג"א תומכין בידו מזה אחד ומזה אחד, החולק עליהם כחולק על השכינה ואין משגיחין בו, ובפרט שכך גם דעת המגן אברהם, הפרי חדש, הפרי מגדים והמשנה ברורה.

וגם נכדו של הרשב"ש הגאון ר' אברהם אבן טואה בעל הטור השלישי בחוט המשולש שהוא ח"ד בשו"ת התשב"ץ בשו"ת נופך (נדפס בתשב"ץ ח"ד הוצאת מכון ירושלים, סימן מ"ח בפן השלישי) דחה את דברי זקנו הרשב"ש מתוך פשטות הסוגיא ומדברי רבינו יונה, וכתב שאכן אפשר להצטרף למנין אף מחצרות ובתים חלוקים כל שרואים זה את זה, ע"ש.

וכך כתב להדיא בסידור רב סעדיה גאון (בסדר ברכת המזון – עמוד ק"ו):
 "וכל זמן שאנשים רואים זה את זה, מצטרפים לברכה ולתפלה, ואם יש עמהם איש שלא ראה אותם אף אחד מהם, אינו נמנה עמהם".

ב. בדעת המשנה ברורה וגדולי האחרונים

ועתה נבאר את דעת המשנה ברורה בסוגיא זו.

הנה כתב הביאור הלכה "ולכתחלה יותר טוב להחמיר בזה שיכנסו לפנים דקולא זו דמהני רואין אלו את אלו לענין צירוף כמו לענין בהמ"ז לקמן בסימן קצ"ה נובע מתשובת הרשב"א בסימן צ"ו והוא לא כתב שם זה רק בדרך אפשר".

וראיתי מי שכתב לפי דברי הבה"ל למחות כנגד צירוף מתפללין דרך המרפסות, וכבר חזינו להחיד"א במחזיק ברכה שכתב דכיון שהרשב"א כתב בדרך אפשר לא שבקינן לפשיטותיה דהרשב"ש מפני ספיקו של הרשב"א כנ"ל.

וברור כשמש בצהריים שלא עלה על דעתו של הביאור הלכה לחלוק על השו"ע, ולא כתב אלא ש"לכתחלה יותר טוב להחמיר בזה שיכנסו לפנים וכו'", דהיינו במקום האפשר שיכנסו בפנים, אבל בשאי אפשר ליכנס בפנים כגון בנידון דידן לא עלה על דעת המשנה ברורה לפקפק בדברי יוסף הצדיק שעל שולחנו אנו יושבים, את מימיו אנו שותים ומפיו אנו חיים. וכל זה ברור כשמש בצהריים.

וגם מש"כ בביאור הלכה (בריש סימן קצ"ה) דיותר מסתבר כדברי הרשב"ש והגר"א שחלקו על דברי השו"ע אף לגבי זימון, אין בו לדחות את הפסק המוחלט של מרנא הבית יוסף בשלחנו הערוך כאשר נושאי כליו לא השיגו על דבריו.

ומצינו עוד מקור שלישי במשנה ברורה בענין זה (סימן נ"ה ס"ק נ"ז) שם

כתב:

"כתב הפמ"ג דההיא דסעיף י"ז וי"ח וי"ט מיירי בשאינן רואין זה את

זה דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין דומיא דזימון לקמן בסי' קצ"ה, ויש מחמירין אפילו ברואין ובמקום הדחק אפשר שיש להקל".

הרי שגם כאן הביא את שתי השיטות, דעת השו"ע והפמ"ג להקל כשרואין זה את זה אפילו בשני בתים, ודעת המחמירים, וגם כאן הסיק "ובמקום הדחק אפשר שיש להקל". וברור דאף שכתב דאפשר שיש להקל, כונתו שאכן יש להקל בשעת הדחק, וכך מוכח בבה"ל שם שכתב:

"ומ"מ נ"ל שאפילו לפי דעת הגר"א אין להחמיר לכתחילה רק לענין צירוף אבל לענין תפלה בצבור לענין השמש שעומד שם יש להקל". (כונתו שיחשב תפילה בצבור כשיש מנין אנשים במקום אחד והוא מצטרף אליהם).

הרי שגם אם נחשוש לשיטת הגר"א אין זה אלא לכתחילה, אבל בשעת הדחק יש להקל, כך נראה ברור מתוך דקדוק בדברי המשנה ברורה בארבעת המקורות, ודו"ק בזה.

וגם הצ"ח הבין את דברי השלחן ערוך כדרכנו, שהרי כתב (ברכות ח'

ע"א):

"ועוד אני מסתפק, מי שיש לו בית הכנסת אצל כותל ביתו וחלון פתוח לו שם לבית הכנסת, ומשם מראה פניו לצבור, **שזה מצטרף עמהם לעשרה כמבואר בש"ע או"ח סי' נ"ה סעיף י"ד**, אם מועיל זה להיות נחשב כאילו עומד בבה"כ וכו'".

הרי דפשיטא ליה לגמרי דכאשר הוא מראה להם פניו מצטרף עמהם, וכך הבין את דברי השו"ע, ולא נסתפק אלא אם יש לו גם מעלת המתפלל בבית הכנסת.

וכך מבואר להדיא בשו"ע הרב (סימן נ"ה סט"ז), עי"ש.

אך מלבד דעת כל גדולי עולם הנ"ל, עיקר סמיכתי על פשטות לשון השו"ע דכל שרואין פניו מצטרף עמהם.

וידעתי שבערוך השלחן (סי' נ"ה סעיף כ') כתב דלא מהני רואין אלא במי שעומד מאחורי בית הכנסת בחצר או ברחוב אבל לא כשעומד בחדר בפני עצמו עם מחיצות גמורות, ומשו"כ כתב דהעומד בעזרת נשים אינו מצטרף עם אלה שעומדים בבית הכנסת אף כשמראה להם פניו, עי"ש.

אך דבריו דברי תימה, ולא ידעתי מה הבדל בין מי שעומד מחוץ לבית הכנסת וקיר בית הכנסת מפריד ביניהם, למי שעומד בעזרת נשים. ומ"מ נראה דאין צריך לחוש לדברי חידוש שאין בהם הכרח.

ולא זו בלבד שאין הכרח בדבריו, אלא מעיקרא דדינא פירכא, דהלא הלכה זו שבהלכות תפילה לא ידענו אלא מדיני זימון, ובהלכות זימון כתוב להדיא בשו"ע (קצ"ה ס"א) דאפילו **בשני בתים** מצטרפים אם רואים זה את זה, ותימה על הערוך השלחן.

סוף דבר, כיון שבשעת הדחק עסקינן יש להורות אף לכתחילה שאפשר לצרף מנין עשרה דרך חצרות ומרפסות כאשר רואים ושומעים אלה את אלה.

ג. ברה"ר מפסיק ביניהם

אך נשאלתי, במרפסות שמשני צדי הכניסה לבנין וחדר המדרגות ביניהם, האם אף בכה"ג אפשר לצרפם.

ולכאורה יש לדון דהלא להדיא כתב המחבר (סי' קצ"ה ס"א) די"א דאם דרך הרבים מפסקת בין שני הבתים אינן מצטרפים. ויש לעיין בני"ד אם מעבר המדרגות הוי כדרך הרבים.

והט"ז (סי' קצ"ה ס"ק ב') כתב דלאו דוקא דרך הרבים אלא הוא הדין בשביל של יחיד, דהלא מקור הלכה זו במס' פאה (פ"ב מ"א):

"ואלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית ודרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים והבור והנר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אינו מפסיק אלא אם כן חרש".

הרי שדין שביל היחיד כדין רשות הרבים, עי"ש.

ולכאורה דבריו תימה, דהלא מקור הדברים בתלמידי רבינו יונה (ברכות ל"ז ע"ב מדה"ר), ולהדיא כתבו "ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה שאינם מצטרפות בשום ענין". וכך העתיק הבית יוסף, וכן הוא גם לשון השלחן ערוך, ואם איתא דכך הדין גם בשביל היחיד, תימה למה לא כתבו אלא ברשות הרבים ועדיפא מיניה הו"ל לאשמעין, ומדשקתי רבנן שמע מינה לא ניחא להו.

ומה שכתב הט"ז שמקור הלכה זו במס' פאה, לא ידעתי זו מנין לו.

וראיתי במגן גיבורים (אלף המגן סק"ב) שדחה את דברי הט"ז וכתב שאין לדמות הא דהלכות פאה לצירוף לדימון עי"ש, ולכאורה צדקו דבריו כמבואר.

אך באמת יש לעיין בכוונת המגן גיבורים, ואפשר שלא באו לחלוק על דברי הט"ז שהחמיר בשביל של יחיד אלא כוונתו לפקפק בדברי האליהו רבה שכתב דאם אין השביל קבוע גם בימות הגשמים אינו מפסיק כמו שכתב הרמב"ם לגבי פאה, שהרי תחילה ציטטו את דברי הט"ז דגם שביל של יחיד מפסיק, ושוב הביאו את דברי האליה רבה, ועל זה כתבו: "ולפע"ד אין עניינו לשם דכאן הקפידה בשביל שהוא רשות אחרת כנ"ל ועיין בהשגות הראב"ד שם".

וכדי להבין את דברי המגן גיבורים נביא את דברי הרמב"ם והראב"ד.

הנה כתב הרמב"ם (הל' מתנ"ע פ"ג ה"ג):

"וכן אם היה מפסיק דרך היחיד שהוא רחב ארבע אמות או דרך הרבים הרחב שש עשרה אמה אבל שביל היחיד והוא פחות מארבע או שביל הרבים פחות משש עשרה אמה אם היה קבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק, ואם אינו קבוע בימות הגשמים אינו מפסיק אלא הרי הוא כשדה אחת".

והשיג הראב"ד:

"אבל שביל היחיד וכו'. א"א לא כי אלא אפילו יש לו ארבע אמות אלא שהשביל הוא דרך שבין השדות והכרמים ואינו דרך עוברי דרכים".
הרי שלדעת הראב"ד אין הדבר תלוי אם יש בו ד' אמות, אלא כל שאינו **דרך עוברי דרכים** אלא דרך שבין שדות וכרמים אינו מפסיק.
ויסוד הדבר, לדעת הרמב"ם תלוי אם יש בשביל ד' אמות, ולדעת הראב"ד אין הדבר תלוי אלא במהות השביל ודרך תשמישו.
ועל זה כתב המגן גיבורים דלגבי זימון מסתבר דלכו"ע אין הדבר תלוי אלא במה דהוי רשות אחרת בפני עצמו, ולא בקביעות דימות החמה וימות הגשמים.

אך לא ברור לי במה כוונתו להיתלות בדברי הראב"ד ולמה ציין לדבריו, ואפשר שאכן כוונתו להשיג על עיקר דברי הט"ז, סו"ד לא ירדתי לסוף דעתם בזה.

והנה בשו"ע הביא שיטה זו בשם י"א, אך אין ללמוד מזה שספק יש בדבר, דהלא ידוע שזה דרכו וסגנונו של השו"ע, דשיטה שלא מצינו אלא בדברי אחד הראשונים או מעט מן הראשונים נהג השו"ע לכתוב בשם י"א, וכ"כ הסמ"ע (חו"מ סי' ט"ז ס"ק ח'), עי"ש.

אמנם כל זה לגבי דין זימון בברכת המזון, אך לגבי הלכות תפילה לא מצינו בכל דברי הפוסקים בהלכה זו שבסימן נ"ה דכל שרואין זה את זה מצטרפין שיחלקו אם יש רשות הרבים ביניהם או לא. (מלבד הפרי מגדים א"א ס"ק י"ב, והמשנה ברורה לא הביאו אף שבכל מקום דברי הפמ"ג עטרה הם לראשו).

ויתירא מזו משמע בדברי המחזיק ברכה דאף אם יש רשות הרבים ביניהם מצטרפים, והביאו בשערי תשובה (ס"ק ט"ו):

"ובמחזיק ברכה משמע דמסכים ג"כ להשיירי כנסת הגדולה וכתב שכ"כ בשו"ת זרע אמת ע"ש ומ"מ כתב שאם שעומדים שם בעליות או בעזרת נשים אינו בנקל לירד למטה לבה"כ ומשתדלי' להראות להם פניהם מלמעלה יש לסמוך להקל, וכתב עוד במחזיק ברכה בלאזירט"ו (ר"ל מקום ששומרים מפני עיפוש אויר ר"ל קורין קאנטרמץ) שיש שם ב' כתות ששה בבית אחד וד' בבית אחר ואין יכולים ליגע זה בזה נסתפק חכם אחד אם הד' יכולים להיות לפני פתח הבית ויצטרפו לעשרה כיון שרואין זה את זה וכתב כיון דאלו אין רשאים ליכנס לפנים והשומר עמם בשדה לפני הפתח וגם אשר בבית לא יוכלו לצאת חוץ כי המקום צר מבחוץ וגם מעבר לרבים ואלו הד' משתדלים לבא אל הפתח ומראים להם פניהם ה"ל כמראה פנים דרך חלון דמצטרף וכ"ש הוא כיון דא"א בשום פנים להיות יחד וק"ו הוא מדינא דלעיל לסמוך על הפוסקים שלא יתבטלו ארבעים יום מלומר קדיש וקדושה ע"ש".

הרי שבין אלה לאלה היה מקום מעבר לרבים, וכנראה שמשום כך מנעו מהם מלצאת כדי שלא ידביקו את הרבים במחלה, ומ"מ כתב שמצטרפים למנין.

ואכן בעמודי ירושלים על הירושלמי (פ"ח מברכות ה"ה) כתב שאין זה מפסיק לתפילה, וכן כתב המחזיק ברכה (סי' נ"ה ס"ק י"א).

וכבר כתב הפרי מגדים (סי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) דצירוף למנין קל מזימון, שהרי בזימון צריך רואין זה את זה אפילו כשהם בבית אחד, ובתפילה לא צריך שיראו זה את זה, ואפשר דאף לענין הלכה זו צירוף למנין עשרה בתפילה קל מזימון, וצ"ע.

אך מ"מ למעשה לא מלאני לבי להקל שיצטרפו אף אם יש ביניהם רשות הרבים, דאם מזימון למדנו, דיו לבא מן הדין להיות כנידון, אך אם אין ביניהם אלא שביל היחיד לכאורה יש להקל, כיון שגם לגבי זימון דברי הט"ז מחודשים, ולמעשה צ"ע.

ואם אין בין המרפסות אלא מעבר או מדרגות או מגרש משחקים המשמש את דיירי הבנין בלבד יש להקל טפי שבודאי אינו חוצץ.

כל זה נראה להלכה ולמעשה.

ויה"ר שלא ניכשל בדבר הלכה.

ביקרא דאורייתא

אשר וייס

סימן ב: עוד בענין צירוף מרפסות

כבוד תלמידי החביב עלי כבבת עיני

הרה"ג ר' חיים רוזן שליט"א

ראש כולל להוראה תורת אפרים שלמה

הנני במענה קצר להערותיו במה שפסקתי דכל שרואין זה את זה אפשר להצטרף למנין עשרה אף בעומדים במרפסות וחצרות כל אחד בתחמומו, והעיר מדברי החיי אדם (כלל ל' ס"א) דצריך דוקא שיכניס ראשו ורובו לאויר החלון או ע"ג עובי הכותל, וכך פירש את דברי האורחות חיים והבית יוסף, דאל"כ קשה מחצר גדולה דגם שם רואים זה את זה, וע"כ שכוונתם דרך אם מכניס ראשו ורובו מצטרף. ובמשנה ברורה בשער הציון (ס"ק נ"ג) ציין לדברי החיי אדם.

והערת לפי זה שכל שאין רואים ראשו ורובו אין מצטרפין, ושאלת

האם צריך לחשוש לשיטה זו.

ולענ"ד אין צריך לחשוש לשיטה זו, והאמת יורה דרכו כפשטות לשון

השו"ע שאם מראה להם פניו מצטרפין, וכאשר השו"ע כותב שאם מראה להם פניו איך אפשר לומר דכוונתו לראשו ורובו, והלא אין פירוש זה

מתיישב כלל וכלל בלשון השו"ע, וחלילה לבית יוסף להכשיל את הרבים בהעדר דקדוק לשוני. וידועים דברי התומים (סימן כ"ה קיצור תקפו כהן סימן קכ"ד) שמן השמים כיוונו את לשון קדשו של מרן הבית יוסף בתכלית הדקדוק, וכעין דבריו כתב גם החתם סופר בשו"ת (אהע"ז ח"ב סי' ק"ב) עי"ש, ואין נאמר שבכתבו מראה להם פניו שצריך באמת ראשו ורובו, או שצריך דווקא להכניס ראשו. ובאמת נראה לי בעניי שהדברים פשוטים בתכלית ואין בהם שום קושי ושום דופי, ואבאר.

הנה ז"ל הבית יוסף (סימן נ"ה):

"ואיתא תו התם בגמרא גגין ועליות לא נתקדשו וכתב רבינו ירוחם (שם כח ע"א) שנ"ל שבכל זה הוא הדין לבית הכנסת דגגין ועליות אינם בכלל בית והחלונות ועובי הכתלים כלפנים. ומשמע לי דהאי דחלונות ועובי הכתלים כלפנים כשראשו ורובו בחלון או על עובי הכותל הנראה מתוך הבית. ומצאתי שכתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב בשם גאון דמכניס ראשו בחלון מצטרף עמהם למנין עשרה ולא חילק בכך. וכן כתב בארחות חיים וזה לשונו כתב רבינו הא"י מי שעומד אחורי בית הכנסת וביניהם חלון אפילו גבוה כמה קומות אפילו אינו רחב ארבע ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה."

ולכאורה יש בדברי הבית יוסף ערבוב תחומין של שלש שיטות ושלשה מצבים, מכניס ראשו ורובו לחלון או ע"ג הכותל, כדברי הבית יוסף. מכניס ראשו לחלון כדברי מהר"י אבוהב בשם גאון. מראה להם פניו כדברי האורחות חיים. אך מלשון הבית יוסף אין נראה דיש כאן מחלוקת כלל, והלא הביא את שלשת אלה בניחותא.

ונראה פשוט דאין כאן סתירה כלל, דבשני ענינים ובשתי סוגיות עסקינן, לא הרי זה כהרי זה. דברי הבית יוסף לגבי ראשו ורובו נאמרו לגבי השאלה האם עובי הכותל והחלון הם כלפנים או כלחוץ, ואין הם ענין כלל לשאלה האם מי שעומד בחוץ יכול להצטרף. ובזה חידש הבית יוסף דאם ראשו ורובו בתוך החלון או על גבי הכותל הוי כלפנים, ואין זה ענין כלל לרואין זה את זה, ובאמת אין הם צריכים לראותו ואין הוא צריך לראותו דהלא כלפנים דמי ואם הוא בפנים אין ענין כלל בראיה. ודברי הבית יוסף פשוטים בתכלית דאם ראשו ורובו בפנים הלא הוי כלפנים דרובו ככולו.

ושוב חידש בשם מהר"י אבוהב ואורחות חיים דאף כשהוא בחוץ ממש מ"מ אם מכניס ראשו בענין שהם יכולים לראותו מ"מ מצטרף עמהם אף על פי שאינו כלפנים. ודברי מהר"י אבוהב שמכניס ראשו לחלון ודברי אורחות חיים שאם מראה להם פניו ענין אחד הם והיינו הך, דאם מכניס ראשו לחלון רואים הם זה את זה.

ואין לתמוה למה לי ראשו ורובו אם רואים אותו, דשני ענינים יש כאן, ומשכחת לה כאשר הוא או הם סומים או קצרי ראות ואינם רואים זה את זה

או בבית הכנסת העשוי כמין גאם, והם עומדים בחלק שאינו נראה מן החלון דמ"מ כיון דהוי כלפנים מצטרף עמהם, דכאשר עשרה עומדים באותו חדר מצטרפים הם זה לזה אעפ"י שאינם רואים זה את זה.

ודברי השלחן ערוך מתיישבים עם דבריו בבית יוסף ואין כל סתירה ביניהם, והלכה כדברי האורחות חיים ומהר"י אבוהב דאם מראה להם פניו מצטרפים הם לעשרה וכפשטות לשון השולחן ערוך.

ומה מאוד שמחתי בראותי במחזיק ברכה (סימן נ"ה אות ח') שתחילה תמה שלכאורה דברי מהר"י אבוהב ודברי אורחות חיים סותרים אלה את אלה ולמה פסק בשו"ע שבראיית פניו סגי ונקט לקולא כדברי אורחות חיים בעוד לדעת מהר"י אבוהב צריך להכניס ראשו, ואכן שוב כתב דע"כ צריך לומר דהיינו הך, דכאשר מכניס ראשו לחלון רואים את פניו.

סוף דבר לענ"ד הדברים פשוטים ומתיישבים על הלב בפשטותן ובהירותן שלא כדברי החיי אדם, אלא כפשטות לשון השו"ע, וכבר הבאתי שכך דעת רוב גדולי האחרונים, המגן אברהם, הפרי חדש, הפרי מגדים, הצל"ח, שו"ע הרב, ואף המשנה ברורה הקיל בזה בשעת הדחק, ותו לא מיד.

באהבה יתירה
אשר וייס

סימן ג: עוד בענין מניני מרפסות

ט"ז תמוז תש"פ

כבוד ידיד נפשי

הגאון הגדול

מעוז ומגדל

מרן רבי יצחק יוסף שליט"א

הראשון לציון ורב הראשי לישראל

רב שלום עד בלי ירח!

אפתח באלפי תודות לכת"ר ששלח לי את ספרו היקר ואת הקונטרס הנפלא משנת יוסף אוצר בלום של חידושי דין ופסקים ובירורי הלכה בענייני הקורונה. ועוד סבלונות שלח אלי תשובתו הארוכה והנפלאה בשלילת מניני המרפסות והחצרות. עברתי בעיון על הדברים וברכתי עליהם ברכה כפולה ומוכפלת, ברכת התורה וברכת הנהנין.

והנני במענה קצר לאשר ביקש לעיין במה שכתב בענין מניני המרפסות והחצרות.

כת"ר הניף ידו הגדולה וזרועו הנטויה בבירור נפלא וליקט מקורות רבים מגדולי הדורות שנקטו שהעומד ברשות אחרת אינו מצטרף למנין אף על פי שרואין זה את זה, הלא המה שיירי כנסת הגדולה (סי' נ"ה סק"ו) מהר"ם בן חביב (שו"ת קול גדול), מאמר מרדכי (סק"י ז'), זרע אמת (סימן י'), משכנות יעקב (או"ח סי' ע"ה), ועוד פוסקים רבים שהביא בבקיאותו הגדולה.

ועוד הביא מה שכתבו מקצת אחרונים וביניהם החיי אדם דאף השו"ע לא מיירי אלא במכניס ראשו ורובו לחלון, ועוד הביא מי שכתב דהיחיד נגרר אחרי הרבים, אבל לא כאשר אין רוב מנין במקום אחד.

ומשום כל זה הסיק שאין לצרף עשרה שאינם עומדים ברשות אחת. אך כנגד כל הני גדולי עולם יש רבים שנקטו כפשטות דברי השו"ע שאכן מצטרפים, הלא המה, הפרי חדש, המגן אברהם, מטה יוסף, פרי מגדים, הצ"ח, שו"ע הגרש"ז, ואף המשנה ברורה כתב להקל בשעת הדחק. ומלבד כל אלה שהבאתי בתשובות (המצורפות), ראיתי עוד בספריהם של כמה מגאוני בתראי שכך נקטו להלכה, כ"כ בשו"ת משנה שכיר (או"ח סי' ל"ג) וכ"כ בשו"ת מנחת שי (ח"א סימן י"ח), עי"ש.

אך באמת אין הכרעת ההלכה בשאלה גדולה זו במנין דעות המחמירים כנגד דעות המקילים, אלא בליבון דעת עמוד ההלכה לכל בית ישראל הלא הוא מורינו הבית יוסף בשלחנו הערוך דהלא כל בית ישראל על שולחנו הם יושבים, מלחמו אוכלים, את מימיו שותים ומפיו אנו חיים, והאמת יורה דרכו שדבריו המפורשים, אין לפרשם בשום דרך אלא כפי פשוטם, דכל שהם רואים זה את זה והעומד בבית אחר **מראה להם פניו** בהכי סגי.

דברי האחרונים דמיירי במכניס ראשו ורובו, או אף במכניס ראשו אינם מתיישבים כלל בלשון השו"ע, וגם האחרונים שכתבו דרך היחיד נגרר אחרי הרבים אין להם פשר, דלאו בגרירה עסקינן אלא בצירוף, ואם נכונים דבריהם לא היה רבינו סותם אלא היה מפרש.

וביותר יש לתמוה, דהלא הראיתי לדעת בתשובתי דרוב האחרונים נקטו שמקור דברי השו"ע בדברי הרשב"א שלמד הלכה זו מדיני זימון, ובדיני זימון מפורש דאף במחצה על מחצה מצטרפין, ואין יסוד ההלכה משום שהיחיד נגרר אחרי הרבים.

ומי כמו אביו הגדול מרן רבינו עובדיה זצ"ל לימד דעת את העם את תפארת יקר גדלותו של רבינו יוסף הצדיק וכמה מדוקדקת ומזוקקת לשונו הזהב.

וכבר הבאתי בתשובה הנ"ל את דברי התומים (סימן כ"ה קיצור תקפו כהן אות קכ"ד) על דקדוק לשונו של השו"ע שמן השמים כיוונו את לשונו הזהב. וכעין זה בשו"ת חתם סופר (אהע"ז ח"ב סימן ק"ב).

ומלבד כל אלה ראיתי מקור גדול בדברי גאון הגאונים רבינו סעדיה גאון בסידורו (סדר ברכת המזון – עמוד ק"ו):

"וכל זמן שאנשים רואים זה את זה, מצטרפים לברכה ולתפלה, ואם יש עמהם איש שלא ראה אותם אף אחד מהם, אינו נמנה עמהם".
 וידועים דברי הפוסקים דאם מצינו בדברי גדולי הראשונים שהאחרונים לא ראו ולא הביאו יש להכריע כדבריו נגד פסקי האחרונים, וכך כתב הרמ"א בחו"מ (סימן כ"ה ס"ב) משו"ת המהרי"ק (סימן צ"ד).
 ומשום כל זה, אני על משמרתי אעמודה, דיש לסמוך בשעת הדחק על השו"ע ועל כל הני גדולי עולם לדורותיהם שאפשר לצרף מנין עשרה דרך חצרות ומרפסות. וביותר חושש אני שאם לא נתיר מניינים אלה רבים יצטופפו במקומות סגורים ויבואו לידי סכנה.
 וכבר אמרו חז"ל (קידושין ל' ע"ב) "ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר את והב בסופה, אל תקרי בסופה אלא בסופה".

בהערכה עמוקה ובאהבת איתן
 הרוש"ת בכל לב
 אשר וייס

מן העיתונות*

אריה ארליך

מנייני מרפסות בביתר עילית

הכל התחיל ב'ברכו' עמום ששמעתי בליל-שישי, ערב שבת הגדול. חשבתי שזהו הסֶכֶת-תענועים. אולי תסמין מדאיג כלשהו. הלכתי מיד לברר האם צלולים מזרזים באוזניים יכולים להיות סימפטום לקורונה. תופעה מוכרת בימי קוביד-תשע-עשרה שבהם כל כחכוך בגרון מעלה מחשבות היפוכונדריות מחשירות. אבל הקול הלך וגבר, הלך ונסק, ולפי מיטב ידיעתי – לא יכול להיות שתענועי שמיעה כאלה קשורים לקורונה. פתחתי את החלון, וגיליתי את קולו של הרב קרישבסקי – האיש שגר בתחילת הרחוב, שבימים כתיקונם עוסק בכתבי יד תורניים – נישא ברמה.

בינינו מפרידים שלושה בניינים, וגם עוד כמה עניינים, שלא לדבר על מניינים. מעולם לא התפללנו יחד: איננו משתייכים לאותה קהילה. עוד לא בדקתי את עניין השקפות העולם, טיב המפלגה והמבט הכללי על נושאים שהררים תלויים בהם.

אבל הקורונה הפכה אותנו לחברי קהילה בעל כורחנו, וזה בדיוק מה שרציתי לחלוק אתכם כאן: מבלי שנשים לב – התופעה הספונטנית הזו של מנייני הרחובות והמרפסות – שאיש לא הכריז עליהם או ארגן אותם בצורה מסודרת, אלא הם נוצרו כהתפרצות ספונטנית של יהודים בכל עיר ושכונה, שלא מסוגלים להשלים עם העובדה שהם 'נזרקו', חלילה, מבתי הכנסת – לקחה אותנו בדיוק לכל המקומות שכל כך התאמצנו לברוח מהם.

הגדרות הקהילתיות; ההגדרות המפלגתיות; השייכים החוגגים; הניואנסים בניגונים; זוויות המגבעת, וה'קנייטש' בהשקפת העולם. הדי-אן-איי שלנו עד לעידן הקורונה – הוא כזה שמחייב אותנו לבנות בית כנסת מיוחד לכל תת-נוסח ובדל השקפת עולם. אם אין תקציב לבית כנסת, יהיה זה קרוואן או מקלט, ובלבד ששני יהודים שאינם חובשים את אותה מגבעת לא ימצאו עצמם חלילה עונים יחדיו 'אמן יהא שמיה רבא'. ההגדרה העצמית של רבים מאיתנו היא זו ש"אני לא כמו אלה מבית הכנסת הסמוך".

ופתאום כולנו יהודים. כולנו ראויים להצטרף למניין. כולנו יכולים גם לצרף למניין, את כולם. וכשאינו לנו פריבילגיות לדקדק בציציותיו של האיש מעבר

* מתוך עיתון **משפחה**, כ"ט בניסן תש"פ.

לכביש ולבדוק את השקפותיו של השכן ממול – אנחנו פשוט חוזרים אל הבסיס ועושים את מה שכתוב ב'שולחן ערוך': מצרפים ומצטרפים. מעולם לא ראיתי באף ספר פסק הלכה שלפיו מתפלל בנוסח האר"י אינו יכול להתפלל עם מתפלל בנוסח אשכנז, ואיש עדות המזרח לא יסתדר עם מישהו שמתפלל מתוך 'תכלאל', נו, זה של התימנים.

וכך בוקר-בוקר וערב-ערב אנו נפגשים מהמרפסות. המגוון מדהים ומרגש. הרב קרישבסקי הירושלמי מ'המתמידים', שמאז לא נטש את העמוד המאולתר ולו מפני שקולו יחולל איילות – מתפלל כחזן ממרפסתו ומנעים בכל סוגי הנעימות; אני קורא בתורה ממרפסתי, בגרון ניחר, מתון מתון – בקצב שלא מאפשר לדלג על טעמים ולפיכך הדבר מצריך עבודת הכנה רבתי; רב הקהילה הליטאית, הגאון הגדול הרב אדלר, עומד למטה ומצטרף אלינו בדקדוק הלכה האופייני לתלמידי חכמים שכמותו; השכן הרב רובין, יחד עם בניו, מורידים לביתי את ספר התורה בשני ובחמישי ובשבתות ובימים טובים. ועוד חידוש שאינני רגיל אליו: ספרי 'נביאים'. הבן-יקיר של השכן מפליא לסלסל ב'שיר השירים' ובהפטרות מתוך הקלף.

הרב ידידיה, השכן מהקומה, מצטרף עם בניו בנוסחם שלהם; הרב הולצמן מהבניין ממול מקפיד על 'אנעים זמירות' אחרי התפילה, בנוסח באיאן, חוק ולא יעבור. הרב דץ שמעלי ייתן את קולו בנעימה קרלינאית רמה, ור' אורי רווח, איש התקשורת מהבניין בתחילת הרחוב, יקפיד על 'רבי חנניא בן עקשיא' אחרי התפילה. באחד מימי המועד ערך בר מצווה לבנו ועלה למרפסתי על פי הכללים. לא היו לי סוכריות כשרות לפסח, אולם את אגוזי הלז ששלפתי מכיסי וזרקתי לעבר החתן – דומה שנער המצוות לא ישכח כל חייו. הרבה יותר מכל 'בר מצווה' אחר.

ומה התענוג הגדול? התענוג הוא, שכולם מתחשבים במנהגים של כולם. ולא רק מתחשבים: **נהנים ממש** לגלות עולם שלם ומופלא שעד לפני רגע היה מעבר להשגה. מעולם לא צעק אדם מהמרפסת "אצלנו לא נוהגים ככה". כשהמניין מאולתר והשמחה היא על עצם העובדה שאנו זוכים לעובדו יתברך בתת-תנאים, בנסיבות לא נורמליות שעוד ישחזרו אותן גם בעוד מאה שנה – יודעים להעריך וליהנות ממה שיש.

ויש הרבה. הרבה מאוד. יכולנו להעביר את כל החיים מבלי לדעת דבר על תרבותו, נוסחתו ועולמו הרוחני של האחר. עכשיו זכינו להכירו טוב יותר, עד שהדבר מעורר מחשבות על המסגרות הכל כך מתוכננות שיחזרו לחיינו אחרי הקורונה.

ומשמים, אין לי ספק, בת קול יוצאת ואומרת: חזו בני חביבי, שלוקחים את הקורונה שהנחתתי עליהם, והופכים אותה לכתר גדול ומאוחד שהם קושרים לכבודי, יחד כולם קדושה לי הם משלשים. וכשם שהם הסירו מעליהם את המחיצות – כך אני אסיר מהם כל מחלה וכל נגיף, ואגאלם גאולה שלמה במהרה.

הרב יהושע וייסינגר

נגיף הקורונה COVID-19 : מגפה, דָּבָר או "חולי מהלך"

לע"נ סבתנו מרת ציפורה קריסי שחור
בת הרב חיים ברוך יהושע צבי זצ"ל
שמתוך עיניה הטובות
זכתה וגידלה דור ישרים מבורך
נלב"ע בשם טוב, ביום י"ט ניסן תש"פ

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. הגדרתו ההלכתית של נגיף הקורונה covid-19
- ג. מגפה בתנ"ך
- ד. דָּבָר במשנה ובתלמוד
- ה. הגדרה הלכתית של תמותה רחבה מנגיף הקורונה
- ו. מהי "מגפת הקורונה" – דָּבָר או "חולי מהלך"?
- ז. חוות יאיר – דָּבָר מול מגפה
- ח. נפטרים בשל חסר טיפול רפואי במחלות רקע
- ט. הגדרת מגפה על פי ארגוני הבריאות
- י. סיכום

א. הקדמה

נגיף מדבק ומסוכן משתולל כיום (הש"פ) בעולם. המחקר הרפואי לומד אודותיו כל הזמן, אולם ברור שביכולתו לסכן חיים רבים. יש ארגונים שכבר בתחילת התפשטותו התייחסו אליו כמגפה עולמית, ואחרים התמהמהו בהגדרתו ככזו¹. גם עצם הגדרת "מגפה" שונה בדיסציפלינות שונות, והיא עברה שינויים והגדרות לאורך השנים.

בשפה הרפואית: מגפה או אפידמיה (מיוונית: אפי (ἐπί) – על, דמוס (δῆμος) – עם; כלומר מגפה הפוגעת בעם) היא התפשטות מהירה של מחלה קטלנית בקרב אוכלוסייה. על פי רוב, זו התפרצות פתאומית של מחלה זיהומית.

במקרא: בתורה ובנביאים מגפה היא תמותה רחבה תוך זמן קצר **מכל סיבה שהיא**, לאו דווקא סיבה רפואית. כולל אסונות או הרוגי מלחמה (ראה להלן פרק ג').

¹ <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic>

בדברי חז"ל ובדברי הראשונים אנו מוצאים מושגים קרובים, אך לא זהים: דָּכָר, מגפה, צרת ציבור של חוליים, חולי מהלך, ועוד. להלן נדון במושג מגפה כהבנתו בדברי חז"ל ובראשונים, תוך השוואת מושג המגפה למושג הדָּכָר, כמו גם ל'צרת ציבור של חולי מהלך' במשנה, בגמרא ובדברי הפוסקים.

לאורך ההיסטוריה, חווה העולם מגפות רבות. יש שרואים את ההתפשטות העכשווית של נגיף הקורונה ברחבי העולם, כהמשך למגפות הקשות שפקדו את תושבי העולם בחמש מאות השנה האחרונות.² להלן נבחן האם ההתפשטות העכשווית של נגיף הקורונה, עונה על ההגדרה ההלכתית של "מגפה", "דבר" או "צרת ציבור של חוליים". אף שבמבט ראשוני, מבחינה הלכתית נקיה, היה מקום שלא להגדיר את הקורונה כדָּכָר או כמגפה, אחרי חידוד ההגדרות, נתמך בהגדרתה כמגפה. להגדרה יש חשיבות לדינים ולהלכות שונות. לדוגמא: בשאלה האם יש להתאבל על נפטרים בעת מגפת הקורונה? אם הקורונה מוגדרת כמגפה, אזי מעיקר הדין אין להתאבל כפי שפסק הרמ"א (יו"ד, סי' שעד, יא). אולם אם אינה מוגדרת כמגפה – יש להתאבל כדין. יש לבחון דין זה לאור טעמי המנהג כפי שהובאו באחרונים, בהתאם למציאות בת ימינו, ולאור הטכנולוגיה המודרנית וראה להלן סוף פרק ט.

ב. הגדרתו ההלכתית של נגיף הקורונה COVID-19

שאלת ההגדרה ההלכתית של נגיף הקורונה (COVID-19) מורכבת, ומחייבת ליבון והעמקה. בשלב ראשון יש להגדיר מבחינת ההלכה את המושגים מגפה, דָּכָר, צרת ציבור של חולי מהלך וכו', ולהבחין ביניהם.

בהמשך יש לשקול האם נגיף הקורונה מוגדר כמגפה או שדינו כ"דָּכָר" או 'צרת ציבור של חולי מהלך' או משהו אחר. לאור משמעות המילה "מגפה" ברפואה המודרנית, הקורונה נראית כמגפה. הקורונה פוגעת באוכלוסיות שונות, במקומות שונים ובמנעד רחב של גילאים. גם הגורמים הרשמיים במדינת ישראל וברחבי העולם מכנים את התפרצות הקורונה בעולם כמגפה. בפרק הבא יוגדרו המושגים מבחינה הלכתית. להגדרות אלו השלכות הלכתיות, כפי שיבואר.

ג. מגפה בתנ"ך

בתנ"ך ישנם תיאורים שונים של מגפות שפקדו את עם ישראל. הבולטים שבהם:

² סקירה היסטורית קצרה מובאת במאמרו של פרופ' שטינברג, לעיל עמ' 7-46, בעמ' 9-11.

- לאחר חטא העגל, היכה ה' את עם ישראל במגפה (שמות לב, לה). במגפה זו נהרגו אלו שהשתתפו בחטא אך לא התרו בהם מראש.³ מניין המתים באותה מגפה אינו ידוע.⁴
 - בעקבות מחלוקת קורח ועדתו, התלונן העם נגד משה ואהרן בכך שהם כביכול גרמו למותם של בעלי המחלוקת. על כך היכה ה' את העם במגפה בה נהרגו ארבעה עשר אלף ושבע מאות איש.⁵ על מנת לעצור את המגפה נצטווה אהרן, לקחת מחתה, לתת עליה אש מעל המזבח, לשים קטורת ולהולך מהר את הקטורת אל העדה.⁶
 - לאחר חטא בעל פעור, נענש עם ישראל במגפה שמתו בה עשרים וארבעה אלף איש. בעקבות קנאתו של פנחס, נעצרה המגפה.⁷
 - בספר שמואל (א, ד) מסופר על 'הרץ' המבשר לעלי את תוצאות המלחמה: "ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה פרצה בעם, וגם שני בניך מתו חפני ופנחס, וארון האלוהים נלקחה". במקרה זה, הכוונה היא להרג המוני, מכת מוות ולא למוות בשל סיבות רפואיות וכד'.
 - בסוף ספר שמואל מסופר על דוד המלך שמנה את עם ישראל בניגוד לרצון הקב"ה. גד הנביא נשלח להענישו והציע לו לבחור בין האפשרויות של רעב, חרב או דבר; דוד בחר באפשרות ליפול ביד ה' ולא ביד אדם, וה' שלח מלאך שהכה בישראל ע"י מגפת דָּבָר בה נהרגו שבעים אלף איש. כאשר הגיע המלאך לירושלים, עצרו ה'. בהמשך קנה דוד מאת ארוונה את הגורן בהר המוריה, הקריב בו קרבנות, ואז נעצרה המגפה. השטח שקנה דוד הוא המקום בו נבנה מאוחר יותר בית המקדש.⁸
- מדוגמאות אלו ניתן להסיק שמגפה בתנ"ך הינו שם כללי למוות המוני לא טבעי. לאו דווקא מסיבות רפואיות אלא גם מסיבות אחרות כמו מלחמות ואסונות אחרים.

³ רש"י (שם, כ); רש"י (שם, לה); ראה במסכת יומא (סו, ב).

⁴ רמב"ן (שם, לה), לדעת ר"י בכור שור (שם) מתו שם שלושת אלפי איש.

⁵ במדבר (יז, ו-ט).

⁶ ראה מסכת שבת פט, א; רש"י במדבר יז; וראה אמרי בינה שער הציצית (ט, ד); תורת חיים בראשית (לא, ג).

⁷ במדבר (כה, ג); רש"י (שם, ח-ט).

⁸ שמואל (ב, כד); דברי הימים (א, כא).

ד. דָּכָר במשנה ובתלמוד

יסוד הסוגיא

יסוד הסוגיא הוא במשנת תענית (ג, ד) ובגמרא (שם). המשנה דנה בשאלה מהו דָּכָר:

איזהו דָּכָר? עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה **שלושה מתים בשלושה ימים זה אחר זה** הרי זה דָּכָר, פחות מכאן – אין זה דָּכָר.

על זה מוסיפה הגמרא (תענית כא, א):

"תנו רבנן: עיר המוציאה חמש מאות ואלף רגלי, כגון כפר עכו, ויצאו הימנה תשעה מתים בשלושה ימים זה אחר זה – הרי זה דָּכָר. ביום אחד או בארבעה ימים – אין זה דָּכָר. ועיר המוציאה חמש מאות רגלי, כגון כפר עמיקו, ויצאו ממנה שלושה מתים בשלושה ימים זה אחר זה – הרי זה דָּכָר, ביום אחד או ארבעה ימים – אין זה דָּכָר."

כלומר, כדי להגדיר תמותה חריגה לא מוסברת כמצב דָּכָר המחייב להתענות ולהתריע, יש לבחון את התפלגות מקרי המוות המאומתים לאורך שלשה ימים, לפי גודל אוכלוסייה. אם מתקיים הקריטריון של המשנה – הרי זה דָּכָר, וחייבים להתריע ולהתענות. אם לא – ניתן להניח שמדובר בתופעה מקרית.

הגמרא מפרטת מקרים בהם העיר מונה חמש מאות איש, אלף חמש מאות איש וכו'. העיקרון הנלמד מזה הוא שלהגדרת דָּכָר, יש צורך גם באחוזי תמותה גבוהים, ובנוסף בפזיזות התמותה לאורך שלשה ימים.

למעשה מדובר במצב של תמותה חריגה, **מסיבה לא ידועה**. כדי להגדירה כדָּכָר המחייב תענית והתריעה, יש לקבוע שקיימת סיבה אחת לתמותה החריגה, למרות אי ידיעת סיבת המוות. לשם כך יש צורך בכללי ה"חזקה".

הגמרא (תענית כא, ב) מביאה את דיני קביעת החזקה בשור המועד כמקור לקביעת חז"ל לגבי דָּכָר:

"דרוקרת עיר המוציאה חמש מאות רגלי הוה, ויצאו ממנה שלשה מתים ביום אחד, גזר רב נחמן בר רב חסדא תעניתא. אמר רב נחמן בר יצחק: כמאן – כרבי מאיר, דאמר: **ריחק נגיחותיו** – **חייב, קירב נגיחותיו** – **לא כל שכן?**"

האחרונים מסבירים כי חז"ל בחרו את החזרה של שלוש פעמים, כדי לקבוע חזקה, חזקה נלמדת מדין שור המועד. שור משנה את מעמדו מ"תם" ל"מועד" רק לאחר שייגח **שלוש פעמים**. ל"חזקה" זו יש השלכות ברורות

בדיני נזיקין, ואכמ"ל. כך כותב הקרן אורה (תענית, שם): "ויש לומר: ילפינן משור המועד, דלא הוחזק ליגח אלא בתלתא זימני, ורבי נמי מודה בשור המועד". במילים אחרות, נכנסים כאן שיקולים של כללי החזקות.

העיקרון המסביר את כללי החזקות נלמד מסוגיית "מי שמתו אחיו מחמת מילה" (יבמות סד, ב). העיקרון שם הוא שלפעמים, במקום סכנה, אין צורך בהוכחה מוחלטת כדי לתלות את המחלה בגורם מסוים, אלא די ב"חזקה". ובלשונו של הגרא"ב וסרמן הי"ד בקובץ הערות⁹ "אבל אם היה כן בשלשה אחים, אין אומרים שהן שלשה מקרים נפרדים... אלא יש לתלות בסיבה אחת משותפת לכל השלשה. והסיבה הזאת ישנה גם ברביעי לכן אסור למולו"¹⁰.

איך מונים את "חמש מאות האיש"?

הראשונים והאחרונים נחלקו בשאלה איך מונים את חמש מאות האיש תושבי העיר, אותם המשנה מציינת. האם רק הגברים נמנים, או שגם הנשים והטף. הרמב"ם בהלכות תעניות (ב, ה) לומד שמנין האוכלוסייה הוא רק על פי כמות הגברים הצעירים בגילאי שוק העבודה, וכך כותב: "ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לענין זה". הכסף משנה במקום לומד זאת מהדיוק:

"דהכי דייק מתניתין, דקתני: "עיר המוציאה חמש מאות רגלי", דרגלי משמע הגברים, לבד מטף. והר"ן כתב דמלשון "המוציאה" דייק הכי.

ולי נראה שמהירו שלמי למד כן, דגרסינן התם: בתים שאמרו – בריאים, ולא מרועעים, ודכוותה בחורים – אבל לא זקנים, וכי היכי דמשמע זקנים – יש למעט קטנים, וכן יש למעט נשים, לפי שהן חלושות המזג".

כלומר, מנין חמש מאות האנשים כולל גברים צעירים בלבד¹¹. בנוסף, יש מחלוקת אחרונים בשאלה האם הצורך רק בגברים צעירים נאמר רק ביחס לגודל האוכלוסייה – חמש מאות רגלי (כך משמע בכס"מ הנ"ל, ובבית יוסף תקעו), אך המתים נספרים גם אם הם ילדים נשים או זקנים, או שמא גם שלושת המתים צריכים להיות דווקא גברים צעירים בגילאי העבודה.

⁹ **קובץ הערות**, הוספות, יבמות סה, א, סק ב. סברא זו מיוחסת בעולם הישיבות לגר"ח הלוי סולוביצ'יק מבריסק, רבו של הגרא"ב וסרמן. וראה גם בשו"ת **שם אריה** סי' לא, שאסר למול גם מי שמתו שני אחיו הראשונים אף שנתקיימו שניים אחרונים; וב**אנציקלופדיה תלמודית**, כרך יג, ערך חזקה (ה), עמ' תשלט-תשס, בהע' 1, 5, ו-7.

¹⁰ לצד ההסבר ההלכתי, הקרן אורה (שם) מציין גם הסבר רעיוני, עיי"ש.

¹¹ וראה **במשנה ברורה** (שם) שהביא להלכה דברי הלבוש שבשניהם צריך שלא יהיו זקנים וטף ונשים. ראה עוד בשו"ת **בצל החכמה** (ח"ג, מב, ז-ח); שו"ת **יביא אומר** (ח"ג, אה"ע, סי' ה').

המהריק"ש (על שו"ע, סי' תקעו, ב) טוען ששלושת המתים אינם בהכרח גברים צעירים, אלא המדובר במתים אופן כללי:

"ומדקאמר ויצאו ממנה ג' מתים משמע שגם אם יהיו המתים נשים או קטנים או זקנים – דָּבָר הוי. ואין צריך שיהיו רגלים. כנ"ל. וכן עמא דבר".

גם לכללים אלה בהגדרת הדָּבָר, יש משמעות ביחס לסוגייתנו כפי שנראה.

בהמשך הגמרא (תענית, כא, ב) מבואר שגם כאשר התמותה החריגה איננה בבני אדם אלא בבעלי חיים, היא כבר מוגדרת כדָּבָר:
"אמרו ליה לרב יהודה איכא מותנא בחזירי, גזר תעניתא.
נימא קסבר רב יהודה מכה משולחת ממין אחד משולחת מכל המינין?

לא. שאני חזירי דמיין מעייהו לבני אינשי".

כלומר, כאשר משתוללת תמותה חריגה רחבה, גם כאשר תמותה זו פגעה, בשלב זה, רק בבעלי חיים מסוימים, יש לגזור תענית מדין דָּבָר, כי היא עלולה לפגוע גם בבני אדם, עקב דמיון ביולוגי בין אותו בעל חי לבני-אדם (תוס' שם, ד"ה אמר ליה).

התוספות מסיק מכאן שהדבר נכון גם ביחס לדָּבָר שמסתובב בין נכרים, שהרי בבני אדם הם בוודאי דומים במבנה גופם לבני ישראל:
"פירוש: שבני מעיו של חזיר דומין למעיים של בני אדם, ויש לחוש שיהא על בני אדם. מכאן נראה שאם יהיה דָּבָר על נוכרים, יש לחוש ויש להתענות, דהא הכא חזינן דגזר תעניתא מדבר שהיה בחזירין משום דדמו מעייהו לבני אדם, וכל שכן של נוכרים דדמו לישראל".

נקודה זו אינה מוסכמת בין הראשונים. לדעת החולקים (שאין הלכה כמותם), אי אפשר להסיק ממגפה שמתפשטת אצל נכרים, על סכנת התמותה לבני ישראל. הר"ן (שם, ד"ה גרסי' בגמרא) כתב: "ואחרים חולקין ואומרים דעכו"ם וישראל מפני שהן שתי אומות אין עונשן שווה והם נדונין לפי מעשיהם מה שאין כן בחזירי עיי"ש". כך הביא גם הריטב"א בפירושו השני: "אבל גויים חלקו רשות לעצמם, ואעפ"י שהם מין אחד [בני אדם] – ענייני גזירתם חלוקה לעצמם"¹². אולם הריטב"א מסיים דבריו וכותב שיותר

¹² ראה בספר בית אלקים למבי"ט (שער התפילה, פרק ששה עשר) שעושה הבחנה בין מגפה כלל עולמית למגפה שהינה על ישראל לבדם, יתרה מזאת הוא מבחין בין זמן גלות לבין זמן שישאל שרונים על אדמתם: "ועם כל זה אני חושב כי מה שנצטוונו מן התורה לזעוק ולהריע על צרה, הוא כשבאה אי זו צרה על ישראל בכלל או בפרט ואינם אלא בישראל לבד, שאז נראה ודאי גמור כי על חטאתם באה להם הצרה הזאת, וכמו שנראה מן הכתוב... הנה שהמשילו ענין צרת הדָּבָר בכפר המיוחד לישראל כי זה מורה על כי עליהם נגעה הרעה

מסתבר כהבנה הראשונה, ששניהם מין אחד ודינם שווה¹³. וכך מסכם בשו"ת הרשב"ש (סימן שס):

"אמנם אעפ"י שהדבר לא התחיל עדיין ביהודים ראוי הוא לגזור תענית... רמב"ם ובעל הטורים ז"ל ובעל השולחן ערוך לא חלקו בין גוים לישראל... כיון שנתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין... כ"ש שהחוש יעיד על זה. וה' ישמור עמו ישראל אמן".

הגמרא ממשיכה ומסיקה שגם כאשר הדבר נמצא במקום מוגדר, אולם ישנם שיירות ומעבר בין אזורי ישוב שונים, יש חשש להדבקה הדדית. ממילא גם במקום שכעת אין דבר, יש להתענות מהפחד להדבקה וסכנה עתידית. וכך פוסק הרמב"ם להלכה (שם, הל' ו):

"היה דבר במדינה ושיירות הולכות ובאות ממנה למדינה אחרת – שתיהן מתענות, אעפ"י שהן רחוקות זו מזו".

אולם אם השיירות הופסקו, אין לחשוש לדבר במקום מרוחק¹⁴. לסיכום, כל מכלול השיקולים שהוזכרו משתקפים בפסיקת ההלכה בשולחן-ערוך, רמ"א ונושאי הכלים. כך פוסק השו"ע (תקעו, א-ג):

"כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים, כך היו מתענים על שאר הצרות... וכן על הדבר. איזהו דבר? עיר שיש בה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלושה מתים בשלושה ימים זה אחר זה [=מת אחד בכל יום (משנ"ב סק"ג)] – הרי זה דבר. יצאו ביום אחד או בארבע ימים – אין זה דבר.

היו בה אלף ויצאו ממנו שישה מתים בשלושה ימים זה אחר זה – הרי זה דבר. יצאו ביום אחד או בארבעה ימים – אין זה דבר;

מצד חטאתם בהשגחת האל ית' עליהם, ולכן צריך שישוּבו בתשובה שלימה כדי שתסתלק מעליהם, וזה הוא דבר נסיי לאומה ישראלית שיראה ויתפרסם בעולם השגחת האל יתברך עליהם. כי כשהם חוטאים מביא עליהם רעה, וכשהם שבים בתשובה מיד מסתלקת מעליהם. והיה ענין זה מיוחד באומה בזמן היותם על אדמתם שהיו ניכרים שהם זרע קדש ברך ה'. וכאשר ייסר איש את בנו הקב"ה מייסרם, בהיות הדבר ניכר וגלוי כי צרתם ותשועתם היתה מאתו ית'. אבל בזמן היותנו בגלות, גם כי כל הדברים הבאים עלינו ידענו ידיעה ודאית כי מאתו יתברך הם, עם כל זה הוא כמסתיר פנים ממנו על חטאתינו, ובאים עלינו הצרות בעונותינו באופן שהחוטאים יש להם מקום לספק ולומר אולי מקרה הוא בא עליהם, וכן בענין התשועה מאותן הצרות.

וכך גם מכריע הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (ס' עו); וראה ברכי יוסף (תקעו, ב); וראה מור וקציעה (ס' תקעו) שכתב: "לא שנה פגעה מידת הדין בגוים או בישראל, צריכין שמירה שלא ילקו בחברתם, מאחר שניתנה רשות אינו מבחין בשוכנים יחד".

ראה בספר חסידים (מהדורת ויסטינצקי-פריימאן, פרנקפורט, תרפ"ד, ס' שעב) שהבחין בין שיירות ציבוריות לבין יחידים שעוברים ממקום למקום: "אם יש דבר בעיר, ושמע שבעיר אחרת טוב, לא ילכו שם, שכן מלאך המות יש לו רשות באשר מוצא בארץ ההיא, אפילו נכרים, וכשיירות הולכות מעיר שיש בה דבר לארץ אחרת – היא לוקה. אבל יחידים שילכו ואין דעתם בסחורה, לא יזיק, ועושים חכמה. כל מי שחפץ למלט נפשו שילך לארץ אחרת עד שתעצר המגפה ובלע המות לנצח".

13

14

וכן לפי חשבון זה. ואין נשים וקטנים וזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מניין אנשי המדינה לעניין זה... ואם היה דָּבָר בחזירים – מתעניין, מפני שמעיהם דומים לשל בני אדם; וכל שכן אם היה דָּבָר בגויים ולא בישראל – שמתעניין".

יחד עם זאת מציין השו"ע שכאשר יש שיירות בין מקומות שונים, יש להיזהר ולהתענות גם במקום שאין כעת דָּבָר. אולם אם המקומות קרובים, גם בלי שיירות סדירות, יש להתענות (שו"ע שם, ב, משנ"ב ס"ק י)¹⁵.

ה. הגדרה הלכתית של תמותה רחבה מנגיף הקורונה

קורונה – כמחלה מאובחנת

לפי הגדרת המשנה והגמרא הנ"ל, ברור שהקורונה אינה 'דָּבָר' אלא משהו אחר.

סיבה ראשונה: סיבת המוות בקורונה איננה עלומה אלא ידועה.

סיבה שנייה: ההגדרה של דָּבָר היא שלושה מתים בשלושה ימים לכל חמש מאות איש. כלומר כאשר 0.6% מאוכלוסיית הגברים העובדים מתים בתוך שלושה ימים, זה מוגדר כדבר. פחות מכך – לא. עד היום (אלול תש"פ) בישראל אנחנו ב"ה רחוקים מאוד מהמצב הזה. אפילו באנגליה, ארה"ב ואיטליה, לא הגיעו לאחוז תמותה כל כך גבוה.

מכיוון שבנגיף זה לא מדובר בתמותה מסיבה עלומה, אלא קטלניותו של הנגיף כבר מוכרת, נראה להלן כי אין לנו צורך בחישובים ובהגדרות הנ"ל, אלא יש להגדירו כ'צרת הציבור' או כמגפה באופן כללי.

בהמשך הגמרא (תענית כא, ב) מופיע דיון נוסף: "ואסכרא, בזמן שיש בה מיתה – מתריעין עליה, בזמן שאין בה מיתה – אין מתריעין עליה". הביאו הרמב"ם להלכה (הל' תענית ב, יג), והוסיף:

"על החליים כיצד? הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותו העיר, כגון אסכרא או חרחור וכיוצא"ב והיו מתים באותו החולי, הרי זו צרת ציבור וגוזרין לה תענית ומתריעין".

כלומר מדובר על תופעה שאינה 'דָּבָר', אלא מוגדרת כ'צרת הציבור' ולה דינים והגדרות אחרות. לדבריו, כאשר יש חולי שמתפשט "לאנשים הרבה", והינו חולי ידוע ומוגדר שיכול לגרום למוות – שאינו 'דָּבָר' – הוא

¹⁵ בנושא זה עיין בשו"ת היכל יצחק (או"ח, סי' לא) שם הגר"א הרצוג, נשאל האם יש לחסן אנשים חיסון מונע בשבת מפני מגפה שעדיין לא הגיעה לעיר. האם יש לפסוק על פי הר"ן (פ"ב דתענית) שכתב כי אין לחלל שבת בעיר שעדיין לא פשטה בה המגפה, או שצריך לעשות צעדים מניעתיים, וכתב: "ואני אומר שזה תלוי ברופאים המומחים, שאם הם אומרים שעלול להתפשט וצריך לחסן את האוכלוסיה ע"י זריקות, אפילו אם יש בהן מלאכה דאורייתא, אם לא נעשה מערב שבת, מותר בשבת".

נכנס להגדרות של דברים שמתריעין עליהם מיד. דברי הרמב"ם הובאו בטור (או"ח, סי' תקע"ו).

להבהרת הסוגיא, שואל הבית-יוסף (שם) על דברי הרמב"ם, מדוע בשונה מה'דָּבָר', ב'צרת הציבור' אין צורך להגדרה של שלושה מתים בשלושה ימים לאוכלוסיה של חמש מאות איש? מה סיבת ההבדל בין הדברים? מהי ההבחנה המדויקת שבין ההגדרות השונות. והוא מתיר:

"ואפשר דשאני דָּבָר, שהוא שינוי אויר הממית בלי שהיית זמן בחולי, וכל שאינו באותו ענין שמתו שלושה בשלושה ימים בעיר המוציאה חמש מאות רגלי אינו דָּבָר קבוע אלא אקראי בעלמא ואינו עשוי להתעכב, הילכך אין מתענין עליו".

כוונתו, שיש הבחנה בין מוות לא מוסבר אקראי, לבין מוות לא מוסבר **החזור על עצמו**, שהוא מוסבר כשינוי אויר הממית בפתאומיות "מבלי שהיית זמן בחולי". במקרה האחרון, אנו תולים את התמותה "בשינוי האויר", ועל מנת להוכיח שמדובר בָּדָבָר מובהק ולא באירוע אקראי או נקודתי של מוות (כדברי רש"י, ד"ה "ביום אחד"), יש צורך במוות של שלושה מתים המפוזר לאורך שלושה ימים, לכל חמש מאות איש, זהו דבר.

אולם כאשר המחלה מוכרת ויש אבחנה ברורה שלה, הרי זהו חולי מסוכן ברור, ואין צורך לפיזור של שלושת המתים בשלושה ימים. שהרי זוהי סכנה מוגדרת ואם כבר יש חולי ל"אנשים הרבה", על אף שבינתיים יש רק מתים מעטים, בכל זאת כבר חייבים להתריע.

דבר זה מדויק להפליא בדברי התפארת-ישראל (אבות, פ"ה, מ"ח, אות נח) שכתב: "דָּבָר בא לעולם. שמתים רבים **מבלי שיהיו חולים תחילה**", כלומר כאשר ישנם מתים רבים, שלא ידוע סיבת מותם ולא היו חולים בתחילה, זהו דָּבָר, במקרה זה יש חובה לסטטיסטיקה של המשנה. אך במוות ממחלה ידועה אין צורך בסטטיסטיקה זו.

וכדברי הרמב"ם (לעיל) פסק בשו"ע (תקעו, ה):

"וכן מתענין על החולאים, כיצד, הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה עיר, כגון אסכרא או חרחור וכיוצ"ב, והיו מתים מאותו חולי, הרי זה **צרת צבור** וגוזרין עליה תענית ומתריעין".

כלומר, כאשר יש חולי מסוכן ומוגדר, כלומר, מחלה ידועה המסכנת חיים – אזי כדי להתענות אין צורך בתמותה לפי החשבון של הגדרת דָּבָר, אלא מתענים מיד – זוהי מגפה או צרת ציבור של "חולי מהלך". הרמ"א, שחי כשלש מאות שנה לפני לואי פסטר, מציין שם את ההבדל בין "דָּבָר שהוא בא מכח שינוי אויר" לבין יתר החולאים שאינם מכוח האויר (אלא מכוח מחלה ידועה), כאסכרא וכד'. במחלות הידועות כמסוכנות, אין צורך

בשלושה מתים בשלושה ימים, אלא די בידיעה שזו מחלה מסוכנת הגורמת תמותה מסיבה מוגדרת וידועה.

מה הקריטריונים לצרת הציבור של חולי מהלך?

עולה השאלה איזה אחוזי תמותה נדרשים, אם נדרשים, לצורך הכרזת הסכנה **כצרת ציבור** של חוליים וקביעת התענית במחלות מסוכנות ידועות אלו?

הריטב"א (יט, א) כתב, שבכדי להגדירו כ'צרת ציבור של חוליים', צריך שימותו לפחות שלושה, אך אין צורך בכללי פיזור התמותה של ה'דבר'.

"ונראה שבעניין זה שהחולי נתפשט בעיר כבר מכיוון שמתו מחמת חולי זה עצמו ג' אנשים בין ביום אחד או יותר מתענים ומתריעים עליו, ולא אמרו בדבר אותו שיעור אלא כשאין חולי שלהם שווה".

הלח"מ (שם) כותב שדי אם ימותו לפחות שנים.

המשנ"ב (ס"ק יח) מסכם: "נראה דמכל מקום דווקא כשירד חולי זה להרבה אנשים **אף שלא מת עדיין רק אחד מהן**, צריך להחמיר". כלומר, כאשר המדובר בחולי מוכח להרבה אנשים, כמו הקורונה, גם כאשר עדיין מספר הנפטרים הוא נמוך (אך עדיין מדובר לפחות מת אחד), יש להתענות – זוהי מגפה וזוהי צרת ציבור של חוליים.

יתרה מזאת, ערוך-השולחן (או"ח תקעו, יא) למד שאפילו אם עדיין לא מת אף אחד, יש להתענות על החולי המסוכן – המוכר:

"וכן מתענים על החולאים... וכן אם נולד ברוב הציבור שחין פורח או חיכוך לח שעוקץ הבשר ומתחכין דהוי כשחין פורח אף שאין מתים מזה מכה היא... מ"ש הרמ"א בסעיף ה' דבאלו א"צ שימותו בג' ימים וכו' כמו בדבר שהוא בא מכח שינוי אויר אלא מתענים ומתריעים מיד עכ"ל, לא קאי המיתה על שחין וחיכוך דבאלו א"צ מיתה אלא עיקר כוונתו על מחלות אסכרה וחרחור וכיוצא בהם".

כלומר, כאשר העיסוק הוא ב'צרת ציבור של חולי מהלך', אין צורך להשתמש בהגדרות ומספרי סף סטטיסטיים של מתים, כיון שהסכנה הרפואית ידועה ומוגדרת.

לסיכום ההגדרות:

- 'מגפה' – זוהי הגדרה כללית למיתה של אנשים רבים בזמן קצר, בצורה לא טבעית.
- 'צרת ציבור של חולי מהלך' – זוהי מיתה לא טבעית בעקבות סיבה רפואית מוגדרת.
- 'דָּבָר' – זוהי מיתה לא טבעית בשל **סיבה לא ידועה**, ובכדי לקבוע שאכן זהו דָּבָר ולא מיתה אקראית של רבים, יש צורך במספר מתים בשלשה ימים, כאמור במשנה ובגמרא.

ו. מהי "מגפת הקורונה" – דָּבָר או "חולי מהלך"?

אם נשליך הגדרות אלו ביחס למחלת הקורונה בה יש אבחנה מוגדרת וגורם מוות ידוע, נוכל לזקק את היחס לנגיף מבחינה הלכתית. בכדי להגדירה כמגפה של או "צרת ציבור" – אין צורך בהתפלגות התמותה המתוארת במשנה ובגמרא. שהרי זו מיתה לא טבעית של רבים, המוגדרת כמגפה, כפי שראינו בתנ"ך. יתרה מזאת, גם בכדי להגדירה כ'חולי מהלך' אין צורך בסטטיסטיקות אלו, שהרי סיבת התמותה ידועה וממילא אינה מוגדרת כ'דָּבָר'.

כך למד גם בשו"ת דברי מלכיאל (טננבאום, ב, צ):

"והעיקר נראה דרַק הַדָּבָר שנוזכר בש"ס שלא היה חולי מיוחד רק שהיו מתים אנשים פתאום יותר מכפי ההרגל, בזה צריך שיעור ג' בג' ימים לת"ק רגלי שזה מוכיח שהוחזק הדבר ונשתנה האויר... ולזה נראה שאם חלו הרבה בני אדם על מחלה זו שפיר מיקרי שהוחזקה מחלה זו".

דבריו אלו מתאימים עם ההנהגות הרבות שמופיעות בחז"ל ביחס לְדָבָר שכאמור הוא מוות מסיבה לא מאובחנת. הנהגות אלו של חז"ל הינן כלליות, ונאמרו על מנת להזהיר את האדם ולשמור על בריאותו **כאשר אין אבחנה ברורה ולא ידוע ממה עליו להישמר**. במקרים אלו הנחו חז"ל והמליצו לאדם להישמר מדברים רבים¹⁶. הדבר נכון בעת 'דָּבָר'. אולם כאשר

¹⁶ לדוגמא, **חשיבות ההסתגרות בבית**: "שנו חכמים, דבר בעיר – כנס רגליך, שנאמר: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר". **דגש על סגירת החלונות**: רבא בזמן הדבר היה סוגר חלונות, שכתוב (ירמיהו ט, כ) כי עלה מות בחלונותיו. **זהירות מללכת באמצע הדרך, אלא רק בצדי הדרכים**: "שנו חכמים: דבר בעיר, אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים, שכיון שניתנה לו רשות, הולך הוא באמצע". **זהירות מלהכנס לבית הכנסת יחיד**: "שנו חכמים: דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, שמלאך המות מפקיד שם כליו, וזהו דווקא כשלא לומדים שם תינוקות ולא מתפללים שם עשרה". מקור הדברים ממסכת **תענית** (כא, ב); ומסכת **בבא קמא** (ס, ב) ועיי"ש עוד.

קיימת אבחנה של נגיף קטלני משתולל, יש להיזהר מהדברים הישירים שקשורים למחלה עצמה, על זה לא בהכרח נאמרו הנהגות אלו.

לסיכום: ברור כיום שיש להכניס את מחלת הקורונה תחת הכותרת של 'מגפה' שהרי רבים מתים. בנוסף, זו 'צרת ציבור של חולי מהלך' עקב חולי מסוכן ידוע, ואין מקום להגדירו 'כדָּבָר'.

ז. חוות יאיר – דָּבָר מול מגפה

רובד נוסף המשלים הגדרה זו, ניתן למצוא בדבריו של בעל שו"ת חוות-יאיר (סי' קצו)¹⁷. החוות יאיר דן בשאלה האם הדָּבָר הזה למגפה:

"דָּבָר. לשון דָּבָר אינו מיוסד על מכת המגפה הידועה, רק כל חולי המידבק מאיש לאיש וממית. ובמשנה דתעניות איזו היא דָּבָר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי וכו'. ש"מ שכל מיתת בני אדם רבים בזמן קצר חוץ לטבע נקרא דָּבָר, וגם על זה נאמר דָּבָר בעיר כנס רגליך, דזיל בתר טעמא. מה שאין כן לשון מגפה איננה רק ענין מכה שעניינה המגפה האמיתית שנולדה מכה עיפושית במקום אחד, והיא ארסית ונמשכת לכל האיברים והדמים, כעניין "הנה [אנכי] נוגף [את כל] גבולך" וכו'¹⁸.

...עכ"פ נראה דיש איזה חילוק ביניהם מדשני קראי בדיבוריהו גם מצלינן אתרווייהו [בתפילת אבינו מלכנו] "כלה דָּבָר, ומנע מגפה". וחכם אחד רצה לומר דדבר אחד הם, רק מגפה קשה וכבד מאד כמ"ש ויהיו המתים במגפה כ"ד אלף. והשבתי לו א"כ איפכא מיסתברא שבימי דוד נפלו מהבקר עד עת מועד ע' אלף איש ואמר וייתן ה' דָּבָר וגו'. אלא ע"כ אין לחלק ביניהם בזה"¹⁹.

לדבריו, העיקרון המנחה חייב להיות "זיל בתר טעמא", מיתת רבים בזמן קצר. הסטטיסטיקות נועדו להבהיר שאין המדובר במוות אקראי אלא במגפה. כיוון זה ניכר בדברי האחרונים שמדייקים בדברי הרמב"ם שכתב (תעניות, ב, יג): "לאנשים הרבה באותו העיר", שאין כוונת הרמב"ם שהמחלה התפשטה ברוב בני העיר, אלא כוונתו, שהחולים מפוזרים במקומות שונים ברחבי העיר, זה לא מוות אקראי אלא מדובר בגורם מוות שהתפשט. וכך כתב בשו"ת דברי מלכיאל (טנבאום, ב, צ):

¹⁷ וראה גם בספר קהלת יעקב למהר"י אלגזי, מענה לשון, לשון תורה, מערכת אות ד סימן רצ.

¹⁸ ראה בגליוני הש"ס, תענית (יט, ב).

¹⁹ וראה את דברי רבי יצחק מולכו, כאשר המצב עדין מסופק בהגדרת המגפה, עדין יש להישמר ולהיזהר (אורחות יושר, פ' טו): "מרגלא בפומייהו דאינשי, דכל זמן שלא נודע החולי אם הוא דָּבָר או מגפה שאינו מזיק ליושבים אצלו. ונראה לי הטעם דהדָּבָר הוא כעין נגעים, וכמו שהנגעים כל זמן שלא אמר הכהן טמא הוא אינם טמאים, כמו שאמר הכתוב ויורה הכהן ופינו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע, כמו כן מגפה".

"מה שכתב הרמב"ם שפשט ברוב הציבור אין כוונתו שיחלו רוב הציבור במחלה זו, רק הכוונה שהאנשים שחלו במחלה זו אינם בשכונה אחת רק מפוזרים בין רוב העיר... ולזה נקיט כלשון שפשט ברוב ציבור ולא כתב שנחלו רוב הציבור במחלה זו, והטעם שאז יש לחוש שהיא **מכה מהלכת** וכוללת".

כלומר 'מכה מהלכת' אינה מוגדרת על פי סך מסוים של אנשים שהינם חולים או מתים, אלא כאשר ישנה אפידמיה – התפשטות המחלה בכמה וכמה מוקדים, עם עליה לא רגילה בתחלואה ובתמותה, דבר שמוכיח שהיא "מכה מהלכת וכוללת" כלשונו. במקרה זה מתענים עליה גם אם כמות הנפטרים לא מתאימה לדרישה במשנה, בגמרא ובשו"ע.

ח. נפטרים בשל חסר טיפול רפואי במחלות רקע

לאחר ההבחנה הברורה שבין דָּכָךְ (מיתת רבים לא טבעית מסיבה לא מאובחנת) לבין "צרת ציבור של חולאים" או "מכה מהלכת" (מיתה לא טבעית מסיבה רפואית מאובחנת) ולאחר ההבנה שקורונה הינה מגפה, יש להגדירה כ'צרת ציבור של חוליים' וכ'מכה מהלכת'. כמו כן יש לבחון מי מוגדר כנפגע מהמגפה.²⁰

האם יש מקום לצרף לחשבון המתים אנשים שמתו ממחלות אחרות בשל אי היכולת שלהם לקבל טיפול מתאים, בשל עומס הצוותים הרפואיים העסוקים בחולי קורונה, או בשל החוסר במשאבים בשל התרבות חולי המגפה? בכלל זה יש לציין מתים נוספים מבין חולים עתידיים, שבשל העובדה שאינם מאובחנים כעת, מצבם הרפואי יכול להסתבך ולהגיע לסכנת חיים. לדוגמא: חולי סרטן פוטנציאליים שלא עוברים בדיקות מקדימות או סדירות ומצבם יוחמר, כפי שיתברר כאשר המערכת תחזור לשגרתה והם ייבדקו. לדעת הג"ר אשר ווייס, כל הנ"ל יוגדרו כנפגעים מהמגפה. כמש"כ בשו"ת מנחת אשר²¹:

"פשוט וברור שדין הקורונה כדין המגפה, דהלא כל המתים מתו כתוצאה מהמגפה אף אלה שמתו בפועל מתוך רשלנות רפואית".

כלומר, הגדרת "צרת ציבור של חולאים" עפ"י הנפטרים הישירים ממנה, אינה מדויקת. יש למנות את החולים שמתו גם בשל סיבות עקיפות. ייתכן שנקודה זו תלויה במחלוקת שהובאה לעיל בשאלה את מי מגדירים בכלל שלושת המתים מתוך חמש מאות: האם רק גברים צעירים ובריאים שמתו, או גם זקנים, אנשים חלשים וטף וכד'.

²⁰ בכפוף להגדרות של מספר החולים והמתים שצריך ביצרת ציבור של חוליים, כפי שנאמר לעיל (פרק ה').

²¹ **מנחת אשר – בתקופת הקורונה**, תליתאה, סיון תש"פ, סי' יב.

בערוך השולחן (תקעו, ו) ציין כי כאשר ההגדרה היא עפ"י מספר נפטרים, זה אינו כולל מוות מסיבות נלוות או מקבילות:

"שאינן בחשבון הזה לא נשים ולא קטנים ולא זקנים ששבתו ממלאכה ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה ומתו על מיטתם, הרי זה דָּכָר. לאפוקי אם אחד מהם נהרג או נטבע או שהיה חולה מכבר, אין זה בחשבון"²².

לדבריו, אין מקום להוסיף במניין המתים אנשים שמתו בשל מחלות אחרות ו/או בשל חוסר טיפול הולם שנפטרו בתקופת המגפה. אולם כאמור, פוסקים אחרים, כדוגמת המהריק"ש, חולקים.

לסיכום, חלק מהפוסקים סוברים כי הגדרת מגפה ככלל, ו"צרת ציבור של חולאים" בפרט, יכולה להקבע גם בהתחשב במתים שנפטרו בצורה לא ישירה מהקורונה, אלא מסיבות נלוות כמו סתימת בתי חולים והעדר רופאים.

ט. הגדרת מגפה על פי ארגוני הבריאות

טענה חדשה מופיעה במאמרים הלכתיים. על פיה הגדרת מגפה היא נתון אפידמיולוגי, נקבעת על פי הצוותים המוסמכים בארץ ובעולם, ואינה קשורה כלל למספרים או לשיקולים הלכתיים. המספרים המוחלטים שהובאו במשנה ובגמרא ונפסקו בשו"ע או הגדרות הלכתיות אחרות, הינם רלוונטיים רק עבור פרטי דינים שונים. לדוג' חובת "מתעניין ומתריעין", מתי ובאיזה שלב קובעים תענית על הציבור, איסור ישיבת שבעה בעת אבילות וכד'. אך אין לכך כל קשר לחובת הזהירות (בין לעצמו ובין לאחרים) וליתר ההלכות הנובעות מהגדרת המגפה כחולי מהלך.

כך טוען הגר"א וייס (מנחת אשר – בתקופת הקורונה, תליתאה, סיון תש"פ, סי' יא-יב)²³:

"ולפיכך לא מצינו בכל המקורות שעוסקין בהנהגה ובהלכה בשעת מגפה שהפוסקים ידונו כמה מתים ימותו בעיר ותקרא מגפה, וע"כ דמלבד ההלכה דמתעניין ומריעין, לגבי כל שאר תחומי ההנהגה וההלכה אין הגדרת המגפה אלא לפי מציאות

²² כך גם משמע מדברי רבי דוד קמחי, בפירושו לבראשית (ה, כד): "המגפה היא מכה אנושה, אבל היא מכה פתאום בלי קדימת חוליי", כלומר ללא מחלות רקע. וראה עוד בתפארת ישראל (אבות ב, אות מט): כבר אמרו הרופאים, שכשיש מחלה מהלכת ח"ו או דָּכָר ל"ע, תאחו בפרטיות רק הבריאים והחזקים האוכלים למעדנים, ותחוס על האומללים והחלשים". וראה עוד בית אלוקים למבי"ט (פ' ט"ז); מערכי לב (סוף דרוש טז).

²³ ראה עוד מנחת אשר-בתקופת הקורונה (מהדורה תניינא, אייר תש"פ, סי' א).

החיים דכל שלפי כללי הרפואה מדובר במגפה המתפשטת ומדבקת ורבים חללים הפילה דינו כמגפה לכל דבר".

הרב וייס מציין זאת ביחס לשאלה ההלכתית האם מותר להתאבל בעידן הקורונה. אם אכן המצב מוגדר כמגפה, יש לאסור זאת כפסיקת הרמ"א (יו"ד, סי' שעד, יא), אולם אם המצב לא מוגדר כמגפה עפ"י הרשויות הממונות, אין מניעה מלהתאבל.

למעשה, מנהג זה שלא להתאבל, לא התקבל מסיבות שונות, וממילא יש להתאבל גם כיום.

י. סיכום

מחלת Covid-19 מוגדרת כמגפה בשפה הרפואית ואף בשפה ההלכתית. במאמר זה ניסינו להגדיר את המושגים השונים (מגפה, דבר, חולי מהלך, צרת ציבור של חוליים, מכה מהלכת) מתוך דברי חז"ל והראשונים, ולהסיק מהם את ההגדרה הנכונה למחלת הקורונה.

1. 'מגפה' – זוהי הגדרה כללית למיתה של אנשים רבים בזמן קצר, בצורה לא טבעית. כמו בעת מלחמה, אסונות טבע, עונש על חטאים, או נגיף רפואי קטלני.

2. 'מכה מהלכת' או 'צרת ציבור של חוליים' – הוא מיתה לא טבעית של אנשים רבים (או חולי לא טבעי של רבים) בזמן קצר, בעקבות סיבה רפואית מוגדרת ומאובחנת. "חולי מהלך" מוגדר כהתפשטות מחלה קטלנית בכמה מקומות, עם עליה לא רגילה בתחלואה ובתמותה, דבר שמוכיח שהיא "מכה מהלכת וכוללת". ההגדרה נכונה גם אם כמות הנפטרים עדיין איננה גדולה.

3. 'דבר' – הוא מיתה לא טבעית של אנשים רבים בשל סיבה לא מוגדרת. בהעדר סיבה ידועה, ניתנו המספרים והמדדים במשנה ובגמרא כדי לקבוע שאכן מדובר במגפה ולא במיתה אקראית. עקב העדר הידיעה מהו גורם התמותה במגפת הדבר, היה מקובל להניח שהתמותה מקורה באויר רעיל באזורי המגפה.

המסקנה: מחלת Covid-19 מוגדרת כמגפה באופן כללי, וכן כ'חולי מהלך', 'מכה מהלכת', או כ'צרת ציבור של חוליים'. שהרי גורם התמותה ידוע. ההגדרות והשכיחויות שנדרשו במשנה ובגמרא לצורך הגדרת דבר, אינם נדרשים ל Covid-19, אלא רק למגפות עם גורם תמותה לא ידוע. במגפות כאלה, המבחנים הסטטיסטיים נועדו לוודא שלמרות העדר האבחנה, אין זה מוות אקראי בעלמא.

פנחס גולדשמידט
הרב הראשי ואב"ד
מאסקווא
ונשיא וועידת רבני אירופה

לזכר נשמת דודי ר' יצחק
משה רוזנבאום ז"ל מברוקלין
שנספה במגיפה בחוה"מ פסח
תש"פ בתוך שאר כל הנספים
תנצב"ה

ב"ה כ"ז בתשרי תשפ"א לסדר: 'קול דמי אחיד צעקים אלי'.

ונשמרתם מאד לנפשתיכם

הראוני רשימת שיעור שמסר גאון אחד מחשובי בעלי הוראה, מורה ודאין, תני ומתני מעיי"ת בני ברק יע"א בעיצומה של מגפת הקורונה אשר רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה, לקינו בזה בַּכְּפָלִים, ונאבדו אלפי נפשות יקרות משלומי אמוני ישראל¹ בארץ ישראל, בארה"ב ובאירופה. בדבריו שפורסמו לרבים עלה פקפוק בחיוב להישמע להוראות רוב ככל הרופאים בכל המדינות אשר קראו להשתדל בכל דרך שלא להדביק אחרים, וכי על מי שנמצא מאומת לנגיף חייב להישאר בבידוד, ושאר כל אדם מחויבים בעטיית מסכות בכל עת אשר הם באים בחברת בני אדם. וייסד דבריו על דברי חז"ל ועל דברי הפוסקים. ולהיות שידעתי כי החל הנגף בעם ויאמרו התירו פרושים את הדבר, ראיתי בעני עמי, וזכרתי להא דגרסי בסנהדרין (פב, א): **"כתיב: וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר – מֶה רָאָה, שְׂמוּאֵל אָמַר: רָאָה שֶׁאֵין חֻמָּה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֲצָה נֶגְדַּת ה'; כָּל מְקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם אֵין חוֹלְקִין בְּבוֹד לַרֵב"**.

על כן באתי לברר הלכה זו וזה החלי ב"ה.

א

א. מעיון הדק בדברים שהתפרסמו ברבים עולה כי הרב הדורש שגה בדימוי מילתא למילתא בשלושה עניינים מרכזיים אשר ההוראה עליהם באצבע הינה עיקר תכלית רשימה זו:

¹ הבאים להתפלל בבתי כנסת אורתודוקסים מדי שבת בשבתו; בגל הראשון של המגיפה נספו בריכוזים החרדים בארה"ב למעלה מאלף נפשות, בצרפת נספו יותר מאלפיים יהודים אשר רובם הגדול שומרי מצוות ומסורתיים, ובגל הראשון באנגליה נספו למעלה משש מאות נפשות רח"ל.

העניין האחד: הרב הדורש לא ערך את ההבחנה הנדרשת בין סכנה והיזק לכשעצמם – לבין סכנה והיזק העלולים לקיפוח נפשות. ועל אף שהתייחס כמובן בדבריו לענייני פקו"נ, מ"מ חזרו ונתערבו בדבריו שני מיני סכנות אלו – שתהום הלכתית פעורה ביניהם – רצוא ושוב.

העניין השני: לא נערכה ההבחנה בין סכנת נפשות העלולה לאדם הפרטי כגון נשיכת עקרב, לבין סכנה העלולה לרבים – כמחלה מדבקת אשר בכוחה להחלות עשרות או מאות בני אדם בסיבת אדם יחיד שלא במודע ואף לסבב מיתת חלקם.

העניין השלישי: מדי דברו בגדרי 'לא שכיחא היזקא' לא ערך את ההבחנה בין גדרי הדיון אודות מידת החובה על האדם להישמר מן הנזק לבין גדרי מדת החובה להישמר מלהזיק – אשר על ההבחנה הזו כמו באה הזהרת התוס' (ב"ק כג, א): **'יותר יש לאדם להיזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יוזק'**.

ב. מעבר לשגיאה בשלושת עניינים מרכזיים אלו השוזרת את רובי דבריו, נפלה בהם שגגה רבה בהכרת המציאות; שכן בבואו לדון בגדרי 'מגיפה' הרבה להביא בדבריו מדברי חכמינו בדבר המגיפות הקודמות בעוד שתוקף קושיה של מגפה זו הוא בהיותה מחלה חדשה בהיקפי ממדיה ובאופני תפוצתה ועדיין אין בידינו מידע מלא על תכונותיה והשלכותיה בטווח הקרוב והארוך, ואף קיים חשש רח"ל בקרב המומחים שביד הנגיף לפתח מוטציות שונות, וככל שלא סרה מאיתנו מגיפה זו היא עודנה עומדת בסימן כזה שרב בה ההעלם על הגלוי.

ומאחר שפעולת ותפוצת הנגיף מתרחשת באחוז ניכר מן המקרים גם בעוד החולה המפיץ את החולי לא חלי ולא מרגיש, ועל אף שהוא נושא את החולי מכף רגל ועד ראש איננו מגלה כל תסמינים, באופן שלא ניתן לדעת בשום צד מי חולה ומי לא – גדלה הסכנה של ההתדבקות שלא בודעין על ידי נושא הנגיף. עובדה זו, בהגדרה, מציבה את מגיפת הקורונה במקום ייחודי ושונה מן המגיפות הגדולות שקדמו² שדנו בהן גדולי הפוסקים, דוגמת הַדְבָּר, הכולירה והשפעת הספרדית (אינפלואנזה), אשר מייד כאשר נדבק בהן האדם, התבטאה ההתדבקות בגילוי תסמינים והיה ביכולתו להיזהר מלהדביק אחרים. יתר על כן, בתקופות שקדמו לא היה ביד המדע הרפואי

² מפי הד"ר ר' אלן טננברג מירושלים, מומחה עולמי למחלות מדבקות ובריאות הציבור ומרצה בנושא בכנס העולמי לכלכלה בדאבוס WEF ובכנס העולמי לביטחון במינכן MSC.

לאבחן נשאות נגיפית שלא על פי תסמינים חיצוניים. ועל כן לא מצאנו התייחסות בספרות הפוסקים להיבט החדש הזה ביחס למגיפות הגדולות שקדמו. היבט זה משנה באופן עקרוני את כל גדרי הדיון ההילכתי במגיפה זו, שכן מעבר למישור הדיון במידת הנזק והסכנה האפשריים לאדם, עלינו לדון כל העת במישור נוסף שהוא האיסור להזיק, וכאמור.

ג. בבוא הרב הדורש לדון בסוגיה החמורה של פקו"נ כלה רגליו מעיקר הסוגיה בנדון זה והביא ממרחק לחמו מהסוגיה בברכות (ג, ב) לגבי ספק פיקוח נפש בנחש כרוך על עקביו כאילו בא לקיים בעצמו מה שאמרו חכמים 'דרוש וקבל שכר' – שהלא כל הרואה את דברי השו"ע ונו"כ³ (או"ח ק"ד, ג) יבחין אל נכון כי להלכה כמעט ולא התייחסו בשאלת הפסקת נחש ומלך בתפילה להיבט של פיקוח נפש כלל, אלא לשאלת ספק היזקא גרידא ולא בכדי. (דהיינו: בגדרי סכנות שאין להם עניין כל עיקר עם עסקי נפשות).

אמנם, עיקר הדיון בסוגיית ספק פיקוח נפש הוא בהלכות שבת ובהלכות יום הכיפורים, שהלכה פסוקה היא כי בפיקוח נפש לא אזלינן בתר רוב צדדים כמה דגרסי' ביומא (פד, ב) 'ומפקחים את הגל בשבת' אפילו על חשש רחוק, וידועים דברי התוספות: (יומא פה, א; ד"ה ולפקח) 'וחי בהם ולא שימות בהם, שלא יוכל בשום עניין לבוא לידי מיתת ישראל'. ודברי הערוה"ש (שכט, ו) 'שאיין הולכים בפ"נ אחרי הרוב ואפילו בג' ספיקות מחללים את השבת בכדי לפקח את הגל'. והא דגרסי' ביומא (פד, ב): 'ראה שנעלה דלת בפני תינוק שוברה ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין ואף על גב דקא מיכוין למיתבר בשיפוי' שהכריע במשנ"ב (שכח, לח) כהמג"א שהעתיק את דברי הרמב"ם (שם, סק"ח; ודלא כרש"י ביומא שם) דהיינו גם בכה"ג דרך חיישינן שמא יבעת וימות. שעל יסוד דברי המ"ב⁴ אלו התיר הגרש"ז (ששכה"ל לב, יג) לחלל שבת בכדי להכניס אדם שנדבק במחלה מדבקת לבידוד. ע"ש⁵.

³ עיין שם במג"א סק"ד דדווקא בעקרב יש חשש פיקוח נפש ולא בנחש ומשו"ה לא יפסיק וכן בבה"ל שבאמת דינו של נחש שיש חשש שממית כעקרב שמפסיק.

⁴ וראה מה שכתב בעל השבט הלוי בהא דנעלה דלת בפני תינוק (ח, עה): 'דלהלכה פשוט דנחוש לדעת הרמב"ם ומג"א שהעתיקו וכו' ולמדנו מהלכה זאת כי הבעתה גדולה ספק פקו"נ הוא ופשיטא דזה גם בגדולים, ומצינו כמה עובדות בחז"ל כי התרגשות פתאומי גרם למיתה, א"כ נחי דמציאות זה שנעל דלת לפניו לא שייך בגדולים דאינם נבעתים מזה, אבל פשיטא דנבעת ממש במציאות אחר אפילו גדול ורואים הסימנים לכך דמצוה לחלל שבת עליו'.

⁵ ודע מה שמסר בשמו תלמידו החכם הרופא המופלג הגר"מ הלפרין מירושלים (בספרו **רפואה מציאות והלכה**, א, ד):

ד. ומה שהביא שיש מחלוקת בין הרופאים בנוגע לחובת עטיית מסיכות, הרבה משוגה, כי כמעט כל הרופאים דורשים באופן מוחלט עטיית מסיכה במקום סגור, והמחלוקת היא במרחב פתוח, ואפילו אם תינח שנחלקו בזה, הלא הלכה רווחת בהלכות יום הכיפורים שמחמירים בפ"נ כאשר יש מחלוקת בין הרופאים, כמה שכתב הטור (או"ח תריח) **'אם הוא ואחד עמו אומרים צריך או שנים אומרים צריך אפילו מאה'** (רופאים) **'אומרים שאינו צריך ואפי' הוא אומר עמהם שאינו צריך נותנין לו שאין הולכין בסכנות נפשות אחר רוב דיעות'** וק"ו בנדו"ד כשהמחלה היא חדשה והמידע מתעדכן באופן מתמיד נוכח נתוני המחקר שמתווספים בכל יום ויום.

ודע כי בסוף חודש תשרי תשפ"א כאשר הכביד הגל השני של המגיפה בא"י, באו חשבון בעלי אסופות⁶ כי מניין החללים בשכבות הגיל המבוגר (65-94) בקרב הקבוצות שלא הקפידו על דברי הרופאים ולא עטו מסיכה וכיוצא ב, עלה לכל הפחות בכפליים על מנינם בקרב האוכלוסייה הכללית.⁷

ה. ובעניין קול ענות ששמעתי יוצא מכמה רבנים שטענו שאין להישמע לרופאים כי אינם יודעים מאומה שהלא הם חלוקים בינם לבין עצמם בענייני השמירה מהמגיפה, זה אומר שצריך להתרחק שני מטרים וזה אומר מטר וחצי וכו'. לא למותר לציין כי כל הדברים

"בזמן אחר עליתי לבית הגרשז"א לשאול שאלה הלכתית בדיני פיקוח נפש. במהלך הדברים הדגים הגרשז"א את דרכם של חז"ל בהלכות פיקוח נפש למנוע סכנה רחוקה, מדיני יולדת תוך שלשה ימים מהלידה ביום צום הכיפורים. שהרי יולדת תוך ג' אפילו אם לא אמרה שהיא זקוקה לאכול, בכל זאת מאכילים אותה כדרכה ביום הכיפורים ללא צמצום בשיעורין הדברים אמורים גם אם לדעת הרופאים אין סכנה בתענית. והסיבה לכך היא שמאחר ותוך ג' ימים מהלידה עלולים להיות מצבים בהם היולדת עלולה להסתכן ולמות כתוצאה מן התענית, לכן **משום חומרת פיקוח נפש לא חילקו חכמים ובכל ענין הפקיעו מהיולדת את חובת הצום בתוך ג' ימים.** והוא הוסיף שעדיף שאלף נשים יאכלו ביום הכיפורים לחינם כדי שאישה אחת, במקום נידח בעולם, לא תסתכן ותמות. משום כך, כדי למנוע סכנה בפעם אחרת או במקום אחר, התירו חכמים את האכילה בהיתר גמור ללא התחשבות בדברי הרופא שמרשה לצום. הדברים נאמרו אז למרות ההנחה שכיום יולדת איננה נמצאת במצב של חולה שיש בו סכנה לאור התמותה הנמוכה בלידה בבתי החולים בארץ, ואע"פ כן דברי חז"ל לא זזים ממקומם". עכ"ל. והוסיף שם הרהמ"ח: "דעתי"ז כתב הגרשז"א במאמרו: בירורים וספקות בענין פיקוח נפש דוחה שבת מוריה, ג, גד (תשל"א), י-לו, סוף אות א, ד"ה "וכע"י"ז מבואר בגמרא" עמ' יח-יט; תורה שבעל פה יד (מוסד הרב קוק, תשל"ב) יז-מה, עמ' כו; מנחת שלמה, סי' ז, עמ' מד".

ראה גם בפרסומי 'מרכז המידע והידע הלאומי למערכה בקורונה בישראל'.
ע"פ נתוני התמותה העדכניים לשעת כתיבת שורות אלה, כלל חללי הקורונה החרדים בשכבות הגיל המבוגר מהווים כאחד עשר אחוז מכלל החללים באוכלוסייה הכללית בת גילאים אלו, כאשר חלקה היחסי של שכבת הגיל הזו באוכלוסייה הכללית היא פחות מחצי מזה (פחות מחמישה אחוז). עתה, אם נשקלל את העובדה שחלקו הגדול של ציבור היראים באר"ק שמרו על ההוראות בקפידה, יש להניח שאחוז החללים בקרב הקבוצות שזלזלו בהוראות הרופאים גבוה הרבה יותר.

6

7

שבאו בחז"ל במשנה ובתלמודים ובדברי רבותינו הראשונים על אודות החיוב להישמע לדעת הרופאים, נאמרו ביחס לרופאים בזמנים ההם על אשר כל ידיעותיהם על אודות גוף האדם והמחלות היו כאבק פורח ביחס לידוע היום, שהלא כל סטודנט שנה א' במכללה פריפריאלית לסייעוד בערבות אוקראינה, עולה לאין ערוך בידיעותיו על גדולי חכמי הרפואה בזמני קדם.

על דרך משל מפורסם כי במאה הארבע עשרה למנינם כאשר ערי אירופה הודברו בפגע המגיפה השחורה ונספו יותר משליש מתושבי היבשת, ביקש באוקטובר 1348 פיליפ השישי מלך צרפת מרופאי האוניברסיטה של פאריז לדעת את סיבת המחלה, וענו לו הרופאים והמלומדים כי ההתחברות המשולשת של שלושת כוכבי הלכת שבתאי, צדק ומאדים במעלה ה-40 במסילת מזל דלי ביום העשרים במרץ 1345 היא שגרמה למחלה הזו. במשך חמש מאות שנה הרפואה באירופה (שהייתה המתקדמת בעולם) האמינה בממצאים האלה, עד לפני פחות ממאתיים שנה שרופאים מצאו את אופן העברת המחלה על ידי יתושים ועכברים למיניהם.

ועתה הגע עצמך, אם ההלכה דורשת להישמע לעצת הרופאים בזמנם שידעו הרבה פחות מזמנינו, ק"ו ב"ב של ק"ו אשר בעת שכזו שהרפואה התקדמה בצורה חסרת תקדים שיש חיוב להישמע לרופאים, מאחר שעפ"ר, לעולם יתקיים פער בין ידיעת הרופאים והמומחים שבכל דור ודור לבין ידיעת שאר אנשים בענייני בריאות ומחלות וההישמרות מהן. ובוודאי כאשר הם רוב מניין ובניין של רופאי העולם המומחים לבריאות הציבור ולמחלות מידבקות,

ו. ודע מש"כ הטור (או"ח, שכח) בשם ר"י: 'וכן אם רופא אחד אומר צריך ואחד אומר אינו צריך מחללין וכתב ר"י שא"צ מומחה דכל בני אדם חשובין מומחין קצת וספק נפשות להקל ואסור לאחר הדבר כדי לשאול אם הוא מותר דגרסינן בירושלמי הנשאל הרי זה מגונה והשואל הרי זה שופך דמים והרי הכתוב אומר וחי בהם ולא שימות בהם'.

וראה מש"כ בערוה"ש (שם, טו-טז) בביאור שיטת ר"י דאפילו בכה"ג שהרופא אומר א"צ לחלל עליו את השבת ואדם מן השוק אומר צריך – ייש מי שאומר דספק נפשות להקל גם בכה"ג ומחללין עליו את השבת כשיודעין שזה האיש הוא בקי בחולאים ואומר שכפי הבנתו הוא חולה שיש בו סכנה ולכן נחשב זה לספק ... דכוונת הר"י הוא דכל אדם מומחה קצת ונחשב לספק נגד הרופא שאומר שא"צ

וגם זהו כונת רבינו הב"י בסעיף י' שכתב כלשון הטור ודברי הר"י הביא בשם י"א וכונתו כמ"ש'.

ואמת אמנם דלהלכה לא הסכימו כל השיטות לדעת ר"י דכל אדם מומחה קצת ונחשב לספק נגד הרופא שעל כן יש להחמיר בפקו"נ ולחלל את השבת אף במקום שהרופאים אומרים שא"צ, אבל להקל בפקו"נ ולהורות הלכה למעשה במחלה מדבקת נגד רופאים מומחים, מי מילל ומי פילל.

ב

ז. הרב הדורש הרבה לדון מצד דברי חז"ל ששלוחי מצוה אינן ניזוקים במקום דלא שכיחא הזיקא. ותלי תניא בדלא תניא – שהלא מאחר שפשוט וברור לכל בר דעת שאדם הנושא את הנגיף ללא ידיעתו והולך ללא מסיכה במקום ששכיח שם ציבור ועלול להדביק אחרים – אף לדבר עבירה אינו נקרא שליח, אלא חשוב שור מועד ובור מהלך וכל עשרים וארבעה אבות הנזקין דתני רבי חייא ותפילתו ותורתו תועבה – גם אם נניח שהמצב הוא כזה דלא שכיחא הזיקא, שמירת שלוחי מצווה בודאי אין כאן, שהגם שכל עוסקי מצווה בכלל שלוחי מצווה, מ"מ לא ניתנה שמירה זו אלא כאשר העוסק במצווה הוא עוסק במצווה ודאי, ומקורה של אפשרות הנזק עומד מחוצה לו, אבל כאשר הנדון גופו הוא – האם אדם זה הוא בכלל 'מזיק' – ואין הנדון כאן רק האם הוא בכלל 'האפשרות להינזק', מאי שייכי שמירת שלוחי מצווה לכאן, הלא ככל שיכול לסבב נזק לאחרים ודאי לא חשוב עוסק במצווה. וכיצד חשב לדמות את גדרי הדיון אודות מידת החובה על האדם להישמר מן הנזק לגדרי מידת החובה להישמר מלהזיק וכמו שכתבו התוס' (ב"ק כג, א): **'יותר יש לאדם להיזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יוזק'**.

ח. וכיצד חשב לדון מצד גדרי לא שכיחא הזיקא והוא עומד ודורש בחודש אלול כאשר נתוני התחלואה ידועים לכל ואין בית אשר אין שם מי שנדבק כבר, ומה בכך שאין האדם יודע אם נושא את הנגיף אם לאו, הרי מעשים שבכל יום שאם יבוא אדם במקום סגור עם עשרות או מאות בני אדם אשר אינם עוטים מסיכות, יוכל בנקל להידבק ומייד להדביק אחרים ובוודאי חשיב שכיחא הזיקא.

וידוע שבגל הראשון חלק גדול של החללים נדבקו ישירות מחמת מה שהשתתפו בקריאת המגילה או בסעודות מצווה של פורים כי הוא זמן קהילה לכל, ועל פי זה הסבירו המומחים את מידת התחלואה

בקרב היהודים שעלתה באופן יחסי על מידה זו בקרב שאר האוכלוסייה הכללית שנחלו או נפטרו בגל הראשון.

ולפי סברתו מצוות היום בפורים הייתה צריכה להגן על המשתתפים לכל הפחות במידה כזו שהתחלואה לא תעלה על הממדים שנהגו בקרב האוכלוסייה הכללית. וגם עתה בגל השני נראה בחוש שהיקף התחלואה והפטירות בתוך הציבור החרד לדבר ה' גדול יותר מחלקם היחסי באוכלוסייה הכללית, ומבורר שזה בשל צורת החיים הקהילתית המאפיינת את קהילות שומרי המצוות וכו'. ואף בשאר המדינות הדבר כן שהלא התבוננות במספרי הנספים בארצות אירופה מעלה כי אחוז הנספים מהמגיפה בקרב היהודים גבוה מחלקם היחסי בקרב האוכלוסייה הכללית; היהודים היו חמשה אחוז מהנספים בצרפת ושלושה אחוז מהנספים באנגליה, אע"פ שמנינם היחסי בין בני המדינה הוא קטן לאין ערוך.

ט. ומה שהביא בשם הבנין ציון (סי' קלו), שחילק בגדרי שכיח היזקא בין היזק קיים להיזק שאיננו קיים אלא אפשר שיהיה – אשר בו אפשר לסמוך על שומר פתאים ה', מאי שייכי לנדו"ד, הלא פשוט שכאן במחלה התוקפת בתוך ימים אחדים מרגע ההתדבקות (שאם יבוא אדם במקום סגור עם עשרות או מאות בני אדם אשר אינם עוטים מסיכות – כפי שאירע בבתי הכנסיות בימים הנוראים בחוגים ידועים – יוכל בנקל להידבק ומייד להדביק אחרים) יודה הבנין ציון דחשיב נזק קיים, שהגם שעדיין לא נדבק אך החולי המתפשט הוא עובדה שרירה וקיימת הנמצאת לפנינו והוא ניהו ההיזק, והגם שעדיין לא נדבק בפועל, הנזק בדמות החולי המתפשט שריר וקיים וחשיב טפי 'הוחזק הסכנה לפנינו' ונראה פשוט שכה"ג לא איירי הבנין ציון.

י. ובאחיעזר (א, כג) חלק על הבנין ציון וכתב ש'קשה לשקול במשקל סברות מחודשות במקום סכנה' והראה שם שהשבח 'שומר פתאים ה' בא בדברי חז"ל רק כלפי חששות מרוחקים במיעוט שאינו מצוי. ולהיות שידענו כי באוכלוסיה המסוכנת והמבוגרת התמותה עולה למעלה על עשרה אחוז באיזה אופן חשב מיעוט זה להיזקא דלא שכיחא⁸.

⁸ ואגב דברי האחיעזר שם דאיירי בביאת קטנה במוך משום מיעוט שאינו מצוי, יש לציין בזה לדברי הפוסקים ביו"ד קט"ז (פמ"ג שם ותבו"ש סימן י"ג) לענין מים מגולים שמה שאסרו חכמים באמת היה אסור מדאורייתא נמי, רק שחכמים גילו לנו שזה אסור, ולא כתבו שזה מיעוט שאינו מצוי, שמדאורייתא מותר ולכן אינו אלא מדרבנן, אשר נראה מזה שחשש המשמשת במוך רחוק גם מזה. וא"כ כ"ש וק"ו בדין. ועוד, דהאחיעזר שם כתב בתוך כדי דיבור דהיכא שלדברי הרופאים הוי סכנה כה"ג חייבת לשמש במוך, וה"ה בדין.

תדע, שרבו המובהק בעל שבט הלוי בתשובה (ד, פא) שכתב לשאלת תלמידו הגדול ה"ה הרב הדורש, חלק על דברי המשכנות יעקב (וי"ד, יז) אשר ערך גדר מיעוט המצוי ביחס של אחוזים: **'דדוקא שיעור עשר למאה נקרא מצוי גם לענין טריפות וזוה חייב לבדוק והיינו דבפחות מעשר למאה לא נקרא מיעוט השכיח ופטור מבדיקה'**. וכתב הרב בעל שבט הלוי:

'אבל מה שיראה לענ"ד דענין מיעוט המצוי היינו שהופעת המיעוט ומציאותו הוא מצוי הרבה דכל רוב בהמות שבעולם ובכל מדינה ומדינה מוחזקים במיעוט טריפות מחמת סירכות הריאה, וכיו"ב לענין ושיטין בסי' ל"ג, וכיו"ב לענין רוב מצויין אצל שחיטה, וכיו"ב לענין ריסוק איברים דבית הרחם, ולעולם אין רוב כשירות בלי מועט טריפות והמועט מלווה את הרוב בכל עת ובכל מקום, והוא הוכחה שזה טבעית מציאותו לגדל רוב כשירות ומיעוט טריפות.'

ועוד כתב שם (ה, פה): **"דענין מיעוט המצוי אינו נמדד בכמות האחוזים של המיעוט נגד הרוב אלא שהופעת המיעוט ומציאותו הוא מצוי הרבה דכל רוב בהמות שבעולם ובכל מדינה ומדינה מוחזקים במיעוט טריפות דסירכת הריאה, וכיו"ב ענין רוב מצויין אצל שחיטה מומחין ר"ל דכל רוב מומחין יש לו מיעוט שאינו מומחין כנגדו, והמיעוט יהי' באחוזים כמה שיהי' עכ"פ הוא מוחזק יחד עם הרוב זה גדר מיעוט המצוי'.**

ואמת אמנם שחשש רחוק מאד, כגון חשש של אחד לכמה רבבות, לא מוגדר כפיקוח נפש כמבואר בשו"ת חיים שאל⁹ (ב, כה). אך לפי הידוע לנו כהיום התמותה הכללית במגפה זו בארצות שונות נעה בשיעור שבין אחוז וחצי לבין חמשה אחוזים.

ונראים הדברים שמה שכתבו הבנין ציון וכן האחיעזר על מיעוט שאינו מצוי הוא באופן שאל"כ איך ירד בים ויצא למדבר כמו שכתב הבנין ציון בזה. ומסתבר מאד שכוונת הדברים לדמות גדר מיעוט המצוי בזה הוא לא רק ע"פ התוצאה שבד"כ לא קורה מאומה ליורדי הים והולכי מדבריות, מאחר שהתוצאה הזו איננה עומדת לעצמה אלא היא נובעת מהמציאות שאותם יורדים והולכים יודעים כיצד להיערך לסכנות הים והמדבר, משא"כ בנדו"ד שלולי דברי הרופאים אין ביד שום אדם להשמר מהנגיף.

⁹ שדן שם לקבור מת בתוך כ"ד שעות אע"פ שיתכן שהוא חי כמו שקרה במקרים רחוקים, וע"ז כתב שכשיש סימנים מובהקים שהוא מת אז מותר משום דברי הזוה"ק שהוא צרה גדולה לגוף ולנפש להשהותו וכו'. ומשמע שלולי זאת היה עדיף לחכות, ובנוסף, כל זה מייירי בסימנים מובהקים שמת, משא"כ כאן שאין שום סימן שלא נדבק בנגיף, ובודאי שלא סימן מובהק.

יא. שנו חכמים בירושלמי: **'דהוה רבון תני: הזריז משובח, והנשאל מגונה, והשואל הרי זה שופך דמים'**. (יומא ח, ה) ולפי דברי ה"ה וכל השאלות שטרח להראות להן פנים, כלפי מה באו דברי חכמים אלו ודברי הטור דלעיל בהל' שבת: **'ואסור לאחר הדבר כדי לשאול אם הוא מותר'**, וכי אזהרה זו שהובאה בטור לגבי הלכות חילול שבת החמורות אינה נוהגת בשאלות של סלסולי מצווה כתפילה בקהל גדול בתוך בתי כנסיות סגורים דווקא, אתמהא.

יב. גם לו נניח שלא שאלה של פיקוח נפש הייתה רובצת לפתחנו ואף לא אדם אחד היה עלול למות מן המגיפה, אך עצם הגידול במספר הנדבקים היה גורם לסגירת החנויות וקיפוח פרנסתם ומטה לחמם של רבבות, האם מותר לאדם להיכנס לחשש איבוד פרנסתו של חבירו על ידי מעשיו? ומה על צערם וסבלם של אלפי החולים שנאנקו בחוליים במשך חודשים מרובים, רבים מהם בבתי החולים ורובם בביתם? היש לך מצב המתאים יותר להזהרת דברי התוס' דלעיל: **'יותר יש לאדם להיזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יזיק'**.

יג. הרב הדורש קבע בדבריו שרוב החולים מן המחלה לא נשארים עם נזקים לבריאותם לטווח ארוך, נתון זה לא ידוע עדיין, ובהגדרה לא ניתן לקבוע מסמרות ככל שלא חלפה תקופת זמן המאפשרת מחקר ותייעוד בזה כראוי. אדרבה, מן הידוע לנו היום מדברי הרופאים, חולים רבים שעברו את שלב המחלה הפעילה, ופיתחו נוגדנים כלפיה, עדיין מוסרים עדויות על תופעות לוואי רבות וקשות, באופן שחשש זה וודאי חשיב בגדר מיעוט המצוי.

יד. עוד אמר כי המגפה הינה בגדר 'לא שכיחא הזיקא' בגלל שמתו רק למעלה מאלף איש בארץ ישראל. והלא ידוע ומפורסם כי בעולם מתו ממחלה זו בתוך פחות משנה למעלה ממיליון איש, והסיבה שהתמותה בארץ היתה כל כך נמוכה באביב אשתקד (מאתיים נספים) הייתה בשל הסגר המלא. ועוד שהלא המגיפה עדיין בעיצומה ללא חיסון וללא תרופה מועילה, ומספרי הנדבקים, החולים והנספים עולה מעלה מעלה בכל המדינות עם הגל השני, ואיך הבינו מדעו להחשיב נתונים אלו כלא שכיח הזיקא. ועוד, דמצד גדרי שכיח הזיקא היה לו לבוא חשבון עם מניין הנדבקים ולא רק עם מניין הנספים ושיעור הנדבקים רק בארה"ק עומד כבר על מאות אלפים.

טו. ה"ה האריך לפלפל אם מותר לאדם להחמיר על עצמו במקום דלא שכיחא הזיקא על מנת להתפלל בציבור או לילד לבוא ללמוד בתלמוד תורה וכו'. ולא חלי ולא הרגיש בהבחנה הדרושה בין

האדם הפרטי שלו התירו – מי שהתירו – להחמיר על עצמו בכה"ג, ונעלם ממנו עיקר האיסור שכאן, בחשש הכבד שאדם זה ידיבק אחרים על ידי מעשיו ומי שמו את האדם הפרטי לשר ושופט להחמיר על עצמו במקום שחב לאחרים.

טז. לא נערכה ההבחנה בין סכנת נפשות העלולה לאדם הפרטי כגון נשיכת עקרב, לבין סכנה העלולה לרבים – כמחלה מדבקת אשר בכוחה להחלות עשרות או מאות בני אדם בסיבת אדם יחיד שלא במודע ואף לסבב מיתת חלקם.

תדע עד כמה החמירו בספק היזק דרבים דלהבה"ג¹⁰ והר"ח הא דאמר שמואל (שבת מב, א) **ד'מכבין גחלת של מתכת ברה"ר כדי שלא יזקו בה רבים' היינו בכיבוי דאורייתא משום מצרף וכת' שם הרמב"ן בביאור דבריהם שהוא משום ד'כל היזק של רבים, כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל'.**

ודע עוד עיקר גדול שמסר בזה ראש ישיבת חברון הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א בשם הגרש"ז¹¹: **'דספק פיקוח נפש של רבים גם**

¹⁰ כך כת' הרמב"ן שם: **'מכבין גחלת של מתכת. פירש רש"י ז"ל דלא שייך כיבוי בהכי מדאורייתא, ומדרבנן הוא דאסור, והיכי דאיכא נזקא דרבים לא גזרו על השבות... אבל בהלכות גדולות מצאתי גבי גחלת של עץ לית בה היזק רבים, מאי טעמא – כמה דלא כביא אית בה סומקא, וקא חזו לה, ולא אתי לאיתזוק בה; אבל גחלת של מתכת, אע"ג דאזיל סומקא קליא, ולא חזו לה, ואתו לאיתזוקי בה, ור' יהודה לית ליה היזק דרבים, ושמואל במידי דאית ביה היזק רבים פליג עליה... וכ"כ ר"ח ז"ל כדבריו, ותימה הוא, איך אנו מתירים מלאכה גמורה משום היזק שלא במקום סכנת נפשות. ושמא כל היזק של רבים, כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל... מ"מ מדבריהם למדנו שצירוף דאורייתא אפי' בגחלת'.**

¹¹ וז"ל: **'ספק פיקוח נפש של רבים גם ברמת סיכון נמוכה נידון כפיקוח נפש – להבהרת הדברים נביא פסק הלכה מענין ששמעתי מפי הגרש"ז אויערבאך שליט"א השואל היה בחור ששירת בצבא בחיל המודיעין שם הצליחו לעלות על רשת תקשורת של מדינה עויינת ולפענח את הצופן שלה, תפקידו של החייל היה לעסוק בפענוח הצופן באמצעות מחשב, הפענוח היה כמובן כרוך בחילול שבת, טענתו למפקדיו היתה שבשבת ברצונו לפענח רק חלק מהשדרים – אלו שלדעתו קיימת לגביהם סבירות גבוהה שהם נוגעים לישראל, אבל שדר שהסבירות שהוא קשור לישראל היא נמוכה כגון שדר לאחת ממדינות אפריקה ברצונו להניחו ולפענחו רק במוצ"ש, מפקדיו טענו שאמנם הם סומכים על שיקול דעתו אבל רק כאשר הוא מבוסס על מידע עובדתי, כלומר, הפענוח בשבת חייב להיות מלא, אך ההחלטה אלו מן השדרים חייבים להעבירם בשבת נתונה בידו, ניגשנו יחד להגרש"ז לשאול לחו"ד והוא פסק כי החייל חייב לפענח את כל השדרים מנימוק מענין וחשוב בהגדרת ספק פיקוח נפש, וכדלהלן: 'למרות שאין כל הבדל בהלכה בין פיקוח נפש של יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח נפש של יחיד מחללין שבת, בכ"ז יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקוח נפש – כי תיתכן דרגת סיכון שאצל יחיד לא תיחשב פיקוח נפש ואילו אצל ציבור אכן תיחשב לפיקוח נפש, למשל: אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין עירוניות על אף שיש בהן אחוז סיכון מסוים נניח של אחד לעשרת אלפים אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר יטול סיכון של אחד לעשרת אלפים על מדינתו ייחשב כבלתי אחראי למעשיו, רעל ציבור דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה, ולפיכך פסק הגרש"ז שעל החייל לפענח את כל השדרים כיון שהנזק בהם הוא בטחון המדינה אע"פ שאותו אחוז של סיכון לגבי אדם פרטי לא היה נחשב לפיקוח נפש'.** (גדרי ספק פיקוח נפש' בתוך: 'רפואה והלכה: הלכה למעשה – אסופת מאמרים לכבוד כנס היוכל לוועידת רבני אירופה' עורך: הרב ד"ר מרדכי הלפרין, עמ' 12).

ברמת סיכון נמוכה נידון כפיקוח נפש ולמרות שאין כל הבדל בהלכה בין פיקוח נפש של יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח נפש של יחיד מחללין שבת, בכ"ז יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקוח נפש – כי תיתכן דרגת סיכון שאצל יחיד לא תיחשב פיקוח נפש ואילו אצל ציבור אכן תיחשב לפיקוח נפש.

יז. במה שהביא מדברי בעל החסד לאברהם (מעין החמישי, נהר כ"ה) שהסיק מדבריו שאם הסגר הוא לכמה חודשים אין לעשותו, הנה כל המעיין בדברי הרב בעל החסד לאברהם במקורם יבחין מייד כי דבריו שם הם ביאור קבלי לעניין 'סיבת הדבר בכל מקום' אשר בין השאר יצאה מהם הקריאה (שהתייחסה ככל הנראה למגיפה שהייתה בימיו) וז"ל: **'ואם יחזיק האדם בדברים אלו וכיוצא** (דהיינו הסתגרות מלאה בבתים) **תבאש הארץ מהמתים ואין דורש אותם, אדרבא מצוה לשנס בעז מתניו לבקר את החולים ולקבור את המתים ושומר פתאים ה'.** נראה פשוט מדבריו שהשלכות העלולות מסגר מוחלט אז היו כאלה ש'תבאש הארץ מהמתים ואין דורש אותם' השלכות שאין להן דבר וחצי דבר עם השלכות הסגר בנדו"ד. ומסתבר שבמצב שנהג בזמנו היה בקריאתו זו משום הצלת חיים של הקהילה ושל החולים על אף סכנה אפשרית שהיתה כרוכה לאלה שהתעסקו בזה. בנוסף, המעיין שם בדבריו על הדבר ובביקורתו על חכמי הטבעיים, יבין אל נכון שלא ניתן לדמות בשום אופן את מהות דבריהם אז שנשענו על הידע הרפואי של זמנם שלא היה לו שום עסק עם מדע האפידמיולוגיה ואופני תפוצת המחלות כפי הידוע לנו, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות ו'הנסתרות – לה' אלו קינו, והנגלות – לנו ולבנינו עד עולם, לעשות את כל דברי התורה הזאת'.

ומה שהביא ה"ה הסברא של מאן דלא קפיד לא קפדינן וכו' מעבר לכך שסברא זו באה בדברי חז"ל בהקשרים של חששות סגוליים כדוגמת עין הרע, זוגות (פסחים קי, ב; והרשב"ם שם ד"ה 'כל דקפיד' כתב דלמיחש בעינן), או צוואת רבי יהודה החסיד, ולא בהקשרים של חששות גשמיים שסיבתם גלויה ומוחשת. ועוד שכל מה שהביא שדיברו בזה מצד 'מאן דלא קפיד וכו' הוא רק בנידון על אדם בריא הרוצה להישמר שלא להידבק, והשאלה הנדונה היא עד מתי ובאיזה אופן הוא צריך להישאר בדד וכו', וכיצד ניתן לקשור סברא זו בנידון דידן כאשר החשש המתמיד הוא שיהיה חב לאחרני שהלא בנדו"ד בספק פיקוח נפש דרבים עסקינן, שכל אדם אפילו אם מרגיש עצמו בריא כשור הבר יכול להיות נושא הנגיף ולהדביק אחרים ולהמית

אחרים, בוודאי יש לו לאדם לעשות כל שביכולתו בכדי שלא יזיק וימית אפילו לזמן ארוך.

יח. גם מה שאמרו "כיוון דדשו בהם רבים, שומר פתאים ה'" נאמר על פי רוב במקומות שחז"ל אמרו שיש בזה משום סכנה כגון מים מגולים (ע"ז ל, ב) או אשה קטלנית¹² או ביאת קטנה (יבמות יב, ב), אמנם, במקומות אלו, הם אמרו והם אמרו, אבל במקום שהרופאים אומרים שיש סכנה מיידית לא ראינו שהשתמשו בסברא זו.

ומה שהביאו רבנים אחרים בנדו"ד את פסקו המפורסם של האגרות משה (יו"ד ב, מט; חו"מ ב, יח ו-עו)¹³ בעניין היתר העישון שדן שם גם מצד עניין זה 'דדשו ביה רבים', הלא היה בזמן שלא היה ברור שהעישון מקצר חיים ומביא להרבה מחלות אצל הרבה בני אדם, והנזק לא היה מידי אלא לאחר הרבה שנים, וברור שמעשה אדם בעשנו סיגרה אחת לא יביא על עצמו את המחלה אלא אם יתמיד בזה יום יום, ולכן קשה לומר שיש בכל מעשה עישון משום מעשה המסכן. וכבר נתפרסם שבסוף ימיו של הגאון החסיד הנ"ל כאשר הוחלט כבר על ידי רוב בניין ומניין הרופאים שהעישון ברי היזקא חזר בו מדבריו. מכל מקום, דברי האג"מ בעניין העישון לא שייכי כלל למחלה המדבקת בתוך ימים אחדים אשר בכח מעשה אחד ויחיד של המדבק לדבק יחידים וציבור ולהזיק להחלות ולהמית.

יט. יתר על כן, אפילו את"ל דאפשר לומר בנידון דידן של מגיפה 'כיוון דדשו בהם רבים שומר פתאים ה', לא שייך עניין זה לנדו"ד כלל וכלל מאחר שכולו לא נאמר אלא כאשר יש סכנה מסויימת ויש הנהגה מסויימת ובגלל שרוב העולם דש בסכנה שנים הרבה אמרינן שומר פתאים ה'.

אבל בנידו"ד מדובר במחלה חדשה לגמרי אשר עד לפני פחות משנה אף אחד לא ידע על קיומה וברוב העולם עדיין לא יודעים אל נכון כיצד להתייחס אליה ואין לך יום שאין מבוכתו רבה מן היום שקדם לו, ומה שדשו בזה רבים – כי לא ידעו ובחשיכה יתהלכו, ואי הידיעה בעניין זה דמי טפי להא דכתבו הראשונים¹⁴ דספק הבא ממיעוט הכרה

¹² חיד"א בשם תרומת הדשן.

¹³ וראה מה שכתב באותן תשובות שבודאי ראוי להשמר מזה, ובתשובה בחו"מ כתב שהוא משום שהוא חשש סכנתא, וכתב ע"ז שמי שלא התחיל שלא יתחיל. ובדבריו מבואר שאפי' אם נאמר בזה דשו בו רבים ואין לאסור מעיקר הדין, מ"מ ראוי להחמיר מהחשש הנ"ל.

¹⁴ כתי' המרדכי (ע"ז, תתנד) גבי ביטול בתערובת: 'דהיכא דלא שפכו אן אינו יודע לשער אן זה קרוי ספק דבר שחכמים יכולין לברר דדעת טפשינו אינו כלום'. והרשב"א (הו' בביי יו"ד קי; ובש"ך שם צח, סד; ובט"ז שם סק"ו) גבי חלוק שנתכבס ונמצא עליו כתם: 'שאיין זה כספיקא דרבנן דספק הבא ממיעוט הכרה אינו ספק'.

אינו ספק, וביותר, דבכה"ג שהאיסור לפנינו גם אם הספק הוא נחלת כל הדור ואין ביד כל אדם לבררו – אכתי לא חשיב ספק ואינו מצטרף לס"ס להתיר. ועל אף שנתנו דבריהם בגדרי איסור והיתר, מ"מ אתה הראת לדעת שחיסרון ידיעה בכה"ג שאיסור לפנינו אינו כדאי להיחשב ספק וממילא לא שייכי כלל לשמירה דדשו בו רבים.

וגם אי נימא דכה"ג שאין ביד כל אדם לבררו חסרון ידיעה חשיב ספק (ודלא כהט"ז בדברי הטור) העובדה שרוב בני אדם עדיין אינם יודעים כיצד להתנהג אל מול המחלה הזו – איננה חשובה כהנהגה הבאה מחמת חסרון ידיעה מתמיד שנעשה טבע והרגל רב שנים של האנושות שנהגה בעצמה שלא להתחשב בסיכון מסויים – שבזה אפשר היה דשייכי בה השמירה דשומר פתאים ה' – שהלא זוהי מגיפה חדשה.

כ. מה שכתב שבזה שאדם לובש מסיכה הוא נזכר במגיפה ודואג והדאגה תביא את המחלה, ראה נא מה שכתב החסיד לוצאטו במסילת ישרים בענין הזהירות (תחילת פרק ב): **"הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר, מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו, הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה ולא ילך במהלך הרגלו כעיוור באפלה. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי. כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם ועל כן יברחו וינוסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם. וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו"**.

אדרבה על ידי שיתן האדם מסווה על פניו ולא יסירו עד צאתו יראו מגשת אליו ויזכרו לשמור על מרחק כדבעי עם בני אדם, ועל ידי זה לא ידביק ולא ידבק, ולא יגע בפיו באפו ובעיניו עם ידיים

ועיי' שם היטב בט"ז שביאר דמש"כ הטור בסי' פ"א להתיר הגבינות בטרפות שע"י סירכא דמשמע לכאורה מדבריו שם דהא דחסרון בקיאות לא מקרי ספק היינו דווקא כה"ג שהוא אינו בקי אבל לאחרים ודאי יוכל להתברר – משא"כ בכה"ג דסירכא דכל הדור אינם בקיאים בזה שאז מקרי ספק, והוא לכאורה דלא כמש"כ הטור גבי כחל (יו"ד, צח) דאזלין לחמיר מהטעם שא"א לנו לעמוד על השיעור וכיון שהוא חסרון בידיעה לא חשיב ספק. וא"כ קשה על מש"כ בסי' פא גבי סירכא דהא חסרון הידיעה בכחל נמי כולל לכל הדור ואפ"ה כתב הטור דכה"ג לא אקרי ספק. ויסד בזה הט"ז דיש שני מינים בספק דחסרון בקיאות, וכה"ג שאיסור לפנינו רק שיש חסרון ידיעה כיצד לשערו (כחל) **אפי' בחסרון ידיעה בזה שאין כל הדור יודע לשערו מ"מ לא אקרי ספק כיון שאיסור לפנינו** עיי"ש היטב. וא"כ בנדו"ד נמי, הא מגיפה לפנינו ונוקה קיים והוי הוחזק הסכנה לפנינו, וחסרון הידיעה כיצד להישמר ממנו לא חשיב ספק אשר עליו יאמר דכיון דדשו בו רבים שומר פתאים ה'.

מסואבות חלילה, והמחלה מדבקת כידוע לא על ידי מחשבה או חלום או דאגה, אלא על ידי תולדות אדם המזיק ככחו וניעו והבלו של האדם הנגוע.

כא. והנה לגבי טענתו שרוב מתי המגיפה הם זקנים וחולים, פיו הכשילו בדבר שכל תינוק מדן ועד באר שבע יודע, שכל המקצר ימיו של כל אדם בין חולה בין בריא על ידי מעשיו, הרי זה שופך דמים, ואין ספק שרובם הגדול של החולים והזקנים שמתו, אפילו אלה שבבתי אבות, היו יכולים להוציא את שנתם בטוב ובנעימים לולי המגפה הזאת. יתר על כן, הרי הפליגו חכמינו באזהרת קיצור חייו של גוסס על ידי השמטת כר מתחת לראשו וכדומה, אף שרוב גוססים למיתה, ואפילו העוצם עיניו **של מת** בשעת יציאת נשמה הרי זה **שופך דמים** (ב"ק קנא, ב) וק"ו ב"ב שק"ו שהחשש להדבקת זקנים וחולים במעשה או בגרמא הוי בכלל אזהרת שופך דמים.

כב. ידועים דברי הגרש"ז אורבך זצ"ל (ששכה"ל לב, ב) שהיה מרא דשמעתא בהלכות פיקוח נפש, שכל **'דבר שהעולם חוששין לו משום סכנה הרי הוא בגדר סכנה'** ונראה פשוט שגדר 'העולם חוששין לו' תלוי בדעת רוב בני אדם בכל מקום שהם, ולא בחוג כזה אחר שבטלה דעתם אצל כל אדם, ועתה הגע עצמך, העולם כולו, בין הנוצרים, בין המוסלמים, בין הקומוניסטים, ובין האחרים, חדלו כמעט לחלוטין את כל התעופה האזרחית, התיירות והיציאה והכניסה ממדינה למדינה, השביתו את כלכלת מדינתם על ידי הסגרים, והפחיתו את רמת ההכנסה הגולמית של אזרחיהם בכמעט עשרה אחוזים, והכל בגלל סכנת ההדבקה ממגיפה זו.

ג

כג. **גם הלום ראיתי אחר כתבי למה שכתב בר אוריין אחד בתגובה לדברי הרב הנזכר ומצאו דבריו חן בעיני, אמרתי להביאם כאן.**

לכבוד מרן ורבנן.

כ"ק האדמו"רים שליט"א ראשי הישיבות. יושבי על מדין אבירי הרועים ורבבות עמך בית ישראל. אחים יקרים ואהובים.

הן אמת קי"ל שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. אבל משנתנה רשות למשחית אינו מבדיל לצערנו בין עובד אלוקים לאשר לא עבדו.

ברור לי כי אלו מכם אשר חושבים כי אין להקפיד על ההנחיות עושים זאת מתוך שיקולי הלכה ויראת שמים טהורה. וקראתי חלק מהפרסומים

ואני גם שותף לדאגות. בשל כל אני מבקש רק לשאול שאלה אחת ממעל ממעלתכם ובטוח אני שדברים היוצאים מהלב ייכנסו אל הלב.

כידוע מדינת דגמרא אסור לחלל שבת להצלת נכרי, אעפ"כ גדולי עולם מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל באג"מ או"ח ד עט כתב וז"ל "יש לחוש לאיבה גדולה כל כך מצד אנשי המדינה וגם מהממשלה שיש ודאי לחוש גם לענייני סכנה מתוצאות זה אף בשביל ספק קטן הוא לקולא בפיקוח נפש... אבל בזמנינו יש לחוש לסכנה כמדומני בכל מקום וגם מצד פרסום הידיעות על ידי העיתונים תיכף מה שנעשה בכל העולם... וגם הסתה להגדיל השנאה עד לרציחה"

וגם הגרע"י יביע אומר חלק ח או"ח סימן לח כתב וז"ל: "בזמנינו שאפשר להודיע על ידי כלי התקשורות ברגע אחד מקצה העולם ועד קצהו ואם לא יטפלו בחולה הנכרי נשקפת סכנה גדולה בדבר" והנה כל הקורא דבריהם נפשו עליו תאבל. איך זה לא חוששים לאיבה ושנאה וחילול ה' ומי יודע למה יובילו התנהגויות כאלה בין אחב"י הזורים בין מכעסיה בגולה הדוויה.

ומאן מפסי לן שכלי התקשורת שמפיצים תמונות כאלה בגילה ודיצה לא יובילו ממשלות או פרטיים להתנהגויות שרח"ל כלפי אחב"י. האם אין זה שיקול מכריע לא להתקהל?

ומה עם החינוך לעזות? שכל ספרי המוסר מלאים מזה כמה גרוע הדבר? וכמה לברוח מזה והנה עינינו רואות ולא זר דיבורים של עזות מצח כלפי השלטונות האם שורש זה פורה ראש ולענה לא עלול להיות לרועץ? איך אעלה אל אבי והנוער איננו איתי?

החרדה הגדולה לקדושת המחנה מחייבת להתבונן על ערך הכלל, האם הגדרת מגיפה היא רק לפי דברי הגמרא או שמא במציאות כזו נשתנו הטבעים והלא רואים אנו איך מאחינו בשרינו רבים חולים קשים האם נקיים אנחנו לומר ידינו לא שפכו את הדם הזה? האם תפילות כאלה לא מאוסות כלפי שמים בבחינת ידיכם דמים מלאו?

אנא השיבו לגופו של עניין, איני ראוי לדון ולהורות ואפילו לא לחשוב עצמי כתלמיד לפני רבותיו. ואולי שאלה זו היא בכלל מעם הארץ החפץ בעילום שמו האם תוכלו להשיב?

באהבה והערצה וצפייה לתשובה

החפץ בעילום שמו.

אמנם הכותב עירב ענייני הלכה ומוסר, אבל שאלתו בעניין ההנהגה משום איבה שראינו שדוחה אפילו את השבת, כתובה בעט ברזל, ונוספת על התמיהות המרובות על דברי ה"ה.

ד

כד. ומה שאמר שהסגר גורם להרבה בעיות כלכליות ונפשיות להרבה מבני האדם אשר מצאו עצמם מנותקים מחברתם וכבר אמרו חז"ל או חברותא או מיתותא, יפה אמר, אמנם ממקום שבא תדע כי ברור שאם היו שומרים כל אחב"י בקפידא על המלצת המומחים בעטיית המסיכות ובשאר הרחקות, לא היה שוב צורך בסגר שני והרחבת ההרחקות השונות.

כה. העולה בבירור מכל הנכתב, שאסור להישמע לדברי הגאון הנזכר שכמה שגגות חברו בדבריו בהלכה ובהכרת מציאות, שגגה רבה יצאה מלפני השליט, ושגגה ברואה ופקה פליליה. וחוף ממה שהוכחנו על שגגתו במציאות ובראיות, הרי 'בא הרוג ברגליו', קבריהם הטריים של אלפי הנפטרים ואנקותיהם של אלפי החולים מאחב"י רח"ל מעידים ומזהירים בנו להישמר מאד מן המחלה הזו, ויש על פי תורה להישמע לדברי הרופאים והמומחים למחלות מידבקות, ויש ללבוש מסכות ולהתרחק כנדרש, וכל ישראל ערבים זה לזה, וק"ו כאשר התנהגות הציבור שומר המצוות מבעירה את שנאת עשו ליעקב ושנאת עם הארץ לת"ח, יש באי ההישמעות לצו רופאים איסור נוסף משום איבה, ולבד מן החללים בנפש, הנזק הכספי לציבור הרחב הוא גדול מנשוא, וחייב כל בר דעת לשמור את עצמו שלא להידבק ולא להדביק, וכל אדם ערב שלא להדביק אדם אחר, ואדם מועד לעולם, וה' יגדור פרצותינו ויאמר למשחית הרף ולא יהיה עוד נגף בבני ישראל.

המצפה לישועה

פינחס גולדשמידט

שומר משמרת הקודש בק"ק מאסקווא יע"א

ואחרי כתבי שמעתי שהגאון הנזכר מיתן את דבריו בדרשתו בחג הסוכות והורה להישמע קצת לדברי הרופאים, מכל מקום הנזק כבר נעשה וחוגים ידועים מקרב קהילות החרדים המשיכו לזלזל בהוראות הרופאים. ועוד שמעתי שכמה רבנים שבארה"ב מנבאים בסגנון אחד שכל הלוש מסיכה הרי הוא כעובד עבודה זרה, ועל כן באתי בשורות אלה להוציא מלבן של התועים בדברי תורה אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

הרב מרדכי הלפרין

עשרים שנה במחיצת הג"ר ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל עם שנת השלושים להסתלקותו

רבן שמעון בן גמליאל אומר:
אין עושין נפשות לצדיקים
דבריהם הן הן זיכרון
ירושלמי שקלים פ"ב, ה"ה

ראשי פרקים:

מבוא

א. "מבית המדרש בירושלים לא נזוז"

חלק אורח חיים

- ב. אמירת שיר של יום כדעת הגר"א
- ג. לא להוסיף בשבת מים רותחים לחמין
- ד. חתך בפנים מוגדר תמיד כספק פיקוח נפש
- ה. שינוי במלאכה לצורך פיקוח נפש
- ו. חולה שיש בו סכנה – עושים לו כל צורכו בשבת
- ז. נשיאת אקדח בשבת
- ח. גדר "אינו מתכווין" ו"פסיק רישיה"
- ט. ספק פסיק רישא
- י. תיקון עירוב בשבת ברמת הגולן
- יא. תיקון עירוב בשבת במלחמת לבנון
- יב. היש תחומין דאורייתא בכרמלית?
- יג. חזרת רופא בשבת מבית החולים
- יד. ש"ץ מגולח בימי ספירת העומר

חלק יורה דעה

- טו. תרתי לריעותא ומגורה של דיסקים
- טז. אין בודקים מן המזבח ולמעלה
- יז. חומרא דר' זירא ודיני מנהג
- יח. שלש הלכות מעשיות בראיית דמים
- הלכה ראשונה – הקפדה על בין חמה לצל
- הלכה שניה – מתי ראוי להשתמש בזכוכית מגדלת
- הלכה שלישית – הוראת בעל בדמי אשתו
- יט. קבלת תלמידים לישיבה
- כ. מהו רגע הלידה
- כא. זמן צאת הכוכבים לעניין מילה בשבת
- כב. התינוק הצהוב
- כג. מתי מותר לסמוך על היתר מכירה

חלק אבן העזר

- כד. השחתת זרע לצורך פו"ר
- כה. הדרכה לחתנים
- כו. צניעות ודרך ארץ בכניסה למעלית

חלק חושן משפט

- כז. הפרוזבול
- כח. סיכון חיים בתנאי אי-וודאות

הגאון הרב ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל



שער ספרו של הרב דוד פייג' – ירושלים תשע"ח

© כל הזכויות שמורות לרב דוד פייג'
dovidpage@gmail.com

מבוא

עם עליית הגאון הר"ר ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל לארץ ישראל ופתיחת בית המדרש של ישיבת נצח ישראל (רעמילעס) בשכונת רחביה, קבעתי להתפלל בה בשבתות ובמועדים, וללמוד בה את סדר הערב בימי השבוע.

זכיתי אז לקשר מיוחד עם ראש הישיבה הגאון ר' ישראל זאב גוסטמאן בעל קונטרסי שיעורים, קשר שנמשך ונשמר כעשרים שנה (תשל"א-תשנ"א), עד סמוך לפטירתו.

במהלך השנים שמעתי מהרב גוסטמאן מאות פסקים וראיתי הנהגות רבות והלכה למעשה. שמעתי ממנו חידושים בש"ס ופוסקים, והבנות שקבל מהגר"ש שקאפ שחלקם טרם התפרסמו. הפסקים נאמרו כהוראה למעשה, וההנהגות נלמדו מתוך מעשה רב.

עם שנת השלושים להסתלקותו לישיבה של מעלה, אספתי שלושים מפסקים והנהגות אלו. הפסקים נוגעים להלכות בארבעת חלקי השולחן ערוך, ביניהם פסקים בסוגיות יסוד של הלכות פיקוח נפש וענייני רפואה-והלכה.

הפסקים מובאים יחד עם רקע הלכתי קצר ועם הרקע העובדתי של זמן נתינתם.

א. "אשב עם הרבנית ונלמד יחד, אך מבית המדרש בירושלים לא נזוז"

בימי הקמת ישיבת נצח ישראל בירושלים, עדיין לא היה לישיבה אישור משרד הביטחון לדחיית גיוס של תלמידיה, והרב גוסטמאן בקש ממני לנסות לסייע לישיבה לקבל את האישור. היה זה בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים, ימים בהן משה דיין כיהן כשר ביטחון, ומטעמים אידיאולוגיים עיכב כמעט לחלוטין מתן אישורים חדשים לישיבות, אישורים הכרחיים לדחיית הגיוס של בני הישיבה.

למרות היכרותי עם גורמים במשרד הביטחון, לא ניתן היה להזיז את משה דיין מעמדו. סדק יחיד בעמדתו של דיין, נפער בתשל"ג, שנה לפני מלחמת יום הכיפורים. בתחילת השנה המטירו הסורים על רמת מגשימים, מושב דתי ברמת הגולן, אש צפופה של תותחים ומרגמות. אחת מבנות המושב נהרגה בהפגזה, הי"ד. נפגעו בתים, נהרסו אמצעי ייצור, ביניהם לולי תרנגולים כשמאות מטילות נפגעו.

תושבי היישוב נאחזו בגבורה באדמת היישוב, ושר הביטחון הגיע להתרשם ולהפגין נוכחות. כדרכם של אח"מים, הוא שאל את אנשי המושב אם יש להם בקשה מיוחדת בה יוכל הוא לעזור. תשובתם הפתיעה: הם

בקשו את אישורו להקמת ישיבת הסדר חדשה במושב, ישיבה שעמלו שנים על הקמתה, אך הקמתה נמנעה רק עקב התנגדותו של דיין.

לאור סבלם וגבורתם של המתישבים, היה קשה לו לסרב לבקשתם, וכך אושרה אז הקמת ישיבת הגולן¹. היה זה רק סדק דק בהתנגדותו של משה דיין, שהתמיד בהתנגדות ומנע את האישור משיבתו של הגרי"ז גוסטמאן. כשדיווחתי לרב גוסטמאן על המצב הקשה בתחום האישורים, עמד מלא קומתו ואמר לי את המילים הבאות:

"גם אם לא יהיה אישור, וגם אם לא יהיו תלמידים, אשב אני יחד עם הרבנית² ונלמד יחד.

נעשה את ההשתדלות הנדרשת, אך מבית המדרש בירושלים לא נזוז"³.

חלק אורח חיים

ב. אמירת שיר של יום כדעת הגר"א

אמירת שיר של יום אחרי תפילת שחרית, מוזכרת ברמב"ם בסדר התפילות:

"ונהגו מקצת העם לקרות בכל יום אחר תחנונים אלו [התחנונים שאחר קדושת דסדרא] שיר מזמור שהיו הלויים אומרים בבית המקדש באותו היום".

מקורו במסכת סופרים (יח, ב):

"לפיכך נהגו העם לומר מזמורין בעונתן, דתנינן תמן, שיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש, ביום הראשון היו אומרים,

¹ בשנים תשל"ג-תשל"ד, כותב השורות מסר בה שיעורים כר"מ אורח, ובשנים תשל"ה-תשל"ז כראש הישיבה.

² הרבנית שרה גוסטמאן ע"ה, בת ת"ח ואשת חבר, היתה בתו של הרב מאיר באסין, רבה של שניפישאק (מפרברי ווילנא), ראש ישיבה בישיבת רמילעס בוויילנא וחבר בית הדין של הרב חיים עוזר גרודינסקי שם.

על שאלת תלמוד תורה לנשים, שמעתי בשנת תשכ"ה מהגראמ"מ שך זצ"ל בשיעורו על הדף (פסחים סב, ב), שם מוזכרת ברוריה שלמדה תורה משלש מאות רביותא (פסחים סב, ב).

הרב שך הורה כי אשה החפצה ללמוד תורה שבעל פה גם מעבר ללימוד המעשי בו היא מחוייבת, מותר לה ללמוד, היא לא עוברת שום איסור בלימוד כזה, ויש לה שכר כמי שאינו מצווה ועושה. וכ"כ בספרו **אבי-עזרי** (הלכות תלמוד תורה א, יג).

קדם לו **המהרי"ל** שפסק כך להלכה (שו"ת **מהרי"ל** החדשות, או"ח מה, ב, שנדפסו לראשונה כ-13 שנה **אחרי** הדפסת **האבי-עזרי**). אך ראה בשו"ת **מהרי"ל** קצט, ד"ה אמנם יותר נראה לי.

³ וראה בפרישה (יו"ד רמו, טז) מש"כ לגבי דיעבר על אשה ש"למדה לעצמה". האישור הנכסף התקבל רק אחרי מלחמת יום הכיפורים והחלפת הממשלה בעקבות כשלי המלחמה. ראה גם: הרב ד' פייג', **איש האשכולות** – תולדות חייו דרכו ופעלו של הגאון רבי ישראל זאב גוסטמן זצ"ל, (ירושלים תשע"ח), עמ' 164-165.

לי"י הארץ ומלואה תבל ויושבי בה... שכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בנה מזבח חדש והקריב עליו קרבן".

בעקבות הרמב"ם מובא שיר של יום בסידורים ישנים נוסח ספרד. לעומת זאת, בסדר רב עמרם גאון לא מוזכרת אמירת המזמורים במלואם. אך גם בחול אומרים את משנת תמיד (ז, ד) הכוללת את תחילת מזמורי שש"י של כל השבוע. גם בסידורי אשכנז הישנים אין אמירת שיר של יום. וכן פשטות דברי הטור או"ח קלג, שאין אומרים את מזמור שיר-של-יום כולו, אלא את משנת תמיד המזכירה את תחילת המזמורים של כל השבוע, וכמפורש בסדר רב עמרם.

המגן אברהם (קלב, ד), הורה לומר בכל יום את כל המזמור של אותו יום, בהסבירו את כוונת הטור לומר את משנת תמיד כתוספת לאמירת שש"י, כמנהגנו בשבת. בעקבות המג"א נוספה אמירת שיר של יום בסידורי אשכנז המאוחרים החל מסידור אמשטרדם תקי"א (ביאור לסידור אזור אליהו). אך בכל המקומות אמרו את מזמורי שש"י ללא הפתיחה "היום יום פלוני בשבת שבו היו הלוויים אומרים בבית המקדש". המקור להוספת משפט הפתיחה הוא מקיצור של"ה, בשם תלמידי האר"י.

הגר"א במעשה רב סי' נג, כותב לומר את מזמור שש"י, כדעת המגן אברהם. אך אינו מזכיר את משפט הפתיחה – היום יום וכו' – של תלמידי האר"י.

כשהתפללתי שחרית בישיבת נצח ישראל, השתדלתי לשמוע את נוסח תפילתו של הרב גוסטמאן, ושמעתי. **בין בשבת ובין בחול, הרב גוסטמאן לא אמר את משפט הפתיחה של תלמידי האר"י. אלא התחיל בפסוק המזמור, ללא כל תוספת.**

ג. על בן תורה לחוש לדברי רבנו יונה ולהימנע מתוספת מים רותחים לחמין

בבתים רבים מניחים מערב שבת, סיר חמין על פלטה של שבת. והוא ממשיך להתבשל על הפלטה עד הבוקר. קורה לא פעם, שהמים בסיר החמין מועטים מדי, והתבשיל מתייבש. רבים נוהגים להוסיף מים רותחים לסיר החמין כדי למנוע את ההתייבשות.

מקור למנהג זה הוא רבנו ניסים (מסכת שבת, דף כב מדפי הרי"ף), וטעמו שגם בלח אין בישול אחר בישול. וכן התיר הרשב"א, הביאו הב"י בסי' רנג. וכן הביא במאירי (שבת מ, ב, ד"ה מביא) בשם גדולי הדורות.

החזון אי"ש (או"ח, לו, יג), שו"ת אגרות משה (או"ח ד, נד, מלאכת המבשל, יג), ושו"ת מנחת שלמה (חלק ב, סי' לד, אות כג) כתבו בדעת הרמ"א (או"ח, שיח,

טו), שמעיקר הדין גם בלח אין בישול אחר בישול, וכדברי הר"ן. ולכן כתב באג"מ שמוותר בשבת להוסיף לחמין שאינם על האש, מים שנתבשלו, אף אם נצטננו לפחות מיד סולדת. ואם הקדרה על גבי האש – מותר רק אם מתקיימים כל תנאי היתר החזרה.

למעשה נהגו להקל כששתי הקדרות רותחות על האש. ראה מג"א רנג, לב; ט"ז שם ס"ק יז ופרי מגדים, במשבצות זהב, רנג, יז; וכן התיר בשמירת שבת כהלכתה פרק א, אות יז.

אמנם השולחן ערוך (שם רנג, ד) אוסר, בעקבות רבנו יונה, באגרת התשובה שלו:

"מכשלה גדולה בידי מקצת העם, שטומנים מערב שבת קומקום של מים חמים, כדי לתת לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק. ופעמים שהמים אינם חמים כל כך שהיד סולדת בהם, וכשמצטמקים אותם לקדירה שהיד סולדת בה – מתבשלים בתוכה. ועוד שאפילו אם המים חמים הם רותחים והיד סולדת בהם, כשמצטמקים אותם מתוך הקומקום, פסקה רתיחתם לאלתר, ואינם יכולים לבשל, כדין כלי שני שאינו מבשל, ומתבשלים בקדירה שהיא כלי ראשון, ומים מבושלים שפסקה רתיחתם – יש בהם משום בישול".

עיקר דברי רבנו יונה הובא ע"י הר"ן (מסכת שבת, דף כב מדפי הרי"ף), וע"י הנימוקי יוסף עמ"ס בבא בתרא, י, א בדפי הרי"ף. וז"ל הנימוקי"י שם, בשם רבנו יונה:

"ומכשלה גדולה תחת מקצת העם שטומנין קומקום של מים חמין ליתן לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק ופעמים שהאחד אין היד סולדת בו והאחד היס"ב ומתבשל זה עם זה ונמצאו מבשלין בשבת..."

לכן הספרדים – פרט לחכמי המערב – אוסרים. והאשכנזים היוצאים ביד רמ"א נוהגים להקל.

שבת אחת, קרא לי הרב גוסטמאן. נגשתי אליו. הרב פתח את מסכת בבא בתרא, דף י' מדפי הרי"ף, והקריא לי בנחת את דברי רבנו יונה המובאים בנימוקי יוסף. והוסיף:

"על בן תורה לחוש לדברי רבנו יונה הנ"ל, ולהימנע מלערוך אפילו מים רותחים לסיר החמין".

ד. חתך בפנים תמיד מוגדר כספק פיקוח נפש, ומחללים עליו את השבת

באחד מלילות השבת של שנת תשמ"ה, מייד אחרי קידוש, נשמעה דפיקה בדלת דירתנו. עמד שם שכן. הוא בקש שארד לדירתו ואבדוק את בנו שנפצע בפניו בעת שהלך להביא בקבוק בירה לשולחן השבת. הנער מעד, נפל, והבקבוק שבידו נופץ לרסיסים, שאחד מהם גרם לחתך עמוק בלחיו השמאלית של הנער.

ירדתי. החתך בלחי היה באורך של 5 ס"מ לפחות, ובעומק של לפחות 5 מ"מ. חתך כזה מחייב תפירה או הדבקה. המרכז הרפואי שערי צדק, הקרוב אל ביתנו – לא היה בתורנות. ביה"ח התורן היה הדסה-עין כרם. שם הוא אמר לקבל טיפול רפואי טוב. אך עונג שבת מאד יחסר לו ולמלוויו. לבקשת המשפחה, לקחתי על עצמי אחריות לא פשוטה⁴, והסכמתי לטפל בחתך במקום. אחרי ניקוי החתך בצמר גפן טבול במים רתוחים שהפשירו, לקחתי גליל פלסטר כירורגי סטרילי ממקרר ביתי, וחתכתי ממנו רצועות במידה המתאימה להדבקת שולי החתך. את הרצועות חתכתי בשינוי, למעט חיתוך אחד שבוצע כדרכו. עם הרצועות החתוכות הדבקתי במדויק את שולי החתך, והוריתי להגיע במוצאי שבת לביקורת רופא⁵.

בשעת מעשה נהגתי כדין הגמ', השו"ע וכפי שהורוני רבותי למעשה, שבספק פיקוח נפש – הזריזו הרי זה משובח. אך לאחר השבת נסעתי לישיבת נצח ישראל, והצגתי את שאלותי למו"ר הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל. שתי שאלות שאלתי:

השאלה הראשונה: האם חתך בפנים מוגדר כספק פיקוח נפש?

צדדי השאלה היו פשוטים. אמנם אם לא יינתן שום טיפול רפואי, החתך בלחי עלול לסכן חיים עקב זיהומים קשים שעלולים להתפתח. אך כמעט תמיד ניתן למנוע את הזיהומים (לפחות עד מוצאי שבת) על ידי מתן אנטיביוטיקה, ללא – או בפחות – חילול שבת.

מאידך, הדבקה או תפירה מיידית היא טיפול רפואי יעיל יותר, כפי שנלמד אז בבתי הספר לרפואה בארץ ובעולם.

תשובתו של הרב גוסטמאן היתה חדה וברורה: כל חתך בפנים מהווה ספק פיקוח נפש, אסור להקל בו ראש, ויש לחלל את השבת כדי לטפל בו בצורה היעילה ביותר מבחינה רפואית⁶.

⁴ באותם הימים הייתי בשלב מתקדם של הכשרתי כרופא, אך טרם הוסמכתי.

⁵ הרופא הבודק במוצאי שבת שיבח את ההצמדה, וקבע שאין צורך בפעולה נוספת עד להורדת רצועות ההדבקה כעבור 7-10 ימים.

⁶ חתך פתוח, גם לדעת חז"ל וגם עפ"י כללי הרפואה המודרנית, מהווה מצב סכנה שכן עלול

הפער המסוכן שבין שפת הרופאים לשפת ההלכה

שש שנים אחר כך, נדונה **בנשמת אברהם**⁷ שאלה על טיפול בשבת ב"בחורה שיש לה חתך עמוק בפנים ואין בו כל סכנה". על שאלה זו הובאו תשובותיהם של הגרש"ז אויערבאך והגר"י נויבירט, כשתשובותיהם מקבלות כאפשרי את הנתון הרפואי שצויין בשאלה, והוא: ש"אין בו כל סכנה".⁸

הבעיה:

ברפואה, לא מוכר "חתך עמוק בפנים שאין בו כל סכנה". כל חתך בפנים, אם לא יטופל – עלול לסכן חיים. הטיפול המקובל הוא חיטוי הפצע ותפירת החתך, עם או בלי טיפול אנטיביוטי משלים. מצד שני, גם חיטוי עם טיפול אנטיביוטי ראשוני, יכול, ברוב המקרים, להוציא מכלל סכנה מיידית. כאמור, הגר"י גוסטמאן שהיה בשנות מלחמת העולם פרטיון ביערות ליטא⁹, הורה לי באופן חד משמעי שחתך בפנים, **תמיד** מהווה ספק פיקוח נפש, הלכה למעשה, ויש לטפל בו לפי הטיפול הרפואי המקובל.

פתרון הבעיה:

דומני שלפנינו דוגמה מובהקת לפער השפה שבין שפת הרופאים לשפת אנשי ההלכה.

בשפת הרופאים, כל מצב הנמצא בשליטה המאפשרת **באמצעות טיפול** למנוע החמרה וסיכון חיים, נחשב כמצב שאין בו סכנה. הרופא השואל בנשמת אברהם, שאל את שאלתו בשפת הרופאים.

להתפתח בו זיהום, וזיהום יכול להגיע לסכנת חיים. יש טוענים כי מכיון שניתן להתגבר על הזיהום באמצעות אנטיביוטיקה, המצב לא מוגדר יותר כפיקוח נפש. אולם טענה זו אינה נכונה בכל המקרים, לאור התגברות זני החיידקים העמידים לאנטיביוטיקה.

בנוסף, העובדה שניתן להתגבר על מצב פיקוח נפש איננה עוקרת את הגדרתו הראשונית של המצב כפיקוח נפש. כך שמעתי במפורש ממו"ר הגרש"ז אויערבאך. לפיכך, אם דרכי הטיפול בחתך יכולים להיות אנטיביוטיקה ו/או תפירה, השאלה העיקרית כאן היא: האם התפירה או ההדבקה מהווים טיפול רפואי טוב יותר לסכנה, או שאינם מהווים טיפול רפואי יעיל יותר.

אם התפירה מהווה טיפול רפואי יעיל יותר, אזי גם אם רק היא כרוכה בחילול שבת, בכל זאת היא עדיפה ומותרת כפי שהורה הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו **בשמירת שבת כהלכה** (מהדורת תשל"ט) פרק לב, סעיף כז, ו**בנשמת אברהם** חלק יו"ד ס' שסט ס"ק ב.

נשמת אברהם, מהדורת תשנ"א, כרך ד', חלק או"ח עמ' סב.

הדברים עובדו והובאו מאוחר יותר גם בשו"ת **מנחת שלמה** תנינא (ב-ג) סי' לה, ס"ק ב, ד"ה: בדבר שאלתו, בנערה שנפצעה ויש לה חתך עמוק בפנים ואין בו כל סכנה.

עדות חתנו הרב מיכל ברניקר זצ"ל, דברי הקדמה **לקונטרסי שיעורים** על מסכת נדרים, ירושלים תשנ"ז; הרב ד' פייג', **איש האשכולות** – תולדות חייו דרכו ופעלו של הגאון רבי ישראל זאב גוסטמן זצ"ל, (ירושלים תשע"ח) עמ' 2; 89-90.

7

8

9

לעומת זאת **בשפת ההלכה**, מצב שיש בו סכנה אם לא יטופל, מוגדר כמצב סכנה, גם כאשר טיפול רפואי עשוי למונעה. לכן הגרי"ז גוסטמאן קבע ב"שפת ההלכה", שכל חתך בפנים יש בו ספק פיקוח נפש, הלכה למעשה.

הבעיה נוצרה כשפוסקים נשאלים שאלה בשפת הרופאים, אך לא מתרגמים את השאלה לשפת ההלכה.

במהלך השנים נתקלתי בכמה וכמה דוגמאות מסוג זה, כולל בימי מגפת הקורונה, וה' הטוב יכפר בעד.

ה. מעיקר הדין אין צורך לבצע בשינוי מלאכה לצורך פיקוח נפש

השאלה השניה היתה: האם חיתוך סרט ההדבקה ללא שינוי, מחייב כפרה? האם עלי לרשום על פנקסי, ש"כשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה" עקב מלאכת מחתך, אותה ביצעתי ללא שינוי ברצועת הדבקה אחת? גם אם אין כאן חיוב חטאת, האם יש חיוב תשובה על אי חיתוך בשינוי של סרט ההדבקה?

לאור התשובה ההחלטית לשאלה הראשונה, הרי שמדובר במצב של ספק פיקוח נפש. הלכה פסוקה היא שפיקוח נפש דוחה שבת¹⁰. לכן, "מי שיש לו חולי של סכנה – מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז הרי זה משובח והשואל הרי זה שופך דמים"¹¹.

לכן פשוט שאין כאן מקום לחיוב חטאת¹².

עדין יש לדון: האם יש חובה להשתדל לצמצם את חומרת האיסור באמצעות ביצוע הפעולות ב"שינוי", ולהוריד בכך את רמת האיסור מאיסור תורה לאיסור דרבנן¹³, או שההיתר לרפא את החולה המסוכן איננו מחייב מאמץ להורדת רמת האיסור על ידי שינוי. יש התולים שאלה זו בחקירה העתיקה אם שבת הותרה אצל פיקוח נפש או דחוייה אצל פיקוח נפש¹⁴. אולם אין תלות זו הכרחית¹⁵.

¹⁰ משנה, יומא, ח, י; מכילתא דר' ישמעאל, ריש פר' כי-תשא; תלמוד ירושלמי, יומא, פרק ח' הל' ה; רמב"ם, הלכות שבת, ב, א; שו"ע או"ח, שכח, ב;

¹¹ שו"ע או"ח, שכח, ב; בבלי וירושלמי פרק יום הכיפורים.

¹² ראה בספרי **רפואה מציאות והלכה** (מכון שלזינגר, ירושלים תשע"ב), סימן א, פרקים א-ב, כי אפילו חילול שבת אמיתי שנעשה עקב טעות בהערכת המצב תוך מחשבה מוטעית שמדובר בפיקוח נפש, אינו צריך כפרה ו"יש לו שכר טוב מן השמים" כמבואר בשו"ע. עיי"ש.

¹³ כדוגמת משנת שבת, י, ג. וראה: שו"ע הרב, או"ח, שכח, יט.

¹⁴ ראה **אנציקלופדיה תלמודית**, ערך: חולה, כרך יג, עמ' רנ, לפני הע' 268.

¹⁵ ראה למשל: **כסף משנה** בדעת הרמב"ם, שבת, ב, א, ששבת דחוייה אצל פיקוח נפש, אע"פ שלדעת הרמב"ם אין צורך לבצע בשינוי כפי שיתבאר להלן.

בהלכה זו נחלקו הרמב"ם והרמב"ן: לדעת הרמב"ם "שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי היא כחול לכל הדברים שהוא צריך להם"¹⁶, ולכן אין צורך למעט את חילול השבת על ידי ביצוע הפעולה ב"שינוי"¹⁷.

לעומתו סובר הרמב"ן שבכל מקום בו ניתן לטפל בחולה שיש בו "שינוי" ללא פגיעה באיכות הטיפול – חובה למעט בעוצמת האיסור ולבצע את הפעולות ב"שינוי"¹⁸, והביא לכך שתי הוכחות: מסוגיית יולדת בשבת (שבת קכח, ב), ומסוגיית מילה בשבת (שבת פ"ט משנה ב, שבת קלג, א)¹⁹.

כאמור, לאור התשובה הברורה לשאלת הראשונה, על פיה חתך בפנים מהווה ספק פיקוח נפש, היה ברור שחייב חטאת אין כאן. נשארה רק שאלה אם החיתוך ללא שינוי נעשה בעבירה המחייבת תשובה כדעת הרמב"ן, אם לאו. וראה ברמ"א או"ח שכח, יב.

תשובת הרב גוסטמאן:

גם התשובה לשאלה השניה היתה ברורה. הגרי"ז גוסטמאן פסק כי: **למרות שיטת הרמב"ן, מעיקר הדין אין צורך לשנות בעת מלאכה בפיקוח נפש, ולכן לא נעברה כאן כל עבירה, לא מדאורייתא ולא מדרבנן. כשאין עבירה, אין גם צורך בכפרה.**

ו. חולה שיב"ס – עושים לו כל צורכו בשבת לא רק בדברים שיש סכנה במניעתם

ידועה שיטת הרמב"ם ע"פ המגיד משנה (שבת, ב, יא) שלגבי חולה שיש בו סכנה עושים לו כל צורכו בשבת לא רק בדברים הנוגעים לרפואתו אלא גם לגבי צרכים אחרים של החולה. כדעת המ"מ פסקו גם התשב"ץ (ח"א ס"נד, הובא בביה"ל שכח, ד, ד"ה כל שרגילים); המגן אברהם (שכח, ד); הגרי"ז הלוי סולוביצ'יק מבריסק (חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם, הלכות שביתת עשור); **הגר"י אברמסקי** (חזון יחזקאל על תוספתא שבת, טז, יב); וכן משמע בפשטות מדברי הב"י והשו"ע (או"ח, שכח, ד)²⁰.

¹⁶ רמב"ם שבת ב, ה.

¹⁷ מגיד משנה, שבת ב, יא.

¹⁸ כתבי רמב"ן, **תורת האדם**, ענין הסכנה, ד"ה בפרק מפנין.

[אין להקשות מדברי הרמב"ן שם, סד"ה בפרק אין מעמידין: "... עושין לו כל שרגילים לעשות לו בחול ממאכלים ורפואות שהן יפין לחולה, ומחללין שבת, ואין נשאלין כלל." שכן נשוא הדיון בדברי הרמב"ן הללו הוא מכה של חלל כל עוד אין מומחה רפואי במקום, ואין שם "יודעים ומכירים באותו החולי שהוא ממתין" (שם). לכן על המטפל הלא מקצועי להתנהג בדיוק כפי שמקובל בחול, שהרי אין לצפות ממנו לאבחנה בין עיקר וטפל].

¹⁹ דעת הרמב"ם הדוחה את הוכחות הרמב"ן, מבוארת הלכתית ורפואית בספרי **רפואה מציאות והלכה** סימן ו.

²⁰ ומה שכ' שם "אבל כשיודעים ומכירים באותו החולי שממתין ואין צריך חילול אסור לחלל עליו את השבת אע"פ שהיא מכה של חלל" לכאורה הדברים אמורים בסתם מכה של חלל

וכן הורה לי למעשה הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל, שהלכה כדעת הרב המגיד.

ז. נשיאת אקדח בשבת ברחובות ירושלים – היתר לכתחילה

בשנת תשל"ה, טרם בוצעו פיגועי ירי או פיגועי דקירה ברחובות ירושלים. אולם בתחילת תשל"ה, בוצע פיגוע נפץ ברח' בן יהודה בירושלים בו נפצעו 13 אנשים. כעבור מספר חודשים, ביום ששי, כ"ה בתמוז של אותה שנה, בוצע פיגוע נפץ קטלני בכיכר ציון, בו נהרגו 15 אנשים וכ-60 נפצעו. ארגון הפת"ח נטל אחריות לפיגוע.

שלשה שבוטעות אחרי הפיגוע בכיכר ציון שאלתי את הרב גוסטמאן את השאלה הבאה: המחבלים הערכים מתחילים לרכוש בטחון ולהערכתי הם עתידים לבצע פיגועים נוספים מסוגים שונים. כבעל רשיון לנשיאת אקדח, האם מותר לי לטלטל אותו על גופי בשבת, **שמא** יוצר מצב בו ירי באקדח יוכל למנוע או להקטין פיגוע בעיר. השאלה נגעה הן לדיני מוקצה, והן לדיני טלטול ברחובות ירושלים. לירושלים יש אמנם עירוב המקיף את כל העיר, עירוב המפוקח ע"י המועצה הדתית של העיר, אך כשרותו, כידוע, תלויה בשיטות שונות, ואיננה מוסכמת על דעת כל הפוסקים²¹.

ברקע לשאלת ה"מוקצה" עומדת מחלוקת הלכתית בדיני מוקצה של כלי נשק בשבת.

בשנת תשכ"ח נשאלתי ע"י חיילים שומרי מצוות, מה דין הרובה האישי של החיילים, אחרי שסיימו את השמירה או את הפעילות הבטחונית בה נזקקו לנשק:

האם לרובה דין מוקצה מחמת חסרון כיס, או דין כלי שמלאכתו לאיסור, או שהוא כלי שמלאכתו להיתר?

לא היה לי ספק כי רובה איננו מוקצה מחמת חסרון כיס. שכן חיילים רגילים להשתמש בנשקם לשימושי היתר שונים, כמו לחליצת פקקי בקבוקים וכד'. אך בפשטות יש לרובה דין של כלי שמלאכתו לאיסור. שכן הירי בו תמיד כרוך בהבערת אבק שריפה.

שהיא רק בחזקת סכנת נפשות עד שידעו שאין בה סכנה. ולכן "אם מכירים באותו חולי שממתיין" הינו שהכרה זו מוציאה את המכה מחזקת חולי שיש בו סכנה, אז אסור לחלל עליה את השבת. אולם כאשר ידוע בבירור שיש בחולי סכנה, אין לדחות את הטיפול גם אם קיימת הערכה שדחית הטיפול לא תגדיל את הסכנה הקיימת כבר לחיי החולה וכמבואר ביומא פד, ב, ע"פ המאירי שם. אמנם לכאורה אין זו דעת המ"ב שם ס"ק טז, לשיטתו בביה"ל שם, ד"ה כל שרגילים.

²¹ ראה למשל בשו"ת דברי יציב, או"ח קעג – תיקון עירוב בעיירות הגדולות.

הרב שלמה גורן, הרב הצבאי הראשי באותם ימים²², ענה לי כי הנשק של צה"ל איננו מוקצה, כי עיקר שימושו הוא במלחמת ישראל נגד צר. לגבי מלחמת-מצווה דרשו חז"ל "עד דתה -- ואפילו בשבת"²³. מדרשה זו אנו למדים ששבת הותרה אצל מלחמה ואיננה רק דחוייה. ומכאן, כלי נשק **שעיקר תשמישו** למלחמה, כלומר לדבר ששבת הותרה לו, אין הוא כלי שמלאכתו לאיסור אלא להיתר, ואינו מוקצה כלל. ממילא מותר לחייל לטלטל את נשקו האישי בשבת²⁴, גם שלא לצורך בטחוני.

כדרכי, ספרתי אז את הדברים לגרש"ז אויערבאך. הגרש"ז אמר לי כי איננו מסכים עם חידושו של הרב גורן ששבת הותרה אצל מלחמה²⁵. למרות זאת הורה אז הגרש"ז למעשה, שאין איסור להמשיך לטלטל הנשק אחרי השמירה, מטעם אחר. והוא: בעת השימוש בנשק לצורכי שמירה ופיקוח נפש הנשק מותר לטלטל מחמת הצורך הבטחוני. ואז, איננו מוקצה. מאחר ואין מוקצה לחצי שבת, מותר להמשיך לטלטלו אח"כ **באותה שבת**, גם שלא לצורך בטחוני²⁶.

²² הגרש"ז אויערבאך אמר לי בשנת תשל"ד, כי בצבא יש לרב גורן דין של מרא דאתרא, על כל הנובע מכך. (ראה: **רפואה מציאות והלכה**, סימן ג', פרק א')

²³ שבת יט, א.

²⁴ תקציר תשובת הרב גורן בנושא, פורסם ב**פסקי הלכות צבא** עמ' 43-44. באריכות הדברים פורסמו ב**מחנים**, ואח"כ ב**משב מלחמה**, חלק ב, עמ' נ-נו, ראה עמ' נד-נה שם.

²⁵ ראה גם מש"כ הרמ"צ נריה, בספרו **מלחמות שבת**, יא-טו.

²⁶ סוגיית "אין מוקצה לחצי שבת": בביצה, כו, ב. איבעיא להו לגבי אוכלין אם יש מוקצה לחצי שבת, כאשר בין השמשות חפץ לא היה מוקצה, בשבת הוא הפך למוקצה, אבל סיבת ההקצאה חלפה אח"כ במהלך השבת. לדוגמא: גרוגרות וצימוקים שהועלו על הגג לפני שבת כשהם ראויים לאכילה, בבין השמשות טרם הסריחו, במהלך השבת הסריחו, אך חזרו עוד בשבת, להיות ראויים לאכילה. הרא"ש ביצה, פרק ג סי' ז, מבהיר שהספק בגמ' הוא לגבי אכילה. אך לגבי טלטול – פשיטא דאין מוקצה לחצי שבת. לדינא פסק הרא"ש שם, שאין מוקצה לחצי שבת גם במידי דאכילה. וכ"פ הטור אר"ח שי, ג. אך לענייננו, לעיתים בשעת בין השמשות טרם נצרך החייל לנשקו לצורכי הפעילות. לכן הנשק לא היה ראוי לשימוש מיידי בבין השמשות, אלא שבבין השמשות היה כבר ידוע שבמהלך השבת הוא אמור להשתמש בנשקו בהיתר. מצב זה דומה לדין סכין של מילה שכבר בבין השמשות, היה ידוע כי הוא נועד לשימוש ביום השבת, אף שלא נועד לשימוש בין השמשות.

בדרכי **משה** (יורה דעה רסו, ס"ק א) כתב שמותר לטלטל את הסכין לאחר המילה, כי לא איתקצאי בין השמשות. וכן פסק הרמ"א, יו"ד, רסו, ב. וכ"פ **המהרש"ל** (בתשובה סימן מ, **יום של שלמה** ביצה פרק ג סימן טז), וכן צידד **החזון אי"ש** (או"ח מג, ז; מט, ט), שלא כט"ז וכמג"א. וראה **מ"ב** שי, טו.

ובשו"ת **שבט הלוי** (ד, קלה) כתב לעניין סכין של מילה, שהלכה כדעת המקילין "הלא המה הרמב"ן ורבינו ירוחם הב"י הרמ"א והמהרש"ל שהם רוב בנין ומנין בהוראה והלכה כמותן ואף על פי שהט"ז מג"א והגר"א חולקים כבר נהגו העולם להקל..." עיי"ש. וכן כתב גם ב**נשמת אברהם** (אורח חיים סימן שא ס"ק יט, הע' 6) בשם הגר"י נויבירט, לעניין חפצי מוקצה הנצרכים לרופאים ואחיות בעת תפקידם (אף שלא התיר בסכין של מילה – שש"כ כ, הע' נג).

כמה שנים אחר כך, חזר בו הגרשז"א, והקל יותר. הגרשז"א כתב "דנכון הדבר שרובה או אקדח דינם כמלאכתם להיתר, כי הם עומדים בעיקר להטלת אימה ופחד..." כלומר, נשק של חיילים הוא כלי שמלאכתו להיתר, כי שלא בזמן מלחמה, עיקר שימושו הוא להרתעה, והרתעה אין בה מלאכה.²⁷

שאלת נשיאת האקדח נוגעת גם לדיני מוקצה ולמעמדו של כלי הנשק בהלכה, וגם לרמת הסכנה העתידית בפיקוח נפש של רבים.²⁸

תשובתו של הרב גוסטמאן היתה חדה:

למרות שעדיין לא נראית סכנה מיידית, הרצון לפגע בנו קיים, והמצב נדון כפיקוח נפש של רבים. לכן מותר, ואפילו רצוי שאזרחים יסתובבו עם נשק בחגורם, בין בחול ובין בשבת, בין בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובין ברחובות ירושלים, כי קיימת אפשרות שנשיאה כזו תציל חיים.

חכם עדיף מנביא. בשנת תשע"ה כעבור 40 שנה, אחרי עשרות פיגועים ומאות הרוגים, יחד עם מקרים רבים בהם אזרחים נושאי אקדחים פגעו במחבלים והצילו חיי אדם, שר הביטחון דאז משה יעלון, השר לביטחון פנים דאז גלעד ארדן, ראש השב"כ לשעבר יובל דיסקין וראש עיריית ירושלים ניר ברקת, בקשו פומבית מן הציבור כי "כל מי שיש לו כלי נשק ברישיון מתבקש ללכת איתו".

ח. גרדי "אינו מתכוין" וגרדי "פסיק רישיה"

אינו מתכוין – פירוש המושג

מדובר באדם המתכוין לעשות ועושה פעולה אחת, כשלפעמים הפעולה הזו גוררת עימה גם פעולה אחרת. לדוגמא: אדם מבצע בגינת החצר פעולת גרירה של כסא, מיטה או ספסל, ולפעמים בשעת הגרירה נעשה גם חריץ בקרקע, כלומר הקרקע נחרשת. מצינו בזה מחלוקת תנאים (שבת מו, ב, ושי"נ; תוספתא וירושלמי סוף פ"ב דביצה). שיטת ר' שמעון – דבר שאינו מתכוין מותר, ור' יהודה סובר דבר שאינו מתכוין אסור.

מחלוקת ר' שמעון ור' יהודה בדבר שאינו מתכוין קיימת לגבי כל איסורי התורה, ולא דוקא לגבי איסורי שבת, כמוכח בזבחים (צא, ב) גבי מזלפין יין על גבי אישים, לענין לאו ד"לא תכבה" שנאמר על אש המערכה, איסור שאינו קשור לדיני שבת.

²⁷ **שולחן שלמה**, שבת, ח"ב, (ירושלים **תש"ס**) שח, כז; שם ס"ק טז; וכן כתב בשם הגרשז"א **בשמירת שבת כהלכתה** (כבר במהדורת **תשל"ט**) פרק כ, הערה כח, כי "מסתבר דשלא בשעת מלחמה, רוב תשמישם [של כלי הנשק] רוב תשמישם רק להרתיע". הועתק גם בשש"כ מהדורת תש"ע, פרק כ, הערה כט.

²⁸ ראה שבת מב, א, בדברי הגאון הביאו ר"ח, הרמב"ן והרשב"א.

עוד מצינו דמודה ר' שמעון לר' יהודה כאשר פעולתו המכוונת תגרוור בודאות את הפעולה האסורה חסרת הכוונה. מצב כזה מוגדר בגמרא כ"פסיק רישיה" (שבת עה, א, וש"נ. וראה להלן).

גדר ההיתר של דבר שאינו מתכוין

המהר"ל בתפארת ישראל (ריש פרק מא) ביאר את דעת ר' שמעון להיתר דבר שאינו מתכוין:

"מפני שלא יתייחס אל האדם שעשה פעל כאשר פעל במקרה".

דהיינו, תוצאת פעולה שנעשית בלא כוונת אדם אליה – איננה מתייחסת אליו. וכ"כ בשערי ישר, (שער ג, פרק כה, ד"ה "ובעיקר הענין שכתבו התוס' והרא"ש), וכן כתב החזו"א (או"ח הל' שבת סי' נ סק"א) וכן הובא בשיעורי עיון התלמוד (עמ"ס כתובות שיעור ו) בשם ר' אהרן קוטלר²⁹.

כאמור, מודה ר"ש באינו מתכוין שהוא פסיק רישא שאסור מדאורייתא בכל איסורי התורה. גם באיסורי שבת (שבת עה, א), וגם בשאר איסורים. כמובא גבי איסור קציצת בהרת (שבת קלג, א). וכן פסק הרמב"ם בפ"א מהל' שבת ה"ו. כלומר, בפסיק רישא לא קיים החיסרון של "אינו מתכוין". למה?

שלשה הסברים מדוע מודה ר' שמעון בפסיק רישא:

הסבר ראשון. מצב של פסיק רישא גורם שתהיה ידיעה ודאית שהתוצאה הנגררת תתרחש, ולכן בהכרח בפועל קיימת כאן **מציאות** של כוונה. או במילים אחרות, כל פסיק רישא הופך את המעשה הנגרר למעשה במתכוין. כלומר: קיימת כוונה בפועל.

לכאורה הן הן דברי רבינו חננאל (שבת קלג, א) שגם בדיני רציחה וגם בדיני שבת "כל דבר שמתברר שיעשה לאותה מלאכה אין אומרים שלא היתה כוונתו לכך". עי"ש עוד, ולכאורה כונתו דפסיק רישא הוי מתכוין ממש. ועוד יותר מפורש ברא"ש (פט"ז סי' ח) דבפס"ר [דניחא ליה] "אנן סהדי דמתכוין".

וכן דעת הרמב"ן בקושייתו שבת קלג, א, על אביי ורבא בהסבר הברייטא שלמדה מהמילה "לעשות" (באיסור קציצת בהרת) שאם יש לו בהרת על כתפו, במקום בו הוא רגיל להניח על כתפו את מוט הנשיאה – מותר לו להמשיך להניח כדרכו את מוט הנשיאה על הבהרת ולסחוב את משאו, למרות שבהליכתו הוא משפשף את הבהרת ומעבירה, בתנאי שאינו מתכוין להעביר את הבהרת. שאל על כך הרמב"ן: "לרבא ולאביי דבסוף, דמוקמי

²⁹ **בברכת שמואל** (כתובות סי' יא) כתב טעם אחר: כשהאדם לא מתכוין שיעשה מעשה האיסור, לא נחשב מעשה עבירה. וצ"ב.

'לעשות' בדפסיק רישיה, אכתי קשיא. דכיון דשרי רחמנא בפסיק רישיה, א"כ מתכוין נמי יהיה מותר אגב מלאכה אחרת, **שהרי פסיק רישא הוא כמתכוין.**³⁰

וכן כתב החזו"א שבת, נ, א בדעת הערוך לגבי פסיק רישא דניחא ליה: "וע"כ, הא דאסור פסיק רישא הוא משום דחשיב כיש כאן גם כוונה כיון דפעולתו ודאית [וניחא ליה]. כך הבין את החזו"א הג"ר אבא ברמן בשיעורי עיון התלמוד על כתובות, ריש שיעור ו. לטעם זה קל להבין מדוע פסיק רישא דלא איכפת ליה, לא נחשב מתכוין, כמבואר בחזו"א שם.

הסבר שני. מצב של פסיק רישא גורם שתהיה ידיעה ודאית שהתוצאה הנגררת תתרחש, ומצב של ידיעה יוצר דין של כוונה. כלומר קיימת "כוונה דינית" אף שאין הכרח שתתקיים גם כוונה בפועל.

'כוונה דינית' זו טעונה מעט הסבר: אין ספק שכאשר ידוע לעושה שמעשהו האחד של היתר גורר בהכרח גם מעשה איסור, הרי שהעושה היודע מביא זאת בחשבון. עצם העשיה עם ההבאה בחשבון של התוצאה, נחשב, לדעה זו, ככוונה בפועל.³⁰

כך משמע מלשון הרמב"ם (שבת א, ו): "אבל עשה מעשה ונעשית בגללו מלאכה שודאי תיעשה בשביל אותו מעשה, אף על פי שלא נתכוין לה – חייב, שהדבר ידוע שאי אפשר שלא תיעשה אותה מלאכה".

להסבר זה גם אם אין בו תועלת בתוצאת המעשה הנגרר, בכל זאת הרי הביאו בחשבון, והבאה בחשבון כזו הרי היא נחשבת ככוונה משפטית בהלכה.³¹

הסבר שלישי. בפסיק רישא אין את החסרון שהמעשה לא מתייחס לעושהו (כמש"כ מהר"ל בתפארת ישראל), כי בפסיק רישא המעשה כן מתייחס, אע"פ שאינו מתכוין. הסבר זה מפורש בשערי ישר. שער ג, פרק כה, ד"ה ובעיקר הענין שכתבו התוס' והרא"ש:

"נלענ"ד דענין מה דמודה ר"ש בפסיק רישא אינו משום דכל היכא דהוי פ"ר חשוב כמכון מחמת שיודע ודאי שיהי כן הוי כמכון ... שהטעם העיקרי בפסיק רישי', שבאופן כזה המעשה נקראת על שם זה גם בלי כונת העושה"

³⁰ ויעיין ברש"י (סוכה לג: ד"ה "והא מודי") כתב "דכיון דאי אפשר שלא תמות כמתכוין חשיב ליה". היינו פסיק רישא לא הוי מתכוין ממש, אלא כמתכוין. [וע"ע ברש"י בשבת לא: ד"ה "שהוא עושה פחם", ובגליון הש"ס שם] ע"ע בתוס' (מא: ד"ה "מיחם") שכתב "וי"ל דהתם הוי פסיק רישיה שאי אפשר לכבות העלינונות אם לא יובערו התחנות וחישיב מלאכת מחשבת...". ויש לדון אם כונתם דהוי מתכוין ממש, או אולי לא הוי מתכוין ממש, אלא כמתכוין, ומ"מ הוי מלאכת מחשבת. (ע"ע תוס' יומא לד.).

³¹ עדין יש מקום לדון לשיטה זו על מצב בו הובא בחשבון ההכרח למעשה הנגרר, אלא שלא רק שאין לו בו שום הנאה, המעשה הנגרר גם מזיק לו. במילים אחרות: פסיק רישא דניחא ליה שלא יהיה. (ראה שבת עה, א, רש"י ד"ה טפי ניחא ליה).

הסיבה לכך היא שמעשה שהוא נגרר בהכרח (פסיק רישא), נחשב כמעשה מאוחד עם המעשה העיקרי שנעשה במחשבה תחילה. ממילא הכוונה למעשה העיקרי מהווה גם כוונה לחלק הנגרר שלו, שהפך להיות חלק ממנו. להסבר זה אין שום הבדל אם תוצאת המעשה הנגרר מועילה לעושה, אינה מועילה, או אף מזיקה לו. בכל מקרה מדובר במעשה אחד שהוא מתכוין לו. ויש לדון רק משום מלשאצל"ג.

ההסבר השלישי מסביר את תירוצי הרמב"ן בקציעת בהרת

כשהצגתי את שלשת ההסברים הללו לגרי"ז גוסטמאן, אמר לי הרב גוסטמאן, כי ההסבר השלישי מסביר, לדעתו, את תירוצי הרמב"ן (שבת ריש קלג, א) לקושייתו על ביאור רבא ואביי בברייתא המתירה לקוץ בהרת בדשא"מ עם פסיק רישא.

על פי הברייתא שם, המילה "לעשות" בפסוק "הַשָּׂמֶר בְּנִגְעַת הַצִּרְעָתָה לְשֹׁמֵר מֵאֵד וְלַעֲשׂוֹת" (דברים כד, ח), באה ללמד שאיסור קציעת בהרת הוא רק לקוץ אותה בכוונה.

"לעשות – אי אתה עושה, אבל עושה אתה בסיב שעל גבי רגלו ובמוט שעל גבי כתיפו. ואם עברה – עברה".

כלומר, אם איננו מתכוין שהבהרת תעבור, מותר לו לכוון כדרכו את רצועת סנדלו על מקום הבהרת וללכת, למרות שההליכה תיצור שפשוף שמעביר את הבהרת.

כמו כן אם יש לו בהרת על כתפו, במקום בו הוא רגיל להניח על כתפו את מוט הנשיאה – מותר לו להניח כדרכו את מוט הנשיאה על הבהרת ולסחוב את משאו, למרות שבהליכתו הוא משפשף את הבהרת ומעבירה. הקשה הרמב"ן: למה ההיתר הוא רק בשאינו מתכוין?

"לרבא ולאביי דבסוף, דמוקמי 'לעשות' בדפסיק רישיה, אכתי קשיא. דכיון דשרי רחמנא בפסיק רישיה, א"כ מתכוין נמי יהיה מותר אגב מלאכה אחרת, שהרי פסיק רישא הוא כמתכוין".

ותירץ הרמב"ן:

"ושמא נאמר דאע"ג דגלי רחמנא בפסיק רישי', באומר לקוץ בהרתו הוא מתכוין – אסור..."

הרי שבקושייתו סבר הרמב"ן שאין הבדל בין פסיק רישיה לבין מתכוין. בשני המקרים האיסור הוא כי יש כוונה. לכן תמה הרמב"ן: למה ההיתר בברייתא במוט הכתף או ברצועת הסנדל הוגבל לפעולה כדרכו ללא כוונה. הרי גם בפ"ר הוא מתכוין! ולכן, אם מותר בפסיק רישיה, הינו שמותר למרות כוונה. כאחד משני ההסברים הראשונים.

אך בתירוצו סבר הרמב"ן כי החיוב בפסיק רישיה איננו משום שיש כאן כוונה. אלא שהפעולה אסורה כי לא צריך כאן כוונה. מצב הפ"ר יוצר איסור למרות העדר כוונה. ומכאן, שגם איסור פ"ר בוטל בקציצת בהרת מגזירת הכתוב של 'לעשות', ההיתר מוגבל אך ורק לפעולה ללא כוונה. לסיכום: את תירוצו הרמב"ן המבדיל בין מתכוין לפסיק רישיה, הסביר לי הרב גוסטמאן ע"פ ההסבר השלישי בהבנת סברת האיסור בפסיק רישא.

ט. ספק פסיק רישא

בפרק הקודם הובאו שלשה הסברים לאיסור דבר שאינו מתכוין ופסיק רישיה גם לרבי שמעון. נפק"מ בין שני ההסברים הראשונים לבין ההסבר השלישי, יהיה בספק פסיק רישא. לשיטת הראשונים דר"ש מודה בפסיק רישא משום שפסיק רישא הוא מתכוין ממש או כמתכוין מחמת ידיעתו, בספק פסיק רישא אין ידיעה וממילא גם אין כוונה. לא כוונה מציאותית ולא כוונה דינית. ולפיכך ספק פ"ר הוא דבר שאינו מתכוין, המותר לר"ש ולהלכה שנפסקה כמותו.

אך להסבר השלישי באיסור פ"ר (המסביר, ע"פ הרב גוסטמאן, את תירוצו הרמב"ן), נקבל כי בספק פסיק רישא, אם יתברר שאכן היה מצב של פסיק רישא, יתברר שנעשה איסור מהתורה אף לר"ש.³²

פסק הלכה

הלכה למעשה, בשנת תשכ"ג הורה לי הג"ר מרדכי גיפטער ראש ישיבת טלז, דפסקינן כרש"י ותוס' [הע' 30 לעיל] דספק פסיק רישא מותר אליבא דר"ש, וקיי"ל כותיה. ולכן התיר לפתוח דלת מקרר גם בזמן שהמנוע לא פועל, כמו גם לפתוח ברז המים במכשיר לקירור מי שתייה, למרות ספק במציאות שמא פתיחת המקרר, או הוצאת מים מהמכשיר תגרום להפעלת המנוע החשמלי מייד³³. ספק זה תלוי במציאות הלא-ידועה, כלומר, "ספק פסיק רישא". הגר"מ גיפטער, הסביר לי את ההיתר היום יומי, כי ספק פ"ר מותר לכתחילה גם באיסורי תורה.

וכן הורה לי הגרי"ז גוסטמאן שספק פסיק רישא מותר לכתחילה.

י. תיקון עירוב בשבת ברמת הגולן

בסוף שנת תשל"ו עברה ישיבת הגולן ממושב רמת מגשימים לחיספית (היום: חיספין) – המרכז היישובי הדתי בדרום רמת הגולן. הבניה בחיספית

³² הגרעק"א בגליונו על שו"ע יו"ד סי' פז; והביאור הלכה או"ח סי' שטז מביאים מחלוקת ראשונים בדין ספק פסיק רישא.

³³ אחד התנאים להיתר מלאכה בגרמא, הוא שהמלאכה לא נעשית מייד.

נמשכה אז חודשים ארוכים, דבר שהכביד על שמירת מחיצות העירוב של היישוב, שנפרצו חדשות לבקרים.

באחת השבתות החמות, שבת בה עמדה להתקיים ברית מילה במרכז היישובי, התברר מייד אחרי תפילת מוסף כי קיימת פירצה בגדר, פירצה שאורכה קצת יותר מעשר אמות.

כראש הישיבה אז, פנו אלי בעלי השמחה, נפשם בשאלתם: איך לקיים את סעודת המצווה במצב של עירוב פרוץ, כשצורכי הסעודה מפוזרים בין מבנים שונים.

תיקון בשבת של מחיצה המתרת (כמו מחיצת עירוב), גם אם התיקון לא דורש עשיית מלאכה, אסור מדרבנן³⁴. אולם בשעת דחק, יש דרך בה ניתן לתקן לכתחילה פירצת עירוב בשבת: הקמת מחיצה בגברי³⁵. כלומר, מותר להעמיד קבוצה של אנשים צמודים זה לזה, כשבעצם עמידתם הם מהווים מחיצה כשרה המכשירה את העירוב, בתנאי שלפני העמדתם, אנשים אלו לא ידעו שעמידתם תכשיר את העירוב³⁶.

פניתי לכמה תלמידים, ובקשתי מהם לעמוד צמודים במקום הפירצה. לאחר שעמדו, גיליתי את אוננם שהם מהווים עכשיו חלק ממחיצת העירוב הכשרה, וכל עוד הם עומדים שם מותר לטלטל ביישוב. השמש הקופחת בעוז מעל ראשינו, הבהירה לכולם כי יקשה מאד להתמיד בעמידת התלמידים לאורך זמן.

נזכרתי במשנת שבת לגבי מלאכת צידה (יג, ז) "אע"פ שעמד הראשון והלך לו, הראשון חייב והשני פטור", שכן השני בעת ישיבתו על הפתח לא עשה דבר שהרי הראשון כבר ישב שם. ולכן, גם אם הראשון פרש אחר כך, ונמצאת חסימת הדלת נשארת רק בזכות הישארות השני, בכל זאת אין על השני שום חיוב.

לכן בקשתי מתלמידים אחרים שיביאו פלטות של שולחנות ברוחב של יותר מעשרה טפחים, יבקשו מקטנים שאינם בני מצווה שישעינו אותם על חביות שמוקמו בתוך הפירצה, כך שהם יהיו חלק ממחיצת היישוב. רק לאחר הצבת מחיצת השולחנות בהיתר, "שחררתי" את אנשי "המחיצה בגברי" ממשמרתם.

מאחר והסתמכתי על סברא בלבד, ולא ראיתי בהלכות עירובין את הפיתרון האמור, שאלתי את הגרי"ז גוסטמאן אם יפה הוריתי אם לאו.

³⁴ שו"ע או"ח שטו, א.

³⁵ עירובין מגב; מדב (הנהו זיקי וכו'). להלכה אין צורך לסתום את כל הפירצה, אלא די בהקמת מחיצה שתחלק את הפירצה הגדולה לשתי פרצות הקטנות מעשר אמות, תוך המנעות מפסול של "אורא דמהאי גיסא ואורא דמהאי גיסא מבטלי לה למחיצתא".

³⁶ שו"ע שם, שסב, סע' ה. ברמ"א שם סע' ז הגביל ההיתר רק לשעת הדחק, עיי"ש.

הרב גוסטמאן פסק שהצבת מחיצה בשבת, אשר בעת הנחתה אינה מתרת (עקב מחיצה אחרת), מותרת לכתחילה גם אם אח"כ תינטל המחיצה האחרת, והמחיצה ההלכתית תתבסס אז על המחיצה שהוצבה בהיתר. הרב גוסטמאן הוסיף כי השימוש בקטנים נכון וראוי³⁷ רק לרווחא דמילתא כשאפשר, אך לא מעיקר הדין.

יא. תיקון עירוב בשבת במלחמת לבנון הראשונה

מלחמת לבנון הראשונה החלה ביום ראשון ט"ו סיון תשמ"ב. השלב הראשון של המלחמה נמשך חמישה וחצי ימים, וביום שישי בצהר, ערב שבת פר' שלח, נכנסה הפסקת אש "שברירית" לתוקפה³⁸. שבוע אחר כך ער"ש פר' קרח, בחרתי לשבות עם פלוגת לוחמי שריון, ששבתה ונחה על שפת אגם קרעון בפתחה הדרומית של בקעת הלבנון³⁹. רבים מלוחמי הפלוגה היו בני ישיבות הסדר, ומצב רוחם היה קודר עקב חבריהם שנפלו חללים שבוע קודם לכן.

מניסיוני במלחמות קודמות, הערכתי כי נוכחותי עם החיילים, תוך לימוד והעברת שיעורים בשבת, תתרום לעידוד המוראל של חיילי הפלוגה⁴⁰.

עקב פעילות במפקדת הגייס המזרחי, הגעתי לחניון הטנקים של הפלוגה רק כחצי שעה לפני השקיעה. אחרי הכרות ראשונית עם חלק מהחיילים, מיהרנו לצאת לבדוק את חוט העירוב שהחיילים התקינו סביב החניון. השהיה בחניון עם עירוב תקין, איננה דומה לשהיה בשדה ללא עירוב. בוודאי במצב הרוח הקודר של החיילים.

במהלך הבדיקה שקעה החמה. ואז התברר כי חוט העירוב היה תקין פרט לקטע קטן באורך של קצת יותר מעשר אמות. היתה שם בעיה של צורת הפתח מן הצד, שניתן היה לתקנה בקלות יחסית, על ידי הצבה של זביל⁴¹ בגובה של יותר מעשרה טפחים, מתחת לחוט העירוב. הבעיה ההלכתית היתה שמשקיעת החמה חלפו כבר יותר מ"ח דקות"⁴², וחששתי להציב את

³⁷ ראה ברמ"א או"ח, שסב סע' ז.

³⁸ "הפסקת אש שברירית" היא כזו שכל רגע היא עלולה להיות מופרת. הפסקת-אש זו אכן הופרה כמה וכמה פעמים.

³⁹ אזור "מבוא חמה" האמור בתורה, ע"פ ביאור הגר"א, יהושע יט, כח. ראה מ' הלפרין, גבולות ארץ כנען בפרשת מסעי – פשוטו של מקרא. **פשוטות ח**, 16-36. אב תשע"ט.

⁴⁰ לדוגמא ראה: מ' הלפרין, ליל הסדר במעוז המזח במלחמת ההתשה. בתוך: **הרכנות הצבאית מאז ועד מחר**, הוצאת מטכ"ל רב"צ, מהדורה ראשונה (סיון תשע"ט) 82-83.

⁴¹ "זביל" הוא מיכל גלילי ארוך שבו מאכסנים את הפגזים לצורך העברתם. וכשהוא מתרוקן משתמשים בו לצרכים אחרים. 'זביל' בלועזית:

Cylindrical container for transporting rockets, bombs and other large munitions.

⁴² ראה: מ' הלפרין, חותם עליית הפרושים תלמידי הגר"א בהלכות ארץ ישראל וירושלים, **אורייתא י"ד**: קמח-קנו (תשמ"ד) פרק ג – זמן צאת הכוכבים. וכן הורה הרב גוסטמאן (להלן פרק כא), כי י"ח דקות אחר השקיעה, כבר הוי צאת הכוכבים מדאורייתא, אפילו

הזביל בשינוי, על סמך השיטות המתירות שבות דשבות לצורך מצווה⁴³ שלא ע"י אמירה לנוכרי⁴⁴. העדפתי, איפוא, לסמוך על הוראת הרב גוסטמאן בפרק הקודם, המבוססת על משנת שבת (יג, ז) "אע"פ שעמד הראשון והלך לו – הראשון חייב והשני פטור", ועל היתר הכשרת מחיצה מתרת בגברי. כך העמדתי חייל אחד מתחת לחוט העירוב, כדי שהוא יהיה הקנה שמעליו עובר חוט העירוב. שכן בן אדם ובע"ח להלכה כשר גם למחיצה (שו"ע או"ח שסב, ה) וגם ללחי (עירובין פ"א משנה ז; שו"ע שם שסג, ג. ובמג"א שם ס"ק ג. ובביאור הגר"א שם אות [יד]). אז העמדתי את הזביל מתחת לחוט העירוב ו"שחררתי" את החייל העומד⁴⁵.

הרב גוסטמאן הסכים גם כאן עם הפיתרון ההלכתי. זו שעת הדחק לכל דבר, לכן מותר לכתחילה להכשיר מחיצה ע"י גברי כדעת השו"ע והרמ"א, ולאחר תיקון המחיצה ע"י עמידת החייל, לא היתה מניעה להציב את הזביל מתחת לחוט העירוב, ואז לשחרר את החייל מעמידתו.

אחד משיעורי השבת שנתתי לחיילי הפלוגה, היה כמובן בדיני מחיצות עירוב וצורת הפתח, ובפתרונות למצבים רגילים ולמצבי שעת הדחק.

יב. דין תחומין דאורייתא בכרמלית

מלחמת יום הכיפורים פרצה בשנת תשל"ד, ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. כעשרה ימים אחר כך, בימים האחרונים של חול המועד סוכות, התנהלה מתקפת הנגד הגדולה של צה"ל. נתפס ראש גשר בגדה המערבית של תעלת סואץ, וכוחות צה"ל החלו בכיבוש שטחים נרחבים ממערב לתעלה בין הערים איסמעליה וסואץ, תוך כדי השמדת סוללות טילי נ"מ באזור.

שמחת תורה – שמיני עצרת – חל אותה שנה ביום חמישי, חג בו שהיתי בתפקיד במחנה המפקדה העיקרית של אוגדת שרון ליד צומת "טסה", כשלושים ק"מ מתעלת סואץ.

להתיר ולחייב מילה בשבת.

⁴³ ראה שו"ע או"ח, שז, ה; מ"ב שכה, ס; סב.

⁴⁴ ראה בשו"ת בית יצחק, או"ח, מב, ה, ובשו"ת מהר"ם שיק או"ח קכא, דשבות דשבות במקום מצוה, לא הותר אלא ע"י גוי, כעובדא דגמ'. שלא כדעת ר' שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה או"ח, קמו. וראה מג"א שז ס"ק ז.

⁴⁵ צירוף נוסף היה בידי, אותו שמעתי מהג"ר יואל קלופט זצ"ל. הרב קלופט הורה לי למעשה שבשעת הדחק אפשר לצרף את שיטת רבנו חננאל בעירובין יא, א, אם לא לסמוך עליו ממש.

והכא ודאי היה שעת הדחק, עונג שבת, כמו גם לעורר חיילים לקראת מלחמה, שאכן התחדשה יומיים אח"כ.

אחרי ההקפות בשחרית – לפני תפילת מוסף – פנה אלי אלוף משנה גדעון אלטשולר ז"ל, רמ"ט האוגדה. הוא דיווח, כי על גדות תעלת סואץ, במעוז "דוור סואר" שנכבש על ידי המצרים בתחילת המלחמה ושחרר זה עתה על ידי צה"ל, נשארו כמה עשרות חללים משלבי המלחמה הראשונים. לדעתו נדרש פינוי מיידי גם עקב ריח קשה וגם עקב פגיעה רגשית בלוחמי המעוז הנוכחיים, פגיעה רגשית הפוגעת בכשירותם הקרבית. המלחמה טרם הסתיימה, אמר, ודרש למצוא פתרון מהיר לבעיה.

במפקדת האוגדה בטסה שהה אז גם סגן הרב הראשי לצה"ל (לימים רבצ"ר) הרב גד נבון. בדיון קצר שנערך במקום נתבקשתי להביע את דעתי בשאלת חילול החג הכרוך בנסיעה לצורך פינוי החללים.

הבעתי דעתי להיתר עקב שתי סיבות עיקריות:

הסיבה האחת: הפגיעה במוראל הלוחמים והשפעתה על כושר לחימתם בהמשך המלחמה. פגיעה במוראל חיילים מסכנת אותם ואת חבריהם, ויש לה דין של פיקוח נפש.⁴⁶

הסיבה השניה: אין אסור תורה בנהיגה ביום טוב ברכב, כי להלכה, כל האיסורים הכרוכים בנהיגה הם איסורים מדרבנן.⁴⁷

⁴⁶ **רפואה מציאות והלכה**, סימן יא, פרק ב. ראוי לציין גם לתיאור הנביא את השפעת מראה גופת עשהאל על לוחמי דוד (**שמואל ב**, ב, כג) "... ויהי כל הבא [מאנשי דוד – מצודת דוד] אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת – ויעמדו [עמדו מתבהלים וחדלו מלרדוף – מצודת ד]". וכעין זה בתיאור השפעת מראה גופת עמשא על חיילי דוד (שם כ, יב, וברד"ק שם).

⁴⁷ א. הטיעון שאין איסור תורה בנהיגה ביו"ט ברכב, נכון כמובן רק לשיטת הגרש"ז אויערבאך (הגרש"ז אויערבאך, **קובץ מאמרים בענייני חשמי שלם בשבת** [הוצאת מכון מדעי טכנולוגי לבעיות הלכה, ירושלים, תשל"ח], 59-79; **מנחת שלמה** חלק א סימנים י-יא), הגר"י וייס (**מנחת יצחק ח**, סוף סי' כו), הגר"מ פיינשטיין (ראה להלן), הגר"ע יוסף (**יביע אומר** ז, או"ח סי' לו, ס"ק ג; יבי"א ט, או"ח סי' קח, ס"ק קפה) וסיעתם, שאין איסור דאורייתא של בונה בסגירת מעגלים חשמליים בהפעלת הרכב. אך אינו נכון לשיטת החזון אי"ש (חזון אי"ש, או"ח, סי' ג, ס"ק ט). אבל הסיבה הראשונה, שהיא מדיני פיקוח נפש במלחמה, קיימת גם לשיטת החזון אי"ש וסיעתו (הע' 46 לעיל).

הגר"מ פיינשטיין, **באגרות משה** או"ח ג, מב, הסתפק לכאורה בהלכה זו וכתב: "... ובפרט שלא ברור פסיקת העלעקטרי באין דבר הדולק מזה אם יש בזה איסור דאורייתא. ואם אינו דאורייתא הא רוב הדעות הם להיתר לצורך מצוה". וראה שם סי' מט לעניין "פענ", שאסור לחברו לחשמל. וכן הסתפק באג"מ יו"ד ב, ה. אך באג"מ או"ח ד, פה (משנת תשכ"ט), כתב להלכה כי אין לחשוש למלאכה בהפעלה חשמלית עבור חולה או לצורך גדול.

יתר על כן. שנים ספורות אח"כ, ביום לימוד עם נכדו הרב שבתי רפפורט בחודש תמוז תשל"א, האריך הגר"מ פ ואמר לו בהחלטיות כי אין שום איסור בסגירת מעגל חשמלי שנעשה ע"י כל אדם בביתו (לאפוקי סגירת מעגל שנעשית ע"י חשמלאי). אך הסתפק אם יש לחוש לניצוצות. (שמעתי באריכות מנכדו ר"ש רפפורט ביום י' בתמוז תש"פ).

הגרש"ז אויערבאך עצמו ציווני כמה פעמים לנהוג למעשה ע"פ הוראתו לצורכי רפואה וביטחון, ולא לחשוש לדעת החזון"א. שכן לצורכי רפואה (גם בחולה שאין בו סכנה) או ביטחון, "אין הלכה כחזון"א" (ראה, למשל, בספרי **רפואה מציאות והלכה**, סימן ד, פרק ה).

ב. לדעת הט"ז (הובא בביח"ל ריש סי' תקב), איסור מוליד אש ביו"ט הקיים בהפעלת רכב ובנהיגה בו, הוא איסור תורה. אך הגרש"ז אויערבאך הורה לי בשנת תשל"ד הלכה למעשה, כי הכרעת הפוסקים היא שלא כט"ז. כן הביא גם הרב אברהם מ' אבידן (זמל) בספרו **דרכי**

הסיבה השניה צריכה הבהרה לדעת הירושלמי, על פיה פסק הרמב"ם (פכ"ז משבת הל' א-ב), שמעל י"ב מיל, איסור תחומין הוא מן התורה, כאשר המרחק מהמפקדה בטסה עד לדוור סואר הוא כ-30 ק"מ, לכל הדעות מעל י"ב מיל. לעניין זה יש לצרף להקל שלוש שיטות, המפורטות בהערה⁴⁸.

שיטה רביעית על פיה אין לחוש כאן לתחומין דאורייתא, נוגעת לנד"ד, כי לגביה יש לנו פסק הלכה של הגרי"ז גוסטמאן:

השיטה הרביעית מבוססת על שיטת הרמב"ם בתשובה⁴⁹ שאין תחומין דאורייתא אלא ברשות הרבים דאורייתא אך לא בכרמלית. על כך כתב לי הג"ר אביגדר נבנצל⁵⁰ כי: "להמבואר בתשובת הרמב"ם אין תחומין דאורייתא אלא ברשות הרבים דאורייתא⁵¹, ואם כן להסוברים דבפחות מששים ריבוא ליכא רשות הרבים דאורייתא⁵² אין כאן [במדבר סיני] תחומין דאורייתא. ואף דהרמב"ם גופי' לא מצריך ששים ריבוא⁵³, צ"ע אם תרי קולי אלו הן סתרי אהדדי".

מאוחר יותר הורה הגר"א נבנצל⁵⁴ להלכה, כי גם הגרש"ז אויערבאך וגם הג"ר ישראל זאב גוסטמאן – הסכימו כי "לסוברים דבפחות מס' ריבוא אין רה"ר מן התורה, אין שם איסור תחומין מן התורה אפילו בי"ב מיל". דהיינו, אפילו לשיטת הירושלמי שבי"ב מיל דין תחומין הוא מן התורה.

חסד, פרק עשירי, הערה 7, בשם הגרי"ש אלישיב לעניין הפעלת רכב ביום טוב. ועיין **בשמירת שבת כהלכתה** (תשל"ט) פרק יג, הערה ח.

⁴⁸ השיטות להקל הן:

[1] שיטות הפוסקים החולקים על הרמב"ם וסוברים (שלא כירושלמי) שגם תחומין למעלה מי"ב מיל הם מדרבנן. ראה חגיגה יז, ב, תוד"ה דכתיב, שהבבלי חולק על הירושלמי בהא. הביאו להלכה **בביאור הגר"א** סי' תד סע' א. וראה במ"ב שם בס"ק ז, וראה גם במ"ב שצו ס"ק א.

[2] שיטות הראשונים שבי"ט לכו"ע תחומין לאו דאורייתא, ראה **מנחת חינוך** מצוה רצח ס"ק ב, ובשדי **חמד** מערכת התיו כלל ס ד"ה ונסתפק מרן, ובשו"ת **היכל יצחק** או"ח סי' מח סע' ה.

[3] אם הנסיעה בנ"ג גבוהה היא למעלה מי' טפחים מהאדמה, אז ניתן לצרף את שיטות הפוסקים שאין תחומין למעלה מי'. ראה **שו"ע** או"ח סי' תד, ובמ"ב ס"ק ז, ובביה"ל ד"ה והואיל. ואף שהבית **יוסף** או"ח רסו, כתב שביושב בעגלה ודאי יש תחומין למעלה מי', וכן הביא בביה"ל סי' תד ד"ה אין, בשם עוד פוסקים, אך ראה בשו"ת **ישועות מלכו**, חלק או"ח סי' נד. הדברים גם הוזכרו לדינא בעוד ספרי אחרונים, ואכמ"ל.

⁴⁹ **שו"ת הרמב"ם** מהדורת בלאו כרך ב, סימנים שח, (שט), שי. מהדורת פרימן סימנים סז, (סח), סט.

⁵⁰ **רפואה מציאות והלכה** סימן ד פרק א.

⁵¹ **והמשנה ברורה** (סימן תד סעף א, בביה"ל ד"ה והואיל) שלא הבין כן ברמב"ם, הוא לפי שלא ראה דבריו בתשובתו. (לשון הגר"א נבנצל שם).

⁵² שו"ע או"ח סי' שמה, סוף סעיף ז בשם י"א, וראה מ"ב שם ס"ק כד.

⁵³ רמב"ם הלכות שבת פרק יד הלכה א, וכן משמע מתשובת הרמב"ם שם. ראה גם ביה"ל סי' שמה סעיף ז ד"ה וי"א שכל וכו'.

⁵⁴ הובאו דבריו בספר **הצבא כהלכה** (הרב יצחק קופמן, הוצאת קול מבשר, ירושלים תשנ"ב), עמ' תכג, הע' 4.

יג. חזרת רופא בשבת מבית החולים⁵⁵

בשנת תשמ"ו שלח אלי רופא מתמחה מנוה צוף שבמטה בנימין (כ-15 ק"מ צפונית-מערבית מבית-אל), שאלה הלכתית. השואל הינו רופא יחיד במקום, המטפל בכל תושבי הישוב וילדיו. הרופא היה אמור להתחיל התמחות בביה"ח בתל השומר קרוב לבני ברק, תפקיד המחייב לשהות כל חודש 2-3 סופי שבוע (שישי⁵⁶ או שבת) כתורן בבית החולים. חוסר האפשרות לטלטל את המשפחה שלוש פעמים בחודש – היה ברור.

הוא ציין שבנווה צוף, כמעט כל שבת הוא נקרא לטפל בחולים (בעיקר ילדים), אך לרוב אין מדובר בדיני נפשות (לרוב דלקות אזניים, חום גבוה וכד'). הרופא הקרוב ביותר לנוה צוף נמצא בישוב בית-אל מרחק כ-20 דקות נסיעה בשטח רווי פלסטינאים. הרופא ומשפחתו היו אובדי עצות. האפשרויות היחידות שנראו להם היו – או שהייה של הרופא ליד בית החולים שבתות שלמות ללא המשפחה (בנוסף לתורנויות אמצע השבוע), או עזיבת הישוב בשומרון ומעבר לדור בקרבת ביה"ח – דבר אותו מאד לא היו רוצים.

השאלה היתה: האם יש צדדים להיתר נסיעה עם גוי בנסיבות שכאלה?

עצם הנסיעה אל בית חולים עם נהג גוי כבר הותרה על ידי הפוסקים⁵⁷ על פי היתר אמירה לנוכרי לצורך חולה שאין בו סכנה⁵⁸, הגדרה הקיימת כמעט לגבי כל המאושפזים בבתי החולים, כשחלקם הם חולים שיש בהם סכנה. אולם המקרה הנדון היה שונה בכך שמדובר על יציאה מחוץ לתחום שבת של שלוש פרסאות, (י"ב מיל), יציאה האסורה מן התורה לדעת הירושלמי והרמב"ם.

לצורך התשובה התייעצתי עם הרב א"ס אברהם מחבר ה"נשמת אברהם", עם הג"ר אביגדר נבנצל, ועם הגרש"ז אויערבאך שהמליץ שאשב על ניסוח התשובה עם הגר"ז גוסטמאן. **ישבתי ממושכות עם הרב גוסטמאן בישיבת נצח ישראל, ועיקר התשובה נכתב על פי הוראתו.** הניסוח הסופי של התשובה הושלם בביתו של הגרש"ז א ובהדרכתו, והוא הוסיף לתשובה שתי הגבלות. לפני שנפרדנו הורה לי הגרש"ז א לשלוח מייד לרופא את התשובה המוסכמת על דעתו ודעת הגר"ז גוסטמאן, אולם לפני פרסום התשובה באסיא לשוב לביתו (של הגרש"ז א) על מנת להכינה לפרסום. קיימתי את דבריו. הגרש"ז א עבר שוב על כל מילה בתשובה, הורה לשנות כמה ניסוחים

⁵⁵ תשובה הלכתית שעיקרה נכתב ע"פ הוראת הרב גוסטמאן, ונוסחה סופית ע"י הגרש"ז א.

⁵⁶ "תורנות שישי" כוללת את ליל השבת.

⁵⁷ **שמירת שבת כהלכתה** (תשל"ט), פרק מ, סע' כב.

⁵⁸ שו"ע, אר"ח, שכח, יז.

והוסיף הגבלה שלישית. לאחר כל התיקונים וההוספות פורסמה התשובה גם באסיא⁵⁹:

התשובה עליה הסכימו שני גדולי הדור הגרי"ז גוסטמאן והגרש"ז אריעראך:

לכבוד הרופא וכו'

א. ישוב בגודל של נווה צוף, מצוי שיהיו בו מצבי פיקוח-נפש, לא רק בנפילות וחבלות שאירעו שם לא פעם אפילו בשבת. גם מקרים של חוס גבוה, אשר לאחר בדיקת הרופא "אין בהם דיני נפשות", קודם בדיקתו הרי הם בחזקת פיקוח נפש, ומחללים עליהם את השבת. מסירת המידע הנכון לאמהות, איך למנוע התייבשות מסוכנת של ילד עם חוס גבוה, אף היא נחשבת כפיקוח נפש, ומחללים את השבת לעשותה. לכן, למרות שבשעת שובו של הרופא לישוב עדיין מצב פיקוח הנפש איננו ממש לפנינו⁶⁰, מאחר והדבר מצוי שיהיה, הרי זה כפיקוח נפש לפנינו⁶¹.

ב. בבית החולים במחלקת נשים ויולדות (נשוא שאלתנו), מצויות כל הזמן לא רק יולדות, אלא גם נשים מייד לאחר ניתוחים שונים.

נשים אלו הם ללא ספק במצב של ספק סכנה והטיפול הנכון והשקול חשוב ביותר להחלטתם המהירה.

ג. לכן :

1. אם רופא מחליף נמצא בישוב בשבת, אסור לרופא התורן בבית החולים לשוב בשבת אל ביתו (הנמצא מחוץ לתחום י"ב מיל) אפילו ע"י נהג נוכרי, משום ספק דאורייתא באיסור תחומין⁶².
2. אם אי אפשר להשיג רופא מחליף, רק אז מותר לך לשוב לביתך בנווה צוף בגמר "תורנות שישי" (שבת בבוקר), אך ככלל, יש להתיר רק כאשר הנוהג ברכב הוא גוי⁶³.

⁵⁹ אסיא מב-מג (יא, ב-ג), ניסן תשמ"ז, 46-51, וראה אסיא עג-עד, 193.

⁶⁰ ראה נודע ביהודה מה"ת יו"ד, רי, בענין ניתוחי מתים, דס"ל שלהחשיב מצב כפיקוח נפש בעינין "חולה לפנינו".

⁶¹ חזון אי"ש טהרות אהלות ס' כב, אות לב, ד"ה בפ"ת.

⁶² שיטת החת"ס (שו"ת חת"ס סופר חו"מ ח"ו תשובה קצד, בהשמטות), על פיה אין איסור דאורייתא בנהג נוכרי, גם מעבר לי"ב מיל, לא הוזכרה אז בדיון עם הגרי"ז גוסטמאן והגרש"ז, ולכן איננה נזכרת בתשובה עליה המליצו. ראה: הרב יהושע בן מאיר, עוד על חזרה מפעולות הצלה בשבת, אסיא צט-ק, 182-184 (תשע"ו).

⁶³ יש לזכור שלדעת הרבה ראשונים (ראה מ"מ, הלכות שבת, פרק כז, הלכה א) בנהיגת נוכרי אין כאן איסור תורה כלל משום שאין איסור תחומין דאורייתא אפילו בי"ב מיל. גם להולכים בעקבות הרמב"ם וסיעתו (שם, ושו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו כרך ב, סימנים שח, שט, שי. מהדורת פרימן סימנים סז, סח, סט), שתחומין י"ב מיל אסורים מן התורה, אין לשכוח את דעת הסוברים

3. מותר לך להגיע בשבת מביתך לבית החולים לתורנות, מאחר ובביה"ח עליך לטפל בחולים שיש בהם סכנה. אין עליך חובה לוותר על נוחיות המשפחה ולהגיע לפני שבת לבית החולים משתי סיבות:

(א) אם אין לך מחליף, זקוקים לך בישוב שמא ייווצר שם מצב מצוי של פיקוח נפש.

(ב) לדעת הגרשז"א⁶⁴ אין חובה לוותר בקביעות על נוחיות המשפחה ולטרוח טירחה מרובה כדי להמנע מחילול שבת במקום פיקוח נפש.

גם כאן, ככלל, ההיתר מתייחס לנהיגת גוי בלבד.

ד. אם בידך ישנה האפשרות לבחור בין "תורנות שישי" בה עליך לשוב לביתך בשבת, לבין "תורנות שבת" בה עליך להגיע לביה"ח בשבת, עדיף שתבחר ב"תורנות השבת"⁶⁵. במחלקה בה אתה עובד, יש תמיד חולים שיש בהם סכנה⁶⁶, לעומת המצב בנווה צוף שלא תמיד קיימים חולים מסוכנים אלא רק "מצוי" שיהיו.

ה. כעצה טובה נוספת דומני שכדאי לשקול תורנות משולבת "שישי-שבת" ועל ידי כך לצאת בשבוע אחד ידי חובת שתי "תורניות סוף שבוע", ובמקרים אלו מתמעט חילול השבת במידה ניכרת ומתרחבים שבתות בהם ניתן לשהות בשלמות עם בני המשפחה, (בתנאי⁶⁷ שיש רופא מחליף בישוב).

לסיכום: בהגבלות האמורות⁶⁸, הנך רשאי לחזור לביתך בנווה צוף בגמר התורנות בשבת באמצעות נהג גוי כל עוד אתה הרופא היחיד במקום, כמו כן הנך רשאי להגיע מביתך אל בית החולים לתורנות שבת באמצעות נהג גוי.

בברכה נאמנה ובאיחולי הצלחה
הרב מרדכי הלפרין

שכבישי השומרון "כרמלית" הם, (שו"ע או"ח ס' שמה סוף סעיף ז בשם י"א, וראה מ"ב שם ס"ק כד) ולכן ניתן לצרף את שיטת הרמב"ם בתשובתו שאין איסור תחומין מן התורה בכרמלית, כמבואר בפרק יב' לעיל. (תשובות הרמב"ם שם. אמנם לדעת הרמב"ם עצמו בתשובותיו שם, כבישי השומרון הם רשות הרבים דאורייתא עיי"ש ובהלכות שבת, פרק י"ד ה"א).

64 כפי שאמר לי בע"פ. ראה גם **מנחת שלמה** חלק א, סי' ז; **שמירת שבת כהלכתה** (תשל"ט) פרק לב, סעיף לד, הערה קד. שלא כדעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל **באגרות משה** או"ח חלק א, סימן קלא.

65 שמעתי מהגאון הרב ישראל זאב גוסטמאן שליט"א.

66 עיין **בתורת היולדת** (מהדורה שניה, תשמ"ז) פרק נט, שאלה ב והערה ד, שרופא הנוסע בשבת לתורנות בבית חולים "כדין יסע שהרי הוא מחלל שבת לצורך פיקוח נפש".

67 כך הורה לי הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל.

68 ראה להלן.

לפני פירסום התשובה באסיא⁶⁹, מלאתי את בקשתו של הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך וחזרתי לביתו. הגרשז"א עבר שוב על כל מילה בתשובה, הורה לשנות כמה ניסוחים והוסיף הגבלה שלישית. בס"ה הוסיף הגרשז"א 3 הגבלות:

1. חובה על הישוב בשיתוף פעולה עם הרופא, לדאוג שבשעה שהרופא איננו נמצא בביתו, אלא בתורנות בבית החולים, ימצא רופא מחליף במקום שיוכל לטפל במהירות במצבי פיקוח הנפש כשיהיו. רק אם אי אפשר להשיג רופא מחליף כנ"ל אזי קיים ההיתר לשוב לישוב בשבת.

2. אם קרתה תקלה, ובאופן חד פעמי לא ניתן היה להשיג גוי ולכן הנוהג ברכב הוא יהודי, אזי יש למעט עד כמה שאפשר בנסיעה, ולכן יש לעצור את הרכב במקום הבטוח הראשון אליו מגיעים, אפילו הוא מרוחק מהבית (כדוגמת שער הישוב)⁷⁰.

3. ההיתר לנסוע אל ביה"ח לתורנות שבת קיים רק במקום בו הנהלת בית החולים עושה מאמץ אמיתי כדי למנוע חילולי שבת מיותרים, כפי שנעשה, לדוגמא, במרכז הרפואי "שערי-צדק" בירושלים.

יד. ש"ץ מגולח בימי ספירת העומר

איסור תספורת בימי ספירת העומר לא מוזכר בגמרא, לא במדרשים, לא בתשובות הגאונים ולא בדברי הרמב"ם. המקור למנהג איסור תספורת מובא בטור או"ח סי' תצג כמנהג בחלק מהמקומות:

"נוהגים בכל המקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת ...

ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר וכו' "

הב"י שם מביא את מקור הנוהגים שלא להסתפר:

"כן כתב הר"י אבן שועיב בדרשת יום ראשון של פסח (מא, ע"ד)"

והוסיף הב"י שם: "וכן המנהג פשוט בינינו".

ע"פ דבריו בב"י, פסק השו"ע שם: "נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר וכו'".

⁶⁹ אסיא מב-מג, ניסן תשמ"ז, 46-51; אסיא נז-נח, כסלו תשנ"ז; ספר אסיא ט, 221-226; רפואה מציאות והלכה, סימן ד, פרק א.

⁷⁰ משום שכל לחיצה על דוושת הגז מהווה איסור של מבעיר, ומצב דומה קיים גם בפעולות אחרות בנהיגה.

למרות דברי הטור, יש המתירים לכל אדם להסתפר בכל ערב שבת שבימי הספירה, כמו שכתב בשו"ת הרדב"ז, חלק ב, סי' תרפז. כאמור, גם הרמב"ם לא הביא בחיבורו מנהג זה. ועד לפני כשלש מאות שנה, בתימן לא נהגו כלל באיסור תספורת בימי הספירה (שו"ת פעולת צדיק למהר"י צאלח, חלק ב, ריש סי' עו).

מזה דורות רבים, במיוחד בארץ ישראל (שמעתי מראש ישיבת פוניבז', מו"ר הג"ר דוד פוברסקי זצ"ל. וראה אגרות משה או"ח ח"ד, קב; ח"ה, כד, ט), החרדים לדבר ה' קבלו עליהם להקפיד ולדקדק במנהג איסור הגילוח בימי הספירה. בעולם הישיבות בכל מקום שהם, לא יעלה על הדעת להקל במנהג אותו קבלו אבותינו לפני מאות בשנים. והמזלזל במנהג נחשב כמי שהוציא עצמו מן הכלל.

באחד מלילות השבת בימי ספירת העומר תשל"ט או תש"מ, קבלנו שבת והתפללנו בישיבה. את מזמורי קבלת שבת הנעים יהודי יר"ש ומוקיר רבנן, שפרנסתו בתחום המסחר. דא עקא, אותו יהודי לא הקפיד על המנהג המוקפד מאד בעולם התורה, ועבר לפני התיבה כשהוא מגולח.

בימי הרב גוסטמאן נהגו בישיבה להפסיק בין קבלת שבת לערבית של שבת, בסדר לימוד שנמשך כ-40 דקות, כך שקריאת שמע של ערבית תיקרא אחרי זמן צאת הכוכבים של ר"ת.

ישבתי ולמדתי במחיצתם של כמה אברכים ת"ח שהתפללו בישיבה בקביעות, ביניהם הגאון הרב עקיבא קיסטר זצ"ל, עמיתי משיבת פוניבז'. בסדר הלימוד שמעתי דנים באי ההתאמה של מגולח בימי הספירה, לש"ץ בישיבה.

שנים מהם נגשו אל הרב גוסטמאן בשאלתם אם מתאים לישיבה שאותו ש"ץ ימשיך בתפילת ערבית.

אחרי דקות ספורות הם חזרו וספרו. הרב גוסטמאן ענה להם בצורה חדה:

"אי-גילוח בימי הספירה איננו הלכה, לא מן התורה ולא מדרבנן, אלא מנהג⁷¹. לעומת זאת, הלבנת פנים היא איסור תורה."

לכן הורה הרב גוסטמאן:

"הש"ץ ימשיך ויעבור לפני התיבה גם בתפילת ערבית". וכך הווה.

עדות בלתי תלויה על עובדה זו, מובאת בספרו של הרב ד' פייג', **איש האשכולות** – תולדות חייו דרכו ופעלו של הגאון רבי י"ז גוסטמן זצ"ל, (ירושלים תשע"ח), עמ' 161.

⁷¹ על הבדלים הלכתיים בין דין דרבנן לבין מנהג **שנקבע ע"י חז"ל**, ראה בספרו של הגרי"ז גוסטמאן, **קונטרסי שיעורים** על מסכת קידושין, שיעור כד.

חלק יורה דעה

טו. תרתי לריעותא ומגורה של דסקים – "כך בדיוק אמר לי ר' שמעון"

סוגיית "תרתי לריעותא" נדונה בכמה מקומות בש"ס, ואב לכולם "מקוה שנמדד ונמצא חסר"⁷². מדובר במצב בו קיימות שלש חזקות, כאשר שתיים מהן מעידות כנגד החזקה השלישית. במקוה שנמדד ונמצא חסר, החזקות הקיימות הן:

1. חזקה דמעיקרא של המקוה הכשר. חזקה דמעיקרא משמעותה שעלינו להניח שהמצב הידוע לנו מהעבר – לא השתנה.⁷³
2. חזקה דהשתא של המקוה החסר. חזקה דהשתא משמעותה שעלינו להניח שהמצב הידוע לנו עכשיו, לא עבר שינוי,⁷⁴ כלומר הוא היה כך גם בעבר.⁷⁵
3. חזקת הטומאה של הטובל (האדם או הכלים). זו חזקה דמעיקרא, כשהמצב הידוע לנו מהעבר – מצב הטומאה, מעמידה את הטמא על חזקתו.

במקוה האמור, שתיים מהחזקות, חזקת הטובל וחזקה דהשתא, תומכות במצב הטומאה, ורק חזקה אחת, חזקת דמעיקרא של המקוה, תומכת בטוהרה.

להלכה – הטובל נשאר בטומאתו.

כמה הסברים נאמרו בהלכה זו. נציג שנים מהם:

הסבר ראשון: סופרים את החזקות. כאשר יש יותר חזקות התומכות במצב מסוים – המצב הזה נקבע. מעין דין של רוב.⁷⁶

הקושי בהסבר זה נובע מכך שדינו של הטובל הוא תולדה של דין המקוה. לכן, אם יש הכרעה על דין המקוה שהוא כשר, חזקת הטומאה של הטובל לא מעלה ולא מורידה!

מכאן שאין שום סברא שניתן לצרף את חזקת הטומאה של הטובל לחזקה דהשתא של המקוה, ובכך להכריע שהמקוה כבר היה חסר ברגע הטבילה.

⁷² גיטין לא, ב; קידושין עט, א; נדה ב, ב.

⁷³ חזקה דמעיקרא נלמדת מבית המנוגע (חולין יא, ב).

⁷⁴ גם דין זה נלמד מבית המנוגע. שכן מבית המנוגע אנו למדים "דתמיד ראוי להחזיק הגוף בענין אחד, שאין מתחדש בגוף ענין חדש". אם כן גם המצב שלפנינו, המצב דהשתא, הוא מצב שלא התחדש. ראה **דרוש וחידוש** לגרעק"א, יבמות פ, ב.

⁷⁵ ראה קידושין יב, א, גבי ההוא גברא דקדיש באבנא דכוחלא.

⁷⁶ **שב שמעתתא**, ג, ו ד"ה מיהו, בשם הריב"ש.

הסבר שני: דומה להסבר הראשון. חזקה דהשתא התומכת במצב הטומאה של המקוה, מצטרפת לחזקת הטומאה של הטובל⁷⁷, ומאפשרת לחזקת הטומאה להתגבר על החזקה דמעיקרא של המקוה.

גם סברא זו קשה לכאורה מסיבה דומה. שכן אם יש הכרעה על דין המקוה שהוא כשר, חזקת הטומאה של הטובל לא מעלה ולא מורידה, ולכן חזקת הטומאה לא יכולה לסייע בהתגברות על חזקת הכשרות של המקוה.

הסבר חילופי:

בשנת תשל"ג הצעתי לגרי"ז גוסטמאן הסבר חילופי המובן היטב, כדלהלן:

ע"פ דברי הגרעק"א (דו"ח, יבמות פ, ב) שחזקה דמעיקרא וחזקה דהשתא מקור אחד להם, "דתמיד ראוי להחזיק הגוף בענין אחד, שאין מתחדש בגוף ענין חדש", הרי שכאשר עומדות שתי חזקות אלו אחת כנגד השניה, אין שום יתרון לאחת משתי החזקות. התוצאה: שתי החזקות הסותרות – דמעיקרא ודהשתא – לא מכריעות את דין המקוה. כשאין הכרעה כזו, אין לנו ידיעה על מועד היווצרות הפסול. ממילא הטבילה במקוה היא טבילת ספק. ומספק אנו מעמידים הטובל על חזקתו⁷⁸.

הוספתי שהדברים מפורשים לכאורה ברש"י (קידושין סו, ב, ד"ה מטמא) בסוגיית מגורה של דסקים, שנמדדה, ואח"כ נמצאה חסרה, שלדעת ר"ע שם, הטובל לא נטהר. והסביר רש"י:

"דלא ידעינן מאימת חסרה, ונמצא דאינה טבילה".

עמד הגרי"ז גוסטמאן על רגליו ואמר לי:

"כך בדיוק שמעתי בישיבת גרודנה ממו"ר ר' שמעון [שקאפ],
שלא כדבריו המודפסים בשיעוריו⁷⁹ ובשערי ישר⁸⁰."

טז. דקדוק בכשרות המזון – אין בודקין מן המזבח ולמעלה

ברית המילה של בני הגדול, התקיימה בשנת תשמ"ו בבית הכנסת בגבעת מרדכי. הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל הגיע לברית, עמד על כך שלא לקבל

⁷⁷ דרוש וחיידוש לגרעק"א, כתובות ט, א, על תוד"ה לא צריכא באשת כהן, ד"ה ולמ"ש הש"ך.
⁷⁸ עדין יש לפרש "רעותות" נוספות המוזכרות בגמ', כמו "חסר ואתאי חסר ואתאי" (ריש נדה); "חזקה העשויה להשתנות" (ראה שו"ע יו"ד, רא, סה שמקורו בשו"ת הר"ן; **שב שמעתתא** ג, י, ושו"ת **צמח צדק** [חב"ד] אבן העזר, שז, ט); "חזקה שלא נתבררה בשעתה" (חולין יא, א, תוד"ה אתאי מפרה אדומה). אך אכמ"ל.

⁷⁹ ראה למשל **שיעורי הגר"ש שקאפ עמ"ס כתובות**, סי' ט-יא – תרתי לריעותא, שיעורים שנמסרו כנראה בישיבת טעלז, כ-20 שנה (לפחות) לפני שעבר הגרש"ש ק לישיבת גרודנה.

⁸⁰ **שערי ישר**, ב, ד.

סנדקאות, אלא שיקבלה הסבא אמו"ר⁸¹. מאידך הרב הסכים בשמחה לעמוד ולברך את הברכות. בעת אמירת "זה הקטן גדול יהיה", במילה "גדול", הרב גוסטמאן שינה מכללי הדקדוק (מלרע) ואמר את המילה "גדול" במלעיל ובקול חזק יותר. "גדול" במלעיל, מקובל בשפת הדיבור לייחד למי שהוא מגדולי ישראל. בשינוי הקטן הזה, ניכרה ברכתו לרך הנימול, שהיום הוא מורה הוראה בישראל.

אחרי הברית בגבעת מרדכי, נסענו לבית הורי ברחביה סמוך לשיבה, שם התקיימה סעודת המצווה. עלה הגרי"ז לבית הורי להשתתף בסעודה.

מתלמידיו בארה"ב שמעתי כי הרב גוסטמאן היה ידוע בארה"ב בהקפדתו המדוקדקת בהלכות כשרות. לקראת סעודת הברית, אמי ע"ה מצאה לנכון לעדכן את הרב על מקום קניית הבשר לסעודה ועל נותן ההכשר. הפסיק אותה הרב גוסטמאן ואמר בקול:

"אין בודקין מן המזבח ולמעלה! אין צורך שתפריטי".

יז. חומרא דרבי זירא ודיני מנהג

בשנת תש"נ פנתה אלי אשה חרדית שעקב חומרא דר' זירא, היתה אסורה ימים רבים, בעוד שלפי תקנת רבי, לא נאסרה. זכרתי את דברי הגרי"ז גוסטמאן בקונטרסי שיעורים, ופניתי אליו.

בקונטרסי שיעורים על מסכת קידושין, בסוף התקציר לשיעור **כד** – ספיקא דרבנן לקולא ודיני מנהג, סיכם הרב גוסטמאן את מש"כ בהמשך בשיעור עצמו:

"מעורר שאלה גדולה להלכה, בהא דאמר ר' זירא בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים – אם יש צד להקל בזה לשיטת רמב"ם לפי פירוש הכסף משנה⁸², באשה שהרופאים אמרו לה שאם תתנהג בחומרא זו לא תתעבר לעולם.

מדייק מהחתם סופר⁸³ דמנהג זה חמור ונוהג אפילו במקום ביטול פריה ורביה.

⁸¹ אמו"ר זללה"ה, נהג במשך שנים להתפלל בשיבת נצח ישראל, והרב גוסטמאן זצ"ל ייחד לו מקום ב"מזרח". בחודשי אלול, נהג הגרש"ז אויערבאך להתפלל עם הרב גוסטמאן בשיבה. אחרי התפילה, עמדו שני גדולי הדור, ועסקו בענייני הלכה. במקרים רבים הם הזמינו את אמו"ר להצטרף עמם.

לאחר פטירתו של הרב גוסטמאן זצ"ל, חתנו הרב מיכל ברניקר זצ"ל, מסר לי פתק בכתב ידו של הרב גוסטמאן מערב יוה"כ תשמ"ח (או תשנ"א), בו נקבעו ונרשמו שמות העולים לתורה למחרת, בשבת יום הכיפורים. את אמו"ר קבע הרב גוסטמאן לעליית "ששי".

⁸² רמב"ם הלכות קרבן פסח פרק י, הלכה יא.

⁸³ **חת"ם סופר**, חי' יו"ד, סי' קצא.

מביא בשם הגליא מסכתא (שו"ת יו"ד, סי' ד) דלענין שאילת כתמים יש צד להקל במנהג זה, כיון דאינו אלא מחמת חומרא שנהגו מעצמן⁸⁴.

ובסוף השיעור האריך וכתב:

"ומפני שעניין זה נוגע הרבה להלכה למעשה, חפשי בספרים ומצאתי בספר גליא מסכת להגאון ר' דוד זלה"ה האב"ד דק"ק נאוהרדאק בשו"ת יו"ד סי' ד' וז"ל:

... ולפיכך ראוי לומר בפשיטות על ענין חומרא דר' זירא דבקל נפטרינן הימנה, היינו בכל ענין ובכל מקום שיש איזה צד לצדד ולהקל – יש להקל כמבואר בתוס' ברכות הנ"ל".

סיים הרב גוסטמאן את שיעורו בכתבו בעמ' קנו:

"ושמחתי מאד שכיוונתי לדעתו הגדולה [של בעל גליא מסכתא] שיש לצדד להקל בזה הענין שהחמירו על עצמן, ומכל שכן לשיטת רמב"ם לפי ביאור הכ"מ הנ"ל דבפסח לא נהגו בו [באיסור שמנו של גיד] איסור, כמו כן יש לומר דבמקום מניעת פריה ורביה וחוטרא לידא וכו' וגם שלום בית, לא נהגו בחומרת ר' זירא.

כל זה איני אומר למעשה רק להלכה לצרף לסניף להקל, מאחר שכיוונתי בעיקר הסברא לדעת הגאון הנ"ל. ותודה וברכה להשם יתברך שזיכני לכוין לדעת גדולים והנחני בדרך אמת".

לאור האמור, פניתי לרב גוסטמאן בשאלת האיש. עד אותו יום, בכל שאלה ששאלתיו, גם בשאלות הקשות ביותר, תמיד הרב גוסטמאן היה נכנס לעובי הקורה, והיה עונה בחדות את פסק ההלכה, מייד או למחרת⁸⁵, גם אם פסיקתו לא היתה מוסכמת על חלק מהפוסקים.

אך באותו יום, על השאלה שנגעה לחומרא דר' זירא, אמר לי הרב גוסטמאן כי איננו מוכן לפסוק למעשה בסוגיא זו, והמליץ שנפנה לגרי"ש אלישיב זצ"ל.

למה דווקא בסוגיא זו סירב הרב גוסטמאן להורות הלכה למעשה?

התשובה: חכם עדיף מנביא.

עשרים שנה אחרי פטירתו של הגרי"ז גוסטמאן, הוציא רופא נשים מסורתי ספר בשם: "להחזיר טהרה ליושנה", בהוצאה פופולרית. בספר זה טועה המחבר, ומנסה להסתמך על הרב גוסטמאן, כדי לבטל באופן גורף גם

⁸⁴ קונטרסי שיעורים עמ"ס קידושין, שיעור כד, סוף התקציר שבראש הסימן.

⁸⁵ ראה למשל להלן פרק כד להלן.

את חומרת רבי זירא וגם את תקנת רבי (נדה סו, א) כדי לפתור בעיות עקרות (הניתנות לפתרון תרופתי) ובעיות שלום בית. היתרים אלה, לא עלו על דעת הרב גוסטמאן מעולם. לצערנו היו נשים שהתרשמו מהספר, והחלו להקל בדין שבעה נקיים. בכך הן הכניסו עצמן לחשש כרת. הוכח כי המדרון החלקלק הוא קצר ומסוכן. הוא מתחיל מהסתמכות גורפת על היתר נקודתי, המידרדר מהר עד לביטול חמור של ז' נקיים.

צדק הגרי"ז גוסטמאן. למרות דעתו הברורה להיתר נקודתי במצבי עקרות מסויימים חסרי פתרון רפואי, בכל זאת נמנע מהוראה, כדי למנוע את החורבן ההלכתי הצפוי, אשר עשרים שנה אח"כ כמעט שגם התממש.

יח. שלש הלכות מעשיות בראיית דמים

בשנים תשמ"א-תשמ"ה נהגתי להגיע אל הרב גוסטמאן בשאלות של מראות דמים. הוא עיין במראות, פסק את ההלכה, ולימד אותי את נימוקיו. אזכיר כאן שלש הלכות מעשיות בענייני ראיית דמים, שלמדתי ממנו באותם הימים.

הלכה ראשונה – הקפדה על "בין חמה לצל"

"אמר רב אמי בר שמואל וכולן אין בודקין אותן אלא בין חמה לצל. רב נחמן אמר רבה בר אבוה בחמה ובצל ידו". (נדה כ, ב. ועיי' בחי' הריטב"א שם). ההסבר המדעי לדרישת רב אמי בר שמואל ורבה בר אבוה, הוא פשוט. יש עצמים שונים בעלי ספקטרום החזרה (= צבע) שונה זה מזה, אך בכל זאת, תחת תאורה אחת הם יוצרים תחושת שהם בצבע זהה, אך תחת תאורה אחרת צבעם ייראה שונה זה מזה. חז"ל קבעו כי התאורה המתאימה לראיית דמים היא כשמקור האור הוא השמש, אך הכתם הנצפה נמצא בצל ולא באור שמש ישיר. או בלשון חז"ל: "בין חמה לצל".

הרמב"ם הביא את דבריהם להלכה (איסור"ב, ה"ב), אך הטור והשו"ע לא הביאום. וכתבו האחרונים (סדרי טהרה קפח, א; ערוך השולחן, יו"ד, קפח, יא; לחם ושמלה קפח, א, בשם תוה"ש; ועוד אחרונים) שבימינו, אחרי תקנת הגאונים, אין צורך בהסתכלות בין חמה לצל, ואפילו אין הכרח בראיית יום.

הסבר: מעיקר הדין רק "חמישה דמים" טמאים באשה: "האדום, והשחור, וכקרן כרכום, וכמימי אדמה, וכמזוג", כמפורש במשנת נדה פ"ב מ"ו; ונפסק להלכה בבה"ג הלכות נדה; רמב"ם איסור"ב פ"ה ה"ז; שם מטמא"מ, פ"א ה"ח; סמ"ג לאוין קיא. "איזהו אדום – כדם המכה. שחור – כחרת. עמוק מכן – טמא. דהה מכן – טהור. וכקרן כרכום – כברור שבו. וכמימי אדמה – מבקעת בית הכרם ומציף מים. וכמזוג – שני חלקים מים ואחד יין, מן היין השרוני" (נדה שם, מ"ז. רמב"ם איסור"ב פ"ה, הל' ח-יא).

אך לפחות מתקופת הגאונים והלאה⁸⁶ נפסק להלכה כי אף שדין המשנה המגבילה את האיסור לחמשת מיני הדמים הוא דין תורה שנהגו על פיו בנות ישראל בזמן שחכמים ראו עצמם בקיאים במראות הדמים, בכל זאת לאחר שהתמעטו החכמים הבקיאים, בימינו "אין לטהר שום דם הנוטה למראה אדמימות", פרט למראות שאין לספק בהן באדמומית כלל⁸⁷.

דא עקא, שלא תמיד ברור לרב הרואה מראות דמים, אם המראה נוטה לאדום, אם לא (ראה בכינת אדם, שער בית הנשים סוף ס' ה). לכן כתב הג"ר שמואל הלוי וואזנר (שיעורי שבט הלוי, הלכות נדה, קצו, ס' ד, ס"ק יא) על דברי הרמ"א שלכתחילה גם בימינו על הבדיקה להיות לאור היום, "וגם ביום עצמו טוב להסתכל בין הצל לשמש, ולא בשמש ממש או בצל ממש".

מעשה רב: הקפדה על "בין חמה לצל"

בכל שאלת מראה בו השאלה נגעה לצבעו – נוטה לאדום או שלא, הגר"ז גוסטמאן היה עולה עמי למרפסת בצד הצפוני (המוצל) של בניין הישיבה, ושם מעיין במראה בין חמה לצל, ופוסק.

הלכה שניה – מתי ראוי להשתמש בזכוכית מגדלת

ככלל, הגר"ז גוסטמאן היה מסתכל בעיניו – ומכריע. שהרי "אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות" (נדה, כ, ב). פעם אחת בלבד, לאחר שעלינו למרפסת המוצלת, הוציא זכוכית מגדלת מכיסו, עיין בה, והעבירה אלי. הסתכלתי בזכוכית המגדלת. נראה ברור סיב דק בצבע אדום, שאיננו חלק מעד הבדיקה.

למדנו אז שלעניין הגדרת הצבע – אין לדיין אלא מה שענינו רואות (ראה בספר רפואה מציאות והלכה סימן לו, פרקים ט-י). אך **בחשש לסיב או גוף זר אחר – ראוי להשתמש בזכוכית מגדלת.**

עוד ראוי לדעת כי

"זכוכית מגדלת – טבעה שמלבינה את המראה, ולכן עלול לקרות שמראה טמא כאשר יסתכלו עליו בזכוכית מגדלת יאבד את הגוון האמיתי ויראה טהור, ומשום כך אין להשתמש בזכוכית מגדלת אלא לבדיקה אם יש שם סיב".

(מראה כהן, הובא ע"י הרב דוד חזן בספרו **תא חזי ח"א**, סי' יג, ס' יז)

⁸⁶ רב סעדיה גאון בפירושו לספר **יצירה פ"ב**, ב; הרי"ף בפסקיו, שבועות פרק ב, רפ"ט, ב; הראב"ד איסור"ב פ"ה ה"ב; הרמב"ם איסור"ב פ"א ה"ג, והרא"ש בפסקיו עמ"ס נדה סוף פ"ב.

⁸⁷ ב"י שם. וכן פסקו הטור והשו"ע יו"ד סי' קפח, א. "ולכן כל מראה אדום טמא אפילו דיהה, כי אין יודעים מהו אדום ומהו בהיר ועמוק, ומ"מ כל זה דווקא אם הוא מראה הנוטה לאדמימות" (כמש"כ הראב"ד שם: "כל מראה אדמימות – טמא") – **שיעורי שבט הלוי**, יו"ד, קפח א, ס"ק א.

הלכה שלישית – הוראת בעל בדמי אשתו

מורה הוראה – להוראותיו באיסור והיתר יכולה להיות השפעה על השואל. השפעה אישית, השפעה משפחתית כמו גם השפעה כלכלית. לשאלה של כשרות כמו חמץ בפסח או טרפות בהמה בבית המטבחים, יכולה להיות השלכה כלכלית עצומה על השואל. האם תלמיד חכם רשאי להורות לעצמו, או שניגוד האינטרסים עלול להטות את שיקול דעתו?

רב חסדא (חולין מד, ב) רואה את יכולת עמידת מורה-הוראה בנסיון, כתנאי הכרחי וכמבחן מהימן להיותו תלמיד חכם:

“אמר רב חסדא: איזהו תלמיד חכם – זה הרואה טרפה לעצמו.”

או בלשון החזון אי"ש: “אבל בזמן שההוראה באיסור והיתר, אף שהאיסור קשור בהפסד ממון, הכשירה תורה להיות מורה בין לעצמו בין לאחרים, ואפילו כל ממונו בכף מאזנים, ות"ח רואה טריפה לעצמו” (קוב"א ב, קס).

המשנה בנגעים (ב, ה) מפרטת שלשה דברים בהם ת"ח לא יכול להורות לעצמו. וביאר שם הגר"א באלהיה רבא: “כל ההלכות שבתורה אדם מורה לעצמו, חוץ משלשה אלו: נגעים ונדרים ובכורות, שתלויין במאמר פה”.

מכאן שת"ח רשאי להורות איסור והיתר בדמי אשתו, שאינה “תלויה במאמר פה” אלא בהוראה, למרות הנגיעה האישית הקיימת בהוראה זו. (ראה גם עירובין סג, א – “אמר רבא צורבא מדרבנן חזי לנפשיה” בפסקי הרא"ש שם; נדה כ, ב תוד"ה כל יומא; בכורות לא, א, תוד"ה דהא).

מצד שני, הר"ש בנגעים שם, הסתפק אם ההיתר לת"ח להורות לעצמו קיים גם במצב של “איתחזק איסורא”. הט"ז (יו"ד, יח, טו) והחכמת אדם כלל א, סי, יא פסקו שת"ח לא יורה לעצמו במקום איתחזק איסורא.

עדין יש לדון אם אישה בימי ליבונה בחזקת איסור עומדת או בחזקת שנסתם מעיינה. לדעת הנודע ביהודה (שו"ת נוב"ק, יו"ד, נו ד"ה ודבר זה מצאתי) זו מחלוקת בין רש"י ותוס' במסכת זבחים. לדעת החת"ם סופר (שו"ת חת"ס, יו"ד קמב, ד"ה ולא מבעי; ובחידושי עמ"ס נדה כ, ב) לכו"ע אינה בחזקת איסור.

אך לדינא, החת"ם סופר (חידושים, נדה כ, א) חשש מהוראת בעל בדמי אשתו: “ולפע"ד דבמלתא דתליא בסברא יש לבעל נפש להחמיר לעצמו דהוי בכלל אין אדם רואה חובה לעצמו ולכו נטת להקל”. וראה גם בפיקוקו של המאירי עמ"ס נדה שם.

מה היתה דעתו של הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל בשאלה גדולה זו?

מעשה שהיה כך היה: באחד הימים כשהבאתי לעיונו עד בדיקה, שאלני: למה הבאת את העד? הרי דינו של צבע כזה לימדתיך לפני חודשיים!

עניתי כי חששתי לשיטות האוסרות להורות בדמי אשתו.

עמד הרב גוסטמאן על רגליו ואמר לי: להלכה ת"ח רשאי להורות בדמי אשתו. מכאן ולהבא, תורה גם אתה.

לסיכום: דעת הגרי"ז גוסטמאן מתאימה לשיטת התוס' (נדה כ, ב) כמו גם לדעת הגר"א (אליהו רבא, מסכת נגעים, ב, ה) שרק בשלשת הדברים התלויים במאמר פה, אין ת"ח מורה לעצמו, אך הוראת דמים לאשתו, יורה ויורה.

יט. קבלת תלמידים לישיבה

בישיבות ליטא לפני מלחמת העולם, היו גישות שונות לגבי קבלת תלמידים לישיבה מעבר לקביעת סף לרמתם הלימודית של המבקשים להתקבל. בישיבת וולוז'ין למשל, היו תקופות בהן כל מי שנפשו חשקה בתורה, היה רשאי להגיע לוולוז'ין ולהתקבל. היו תקופות בהן טיב ההמלצות איתן הגיע התלמיד, הכריעו את הכף. והיו תקופות בהן ניתנה עדיפות לבני יישובים שנטלו חלק בהחזקת הישיבה.

על דרך קבלת התלמידים בישיבת מיר בליטא, סיפר לי הרב א', ראש ישיבה חשוב, שהיה תלמיד ישיבת מיר באירופה שלפני המלחמה: תלמיד שהגיע לישיבה עם בקשה להתקבל, היה עובר סדרת סירובים והשתדלויות עד שזכה. מעשה בבן ישיבה למדן שרצה לעבור מלימוד בישיבת מיר. לשם כך התייעץ קודם עם הרב א' שהיה אז תלמיד חשוב במיר. יעץ לו הרב א': אם תבוא בבקשה להתקבל, תעבור שבעה מדורים של קשיים. אך יש דרך חילופית – טובה יותר. תגיע לישיבה, ותבקש לשהות שבועות ספורים שם כאורח, בדרכך לישיבתך הקודמת. במשך שבועות אלא תשתדל לשוחח "בלימוד" עם ראשי הישיבה, כחכמתך.

התוצאה: כעבור שבועיים לערך, פנה ראש ישיבת מיר לתלמידו הרב ושאל: איך ניתן לשכנע את אותו אורח, שישאר במיר ולא ימשיך בדרכו?

לכאורה מדובר במחלוקת עתיקת יומין מימי רבן גמליאל דיבנה (ברכות כח, א). שיטת רבן גמליאל היתה להגביל את מספר הלומדים ע"י דרישות סף גבוהות: "כל מי שאין תוכו כברו – אל יכנס לבית המדרש". רבי אלעזר בן עזריה – רוח אחרת עמו. ביטל השמירה שמנעה תלמידים מכניסה לישיבה. כך נוספו לישיבה ביבנה מאות רבות של תלמידים.

על דרכו של הגרי"ז גוסטמאן, תעדנה העובדות הבאות.

ישיבת הגולן היא ישיבת הסדר של ארבע שנים. כמה תלמידים מצויינים מבחירי הישיבה, עמדו לסיים את מסגרת לימודיהם בישיבה. הם פנו אלי ונפשם בשאלתם: הם בקשו המלצה על ישיבה בה ניתן לצמוח בלימוד בעיון של סוגיות הש"ס. בהכירי את מו"ר הגרי"ז גוסטמאן, את

סדרי ישיבתו ואת מסירותו לתלמידיו, המלצתי שינסו להתקבל לישיבת רעמיילעס – נצח ישראל בירושלים.

התוצאה: למן אלול תשל"ו, הם וכמה מחבריהם, נתקבלו כתלמידים מן המניין בישיבה, ולמדו תורה מפיו של הרב גוסטמאן. חמישה שיעורים שמעו ממנו מידי שבוע. בימים ראשון, שני ושלישי שמעו ממנו שיעור 'על הדף' בעברית, שיעור אליו הורשו להיכנס רק תלמידי הישיבה. ביום רביעי הרב גוסטמאן העביר בעברית שיעור הכנה לשיעור הכללי של יום חמישי. ביום חמישי התקיים באידיש שיעור כללי באולם הישיבה. לשיעור זה הורשו להגיע והגיעו רבים מישיבות וכוללים אחרים.

אחד מתלמידי שנתקבלו אז לישיבת נצח ישראל, היה הרב מנחם ולדמן, שכתב:

"זכינו לפגוש אדם גדול שעבר הרבה בחייו; צמח בישיבות ליטא ופגש מקורב בגדוליה, עבר סכנות וארצות, ראה עולם בנוי, חרב ובנוי. הוא היה למדן גדול ופוסק הלכה בכל חלקי השו"ע."

על שולחנו באולם הישיבה, שם התפלל, למד וכתב את קונטרסי שיעוריו, גם ענה לשאלות ופסק בדיני טריפות שהובאו לפניו.

בישיבה הקפיד לשמר את נוהגי הזמן והשיעורים כפי שהיו בישיבת "רמיילעס" בוילנה. למדנו ממנו לדקדק בכל מילה כדי להבין פשוט בגמרא, ברש"י ובראשונים. שורות ספורות בר"ן על נדרים למדנו במשך כמה ימים. ראינו אותו מתעמק ו"שובר את הראש" במשך ימים בהבנת שיטות בגמרא, או ביישובו של רמב"ם.

הרב גוסטמן הלך בדרכו שלו. היה רחוק מכל פוליטיקה מפלגתית או רבנית, ומעולם לא חתם על כרוזים וגילויי דעת. הוא נהג בשווה בכל תלמידיו, חובשי מגבעות למיניהן ובעלי כיפות סרוגות⁸⁸.

היתה כאן הכרעה חדה של הרב גוסטמאן בשאלת הדרך לקבלת תלמידים לישיבה. לקבל את כל מי שחשקה נפשו בתורה. בפשטות, כדעת רבי אלעזר בן עזריה⁸⁹.

⁸⁸ הרב מנחם ולדמן, הרב ישראל זאב גוסטמן. **המעין** 199 עמ' 56-57 (תשרי תשע"ב). כך העיד גם הרב יצחק איזנמן בספרו *Humiliation*, סיון תשע"ד. הבאו דבריו בספרו של הרב ד' פייג', **איש האשכולות** – תולדות חייו דרכו ופעלו של הגאון רבי ישראל זאב גוסטמן זצ"ל, (ירושלים תשע"ח), עמ' 135-137. ראה גם מש"כ הרב דוד פייג', עמ' 2 שם.

⁸⁹ לכאורה זו מחלוקת בין ב"ש לב"ה, **באבות דר' נתן** נוסחא א, ריש פרק ג, ד"ה והעמידו תלמידים הרבה: "בית שמאי אומרים אל ישנה אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות (ועשיר) [וכשר?]. ובית הלל אומרים: לכל אדם ישנה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים. ואם כן, רבן גמליאל כב"ש (כביצה פ"ב מ"ו), וראב"ע כבית הלל.

כ. רגע הלידה לעניין ברית בשבת

השאלה: מהו רגע הלידה ההלכתי? היא שאלה מעשית שכיחה. רגע הלידה קובע, למשל, מתי מגיע היום השמיני. לכן לידה מייד בצאת הכוכבים שאחר יום הששי, קובעת ברית בשבת.

חז"ל הורו כי אין צורך בלידת כל הגוף כדי להיחשב לידה, ודי ב"ציאת" הפדחת (המצח) אם היילוד יצא כדרכו⁹⁰ (במצג ראש), או ב"ציאת" רוב הגוף, במצג עכו"ל⁹¹.

השאלה בה נחלקו גדולי עולם היא מהי היציאה האמורה. האם מדובר ביציאת הפדחת לאוויר העולם, או שמא די ביציאת הפדחת מהרחם אל הנרתיק⁹².

במסכת נדה (מב, ב) מבואר שברגע שיצא ראש העובר אל מחוץ לפרוזדור – הרי הוא ילוד.

במסכת יבמות (עא, ב) מוכיחה הגמרא כי **משיצא ראשו חוץ לפרוזדור** – מצב הנחשב לידה⁹³ – היילוד אינו יכול לחיות אם השתהה יציאת הגוף. הוכחת הגמרא היא מדברי הברייטא: כיון שיצא לאויר העולם, נפתח הסתום ונסתם הפתוח, שאלמלא כן, אין יכול לחיות אפילו שעה אחת!

מכאן שחז"ל הבינו כי יציאת הראש חוץ לפרוזדור, זהה ליציאת הוולד לאוויר העולם.

אולם מרש"י⁹⁴ (נדה מב ע"ב ד"ה כגון) משמע לכאורה⁹⁵ שכל שיצא מהרחם, החדר שהולד נוצר בו, ונמצא ראשו בבית החיצון, אע"פ שלא יצא לאויר העולם, נחשב כבר כילוד. ע"פ זה, פסק הסדרי טהרה (יו"ד, קצד, כו), שאף שלא יצאה הגולגולת לאויר העולם, אלא כולה עדין בפנים, הוי לידה לענין מילה.

וכ"כ הגאון רבי אברהם הלוי, בעל גינת ורדים, בקונטרס מלחמת מצוה, שכל שיצא חוץ לחדר שהולד נוצר בו, ונמצא ראשו בבית החיצון של הרחם, אע"פ שלא יצא לאויר העולם, נחשב כבר כילוד, והביא כמה ראיות לדבריו... ומסיים שם: ומעתה בואו ונצווה על מנהגם של ישראל על מה

⁹⁰ "ואיזהו רוב ראשו – משתצא פדחתו". נדה פ"ג משנה ה.

⁹¹ או מצג רגלים – "מסורס" – בלשון המשנה שם.

⁹² אפשרות זו מותנית בכך שהנרתיק (או חלקו) נחשב "מחוץ לפרוזדור". ראה סימן לה בספרי **רפואה מציאות והלכה** – על הכרת האנטומיה הגניטלית כמפתח להבנת חז"ל. ראה גם מ' הלפרין, הנמשל במשנת הבנין – קשיים וחידושים. **אסיא** קיא-קיב, עמ' 129-131.

⁹³ נדה מב, ב.

⁹⁴ וכן משמע במאירי (שם ריש עמ' קמח/148).

⁹⁵ ראה הרב חנוך ולדנברג, משנת הבנין ומשנת הבית החיצון, **אסיא** קיא-קיב 132-164 (תשע"ט). לדבריו אין ראייה מרש"י וסיעתו כנגד משמעות הגמרא ביבמות עא, ב.

סמכו להקל באשה המקשה לילד מערב שבת וילדה כליל שבת בתחלתו, שמלין אותו בשבת, וכו', עכ"ד⁹⁶.

מצד שני, הראבי"ה (סי' תתצח) והאור זרוע (סי' קג) בשם רבנו יואל הלוי, כתבו שחזן לפרוודור היינו שהוציא ראשו חוץ לאויר העולם, כפשט הגמרא ביבמות^{98,97}.

דעת הגרי"ז גוסטמאן:

הלכה למעשה הורה לי הגרי"ז גוסטמאן אור לכ"ט אלול תשמ"ט, למול בשבת בירושלים תינוק שראשו יצא לאויר העולם מייד אחרי צאת הכוכבים⁹⁹ בערב שבת, ולא לחוש ליציאת ראשו לנרתיק קודם לכן.

כא. מהו זמן צאת הכוכבים לעניין ברית מילה בשבת?

במס' שבת (לד, ב) מבואר שצאת הכוכבים (ברכות ב, ב) מתחיל משיעבור זמן הליכת שלושת רבעי מיל¹⁰⁰ אחרי שקיעת החמה. וחלוקים הקדמונים בשאלה מתי היא השקיעה שממנה נמדד זמן ההילוך של מיל.

שיטת הגאונים, הרמב"ם וכמותם פוסק הגר"א להלכה¹⁰¹, ששקיעת החמה היא כפשוטה – התכסות החמה בקו האופק – כלומר, השקיעה האסטרונומית אותה כולנו מכירים. לפי שיטה זו צאת הכוכבים ההלכתי חל 18 (או 13 וחצי דקות) אחרי שקיעת החמה, שאז ניתן לראות כוכבים בינוניים¹⁰² למרות שעדיין קיים חלק ממשי מאור היום וטרם נראים הכוכבים הקטנים¹⁰³.

⁹⁶ הובא בספר טהרת הבית (לגר"ע יוסף) ח"ב עמ' עז.

⁹⁷ ראה גם מש"כ הנצי"ב, העמק שאלה (סוף פרשת לך לך שאלתא ט' אות ו'), ובס' אורים גדולים (סי' רכג והלאה).

⁹⁸ פירוט שיטות הפוסקים מובא בנשמת אברהם, חיו"ד, שה, ס"ק ה; או"ח, שלא, ס"ק ו, ובספר טהרת הבית (לגר"ע יוסף) ח"ב עמ' עז-פ. וראה הכרעת הברכי יוסף, יו"ד, רסו, ה.

⁹⁹ מהו זמן צאת הכוכבים לעניין ברית בשבת – בפרק הבא.

¹⁰⁰ דעת השו"ע או"ח, תנט, ב, ששיעור הליכת מיל שווה ל-18 דקות (ראה גם שו"ע יו"ד, סט, ו, ובש"ך ס"ק כה שם). ולפי זה זמן הילוך שלשת רבעי מיל שווה ל-13 וחצי דקות. לעומת זאת דעת רש"י והרמב"ם – הובאו דבריהם בפרי חדש יו"ד סי' ס"ק כו – ששיעור הליכת מיל שווה ל-24 דקות. לפי זה זמן הילוך שלשת רבעי מיל שווה ל-18 דקות.

¹⁰¹ ביאור הגר"א שו"ע או"ח, רסא, ב, ד"ה שהוא ג'. שיטת הגאונים הובאה גם בש"ך יו"ד, רסו, ס"ק יא. לגבי דעת הרמב"ם ראה: שו"ת מהר"מ אלשקר סי' צו בשם ר' אברהם בן הרמב"ם. ועיין שו"ת רדב"ז, ח"ד סי' רפב (אלף שנ"ג). ראה גם הרב יעקב חנניה וינגרטן, ליקוט הראשונים הסוברים כשיטת הגאונים בזמן השקיעה. (מאמר ראשון – תקופת הגאונים). קובץ בית אהרן וישראל, שנה כח גליון ה (קסז) עמ' פא-קד.

¹⁰² בארץ ישראל, בסתיו בחורף ובאביב, ניתן לראות כוכבים בינוניים קודם ל-18 דקות אחרי השקיעה. ראה: דוד בן יעקב ודרור פיקסלר, קביעה עובדתית של זמן צאת הכוכבים: מדידות פוטומטריות ותצפיות אנושיות. המעין 214, עמ' 62-68 (תמוז תשע"ה). בקיץ יש להמתין מספר דקות נוספות עד למצב החשכה זהה.

¹⁰³ לגישה זו יש הבדל בין הגדרת צאת הכוכבים לבין הגדרת צאת כל הכוכבים שמשמעותו החשכה מוחלטת של כפת השמים אשר היא מתרחשת קרוב לשעה וחצי אחרי השקיעה.

אך דעת ר"ת בספר הישר, הרבה ראשונים¹⁰⁴ וכן דעת השו"ע (או"ח רס"א, ב), שצאת הכוכבים זמנו שעה וחומש (72 דקות) אחרי שקיעת החמה, והסוגיא במס' שבת הקובעת זמן הילוך שלשת ריבעי מיל אחרי השקיעה, מתייחסת ל"שקיעה שניה"¹⁰⁵ המתרחשת כמעט שעה אחרי השקיעה האסטרונומית¹⁰⁶.

לכן לדעת ר"ת וסיעתו זמן ק"ש של ערבית מתחיל לפחות 72 דקות אחרי השקיעה (תלוי בהגדרת שיעור מיל). ואילו להכרעת הגר"א כדעת הגאונים וסיעתם, זמן ק"ש של ערבית מתחיל כבר 18 דקות אחרי השקיעה הרגילה.

מנהג ירושלים, ע"פ הגר"א, להתפלל ערבית בכל יום החל מ-18 אחרי שקיעת החמה¹⁰⁷. אולם הגרי"ז גוסטמאן נהג להחמיר על עצמו כדעת רבנו תם, הן לעניין קריאת שמע של ערבית, הן לעניין צאת השבת והן לעניין צאת יום הכיפורים. אך הנהגה אישית זו היתה כחומרא, ולא כעיקר הדין. עיקר הדין קובע את מועד הברית לתינוק שנולד מייד בצאת הכוכבים של ערב שבת.

קביעת ברית מילה בשבת לגבי תינוק שנולד בבי"ח הדסה עין-כרם:

אור לכ"ט אלול תשמ"ט הורה לי הרב גוסטמאן כדעת הגר"א והגאונים, **למול בשבת תינוק שיצא לאור העולם 18 דקות אחר השקיעה הנגלית**, אף שלדעת ר"ת טרם החלה השקיעה השניה, ועדיין יום¹⁰⁸.

בכך מיושבת הסתירה בין הגמ' במסכת שבת (שלשת רבעי מיל) לבין הגמ' במסכת פסחים צד, ב, שם נאמר "משקיעת החמה עד צאת הכוכבים – ארבעה מילין". ע"פ האמור שמעתי ממו"ר הרב מפוניבז', הגרי"ש כהנמן זצ"ל, שבפסחים מדובר על מועד צאת כל הכוכבים. ובשבת מדובר על מועד יציאת כוכבים בינונים, וכן מבואר בביאור הגר"א או"ח רס"א, י"א.

¹⁰⁴ אך ראה: הרב יעקב חנניה וינגרטן, ליקוט הראשונים הסוברים כשיטת הגאונים בזמן השקיעה. (מאמר שני – תקופת הראשונים). קובץ בית אהרן וישראל, שנה כח גליון ו (קסח) עמ' קב-קיד; ומאמר המשך שם, שנה כט גליון א (קסט) עמ' ק-קייב.

¹⁰⁵ ראה שבת לה, א, תוד"ה תרי תילתי מיל, וביתר ביאור ראה ספר הישר לר"ת (ירושלים תשמ"מ) חלק החידושים סי' רכ"א (בדפוס ישן סי' קפ"א).

¹⁰⁶ על ההבנה האסטרונומית המונחת ביסוד שיטת ר"ת, ראה מה שכתב ר' אברהם כהן פימינטיל, מגדולי דורו לפני יותר מ-400 שנה, בספרו **מנחת כהן**, ספר מבוא השמש פרק ד, הובא ביהדות ומדע כחכמות משלימות (הרב פרופ' יהודה לוי, הוצאת כנה – ירושלים 1987), עמ' 164 הע' 115: "כי דבר זה הוא נגד השכל והחוש, שהרי השמש מהלך בלילה תחת הארץ, וכמו שנראה בנסיון ואי אפשר להכחישו". וע"ע מש"כ ר' דוד גנו, תלמיד הרמ"א והמהר"ל, בספרו **נחמד ונעים** שער ו, קס"א (הובא בספר **קו התאריך** לרמ"מ כשר, עמ' צ).

ובימינו, בכל לילה כל אדם יכול לוודא באמצעות טלפון כי השמש נמצאת בלילה שלנו מעל ארצות הנמצאות "מתחת לארץ" יחסית לנו. וכ"כ בשו"ת **רב פעלים** ח"ב, סוד ישרים סי' ג, באמצעות טלגרף.

¹⁰⁷ הגרימ"ט בספרו **בין השמשות**, פרק ח, עמ' ע; מ' הלפרין, חותם עלית הפרושים במנהגי א"י וירושלים, **אורייתא** יד, קמח-קנו (תשד"מ). וראה מש"כ הגרש"ז אויערבאך **בהליכות שלמה**, תפילה, פי"ג, ס"ט.

¹⁰⁸ אע"פ כן כתב הרמב"ן כי גם לשיטת ר"ת, בערב שבת אסור לעשות מלאכה בין שתי השקיעות משום החיוב להוסיף מחול על קודש. הובאו דבריו בבי"י, או"ח רס"א.

כך הורה לפני כמאה ושלושים שנה גם הרב שמואל סלנט, רבה של ירושלים¹⁰⁹.

כב. התינוק הצהוב

שאלת התינוק הצהוב איננה יורדת מעל סדר היום ההלכתי. מדובר במעשים שבכל יום. קרוב למאה וארבעים אלף תינוקות בני ברית נולדו השנה בארץ ישראל, קצת למעלה מחציים – זכרים החייבים במילה. אחוז לא מבוטל מהם, מפתח צהבת לאחר לידתו, צהבת הניתנת למדידה מעבדתית של רמת הבילירובין בדם.

מבחינה רפואית קיימים שלשה מצבים בסיסיים לגבי תינוק צהוב:

¹⁰⁹ בספר **נברשת, חלק ב – סיומא דמילתא** (הרב חייא דוד שפיטצר ירושלים, תרס"ג), דף מד עמ' ב, הובא פסק דומה מפי הרב שמואל סלאנט רבה של ירושלים:

בענין תינוק הנולד בע"ש בין השמשות שאלתי (ט"ו עתה תרגמה"א) להרב הגאון המפורסם עלי חבל מן הרש"ס שליט"א המורה הוראה לאשכנזים בירושלים עה"ק ת"ו (לעת עתה שני' תרגמה"א) יותר מחמשים שנה. איך מורה הרב להלכה למעשה. אם אירע שתינוק נולד בערב שבת עם שקיעת החמה. והשיב הרב וז"ל אם התינוק נולד קודם זיג"ר י"ב שאלו מחשכין פעה"ק שהוא עוד קודם שקיע' החמה. פשיטא שהוא נימול בערב שבת. ואם נולד אחר כן ועד עשרה דקים אחר זיג"ר י"ב הוא נימול ביום א'. כי נחשב לגולד בין השמשות ומפני ספק נימול לט'. ואם הוא נולד בבירור אחר עשרה דקים אחר זיג"ר י"ב הוא נימול ביום שבת ק'. — אבל בשני' תנאים. — א'. שהמילדת דעת חב' בקיאה וידעת בבירור שלא ילא ראשו של תינוק מרחס אמו קודם עשרה דקים אחר זיג"ר י"ב. כי אם הי' ילא ראשו אז הוא נידון כנולד בין השמשות ונימול לט'. — ב'. לריכס גם לידעת אלה ידיעה נכונה וברורה כל כמה דאפשר ע"י זיג"ר שהוא נכון ומכון בהליכותו. עכ"ל. *) גם שאלתי

חשוב להדגיש כי תרגום ההגדרה שם "עשרה דקים אחר זיג"ר י"ב", איננו 10 דקות אחרי השקיעה הנראית. אלא 17 דקות אחרי השקיעה המקומית. כי **שעה י"ב** בשעות הערבי – שעות א"י בלוח טוקצניסקי – שהיה מקובל אז בירושלים, הוא שעת קריאת המואזין, שהתקיימה **שבע** דקות אחרי השקיעה שנראתה מהבניין הגבוה ביותר בעיר העתיקה. כך פירש רבי שמואל סלנט את דבריו, הובאו בהמשך הדיון ב**נברשת** שם.

ראה גם מש"כ הרב דוד אהרן סופר, ביאור שיטת הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל בזמן השקיעה בירושלים. **המעין** 232 עמ' 30-19 (טבת תש"פ). גם בבגדד היתה קריאת המואזין **שבע** דקות אחרי השקיעה, כמובא **בבן איש חי** שנה ראשונה פרשת ויקהל, סעיף ט: "...והנה פה עירנו בגדאד יע"א בחנו ונסו הראשונים וראו שבמקום גבוה שבעיר נראית שקיעת החמה **שבעה** דקים קודם קריאת המגרב". (שלא כמש"כ בשו"ת **יביע אומר** חלק ה – אורח חיים סי' כא: "וידוע שבשעות ערבי שהיו נוהגים בו חכמי הספרדים, בשעה שתיים עשרה פחות **עשר** דקות הוא זמן שקיעת החמה. וכמ"ש **בבן החיים** סי' קלא ס"ק כז. ובכ"ד. וכ"ה **ברוח חיים פלאגי** הג"ל.")

עכ"פ מפורש בדברי רש"ס: זמן צאת הכוכבים נמדד מהשקיעה הנגלית ולא מהשקיעה המאוחרת של ר"ת.

המצב החמור: צהבת פתולוגית המוגדרת כ"מחלת כל הגוף" מחייבת המתנה שבעה ימים מעת לעת מזמן ההכרעה (ע"פ דברי שמואל, שבת קלז, א, ובשו"ע יו"ד רסב, ב).

המצב הבינוני: צהבת שאיננה מוגדרת כמחלה, אך התינוק מוגדר ע"י חז"ל כ"תינוק הירוק"¹¹⁰ מחייבת המתנה עד שתעבור הצהבת והתינוק שוב לא יוגדר כתינוק הירוק (שבת קלד, א, ובשו"ע יו"ד רסג, א). ע"פ השו"ע, כאן אין צורך בהמתנה שבוע מעת לעת.

המצב הקל: צהבת פיזיולוגית קלה, שאיננה מוגדרת כמחלה ואיננה מספיק עזה להגדיר את התינוק כ"תינוק הירוק" – מלין בזמן אם אין הוריה רפואית אחרת.

עדל-פי מה מגדירים את מצב התינוק הצהוב?

הבעיה העיקרית היא כיצד לקבוע לאיזה מהמצבים הללו התינוק שייך. האם לפי מראה העיניים? לפי רמת הבילירובין בדם? או לפי הסיבה שגרמה לצהבת?

נדגיש כי הדיון כאן הוא רק באותם מקרים בהם לדעת הרופא אין שום סכנה למול. אם רופא מעריך שקיימת סכנה – אסור למול גם אם לא נראה שום סימן בתינוק. מצב שהוגדר ע"י רופא כסכנה, דינו כמחלת כל הגוף המחייבת המתנה שבע יממות לאחר ההחלמה. לפיכך הדיון נסוב אך ורק לגבי אותם המקרים המוגדרים, לפעמים, ע"י הרופא כ"צהבת פיזיולוגית".

תינוק צהוב ("ירוק" בלשון חז"ל) אסור למולו גם כאשר רופא הילדים איננו מוצא סיכון במילתו. נאמנים עלינו דברי חז"ל בתלמוד וכנפסק כאן בשו"ע: "קטן שהוא ירוק, ... אין מלין אותו עד שיפול בו דמו ויחזור מראהו כמראה שאר הקטנים". הרי שצהבת זו מוגדרת כתינוק ירוק שאין מלין אותו כל עוד הוא נראה צהוב, אך אין צורך בהמתנת שבוע נוסף.

ההבדל בין צהבת המוגדרת כ"תינוק הירוק" ומחייבת המתנה עד היעלמותה לבין צהבת קלה שאיננה מחייבת דחיית המילה (המצב הקל) – מבואר כבר בנשמת אברהם מהדו"ק כרך שני (יו"ד, רסג, א ד"ה תינוק

¹¹⁰ "ירוק" במקומות רבים בתלמוד הוא הצהוב של ימינו. לדוגמא ראה ברכות כה, א, רש"י ד"ה ירקון "חולי ששמו גלינצה", ובאוצר לעזי רש"י לר"מ קטן, ערך 18: "ילונציה" – jalocie – צהבת. וכן בנדרים לב, א, "שהוריקן בזהב", וראה בר"ן שם. וראה בערוך השלם ערך ירק. כ"ז בסתם "ירוק". אך "ירוק ככרתי" (סוכה פ"ג משנה ו; חולין מז, ב) הוא ירוק בצבע עשבים (רש"י חולין שם).

הערה: יש טועים ומפרשים בגמ' חולין שם, ש"ירוק" בדברי ר' נתן (שם ושבת קלד) הוא ירוק ככרתי, וטעות בידם. הארכת בזה בספרי רפואה מציאות והלכה, מהד"ב (בהכנה לדפוס) סי' טו. אך אכמ"ל.

הצהוב. על פי דברי הגרשז"א שם, האבחנה נעשית לפי עיני המוהל: ברגע "שיהא נראה בעיני המוהל שהוא לא צהוב" – יש למול.

כיצד מבדילים בין מחלת כל הגוף לבין "התינוק הירוק"?

אי הבהירות המצויה נוגעת יותר להבדלים בין מחלת כל הגוף (המצב החמור) לבין "התינוק הירוק" (המצב הבינוני). מצב המוגדר כמחלה או כסכנה ע"י הרופא נחשב מיד כמחלת כל הגוף. לכן גם הצורך בהחלפת דם עקב רמת בילירובין גבוהה – מוגדר לכל הדעות כמחלת כל הגוף, המחייבת המתנת שבע יממות. יתר על כן, יש כאן מצב חולי שיש בו סכנה (נשמת אברהם כך שני, יו"ד, שם). בנשמת אברהם (מהדו"ק) כך ד, מוסיף המחבר את דברי הגרשז"א שיש לראות גם ברמת בילירובין של 18mg% ומעלה כמצב של חולי כל הגוף.

נשאת פתוחה השאלה המעשית: ממתי יש להתחיל את ספירת שבע היממות: מעת ירידת הבילירובין אל מתחת ל-18mg% או מעת "שיהא נראה בעיני המוהל שהוא לא צהוב". הג"ר יהושע י' נויבירט פסק אמנם כצד הראשון (ספירה מעת ירידת הבילירובין אל מתחת ל-18mg%) אך דעת הגרשז"א נוטה להתחיל בספירה מרגע שהתינוק יצא מכלל "תינוק הירוק". ברור שספיקו של הגרשז"א מחייב להחמיר בהלכות פיקוח נפש ולהמתין שבוע מהמועד המאוחר יותר.

פסק הגרי"ז גוסטמאן

במרחשון תשמ"ו, אחרי לידת בני הגדול, זכיתי לדון עם הגאון ר' ישראל זאב גוסטמאן על מילת בני, שעקב אי-התאמה בין סוג דמו A לסוג דם אמו O, התפתחה בו צהבת עולה אחרי לידתו, שבהגיעה ל-15.5 mg% הוחל טיפול באור. בעקבות הטיפול באור נעצרה עליית הבילירובין, והבילירובין החל לרדת לאיטו. הגורמים לצהבת היו נוגדנים מדם האם כנגד תאי דם מסוג A, נוגדנים אשר עברו לפני הלידה לדם היילוד דרך השליה, וגרמו להרס תאי דם אצל היילוד. ההרס נמשך גם כמה ימים אחרי הלידה.

למרות קביעת הרופאים שמבחינה רפואית אין מניעה למול, הגרי"ז גוסטמאן הורה לי אז חד משמעית שיש להמתין עם הברית עד שבע יממות מרגע העלם הצהבת לפי מראה עיני המוהל, וכן הורה אז גם ראש ישיבת חברון הגאון הרב אברהם פרבשטיין זצ"ל¹¹¹. הברית התקיימה ביום ששי¹¹², שבע יממות מעת העלם הצהבת, בהשתתפות הגרי"ז גוסטמאן¹¹³.

¹¹¹ פרטים נוספים של נשוא הדיון בפני גדולי הדור, מובא בספרי רפואה מציאות והלכה, סימן טו, פרק ד.

¹¹² ע"פ הש"ך יו"ד רסו סוף ס"ק יח והמגן אברהם סי' שלא ס"ק ט; ובהכרעת ערוך השלחן

כג. מתי מותר לסמוך על היתר מכירה בשמיטה?

שאלת היתר מכירת קרקע לקראת שנת השמיטה, עלתה לראשונה לקראת שנת השמיטה תרמ"ט.

"בשנת תרמ"ח נועדו בווארשא הגאונים ר' ישראל יהושע ז"ל מקוטנא, ר' שמואל מוהליבר ז"ל מביאליסטוק, ור' שמואל זנוויל קלפיש מווארשא, ואחרי שקול הדעת ועיון רב, מצאו תקנת היתר. אולם למעשה לא רצו להתיר כי אם על תנאי שיסכים עמהם הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל מקאוונא. וכן היה שגם הוא הצטרף להיתרם, והתירו למכור הכרמים והשדות לישמעאלים הגוף והפירות על משך שתי שנים בלבד, ואחרי כלות הזמן יוחזרו הכרמים והשדות לבעליהם. אך הצריכו שנוסח השטר יכתבו אצל הבי"ד שבירושלים, ועל פי הסכמתם ... גאוני אה"ק, ביניהם רבה של ירושלים, רבי שמואל סלנט, לא הסכימו כלל לשום היתר"¹¹⁴.

הויכוח ההלכתי בין גדולי ישראל בשאלת השמיטה נמשך, עם שינויי גברי, ועם שינויים בפרטי המכירה, גם בשמיטות הבאות.¹¹⁵ בשמיטה הבאה, בשנת תרנ"ו, הרב שמואל סלנט כבר תמך בהיתר יחד עם הרב יהושע לייב דיסקין, וההיתר נעשה על פיהם, גם בשמיטת תרס"ג תמך הרב סלנט בהיתר.¹¹⁶ החל משנת השמיטה תרצ"ח¹¹⁷, היה מעורב בדיונים ובהכרעות גם החזון אי"ש, שהוביל את ההתנגדות התקיפה להיתר המכירה.

דעת הגרי"ז גוסטמאן:

בשנת השמיטה תש"מ אמר לי הגרי"ז גוסטמאן מיוזמתו, כי לדעתו אפשר לסמוך על היתר המכירה בשמיטה, בתנאי שמי שהכין את שטרות

(או"ח, שלא, ס"ק יב) והמשנה ברורה (שם ס"ק לג). ושלא כמנהג הספרדים שבבית לא בזמנה, לאסור למול ביום ה' ובערב שבת, ע"פ הבית יוסף יו"ד רסח בבדק הבית; הברכי יוסף רסב, ס"ק ב; וכף החיים סי' שלא, ס"ק לא.

ראה פרק טז, לעיל.¹¹³

הגרש"ז אויערבאך, מעדני ארץ – שביעית, ירושלים תש"ד, בהקדמה. בספר זה, שהודפס מחדש ע"י "בית מדרש הלכה – מוריה" ירושלים תשנ"ב, פורס הגרש"ז א לפני הלומדים את כל השיטות, המחמירות והמקילות, ומגיע למסקנה שלמרות קשיים הלכתיים לא מבוטלים, בכל זאת אפשר לסמוך להלכה על היתר מכירה שנעשה כדין. בנוסף, ידוע לי כי לפחות בשנת השמיטה תשכ"ו, ע"פ הוראת הגרש"ז הירקות והפירות שהוגשו לתמידי ישיבת קול תורה, היו מהיתר המכירה, ותלמידים שנהגו להחמיר כדעת החזון איש, נמנעו מאכילתם. בשנים מאוחרות יותר הפירות והירקות שהוגשו בישיבה, כבר לא היו מהיתר מכירה, אך הם היו פירות נוכרים מארץ ישראל, כדעת הב"י ופאת השלחן שעל פיהם פסק בד"צ העדה החרדית בירושלים, שלא כדעת המבי"ט והחזון אי"ש.

הגרש"ז אויערבאך, שם.¹¹⁴

הגרש"ז א שם; ספר השמיטה, הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, עמ' נט-סב.¹¹⁵

ראה מש"כ ר' משה אריאל פוס, מכתב לא ידוע של החזון איש בדבר היתר מלאכה בשמיטת תרצ"ח. המעיין 234, 16-6 (תמוז תש"פ).¹¹⁶
¹¹⁷

המכירה הוא תלמיד חכם. הוא הוסיף כי הוא סומך על היתר המכירה שנעשה בקיבוץ שלוחות, היות שהוא מכיר את רב הקיבוץ כת"ח שבקי בהלכות שמיטה ובהלכות היתר המכירה. אך במקומות בהם איננו מכיר את הרב העורך את הסכמי המכירה, איננו סומך על ההיתר כלל.

דברים דומים אמר הרב גוסטמאן גם לד"ר שמחה פינגולד ז"ל. ד"ר פינגולד היה רופא בן תורה, מומחה להרדמה ולרפואת שניים, זכורני שהיה מקורב מאד לרב גוסטמאן.

ד"ר פינגולד העיד: פעם שאלתי את הרב, איך הוא נוהג בשמיטה. הרב השיב: 'אני מחמיר על עצמי'. כעבור רבע דקה הרגיש הרב שלא השיב כיצד ראוי לנהוג.

פנה אלי ואמר: 'מה אתה מתכנן לעשות?'

עניתי: 'אני מתכנן לנסוע לאח של החברותא שלי בקיבוץ שלוחות, ולקנות מהקיבוץ מה שאפשר. כפי הנראה אפשר יהיה לקנות גזר'.

הרב, שהכיר את האיש משלוחות, אמר לי:

'אם כן, תביא גם לי שק'.

שאלתי: 'האם ההיתר טוב?' השיב הרב: 'בוודאי שההיתר טוב'.

שאלתי: 'אם ההיתר טוב, למה לא לקנות מהירקן ברחוב עזה?'

השיב: 'ההיתר טוב, רק שהוא צריך להתבצע על ידי בני תורה'¹¹⁸.

חלק אבן העזר

כד. השחתת זרע לצורך פו"ר

איסור השחתת זרע מוגדר בשלחן ערוך כעוון חמור מכל עבירות שבתורה¹¹⁹. בכל זאת קיימת מחלוקת ראשונים בשאלה האם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן¹²⁰. שלא במקרה, יש גם השלכות רגשיות רבות לאיסור השחתת זרע, כמו גם להלכות אחרות הקשורות בהתנהגויות היכולות להשפיע על המשכיות המין האנושי¹²¹. גם חכמי הנסתר עסקו בנושא בהרחבה¹²².

¹¹⁸ הובא ע"י הרב אוריאל בנר, שריד לדור דעה – הרב ישראל זאב גוסטמן. אסיף, ד, תשע"ז 616-537.

¹¹⁹ אבן העזר, סימן כג.

¹²⁰ שו"ת תורת חסד, ח"ב, מג. ראה עור אנציקלופדיה תלמודית ערך "השחתת זרע".

¹²¹ לדוגמא: ראה ספר החינוך, מצוה רט, משרשי המצוה.

¹²² בית יוסף בבדק הבית, אבן העזר, ריש סי' כה, בשם הזוהר. וראה תורה שלמה (לג"ר מנחם מנדל כשר), בראשית, לח, י, אות מה, בהערות; שערי זהר (לג"ר ראובן מרגליות) על מסכת נדה, דף יג.

לנושא הרגיש יש גם השלכות חינוכיות רבות. המחנכים יודעים כי פרק הזמן בחיי הנער המתבגר בו הוא קובע את התייחסותו לנושא, יכול להשפיע על כל מהלך חייו. משום כך פוסקי הדורות, כמו גם פוסקי זמננו, דנו בסוגיא זו בזהירות הראויה לה.

לגופו של דיון, קיימת מחלוקת יסודית בין הראשונים מהו גדר איסור ההשחתה. שיטת בעלי התוספות במסכת סנהדרין¹²³ היא שאיסור השחתת זרע שייך להלכות פריה ורביה. לשיטה זו, הוצאת זרע לצורך קיום מצות פרו ורבו כבנדון דידן, לא תהיה בכלל האיסור.

לעומת זאת, רבו ראשונים הסוברים שאיסור השחתת זרע איננו חלק ממצות פריה ורביה¹²⁴ אלא הוא איסור עצמאי. לשיטתם ניתן לראות את המקור לאיסור בדברי הבריתא (נדה יג, ב) המציינת את איסור הניאוף כמקור לאיסור ההשחתה. ניאוף, כידוע, לא הותר אפילו לצורך פריה ורביה.

הלכה למעשה נחלקו בדעתם שנים מגדולי הפוסקים של הדור האחרון, הגרי"ז גוסטמאן והגר"מ פיינשטיין זצ"ל. הרב ישראל זאב גוסטמאן פסק באופן חד משמעי בעקבות מו"ר ה"אחיעזר"¹²⁵ שכל איסור השחתת זרע מקורו בביטול פריה ורביה. לדעתו, כשיש צורך בהוצאת זרע לצורך פריה ורביה, ההיתר הוא לכתחילה, לא רק בדיעבד. כך הורה לי למעשה, בשנת תשל"ח, אור ליום ג' דחזה"מ פסח במקרה הבא:

אשה חרדית צעירה עברה ניתוח קיסרי **אורכי** בלידה ראשונה.

בחודש התשיעי של הריונה השני, בעת התכווצויות רגילות, נקרע הרחם לכמה קרעים והחל דימום כבד באגן. היא הובילה לבית החולים, שם, בע"ה, הצליחו הרופאים להציל את חייה אך העובר מת.

המנתח הצליח לתפור ולאחות את הקרעים, אך נאסר עליה באיסור חמור להיכנס להריון לפחות שנתיים-שלוש. מסיבות רפואיות לא התאימו לה אמצעי המניעה הקיימים, פרט לכיסוי לגבר (Condom).

נגשתי אל הרב גוסטמאן זצ"ל, ושאלתי אותו אם יש היתר.

ענה לי הגרי"ז גוסטמאן, וכי אין זה "על עצים ואבנים?"

שאלתי: כלומר הרב אוסר? ענה לי: לא. עלי לעיין. חזור מחר.

¹²³ סנהדרין נט, ב, ד"ה והא. וכן דעת ר"ת, יבמות יב, ד"ה שלש.

¹²⁴ רמב"ן, ר"ן ורשב"א, נדה יג, א; תוס', יבמות יב, ד"ה שלש.

¹²⁵ **אחיעזר**, חלק ג, סי' כד, אות ד, ע"פ דעת ה**ערוך לנר** ביבמות דע"ו, ומשמע שמסכים עמו מעיקר הדין.

חזרתי למחרת. הרב גוסטמאן ספר שעיין בכתביו, ולהלכה יש להתיר. לפחות לשנתיים. ואח"כ, אם יהיה צורך, לשאול שוב.

שאלתי: האם ההיתר מטעמו של האחיעזר הסובר שכיסוי לגבר הוא דרך תשמיש, או מטעמו של האגרות משה, המתיר משום מצוות עונה? ענה לי: לא מטעמים!

שאלתי: א"כ מה טעם ההיתר?

ענה לי: ההיתר מתבסס על כך שהלכה כדעת הראשונים שאיסור השחתת זרע הוא משום ביטול פריה ורביה¹²⁶. לכן, כל שהוא לצורך פו"ר אין בו שום איסור. וכאן ההיתר הוא לצורך פו"ר. שהרי ללא היתר, קיימת סכנה לשלמות הבית. בעוד שעם ההיתר, הבית יוכל להישמר, ויש סיכוי שיוכלו ללדת בעתיד.

לסיכום הורה לי הרב גוסטמאן: לך ואמור למשפחה שיש היתר לכתחילה לשאלתם.

חזרתי למשפחה השואלת ומסרתי לה את הפסק.

כעבור כשבועיים, נגש אלי הרב גוסטמאן ואמר לי: הזוג הוא זוג חרדי וירא הלכה. הם בוודאי חוששים שההיתר איננו חלק.

לכן חזור אליהם ואמור להם בשמי שההיתר הוא לכתחילה ואין להם שום סיבה לחשוש. קיימתי את הוראתו.

כעבור עוד שבועיים שוב נגש אלי הרב גוסטמאן ואמר לי: הזוג הוא זוג חרדי וירא הלכה. הם בוודאי חוששים שההיתר איננו חלק. חזור אליהם שוב, ואמור להם בשמי שההיתר הוא לכתחילה, ואין להם שום סיבה לחשוש. למרות שכבר אמרת להם לפני שבועיים, זה נושא רגיש וברור לי שהם חוששים.

קיימתי שוב את הוראתו.

כעבור שבועיים נוספים, שוב חזרו הדברים, ושוב קיימתי את דבריו.

לסיכום:

הרב גוסטמאן זצ"ל הורה להתיר את הנהגה שהיו לה השלכות עתידיות לגבי אפשרות קיום פריה ורביה, בהסבירו כי להלכה איסור השחתת זרע נובע מהלכות פריה ורביה. לכן א[כל שהוא לצורך פו"ר אין בו איסור השחתה כלל. ב] שמירת שלמות הבית, גם היא היא צורך פו"ר.

¹²⁶ כדעת ראשונים אלה פוסק גם בעל הערוך לנר, והאחיעזר מביא אותו להלכה.

כה. הדרכה לחתנים צעירים

המשנה והברייטא (ברכות ב,ה, ובגמ' טו, א) פוטרים מקריאת שמע, חתן הנושא את הבתולה. מבואר בגמ' שהפטור הוא מפני שטרוד בטרדה של מצוה¹²⁷, "שטרוד במחשבת בעילת מצוה"¹²⁸.

"וענין הטרדה גדולי המפרשים פירשוה שמא לא ימצא בתולים ויש מפרשים שמא תעשנו כרות שפכה ועיקר הדברים שעל טרדת הביאה לבד הוא אומר אבל כונס את האלמנה אין כאן טרדה"¹²⁹.

בפשטות "טרדת הביאה" היא "חרדת הביצוע" של החתן, כלומר חששו שיכשל ולא יצליח לקיים מצוותו באופן מלא. ואכן בקרב זוגות כשרים שכיח מאד כשלון בלילה הראשון ואפילו בלילות הראשונים שאחריו. כך אמר לי הגר"ז גוסטמאן בקיץ תש"מ, כי בימינו, אחוז גבוה של הזוגות הכשרים לא מצליחים לקיים המצווה בלילה הראשון.

בקרב חתנים בני תורה ויר"ש קיימת גם חרדה לאחר מעשה, כאשר מצד אחד החתן לא מצליח לקיים, ומצד שני זרעו נפלט במהלך הניסיון שלו לקיים מצוותו. ואז החתן חרד שמא ח"ו נכשל בהוצז"ל.

החרדה הזו עלולה להקטין את סיכויי החתן להצליח בלילה הבא, וחוזר חלילה.

הגר"ז גוסטמאן בקש ממני לשוחח עם חתנים בני תורה, ולומר להם בשמו כי אין להם שום סיבה לחשוש לאיסור. שכן "פליטה מוקדמת בעת נסיון חדירה, אין בה משום הוצז"ל, ואין בה אפילו שמץ של איסור".

לאור הפרק הקודם מובן היטב הבסיס ההלכתי של הוראת הרב גוסטמאן.

עשיתי כדבריו. פעמים רבות הכישלון לא חזר אחרי מסירת דברי הרב גוסטמאן לחתן.

כו. צניעות ודרך ארץ בכניסה למעלית**עליית שתי קומות במעלית**

לגבי איסור ייחוד במעלית כשאין אופציה לעצור את המעלית בין הקומות, גם האגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן סה, אות כב); גם הציץ אליעזר (חלק ו סימן מ סוף פרק טו); גם המנחת שלמה (ח"א, ס"ז צא, אות כב); וגם שבט הלוי (ח"ג, ס"ז קפב) — מתירים.

¹²⁷ ברכות יא, א; טז, ב.

¹²⁸ רש"י שם, יא, א.

¹²⁹ בית הבחירה למאירי, ברכות טז, א.

אמנם המהרי"ל דיסקין¹³⁰ אוסר מטעם "חצי שעור" של זמן הייחוד. ולכן להלכה מתיר המנחת יצחק רק בשעת דחק. אף שמנהג העולם להקל כדעת האג"מ, הצ"א והמנחת שלמה, ראיתי שרבני בית ההוראה לדיינות "דין", שעל ידי מוסדות וישיבת **מענה שמחה**, בתשובה משנת תשע"ה הוסיפו ללא מקור כי: **"אף לדעת המקלים, ממידת חסידים להימנע לגמרי מייחוד במעלית"**. מה היתה דעתו של הרב גוסטמאן בשאלה זו?

מעשה רב:

בשנת תשמ"ו, התקיימה סעודת הברית של בני הגדול בבית הורי זללה"ה, סמוך לישיבת נצח ישראל. לסעודה הגיע גם הגרי"ז גוסטמאן. בקומת הקרקע הוא הזמין את המעלית. באותה שעה הגיעה לקומת הקרקע גם אמי ע"ה, והיא כבדה את הרב גוסטמאן להיכנס למעלית. אך נשארה לעמוד ליד המעלית מבחון. הרב גוסטמאן ראה שהיא ממתינה מחוץ למעלית, ושאל: מדוע אינך נכנסת למעלית? ענתה אמה: חשבתי שזה לא נאות. ענה לה הרב גוסטמאן: גב' הלפרין, אנא הכנסי למעלית. **אין כאן שום חשש איסור או בעיה הלכתית כלשהי**¹³¹. אמא נכנסה למעלית. עלו שתי קומות, ואז נכנסו לדירת הורי, לסעודת המצווה¹³².

כך גילה הגרי"ז גוסטמאן את דעתו בשאלת המעלית.

חלק חושן משפט

כז. הפרוזבול

"שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר" (שביעית פ"י, מ"א)
 "פרוזבול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דב' טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל לפרוזבול". (שם, פ"י, מ"ג)

¹³⁰ קונטרס אחרון אות רו. הובא במנחת יצחק, ח"ד, סי' צד.

¹³¹ למען השלמות אזכיר כי בנוסף להיתר הכללי של נסיעה במעלית, היה כאן סניף נוסף של "בעלה בעיר", אף שהוא כידוע נתון במחלוקת ראשונים.

¹³² ראה פרק טז לעיל.

נוסח הפרוזבול

"זהו גופו של פרוזבול:

מוסר¹³³ אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני
שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה והדיינים חותמין למטה
או העדים". (שם, פ"י, מ"ד)

מזה מאות שנים נוהגים בארץ ישראל שתי נוסחאות עיקריות לפרוזבול. נוסח רוב האשכנזים, ונוסח רוב הספרדים והתימנים.

יש שני הבדלים עיקריים בין שני הנוסחים. הבדל הלכתי והבדל נוהלי.

ההבדל ההלכתי: אל מי פונה כותב הפרוזבול? אל הדיינים שבפניו (אשכנזים), או אל דייני בית דין חשוב הנמצאים במקום אחר (ספרדים). כלומר, האם ניתן למסור פרוזבול לדיינים שאינם לפנינו.

ההבדל הנוהלי: מה מעמדם של החותמים על שטר הפרוזבול? האם הם הדיינים להם נמסר הפרוזבול, או שהם עדים על אמירת המסירה של כותב הפרוזבול. בנדון זה, כבר המשנה מזכירה את שתי האפשרויות.

האשכנזים ע"פ הסמ"ע¹³⁴, מזה יותר מ-400 שנה פותחים את הפרוזבול במילים "**במותב תלתא** כחדא הוינא ואתא פלוני המלוה ואמר **לפנינו**..." נוסח זה מתבסס על המשנה בשביעית. על פי פשט המשנה המסירה היא לדיינים שלפניו, והוא פרוזבול החתום ע"י הדיינים מקבלי המסירה.

בארץ ישראל הנוסח האשכנזי היה קיים בוודאות בתקופת עליית תלמידי הגר"א, כפי שהביאו ר' ישראל משקלוב¹³⁵, בפאת השולחן¹³⁶.

¹³³ הראשונים חולקים בשאלה מה מוסרים לבית הדין. פשוט דעת רש"י (מכות ג, ב) היא שמוסרים לבית דין את השטרות בפועל – מעין מסירה להוצאה לפועל. אך לדעת התוס' שם, בפרוזבול מוסרים לבית הדין רק את ההודעה האמורה במשנה ("מוסרני לכם" וכו'). כאשר מסירת השטרות **בפועל** לגביית בית הדין, מועילה גם ללא תקנת הלל. והאמירה על המסירה, מועילה רק מתקנת הלל. לשיטת התוס' מובנים דברי הירושלמי (שביעית, פ"י ה"ב) ע"פ הבנת הר"ש סירילאו על הירושלמי שם. דהיינו שע"פ תקנת פרוזבול ניתן למסור את השטרות באמירה לבית הדין בארץ ישראל, גם אם בפועל השטרות נמצאות ברומי. אך יתכן שזו גם כוונת רש"י: תקנת פרוזבול במוסר שטרותיו לבי"ד, היינו שההודעה לב"ד על מסירת השטרות – אפילו אם הם ברומי – מועילה. ואם כן, גם לרש"י מסירת שטרות בפועל לב"ד, מועילה מן התורה, ורק הודעה לב"ד על מסירתם, מועילה מכוח תקנת הלל. וכ"כ בעל התרומות (שער מה, אות יא) הביאו הב"י ס"ז: "ואף על גב דכתיב בפרוזבול מוסרני לכם, כך היה אומר אבל לא היה מוסר וזה מה שהקל רבן גמליאל".

¹³⁴ סמ"ע חו"מ, סז, לח.

¹³⁵ ר' ישראל משקלוב, **פאת השולחן**, הלכות שביעית, כט, ס"ק עא. בשנת תקצ"ז אחרי רעידת האדמה שכמעט החריבה את קהילת צפת, מונה ר"י משקלוב כרב העדה האשכנזית בירושלים. וחתנו – יד ימינו – ר' ישעיה ברדיקי, מילא את מקומו אחרי פטירתו בקיץ תקצ"ז. (ר' בנימין מינץ, תולדות ר' ישראל משקלוב, **פאת השולחן** מהדורת תשכ"ח, עמ' 5-1 בהקדמות).

¹³⁶ הנוסח המדויק של שטר פרוזבול ע"פ **פאת השולחן**, מובא להלן.

הספרדים מזה יותר ממאתים שנה, פותחים את הפרוזבול בכל מקום בא"י בזה"ל: "בפנינו עדים הח"מ בא פלוני ואמר לנו וכו' הווי עלי סהדי שאני מוסר כל חוב שיש לי לבית – דין הצדק אשר פעה"ק ירושת"ו, הרה"ג ר' רפאל יוסף חזן, והרבנים מהר"ר יום – טוב דאנון ומהר"ר שלמה חאטים, שאגבנו כל זמן שארצה". וחתומים עליו שני עדים¹³⁷.

כאמור, ההבדל ההלכתי העיקרי הוא אם מסירת ההודעה "מוסרני לכם" וכו', חייבת להיעשות **בפני** בית הדין הנדון או שניתן למסור לו גם בריחוק מקום¹³⁸.

הנוסח האשכנזי מוודא שהמסירה נעשית **בפני** בית הדין. הנוסח הספרדי מאפשר מסירה לביה"ד מרחוק.

בנדון זה כבר נחלקו ראשונים. המרדכי (גיטין ס"י שעט) סובר שאין צורך במסירה בנוכחות הדיינים, ומה"ר יחיאל שהביא המרדכי שם, סבר שצריך שיהיה המוסר בפני הדיינים.

המחלוקת קשורה בפירוש הירושלמי (שביעית, פ"י, ה"ב): שאמרו על הא דתנן זהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם הדיינים כל חוב שיש לי וכו', "א"ר חזקיה בשם ר"י ואפילו נתונים ברומי".

מי הם שאפילו "נתונים ברומי"?

המרדכי מפרש: בית הדין.

ר"ש סירילאו מפרש: השטרות. נראה שכך יפרש גם רבי יחיאל¹³⁹.

המסקנה:

הנוסח הספרדי מתבסס על שיטה הנתונה במחלוקת ראשונים, אם ניתן למסור שלא בפני בית הדין. המנהג האשכנזי ע"פ הרמ"א, גם הוא שנוי במחלוקת, אם כל ג' יכולים להיות ב"ד למסירת פרוזבול, או רק ב"ד חשוב.

ניסיון לצאת ידי כל השיטות

בשנותיו האחרונות נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל לרכב אתרי רכשי.

הנוסח הבסיסי הוא נוסח הספרדים, על פיו המסירה היא לבי"ד חשוב שלא בפניו, תוך ציון שמות דייניו בפירוט. ולמטה חותמים עוד שלשה עדים.

¹³⁷ זה נוסח פרוזבול שנכתב בירושלים בזמן הגאון מהר"י חזן בעל חקרי לב (הראש"ל בירושלים מתקע"ח), בס' **ארץ חיים** חו"מ (ס"ז). הובא **ביביע אומר** ח"ג, חו"מ, ו.

¹³⁸ נלווה להבדל זה הבדל הלכתי נוסף: האם פרוזבול מועיל רק שהמסירה נעשתה לביה"ד החשוב במדינה (הרמב"ם והשו"ע), או שאפשר למסור לכל שלושה שעמדו ב"ד על ישראל (רמ"א חו"מ ס"ז סע' יח; ביאור הגר"א שם ס"ק לא, כדעת הרא"ש). מבחינה מעשית לדעת הרמ"א אין קושי למסור פרוזבול לפני בית דין, מה שא"כ לדעת הרמב"ם והשו"ע.

¹³⁹ מוהר"ם גאלאנטי ז"ל בכת"י. הובא בשו"ת **שערי עזרא** יו"ד, כב.

אך הגריש"א הוסיף את משפט התנאי הבא:

שטר פרוזבול
 נוסח שערך
 מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל

אנחנו החתומים מטה מאשרים בזה, כי אתא לקדמנא
 ר' _____ ב"ר _____

ואמר לנו: "הן שנה זו היא שנת השמיטה, ויש לי
 חובות בשטר ובעל פה על אנשים ועל בנקים. והריני
 מוסר לבית הדין בעיר _____ הלוא המה:
 הרב _____ הרב _____

שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. ואם אין
 מועילה מסירה אלא לפני ב"ד, הריני מוסר לפניכם
 שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה."

והואיל ור' _____ ב"ר _____
 מסר מלי דפרוזבולא כדאמור רבנן, כתבנו וחתמנו
 ביום _____ האי שטר פרוזבולא כדנהגא
 מיומי דהלל הזקן וכתקון חז"ל.

נאם _____ נאם _____
 נאם _____

✎

הוראות לשטר זה:

1. בפרוזבול זה יש לכתוב בתוך שטר הפרוזבול שמות
 שלשה דיינים שמשמשים כפועל, ואת מקום בית הדין.
 2. המלוא עומד לפני שלשה (עדוין בני תורה שמבינים
 במהות הפרוזבול) ואומר לפניכם את הנוסח המודגש
 שבשטר.
 3. לאחר מכן חותמים שלושת אלו שעומד בפניהם
 ומחזירים את השטר למלוא.

**"ואם אין מסירה
 מועילה אלא לפני
 ב"ד, הריני מוסר
 לפניכם [שלשת
 העדים נהפכים כאן
 לדיינים] שכל חוב
 שיש לי, שאגבנו כל
 זמן שירצה."**

לענ"ד, יש צד גדול
 לומר שתוספת
 התנאי עלולה
 לפסול את
 הפרוזבול. שכן
 הבסיס לרעיון
 הפרוזבול הוא
 מסירת השטרות
 לגביית בית הדין.
 מעין מסירה
 להוצאה לפועל.
 אלא שהלל תיקן
 שגם אמירה של
 מסירה תועיל
 כמסירה. כמבואר
 בבעל התרומות.
 ולכאורה פשוט
 שמסירת שטרות
 לגביה חייבת להיות
 מסירה וודאית
 לגבייה, ומסירה
 לספק-גבייה איננה
 מסירה כלל. א"כ גם
 הודעה על מסירת-
 ספק לכאורה לא
 תהני. וצ"ע.

הפרוזבול עליו חתם הגרי"ז גוסטמאן

בסוף שנת השמיטה תשל"ג, בער"ה, אמר לי הגרי"ז גוסטמאן, לכתוב פרוזבול בנוסח המשנה הקצר, והוא ובית דינו יחתמו עליו. כתבתי.

צילום הפרוזבול עם חתימת הגרי"ז גוסטמאן

באמצע אלול ב' ד'תל"ג נכתב תוספת ובה אספנו מיכאל ב' אברהם הלפרין
ואמר מוסרני אדם חרב יטעם ב' אברהם לבי, מאז אלוהי ב' סרף הלוי
(סגור) הלוי ב' אברהם אלעזר גינת בירושלם אל אה ש"י סאגנו
בכל זמן שחיה. וזו זה במען זב"ה פז"ק יושלם ג' א"ש וב"ע.
זל אהוד אל ה' אלפי שאל. (אם ואלה) שם שמואל ש"י
לא אהוד אלעזר ב' פז"ק הלוי ס' סק ב'
נא (אם) ואלה ש"י אהוד אלעזר

במוצאי תלחא בי דינא כחדא הוינא וצא לפנינו מרדכי ב' אברהם הלפרין
ואמר מוסרני לכם הרב ישראל זאב ב' אברהם לבי, משה אלעזר ב' פרץ הלוי,
נפתלי אלימלך ב' אברהם אלעזר דינים בירושלם שכל חוב שיש לי שאגבנו
בכל זמן שארעה. ועל זה באנו עה"ח פעה"ק ירושלם ביום רביעי
כ"ט לחודש אלול ה' אלפים תשל"ג.

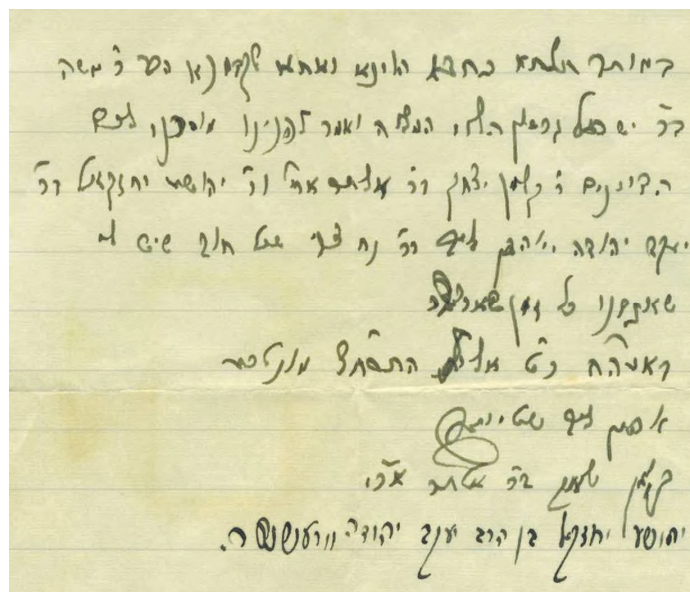
נאם ישראל זאב ב' אברהם לבי זצ"ל
נאם משה אלעזר ב' פרץ הלוי ליפקה
נאם נפתלי אלימלך ב' אברהם אלעזר

קל לראות שנוסח הפרוזבול מתאים לנוסח האשכנזי, שבו המסירה
נעשית בפני הדיינים, החותמים על הפרוזבול כדיינים ולא כעדים.

אך בשאלת גדלות בית הדין, לאור גדלותו המיוחדת של הרב גוסטמאן
כאחד מגדולי הדור וכמי שהיה דיין בוויילנא בבית דינו של האחייעזר, אין לנו
ראיה ברורה לפסוק לכתחילה כדעת הרא"ש, הרמ"א והגר"א, בניגוד לדעת
הרמב"ם והשו"ע.

לשמחתי מצאתי פרוזבול בכתב יד משנת תרח"צ, אותו כתב הרב אהרן
יהודה ליב שטינמן זצ"ל בהיותו בחור בן פחות מ-25 (עבור הבחור משה
בר' ישראל גרשון הלוי סלוביצ'יק). גם פרוזבול זה כולל את נוסח המשנה
ללא תוספות, ועקב גילם הצעיר של הדיינים הוא חייב להסתמך על שיטת
הרא"ש, הרמ"א והגר"א.

¹⁴⁰ צילום הפרוזבול של הרב שטינמן משנת תרח"צ



אמנם הפרוזבול משנת תרח"צ נכתב באירופה במונטריי שבשווייץ. אם כן, קיים כאן צד קולא שלא קיים בארץ ישראל, והיא שיטת המאירי (מגן אבות, הענין החמישה עשר), שאחרי החורבן, שמיטת כספים נוהגת רק בא"י ובסביבותיה.

לכן, כדי לחזק הלכה בארץ ישראל לאשכנזים היוצאים ביד רמ"א, כדעת הרא"ש, הרמ"א והגר"א, ראוי להזכיר את דברי פאת השולחן סימן כט סע' כו, שהעתיק את דברי הרמ"א חו"מ סז, יח:

"וי"א דכותבים פרוזבול בכל ב"ד, ונראה לי דיש להקל בזמן הזה".

כשאת נוסח הפרוזבול הנוהג הביא ר' ישראל משקלוב בבית ישראל שם ס"ק עא:

"והדיינים כותבים בכתב הפרוזבול: במותב תלתא כחדא הוינא ואתה פלוני המלוה ואמר לפנינו מוסרני לכם פלוני ופלוני כו', וחותמין שלשתן למטה..."

ממש כנוסח הפרוזבול של הגרי"ז גוסטמאן משנת תשל"ג, ושל הגראי"ל שטינמן משנת תרח"צ (וראה עוד באגרות חזון אי"ש ח"ג, סי' קע-קעא).

¹⁴⁰ מקור: פריט 225 מכירה מס' 40, קדם מכירות פומביות. קין תשע"ד.

כח. סיכון חיים בתנאי אי-וודאות

רבבות יהודים עמדו בשנות השואה בפני השאלה: מה הסיכון שאדם רשאי לקחת על עצמו בנסיונו לברוח ולהינצל. לדוגמא:

הרב חיים אלתר ראטה, צעד בצעד המוות מאושוויץ יחד עם אביו. את הדיון ההלכתי ביניהם תיאר רח"א ראטה בספרו כל הכתוב לחיים¹⁴¹:

"דברתי עם אבא, שאולי יש עכשיו שעת כושר להימלט. נראה היה לי שהגרמנים כבר אינם מקפידים כל כך לשמור עלינו. ראיתי שכמה אנשים מקבוצתנו התחבאו בשדה לצד הדרך, ואחד השומרים ראה אותם והפנה את תשומת לבו של שומר אחר, והלה עשה לו סימן שיניח להם.

אבא התחיל לדון עם עצמו אם על פי דין מותר להכניס עצמו בסכנה קרובה, מספק שמא ינצל מסכנה יותר רחוקה.

כמו בכל שאלה שעמדה בפניו בכל מהלך החיים שלו, בחן את הדבר קודם על פי הלכה. הזכיר את מאמרי הגמרא והרמב"ם השייכים לענין וסקל על פיהם כיצד להתנהג במצב שבו אנו נתונים עכשיו. ולבסוף ברר להלכה שעדיף להמשיך הלאה ולא להכניס את עצמנו לסכנה גדולה יותר על ידי נסיון להמלט".

אמנם במסכת עבודה זרה (כזב) מבואר שמותר לסכן חיי שעה כשיש סיכוי "להרוויח" על ידי כך הצלה של חיי עולם¹⁴²:

"אמר רבא א"ר יוחנן, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר ר' יוחנן: ספק חי ספק מת – אין מתרפאין מהן, ודאי מת – מתרפאין מהן. מת, האיכא חיי שעה! לחיי שעה לא חיישינן.

ומנא תימרא דלחיי שעה לא חיישינן? דכתיב: אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם.

והאיכא חיי שעה! אלא לאו לחיי שעה לא חיישינן".

אך יש הבדל גדול בין דין הגמרא לבין השאלה מימי השואה. הגמרא דנה במצב בו הסיכוי למות הוא וודאי, ללא נסיון הצלה. "אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר – ומתנו שם, ואם ישבנו פה – ומתנו!"

אך שאלת ר' חיים ואביו היתה בהעדר וודאות למוות ללא בריחה ואכן הם ניצלו בלא שברחו, אלא ספק, עם הסתברות גבוהה למוות של הצועדים.

¹⁴¹ כל הכתוב לחיים, בני ברק תשנ"ט, עמ' עו. הובא בא' פרבשטיין, בסתר רעם (מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ב), שער שני – הלכה, פרק ג – סיכון עצמי וסיכון אחרים במעשה הצלה.

¹⁴² וכן נפסק ברמב"ם הלכות רוצח, יב, ט. ובשו"ע יו"ד קנה, א.

לגבי מצב כזה אינני מכיר התייחסות בש"ס ובפוסקים, וזו היתה השאלה שעמדה בפני רבבות יהודים בכל שנות המלחמה העולמית, שאלה קשה בדיני נפשות.

תשובה הלכתית חדה, הורה הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל. את הוראת הרב גוסטמאן זצ"ל שמעתי לראשונה מפי יבל"א הג"ר דוד קאהן¹⁴³ בשנת תשמ"ט בהיותי בניו יורק. כשחזרתי לארץ, נגשתי לרב גוסטמאן, כדי לשמוע את הדברים ישירות מפיו.

וכך הורה לי הגרי"ז גוסטמאן:

במצב של סכנת חיים ברורה, כשאין ידיעה וודאית על מידת הסכנה באי-פעולה או בפעולה, האדם רשאי וצריך לפעול לפי הרגשת לבו שלו.

בחירה בשאלות רפואיות של חיים ומוות

השאלה המקורית נשאלה יום יום בתקופת השואה. אך היא נוגעת למעשה גם היום, כשצריך לקבל החלטות רפואיות הכרוכות בסיכון. גם כאן לעיתים קרובות מדובר בהחלטות על סיכון חיים בתנאי אי וודאות.

שנים ספורות אחרי פטירת הרב גוסטמאן, הזמין אותי ראש ישיבת פוניבז' מו"ר הג"ר דוד פוברסקי זצ"ל, להתייעצות בביתו בהשתתפות שלשת בניו שליט"א וחתנו זצ"ל. הדיון נסוב על אפשרויות שונות של טיפול שיכול להשפיע על תוחלת החיים לטוב ולמוטב, דהיינו בשאלת סיכון החיים בתנאי אי וודאות.

שמעתי אז מפיו בדיוק כהוראת הגרי"ז גוסטמאן, שאחרי שאדם ברר לעצמו את רמת הסיכון עד כמה שידו מגעת, הוא רשאי וצריך לפעול לפי הרגשת לבו שלו.

* - * - * - *

הג"ר ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל, שילב באישיותו שלש תכונות ייחודיות. כלמדות הוא היה מעין רבו המובהק, ר' שמעון שקאפ. זכות הפסיקה היה מעין רבו המובהק ר' חיים עוזר מחזר שו"ת אחיעזר. צענוותנותו ויחסו לזולתו הוא היה "מעין החפץ חיים" מהלך. מעט מדבריו הוצאו כאן. "דבריהם – הן הן זכרונן".

¹⁴³ מגדולי הפוסקים בארה"ב, רב דביהמ"ד גבול יעבץ, ברוקלין ניו-יורק ותלמיד מובהק של הרב גוסטמאן. הגר"ד קאהן מסר את דבריו גם לרב דוד פייג' שהביאם בספרו **איש האשכולות** – תולדות חייו דרכו ופעלו של הגאון רבי ישראל זאב גוסטמן זצ"ל, עמ' 87-88. הגר"ד קאהן הוסיף שם את דברי הרב גוסטמאן: "הוא סיפר שרבי חיים עוזר תמיד היה אומר שכל אדם בזמן סכנה מקבל משמיים כעין 'רוח הקודש', כדי לדעת האם לנקוט צעדים קיצוניים על מנת להציל את חייו, או לא".

המשתתפים בקובץ

- הרב גרשון אדלשטיין* ראש ישיבת פוניבז', בני ברק
- פרופ' יעקב אסף מנהל המחלקה לרפואה דחופה, המרכז הרפואי האוניברסיטאי הדסה עין כרם, ירושלים
- אריה ארליך עיתון "במשפחה"
- הרב משה בראנדסדארפער* אב"ד ור"מ היכל הוראה ירושלים; נשיא בתי הוראה "היכל הוראה" בא"י.
- הרב פנחס גולדשמידט הרב הראשי ואב"ד מוסקבה; נשיא ועידת רבני אירופה
- הרב רפאל שלמה דיכובסקי דיין (דימ.) ביה"ד הרבני הגדול; מנכ"ל בתי הדין הרבניים (דימ.)
- הרב ד"ר מרדכי הלפרין עורך "אסיא"
- ד"ר מיכאל ויגודה ראש היחידה למשפט עברי, משרד המשפטים
- הרב יחיאל יעקב וויינברג זצ"ל מחבר שו"ת שרידי אש
- הרב אשר וייס בעל מנחת אשר; גאב"ד דרכי תורה ירושלים
- הרב יהושע וייסינגר ראש כולל אברכים, ישיבת הדרום, רחובות; ישיבת מרכז הרב, ירושלים; רב משיב במכון שלזינגר
- הרב יצחק זילברשטיין* רבה של שכונת רמת אלחנן, בני ברק; ראש כולל בני דוד, חולון
- הרב יצחק יוסף* הראשון לציון הרב הראשי לישראל; נשיא מועצת הרבנות הראשית
- הרב דוד לאו הרב הראשי לישראל; נשיא בית הדין הרבני הגדול
- הרב יהודה סילמן* בד"צ הגר"נ קרליץ
- הרב יעקב פרבשטיין* בד"צ הגר"נ קרליץ
- הרב חיים קנייבסקי* מרן שר התורה
- הרב שריאל רוזנברג* בד"צ הגר"נ קרליץ
- פרופ' אברהם שטינברג מנהל היחידה לאתיקה רפואית מ"ר שערי צדק; מנכ"ל האנציקלופדיה התלמודית
- הרב אשר שקאני רב ומו"צ בעיר ביתר עילית; מחבר ספר "ראש בשמים" על הלכות חולה ויולדת ביום הכיפורים

* הוראות הלכתיות שפורסמו בכלי התקשורת

שרות "אסיא" לקוראים ולמנויים

במסגרת השרות לקוראינו ניתן לרכוש את פרסומי המכון העוסקים בנושאי רפואה והלכה. חלק מהספרים ניתנים לרכישה גם בפורמט דיגיטלי. **ראה להלן עמ' 238.**

מס' 1: רפואה מציאות והלכה – ולשון חכמים מרפא ספר יסוד ברפואה והלכה המציג סוגיות ברפואה והלכה תוך הבהרת הנתונים המדעיים והרפואיים בשפה ברורה ונעימה. הסברתם הנכונה מכוונת את המעיין להבין טוב יותר את דברי חז"ל העומדים כמסמרות נטועים. מאת: הרב ד"ר מרדכי הלפרין. לספר חמישה שערים: שער א: חיים ומוות; שער ב: ברית קודש; שער ג: פוריות ולידה; שער ד: רקחות וטבחות; שער ה: דע מה שתשיב; שער ו: נספחים ומפתחות. יד + 546 עמ'. כריכה קשה. כסלו, תשע"ב.

הספר זכה בפרס בני-ברק לספרות תורנית ובפרס הרב קוק לספרות תורנית מקורית של עיריית תל-אביב.

מס' 2: מציאות ורפואה בסדר נשים – אסופת מאמרים. מהדורה שניה מורחבת. לספר חמישה שערים: שער א: משל משלו חכמים; שער ב: פוריות הריון ולידה; שער ג: מניעת הריון; שער ד: מניעת מחלות ממאירות בנשים; נספחים: כולל היבטים רפואיים והלכתיים של וגיניזמוס אמיתי ומפתחות. 472 עמ'. כריכה קשה. מנחם-אב, תשע"א. ספר חובה ללומדים הלכות נדה ודיני טיפולי פוריות.

מס' 3: רפואה והלכה – הלכה למעשה אסופת מאמרים בת שבעה שערים שהוכנה במיוחד לרבנים משתתפי כנס היובל של ועידת רבני אירופה. שער א: פיקוח נפש; שער ב: רפואת הנפש בהלכה; שער ג: גנטיקה, תאי גזע ושיבוט; שער ד: ברית מילה; שער ה: מחלת האיידס; שער ו: החולה הנוטה למות; שער ז: שבת ומועדים. מפתחות מפורטים. הדרכה לחיפוש מקוון של נושאי רפואה והלכה. 570 עמ'. כריכה קשה, תשס"ו. **אזל**

הספר אזל, אך נמצא במאגר אוצר החכמה ובמאגר אוצרות התורה.
40 עמ' ראשונים של הספר ניתנים להורדה חופשית מאוצר החכמה המקוון, בקישור: <http://www.otzar.org/wotzar/Book.aspx?143718>

מס' 4: נשמת אברהם – סדרת ספרים על ארבעת חלקי השולחן ערוך. מהדורה שלישית מורחבת. מאת: פרופ' א"ס אברהם. כל החומר מסודר במקומו לפי סעיפי השולחן ערוך.

נשמת אברהם (מה"ג) חלק א' על שו"ע אורח חיים. דיונים ותשובות הלכתיות בנושאי רפואה הקשורים לשו"ע אורח חיים, מסודרים במקביל לסימני השו"ע, עם מפתח מפורט. 1024 עמ', כריכה קשה, תשע"ד.

נשמת אברהם (מה"ג) חלק ב' על שו"ע יורה דעה. דיונים ותשובות הלכתיות בנושאי רפואה הקשורים לשו"ע יורה דעה, מסודרים במקביל לסימני השולחן ערוך, עם מפתח מפורט. 908 עמ', כריכה קשה, תשע"ד.

נשמת אברהם (מה"ג) חלק ג' על שו"ע אבן העזר. דיונים ותשובות הלכתיות בנושאי רפואה הקשורים לשו"ע אבה"ע, מסודרים במקביל לסימני השולחן ערוך, עם מפתח מפורט. 614 עמ', כריכה קשה, תשע"ד.

נשמת אברהם (מה"ג) חלק ד' על שו"ע חושן משפט, דיונים ותשובות הלכתיות עדכניות בנושאי רפואה הקשורים לשו"ע חו"מ, מסודרים במקביל לסימניו, עם מפתח מפורט. 528 עמ', כריכה קשה, תשע"ד.

מס' 5: נשמת אברהם – כרך השלמות למהדורה השניה.

ספר השלמות שהוצא לאור במיוחד עבור רוכשי המהדורה השניה של הנשמת אברהם. כולל את כל התיקונים, ההוספות וההשלמות של המהדורה השלישית החדשה, כשהם מרוכזים בכרך אחד, לפי סדר הנשמת אברהם על ארבעת חלקי השולחן ערוך. 294 עמ', כריכה קשה תשע"ד.

מס' 6: סדרת ספרי אסיא – חמישה עשר כרכים. הספרים כוללים את המאמרים שהודפסו ב-76 החוברות הראשונות של כתב העת **אסיא**, מסודרים מחדש לפי נושאים עם מפתחות.

ספר אסיא א' (מהד' רביעית עם הוספות רבות) כולל מאמרים וסקירות בחמישה שערים. א: שבת ומועדים. ב: נשים ופוריות. ג: כירורגיה פתולוגיה. ד: אתיקה רפואית. ה: שונות. מפתחות. 346 עמ'. תשמ"ט. כריכה קשה.

ספר אסיא ב' כולל עשרות מאמרים וסקירות בארבעה שערים.

א: יחס ההלכה לרפואה ולרופאים. ב: נשים ופוריות. ג: הפעלת בתי חולים. ד: מגוון נושאים, ביניהם: תאומים, יום הכיפורים, מחלת השחפת, דיני כשרות, מחלת נפש, ברכת הגומל ועוד. מפתח. 272 עמ'. תשמ"א. כריכה קשה.

ספר אסיא ג' כולל עשרות מאמרים וסקירות בארבעה שערים.

א: אתיקה רפואית. ב: ברית מילה – היבטים רפואיים הלכתיים. ג: שאלות הלכתיות הקשורות במוט. ד: בקורת ספרים הלכתיים ועוד. מפתחות. 227 ע'. תשמ"ג. כריכה קשה.

ספר אסיא ד' כולל עשרות מאמרים וסקירות בארבעה שערים.

א: הלכות רפואה בסיידור בית יעקב + מדור ביבליוגרפי מורחב. ב: טיפול רפואי מודרני בשבת ובחג. ג: נשים ופוריות. ד: נושאים שונים: ברית מילה, בנק עור להשתלה, פתיחת מרפאה, חולה מסוכן, ועוד. מפתחות. 312 ע'. תשמ"ג. כריכה קשה.

ספר אסיא ה' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים.

א: מוסר רפואי יהודי. ב: נשים ופוריות. ג: רפואה ומשפט. ד: עישון סיגריות בהיבט רפואי והלכתי. ה: המדור הביבליוגרפי: מפתח מועד לשנים תשל"ג-תשמ"ב בנושאי רפואה והלכה. ביבליוגרפיה של כתבי ד"ר יעקב לוי ז"ל. מפתחות. 332 עמ'. תשמ"ו. כריכה קשה.

ספר אסיא ו' כולל עשרות מאמרים וסקירות בארבעה שערים.

א: כללי, רובו מאמרים בנושא השתלות לב וניתוחי לב, טיפול בפגים ונפלים ועוד.
 ב: הזקנה ביהדות. ג: פרקים בפתולוגיה בתלמוד ובנושאי כליו. ד: ניתוחי מתים בהלכה וסקירה ביבליוגרפית. מפתחות. 350 עמ'. תשמ"ט. כריכה קשה.

ספר אסיא ז' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים.

א: מוסר רפואי, דיווח אמת לחולה, איידס, קדימויות ברפואה. ב: קביעת המוות, השתלות לב וכבד. ג: שבת ומועדים. ד: פוריות הגבר. ה: מדור ביבליוגרפי – מפתח מוער למאמרים בנושאי רפואה והלכה לשנים תשמ"ג-תשמ"ה. מפתחות. 414 עמ'. תשנ"ד. כריכה קשה.

ספר אסיא ח' כולל עשרות מאמרים וסקירות בשישה שערים.

א: מוסר רפואי. ב: נשים ופוריות. ג: פסיכיאטריה ופסיכולוגיה. ד: פגות. ה: עישון. ו: מדור ביבליוגרפי – מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשמ"ו-תשמ"ח. מפתחות. 497 עמ' + XIII עמ'. תשנ"ה. כריכה קשה.

ספר אסיא ט' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים.

א: מוסר רפואי. ב: שבת ומועדים. ג: הריון ולידה. ד: תרומה והשתלת איברים. ה: מדור ביבליוגרפי: 1. הזרעה מלאכותית – לקט ביבליוגרפי מתוך כ-1000 ספרי שו"ת. 2. מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשמ"ט-תשנ"א. מפתחות. 557 + לב + XI עמ'. תשס"ד. כריכה קשה.

ספר אסיא י' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים.

א: מוסר רפואי. ב: גנטיקה. ג: מניעת הריון. ד: מוות מוחי וקביעת רגע המוות. ה: מדור ביבליוגרפי: 1. סופרים וספרים. 2. מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשנ"ב-תשנ"ד. מפתחות. 496 + XV עמ'. תשס"ח. כריכה קשה.

ספר אסיא יא' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים.

א: כללי – מוסר רפואי. ב: ברית מילה. ג: נוטה למות. ד: נשים. ה: מדור ביבליוגרפי: מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשנ"ה-תשנ"ז. מפתחות. 559 + XVIII עמ'. תשס"ט. כריכה קשה.

ספר אסיא יב' כולל עשרות מאמרים וסקירות בשישה שערים.

א: כללי – על פסקי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ברכת "אשר יצר", עצם הלז, חיסונים, עישון, כשרות ומועד. ב: הפגות בהלכה. ג: רפואת נשים, פוריות והפלות. ד: רפואת הנפש. ה: מדור ביבליוגרפי: מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשנ"ח-תש"ס. ו: שרותי מכון שלזינגר, שרותים מקוונים ומאגרי מידע. מפתחות. 497 + XVII עמ'. תשס"ט. כריכה קשה.

ספר אסיא יג' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים. א: השתלת איברים ורקמות. ב: פוריות הגבר. ג: הפרייה חוץ גופית. ד: רפואת נשים, לידה והנקה. ה: מדור ביבליוגרפי: מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשס"א-תשס"ב. מפתחות. XVII + 516 עמ'. תש"ע. כריכה קשה.

ספר אסיא יד' כולל עשרות מאמרים וסקירות בחמישה שערים. א: מדע ורפואה. ב: אתיקה של הרופא. ג: רפואה מונעת ורפואה משלימה. ד: אכילה לרפואה. ה: מדור ביבליוגרפי: מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשס"ה-תשס"ו. מפתחות. XIV + 528 עמ'. תשע"ג. כריכה קשה.

ספר אסיא טו' כולל עשרות מאמרים וסקירות בשישה שערים. א: מדע, טכנולוגיה ורפואה. ב: שבת. ג: כהנים ורפואה ד: ביקור חולים, חיי עולם וחיי שעה. ה: בדיקות וטיפולים רפואיים ו: מדור ביבליוגרפי: מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשס"ו-תשס"ז. מפתחות. XVII + 549 עמ'. תשע"ז. כריכה קשה.

ספר אסיא טז' – חדש ! כולל עשרות מאמרים וסקירות בארבעה שערים. א: פיקוח נפש. ב: קביעת רגע המוות והחולה הנוטה למות. ג: צניעות. ד: מדור ביבליוגרפי: מפתח מוער למאמרים ברפואה והלכה לשנים תשס"ח-תשס"ו. מפתחות. XVIII + 580 עמ'. תשע"ט. כריכה קשה.

מס' 7: אנציקלופדיה הלכתית רפואית: מהדורה חדשה, מורחבת מעודכנת ומתוקנת. שבעה כרכים. הרופא, החולה והרפואה – באספקלריית ההלכה ומחשבת ישראל, מן המקרא וספרות חז"ל ועד לפוסקי ימינו. בתוספת הבהרות, הערות והארות מתחומי מדע, רפואה, פילוסופיה, אתיקה ומשפט. מאת: פרופ' אברהם שטינברג.

על חיבור האנציקלופדיה הוענק לפרופ' אברהם שטינברג פרס ישראל לשנת תשנ"ט.
כרך א: כולל: הסכמות מגדולי ישראל; מבואות: נוסחי תפילות ווידוים, דת ומדע, היחס לחידושים מדעיים, תורת הבריאה ותיאורית ההתפתחות; ומפתחות. 528 עמודים, תשס"ז. כריכה קשה.

כרך ב: ערכים: **אבהות**; אבוד עצמו לדעת; אבלות ואנינות; אברים ורקמות; און; אטר; אידס; אילוניות; אלם; אנדרוגינוס; אף; בית חולים; בקור חולים; בריאות; ברכות ותפילות; בתולים; גדם; גוי; גלוי מידע לחולה; דם; הורים; הזרעה מלאכותית; הנקה; הסכמה מדעת; הפלה; הפריה חוץ-גופית, 460 עמודים כפולי טורים + 15 עמודי נספח הפריה חוץ-גופית. תשס"ז. כריכה קשה.

כרך ג: ערכים: **הריון**; השתלת אברים; השתנות הטבעים; ודוי; זב; זקן; זרע; חגר; חולה; חלום; חניטה; חציצה בטבילה; חרש; טומטום; טחול; טרפה; יד; יום הכפורים; יחוד; ילוד, 485 עמודים כפולי טורים, תשס"ז. כריכה קשה.

כרך ד: ערכים: **יסורים**; כבד; כהן; כליות ודרכי השתן; כשרות; לא תעמד על דם רעך; לב וכלי דם; לידה; למוד רפואה; מועדים ותעניות; מחלות; מילה; מיניות; מניעת הריון; משאבים מוגבלים, 451 עמודים כפולי טורים, תשס"ז. כריכה קשה.

כרך ה: ערכים: נאמנות הרופא; נדה וזבה; נוטה למות; נכפה; ניסויים רפואיים בבני אדם; נתוח המת; נתוחים; סודיות רפואית; סכון עצמי; סריס; עֶבֶר, 487 עמודים כפולי טורים. תשס"ז, כריכה קשה.

כרך ו: ערכים: עזר ותוספותיו; עֶזֶר; עין; עכול, מערכת העצבים, מערכת העצמות; עשון; פדיון הבן; פוריות ועקרות; פסח; פקוח נפש; פתי; צער בעלי חיים; קדושין וגרושין; קדימויות בטיפול רפואי; קטן; ראות; רגע המות, 453 עמודים כפולי טורים, תשס"ז. כריכה קשה.

כרך ז: ערכים: רופא; רחם וטפולות; ריח; רפואה; רשלנות רפואית; שיבוט אדם ותאי גזע; שבת; שוטה; שכור; שָׁנָה; תאומים; תורשה; תורת המוסר היהודי; תורת המוסר הכללי, 484 עמודים כפולי טורים, תשס"ז. כריכה קשה.

מס' 8: קביעת רגע המוות – אסופת מאמרים, (מהדורה חדשה מורחבת כולל מאמרים שטרם פורסמו בבמות אחרות) בסוגיית קביעת מוות. לספר חמישה שערים: שער א: רקע רפואי; שער ב: רקע הלכתי, מקורות וסקירות; שער ג: המחלוקת על המוות המוחי; שער ד: החלטת מועצת הרבנות הראשית; שער ה: נספחים. כולל רשימה ביבליוגרפית עדכנית, הניסיון ביפן, החוק בניו-ג'רסי, דרכי גישה למאגרי מידע מכוונים, ומפתחות. 412 עמ' תשס"ח.

מס' 9: ברכה לאברהם – אסופת מאמרים לכבוד הרב פרופ' אברהם שטינברג. בהשתתפות ראשי ישיבות, ת"ח מובהקים וחוקרים. לספר חמישה שערים: שער א: מבואות; שער ב: זכרון לדורות ראשונים; שער ג: הלכה ורפואה – מדור א'; שבת ומועד, מדור ב'; הרופא והרפואה, מדור ג': גנטיקה ופוריות; שער ד: תורה-כללי – מדור א'; עניינים למדניים, מדור ב'; עניינים הלכתיים, מדור ג'; עניינים מחשבתיים; שער ה: אנגלית. 494 עמ' בעברית + 144 עמ' באנגלית. כריכה קשה. תשס"ח.

מס' 10: דיני הרופא בשבת וביום טוב, מדריך כיס שימושי מפורט ומקיף מאת פרופ' א"ס אברהם. כולל תשובות עדכניות לשאלות רפואיות-הלכתיות המתעוררות בעבודת הצוות הרפואי בבתי חולים ובמרפאות. 128 עמ', עם מפתח מפורט, מילונים למונחים רפואיים. תשנ"ה. כריכה רכה.

מס' 11: דיני החולה בשבת, ביום טוב וביום הכפורים, מדריך כיס שימושי מפורט ומקיף מאת פרופ' א"ס אברהם. כולל תשובות עדכניות לבעיות רפואיות-הלכתיות המתעוררות בכל בית. 176 עמ', עם מפתחות מפורטים ומילון למונחים רפואיים. תשנ"ה. כריכה רכה.

מס' 12: אסופת מאמרים לקראת הכינוס הבינ"ל הראשון לרפואה, אתיקה והלכה (עברית+אנגלית). בנושאי הכינוס: פוריות הגבר, השתלת איברים, מחלת האיידס, פסיכיאטריה, רפואת שיניים, היילוד הפגום, הנוטה למות. בעריכת הרב ד"ר מ' הלפרין. 496 עמ'. תשנ"ג. כריכה רכה.

מס' 13: ספר הכינוס הבינ"ל הראשון לרפואה, אתיקה והלכה – ההוצאות כפי שניתנו בכינוס, מעובדות וערוכות לפי נושאי הכינוס: פוריות הגבר, איידס, השתלת

איברים, פסיכיאטריה, רפואת שיניים, היילוד הפגום, בעיות סביב המוות. בעריכת הרב ד"ר מ' הלפרין. כולל את פסק-דין "שפר". 301 עמ'. תשנ"ו. כריכה קשה.

מס' 14 : אסופת מאמרים לקראת הכינוס הבין-לאומי השני לרפואה, אתיקה והלכה. כולל מאמרים הלכתיים, רפואיים ומשפטיים; הצעות חוק; חוקים; ודו"חות ועדות ציבוריות בנושאי הכינוס: פונדקאות, רפואה משלימה, רשלנות רפואית, משאבים מוגבלים, ניסויים רפואיים, החולה הסופני. בעריכת הרב ד"ר מ' הלפרין. 730 עמ'. תשנ"ו. כריכה קשה.

מס' 15 : הפתולוגיה בתלמוד, מאת ד"ר א' שטינברג, ובו כינוס הידע הפתולוגי של חכמי ההלכה, הסברתו בשפה רפואית מודרנית, והקבלתו לרפואה הקדומה, עם מקורות מפורטים. 94 עמ'. כריכה קשה.

מס' 16 : הזיקנה ביהדות. מוקדש לכנס הארצי הראשון לנושאי הזיקנה ביהדות. בין הנושאים: החולה הזקן, פרישה מעבודה, קדימויות בטיפול בחולה זקן, הקליניקה והפתולוגיה של הזיקנה, ועוד. בעריכת הרב ד"ר מ' הלפרין. 118 עמ'. כריכה קשה.

מס' 17 : מני על אסיא (שתי חוברות כפולות) – מאמרים, תמציות וסקירות בענייני רפואה והלכה

Jewish Medical Ethics, Volume I מס' 18 :

Editors: Dr. M. Halperin, Prof. D. Fink and Prof. S. Glick

Includes articles and reviews in four sections: I. General – Jewish Medical Ethics; II. Genetics; III. Mental Health; IV. Organ Donation and Transplantation. Index. 450 pp. Hardcover (2004).

Jewish Medical Ethics, Volume II מס' 19 :

Editors: Dr. M. Halperin, Prof. D. Fink and Prof. S. Glick

Includes articles and reviews in six sections: I. Jewish Medical Ethics; II. Fertility, Infertility and Abortion; III. AIDS; IV. Lifesaving; V. Death and Euthanasia; VI. Siamese Twins. Index. 464 pp. Hardcover (2006).

Jewish Medical Ethics, Volume III מס' 20 :

Editors: Dr. M. Halperin, Prof. A. I. Eidelman, Prof. D. Fink and Prof. S. Glick

Includes articles and reviews in four sections: I. Physicians and Judaism; II. Circumcision; III. Male Infertility; IV. The Dying Patient. Index. 452 pp. Hardcover (2011).

New Horizons in Medical Ethic מס' 21 :

By Prof. Menachem Elon

Deputy President of the Supreme Court of Israel (retired)

Decision of the Supreme Court of Israel on the Shefer Case (Civic Appeal 88/506). Definition of the right to die; the case of an Israeli baby suffering from Tay-Sachs disease. English, 165 pp., softcover (1997).

Proceedings of the 1st International Colloquium on Medicine, Ethics and Jewish Law **מס' 22:**

Edited by M. Halperin and D. Fink

Includes the lectures delivered at the colloquium on the following topics: male infertility, AIDS, organ transplantation, psychiatry, dentistry, fetal defects, and terminally ill patients. English, 346 pp., hardcover (1996).

The 2nd International Colloquium on Medicine Ethics and Jewish Law: Collection of Essays **מס' 23:**

Edited by M. Halperin and Y. Priner

Background material for the colloquium. Includes the following topics: the contributions of the late Rabbi Shlomo Zalman Auerbach, surrogate motherhood, alternative medicine, medical malpractice, allocation of scarce resources, medical experimentation, and the end of life. English, 263 pp., softcover (1996).

Halachot for the Patient and Attendant on the Sabbath, Festivals and Yom Kippur **מס' 24:**

By Prof. A. S. Abraham

A pocket handbook designed for the patient and attendant facing a halachic problem requiring an immediate decision. English, 212 pp., softcover (1997).

מחירי הספרים והחוברות בדף המצורף

פרטים נוספים בטל': 02-5361600

או בפקס: 02-6523295

או E-mail: assia@medethics.org.il

ניתן לרכוש את הספרים דרך החנות המקוונת של המכון,
בקישור: <https://www.medethics.org.il/store>

This book is dedicated to

Kurt and Edith Rothschild

Gershon ben Mordechai

Etel bat Aaron

on the occasion of their 100th birthday

כִּי אַרְךָ יָמִים וְשָׁנֹת וְזֵימִים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ

(משלי ג: ב)

בֵּיתָ פְּתוּחָה בְּזִכְמוֹת וְתוֹרַת זָקֵן עַל לְשׁוֹנָה

(משלי לא: כו)

May the Almighty bless you with
many more years of
health, happiness and נחת

With love and affection

Jules and Ariella Samson

Jonathan and Tania

Noam and Talia

Alana and Martin

and Families

Layout: Sigalit Davidi

ISSN 0334-3871

© All Rights Reserved, 2020

ASSIA

A Peer-Reviewed Periodical

**ORIGINAL ARTICLES, ABSTRACTS AND REPORTS
ON MATTERS OF HALACHAH AND MEDICINE**

Editorial Board:

Dr. I. Belfer, Rabbi Y. Catane, Rabbi M. Flegg,
Prof. D. Frimer, Prof. J. Halevy, Dr. M. Halperin, Dr. W. Jacobsohn,
Prof. S. Koteck, Rabbi B. Lehman, Dr. Y. Priner,
Prof. Y. Schlesinger, Prof. A. Steinberg

Nos. 117-118, Cheshvan, 5781 (November 2020)
(Vol. 30, Nos. 1-2)

Published by:

The Dr. Falk Schlesinger Institute for Medical-Halachic Research
at the Shaare Zedek Medical Center, Jerusalem, Israel

P.O. Box 3235, Jerusalem 91031
<http://www.medethics.org.il> ✉ e-mail: assia@medethics.org.il
Tel: 02-5361600 Fax: 02-6523295

In order to avoid any misunderstanding, we would like to emphasize that no practical halachic conclusions should be drawn from the material published in *ASSIA*.

Any actual halachic problem should be brought to the attention of a qualified rabbi.

ASSIA

Covid-19

– Halachic

Considerations

Chief Editor:

Rabbi Mordechai Halperin, M.D.

Editor: Israel Belfer, PhD

*Published by The Schlesinger Institute
Shaare Zedek Medical Center
P.O. Box 3235 Jerusalem 91031, Israel*

www.medethics.org.il ∞ books@medethics.org.il

2020